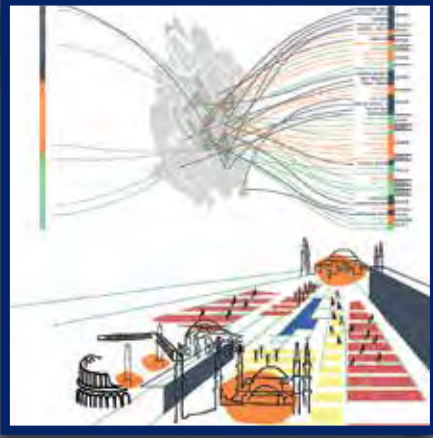

Adalar'da Modern Mimarlık Mirası

Zafer Akay • M. Zühre Sözeri Yıldırım • Alp Sunalp •
Nezih R. Aysel • M. Aygün Aşık • Ebru Omay

Korona Virüsü ve Toplumsal Mutasyon
İstanbul Kapalıçarşı'sı ve Mekânsal Kurgusu
Yaşlı Dostu Kentler Programı ve Uygulama
Örnekleri

FORTIKA

PREMIUM SPC FLOORING

ADO
Floor

Suya dayanıklı parke!

FORTIKA SPC kompozit yer kaplamaları ile geleceğimizde güzel yeniliklere de yer veriyoruz.

Antibacterial

Dust Free
Installation

Recyclable

Phthalate
Free

Waterproof

Eco-Friendly

Warm
Underfoot

Sound
Insulation

Belirtilen özellikler LVT ve SPC yer kaplamalarının ortak özellikleridir.

adofloor.com

Mayıs 2020 • Yıl: 20 • Sayı: 68 Yayın Türü: Yerel, süreli

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına
Esin Köymen

Genel Yayın Yönetmeni

Deniz İncedayı

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın Kurulu

Zafer Akay, Zafer Akdemir, Esra Akbalık, Oya Akin,
Gül Cephanecigil, Ayşen Ciravoğlu, Burcu Selcen Coşkun,
Tores Dinçöz, Zeynep Eres, T. Gül Köksal, Derin Öncel,
Gülşen Özyayın, Mücella Yapıcı

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Behiç Ak, Nur Akin, Ali Artun,
Acar Avunduk, İhsan Bilgin, Çelen Birkan,
Hasan Çakır (Almanya), Candan Çıtak,
İsmail Doğanıylmaz, Nur Esin, Nuran Zeren Gülersoy,
Zeynep Günay, Ersen Gürsel, Yücel Gürsel,
Figen Kafescioğlu, Ruşen Keleş, Esin Köymen,
Doğan Kuban, Mehmet Küçükdoğan, Eyüp Muhcu,
Derya Oktay, Sabri Orcan, Deniz Erinsel Önder,
Hasan Cevad Özdiş, Aslı Erim Özdoğan, Mehmet Özdoğan,
Yıldız Sey, Simla Sunay, Betül Şengezer, Afşar Timuçin,
Rüksan Tuna, Hülya Turgut, Yıldız Uysal, Alper Ünlü,
Zekiye Yenen, Emre Zeytinoglu

Tarandığı İndeks

DAAI - Design and Applied Arts Index

Yayın Yönetim Yazışma Adresi

Kemankeş Cad. No.31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 251 49 00 Faks: (212) 251 94 14
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org/yayinlar/mimarist

Mali Koordinasyon

Aysel Durgun

Grafik Tasarım

Zehra Şenoğuz

Grafik Uygulama

Ebru Laçın Kilci

Baskı-Cilt

Doruk Grafik Sanayi ve Ticaret LTD. ŞTİ.
Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi 5. Cadde No: 44
Bağcılar / İstanbul
Tel: (212) 629 01 26

Baskı Tarihi

Haziran 2020

Dağıtım

Zip Dağıtım

Ofset Hazırlık, Reklam ve Yapım Organizasyonu

Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi
Kemankeş Cad. No. 31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 244 86 87 pbx Faks: (212) 244 86 88

Fiyatı: 7.50 TL

Yıllık abone ücreti: 26.00 TL

Öğrencilere % 50 indirim uygulanır.

Mimar.ist dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi üyelerine
ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu
yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Korona Depremi

Bu sayımızı güç koşullarda, üzücü ve düşündürücü bir dönemde hazırladık. Covid-19 salgını adeta şiddetli bir deprem gibi sarstı yaşamlarımızı. Endişe verici bir bilinmezle karşı karşıya kaldık, yaşam biçimlerimizi ilk aşamada acil zorunluluklar nedeniyle, sonrasında da yeni bir bakış açısıyla yeniden düzenleme gündemi düştü önümüzde.

Ancak, gündemin öncesinde acı kayıplarımızdan duyduğumuz derin üzüntüyü belirterek başlamak istiyorum. Uzun yıllar meslek alanımıza, yazın ve kültür dünyamıza değerli katkılar veren, dergimizin her zaman destekçisi ve danışma kurulu üyesi, Y. Mimar-Yazar-Ozan Cengiz Bektaş'ı ne yazık ki 20 Mart 2020 tarihinde yitirdik.

İstanbul Serbest Mimarlar Derneğinde (İSMD) 2010-2012 yıllarında yönetim kurulu başkanlığı ve başkan yardımcılığı görevlerini yürütmüş olan değerli meslektaşımız Y. Mimar Oğuz Öztuzcu'yu 18 Mart 2020 tarihinde; İTÜ'de uzun yıllar hizmet vermiş, rektör yardımcılığı ve mimarlık fakültesi dekanlığı görevlerinin üstlenmiş, çok sayıda meslektaşımızın yetişmesinde emeği olan değerli hocamız Prof. İsmet Aka'yı ise 30 Mart 2020 tarihinde maalesef yitirdik. Kayıplarımız karşısında acımız büyük. Zor günlerin koşullarında anma törenlerimizi ertelemek zorunda kaldık; ancak sağlıklı ortamlarda buluştuğumuzda, onları saygıyla ve sevgiyle hep birlikte anacağız, yaşatmaya devam edeceğiz...

Alt üst eden korona gündemine dönersek; ülke, ırk, dil, din ile sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri ayırmadan tüm dünyayı ve ülkemizi etkisi altına alan salgın, diğer bir taraftan yaşamlarımızı ve alışkanlıklarımızı da birçok sorgulamayı da beraberinde getirdi. Küreselleşmenin dayattığı ve olağanlaştırdığı düşünme ve tüketim biçimlerini gündeme taşıdı, eleştirel ve alternatif bakış açılarını tartışmaya açtı. Gündelik yaşamlarımızın ezberlenmiş ve rutinleşmiş temposu ve alışkanlıklarıyla sürdürüldüğü tüketim çılgınlığına verilen zorunlu mola, ister istemez düşündürdü: Nasıl bir yaşam sürdürüyoruz?

Bu soru doğal olarak, düşünsel alanda birçok sorgulamayı da tartışmaya açtı. Önemli analizlere ve eleştirilere zemin hazırladı; insan hakları, toplumsal eşitsizlikler, yoksulluk, sosyal adalet ve ahlak konularını tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriyordu. Herkesin hemfikir olduğu gerçek ise, sosyal devletin, bilimsel işleyen bir siyasi iradenin önemi oldu. Gündelik yaşam içerisinde olsun, olağanüstü hallerde olsun; sadece sağlıkla ilgili değil, her alanda eşitlikçi, kamucu yaklaşımın ve sosyal devlet mekanizmasının varlığının önemi tüm dünyada hep bir ağızdan yüksek sesle tekrar vurgulandı. Diğer taraftan, her krizde olduğu gibi, bu ortamda da krizi fırsatçılığa çevirme eğilimleri eksik değildi. Meslek penceresinden bakarak, kamu yararı açısından çok tartışmalı projelerin ve ilgili ihalelerin gündeme getirilmesi, sit ve koruma alanlarındaki hareketlilikler, meslek örgütlerine karşı geliştirilen anti demokratik tavır ve kabul edilemez düzenleme girişimleri burada hemen anımsatılabilir.

Şüphesiz söz konusu süreçler önümüzdeki günlerde kapsamlı olarak masaya yatırılacak. İlk aşamada bizler de yayın kurulu, olarak gündeme ani ve sert düşen Korona'ya, "Görüş" başlıklı sayfalarımızdaki değerlendirmeye yer vermeyi uygun bulduk. İleriki sayılarımızda da bu çerçevedeki tartışmalarımızı sürdürüreceğiz. Dosyamızda ise, "Adalar'da Modern Mimarlık Mirası" başlığıyla, İstanbul'un bu özel mekânının birikimini, kültür varlıklarını tanıtırken, bir taraftan da bu bağlamda bugün yaşanan sorunları duyurmayı hedefliyoruz. Uzun yıllardan bu yana bu konuda çalışmış, üretmiş değerli yazarlarımızdan katkılar dosya sayfalarımızda bulacaksınız. Diğer başlıklarımızda da, çeşitli alanlardan farklı değerlendirmeleri, eleştirel bakışları, eğitim üzerine tartışmaları ve kentin farklı mekânlarına dair incelemeleri okuyabilirsiniz.

Gelecek sayımızın dosyasında ise, yaşadığımız önemli sağlık sorunu çerçevesinde daha derine inerek, kentin mega projelerinin yarattığı kent ve çevre sağlığı sorunlarına yakından ve çok yönlü bakmak istiyoruz. Bu alandaki birikimlerimizi, değerlendirmelerimizi paylaşmanız bizlere katkı sağlayacaktır.

Salgın dolayısıyla çalışmalarımızı farklı yöntemlerle, taviz vermeden, uzaktan da olsa, aynı heyecanla sürdürüyoruz. Bu zorlu ve alışılmadık süreçte, iki misli özveriyle çalışan yayın ve danışma kurulu üyelerimiz ile tüm katkı verenlere teşekkür ederim. Meslek odamızın ilkeleri doğrultusunda, sorumluluklarımızı her koşulda sağlıklı yürütebilmek, meslektaşlarımız açısından hiçbir şeyi aksatmamak temel amacımız.

Büyük şairin umuda dair dillerden düşmeyen dizeleriyle tamamlayalım; "Güzel günler göreceğiz çocuklar, güneşli günler göreceğiz..." diyelim...

Herkes için sağlık ve mutluluk dileklerimizle...

Saygılarımla,

Deniz İncedayı

Mimar.ist Mayıs 2020/2
ISSN 1302-8219

4	HABER / ETKİNLİK	
	Karatepe Aslantaş Arkeolojik Alanı UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine Girdi.....	4
5	ANMA	
	Bir Şiir ve Bir İnsan / <i>Celal Abdi Güzer</i>	5
	Prof. İsmet Aka / <i>Oğuz Cem Çelik</i>	6
	Oğuz Öztuzcu / <i>Cem Sorguç</i>	7
8	KÜTÜPHANE	
	Heybeliada, Halki, Dimonisos / <i>Ali Erkut</i>	8
	İstanbul Adalarının Yaşayan Ahşap Konutları.....	9
	Miras 3 Bergama / <i>Zeynep Eres</i>	10
	Mimarlar Odası Tarihinden Portreler	11
12	GÖRÜŞ	
	Korona Virüsü ve Toplumsal Mutasyonlar / <i>Mehmet Şahinler - Alican Taylan</i>	12
	Depreme Hazırlık İçin Prens Adaları'nda Ne Yapılmalı? / <i>Haluk Eyidoğan</i>	18
21	ELEŞTİRİ - KURAM	
	Sosyal Medyada Mekânın İzinde: Mekânsız Mekân Arşivi / <i>Mehmet Ali Gasseloğlu - Büşra Hamzaoğlu - Elif Sıdar Ökdemir - Kemal Utku - Merve Yıldırım</i>	21
29	DOSYA: ADALAR'DA MODERN MİMARLIK MİRASI	
	Adalar'da İşlevselci Modernizmin Karşı Konulmaz Cazibesi / <i>Zafer Akay</i>	30
	Bir Modernleşme Gösterisi Olarak Adalar / <i>M. Zühre Sözeri Yıldırım</i>	36
	İstanbul Adaları'nda Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: Art Deco ve Ötesi / <i>Alp Sunalp</i>	42
	Adada Tasarlamak: Güzel Sanatlar Akademisinin Adalar'daki Mimarlık İzleri / <i>Nezih R. Aysel</i>	51
	Prens Adaları'nda Modern Konutu Korumak / <i>M. Aygün Aşık - Ebru Omay</i>	63

Düzeltilme

Dergimizin 67. sayısında yer alan "Temel Sanat Eğitiminde Yaratıcı Düşünmenin Yeri" başlıklı makalede, 100. sayfada adı geçen "Erkal Güngören" ismi yanlışlıkla "Erkin" olarak yazılmıştır. Düzeltilir, özür dileriz.

71 İNCELEME

Heybeliada'da Bir Modern Mimarlık Mirası: Heybeliada Sanatoryumu

Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu / Canse Yüzer71

İstanbul Kapalıçarşısı ve Mekânsal Kurgusu / F. Gülşen Gülmez79

86 KENT

Doğal ve Kamusal Alanları Koruma Öncelikli Sürdürülebilirlik Çerçevesinde İstanbul'da Mekânsal Ayrışma:

Kurbağalıdere Örneği / Aliye Ceren Onur86

94 EĞİTİM

Eğitimde Sosyal Sorumluluk: Sosyal Sorumluluk Penceresinden Bakmak mı, Kapısından Geçmek mi? /

Aylin Ayna - İnci Olgun - A. Selami Çifter - Şenay Çabuk94

101 YAPI FİZİĞİ - MALZEME

Haydarpaşa ve Adana Gar Binalarındaki Lahn Mermerleri /

M. Namık Yalçın - Angelika Wedel - Eberhard Schindler - Selman Er101

109 FARKLI İNSANLIK DURUMLARI

Küresel Yaşlanma ve Kentleşme Bağlamında Yaşlı Dostu Kentler Programı ve Uygulama Örnekleri /

Sedef Nur Cankurt Semiz109

116 ÇİZGİ

Behiç Ak116

Karatepe Aslantaş Arkeolojik Alanı UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine Girdi

Halet Çambel
(1916-2014).

Toros Dağları'ndan Akdeniz'e akan Ceyhan Nehri'nin kıyısında yer alan, günümüzde Osmaniye'nin Kadirli ilçesine bağlı **Karatepe-Aslantaş** arkeolojik alanı 14 Nisan'da UNESCO Dünya Kültür Mirası Geçici Listesine girdi. Karatepe-Aslantaş, bir yandan Geç Hitit dönemi çift dilli yazıtlarıyla Anadolu hiyeroglifinin çözülmesini sağlayarak bilim dünyasında ünlenmiş, bir yandan da daha 1950'li yıllarda arkeolojik alan ile birlikte doğayı ve yerel insanı da odak noktasına taşıyan hümanist koruma-restorasyon projeleriyle dünyada öncü bir uygulama olarak kabul edilmiştir. Karatepe-Aslantaş'ın UNESCO Dünya Mirası listesine girmesi için çalışmalar 2018 yılında başlamış, Mimarlar Odası Adana Şubesi, Kadirli Kültür ve Eğitim Vakfı (KA-VAK), Osmaniye Valiliği ve Kültür ve Turizm Bakanlığının katkı ve desteği ile ilk adım olan "Geçici Liste"ye girmiştir.

Çukurova'yı İç Anadolu'ya bağlayan ve yakın zamana kadar Türkmen oymaklarının da göç yolu olarak kullanıldığı tarihi Akyol üzerinde yer alan Karatepe-Aslantaş, Neolitik dönemden Roma dönemine kadar süreklilik gösteren bir yerleşim alanları topluluğudur. Ancak bu uzun soluklu ören

yeri bilim dünyasındaki büyük ününü, M.Ö. 8. yüzyılda yerel bir yönetici olan Azatiwatas tarafından kurulan ve onun adıyla anılan kale yerleşimine borçludur. Bu kale dış surları, iç surları ve iç kesimindeki yapıları ile kendi döneminde antik Adanava kent devletinin kuzey sınırını kollayan stratejik bir noktada yer almaktaydı. 1947 yılında İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü hocaları Helmuth Th. Bossert, Bahadır Alkım ve Halet Çambel'in başlattığı ilk kazılarda iç surlarda yer alan iki görkemli kapı üzerinde çift dilli (Luvice ve Fenikece) yazıtların bulunması, Luvice metni yazmak için kullanılan Anadolu Hiyeroglif'lerinin de çözülmesine katkı sağlamıştır.

Yöneticinin bölgeyi ve kendi hükümdarlığını anlattığı yazıtlar ile onlara eşlik eden ve tanrılar dünyasının, kahramanların ve efsanelerin resim yoluyla anlatıldığı taş kabartma eserler, heykeller, 1950'li yılların başlarında uluslararası bilim dünyasında bugün Göbeklitepe'nin oluşturduğuna yakın çok büyük bir heyecan yaratmıştır. 1951'de kazılar büyük ölçüde tamamlandığında kazı ekibi alandan ayrılırken genç Halet Çambel, bu önemli ve görkemli arkeolojik alanda

ilk koruma ve restorasyon çalışmalarını başlatmıştır. O dönemde genel yaklaşım kazılarda açığa çıkan taş eserlerin yerlerinden sökülerek müzelere gönderilmesi ve arkeolojik alanın da kaderine ter edilmesiyle, Çambel bu yerleşimin ve eserlerin kendi yerinde, kendi bağlamında onları çevreleyen doğa ile birlikte bir bütün olarak korunması gerektiğini ısrarla savunmuştur. Dünyanın önde gelen koruma enstitülerinden Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsü ile bağlantı kurularak, Karatepe-Aslantaş'ın sit bütünlüğü içinde yerinde korunması için ortak bir çalışma başlatılmıştır. Taş eserlerin alanda konservasyonu yapılarak yerinde korunarak sergilenmeleri sağlanmış ve dünyanın ilk koruma çatılarından biri burada inşa edilmiştir. 1958 yılında Türkiye'nin ilk milli parkı olarak ilan edilen Karatepe-Aslantaş, böylece, kendisini çevreleyen doğa ile birlikte çok geniş bir koruma kalkanına kavuşmuştur. Çambel gerçek korumanın yerel toplumla birlikte sağlanacağı öngörüsüyle büyük zorluklar içinde yaşayan bölge orman köylülerinin çağdaş yaşam koşullarına kavuşması için okul, sağlık ocağı, PTT vb. pek çok hizmetin verilmesine ön ayak olmuş ve böylece yerel toplumun Karatepe-Aslantaş ören yerini benimsemesini ve ona sahip çıkmasını sağlamıştır. Çambel 2014 yılında 98 yaşında vefatına kadar Karatepe-Aslantaş'ın bir açık hava müzesi olarak varlığını sürdürmesi için çabalamıştır.

Karatepe-Aslantaş'ın kültür tarihi içindeki "üstün evrensel değer"ini çok sayıda saygın bilimsel yayın ortaya koyarken, burası aynı zamanda arkeolojiyi, doğayı ve insanı birlikte harmanlayan çok yönlü, çok boyutlu koruma uygulamaları ile de uluslararası koruma tarihinde özgün bir yer edinmiştir kendine.

Bir Şiir ve Bir İnsan

Cengiz Bektaş, sonradan bir yaşam biçimine dönüşen mimarlık mesleğini seçmemde etkin olan kişilerden biridir. Lise yıllarında Ankara, Güz Sokak'ta yaşarken yan binamızın zemin katında Bektaş'la bir dönem beraber çalışmış olan Oral Vural'ın bürosu vardı. Uzaktan izlediğim o atölyede zaman zaman Cengiz Bektaş'ın da katılımı ile oluşan yaşamın, sanatın edebiyata uzanan ve bahçeye taşan sohbetlerin, gelen giden ve sonradan çağdaş sanat, edebiyat ortamının köşe taşları olduğunu öğrendiğim kişilerin temsil ettiği kültür ortamı alışkın olduğumdan çok farklı, aynı zamanda da çok çekiciydi. İşlerini yaparken şiir okuyan, edebiyat, sinema tartışan, hiç bitmeyen bir oyun oynarcasına maketler yapan, keşfettikleri koyların, köylerin, kıyıların fotoğraflarını duvara yansıtan bu insanlar bana başka bir yaşamın daha olduğunu anımsatıyorlardı. Yıllar sonra mimarlık mesleği ve eğitim ortamı içinde Cengiz Bektaş'ı daha yakından tanıma şansı buldum. Kendisi benim kuşağımdaki pek çok kişi için hem ürettikleri, hem üretim biçimi, hem de ürettiklerini sunma ve belgeleme biçimine yönelik olarak özgün bir örnek, bir rol modeldi.

Salgın günlerinde Nevzat Sayın'la bilgisayar ortamında yaptığımız bir canlı sohbet sırasında Cengiz Bektaş'tan bahsederken kendisinin en belirgin özelliklerinden birinin "arada kalmışlık" olduğunu vurgulamıştı. Mimarların tarafından bakıldığında, mimarlık nesnelerinin çok önemli olduğu bir dünyada "yeterince çarpıcı şeyler" yapmadığı, "yapay bir güncellik" kavramı ile süreklilik kurmaya çalışmadığı için, özellikle son dönemde, öncelikli bir

ilgi odağı olamadığını, benzer biçimde solcular için geleneksel anlamda (yeterince) bir solcu gibi kabul edilmediğini söylemişti. Sanırım aynı durum edebiyat dünyası için de geçerliliğini korudu, yaklaşık yarısı mimarlık dışı olmak üzere yüzün üzerinde kitap yazan Bektaş, o dünyadan bakıldığında bir mimar, bir sanat adamı idi. Özetle kimsenin nereye koyabileceğini bilemediği ve yaptıklarına oranla az bilinen, hak ettiği kadar ilgi görerek öne çıkmayan biri olarak kaldı¹.

Nevzat Sayın'ın bu yorumu Cengiz Bektaş'ı en iyi anlatan, benim de katıldığım tanımlardan biri. Gerçekten Bektaş bir yandan katı bir modernist gibi davranırken öte yandan yerel mimarlık ve geleneksel birikime değer veren, yerinde araştırarak, bu değerleri güncel yaşam içinde yeniden anlamlandırmaya, böylelikle uzlaşmaz gibi görünen bu iki dünyayı yaklaştırmaya çalışan bir mimardı. Kendisini herhangi bir anlayış ya da grup ile güçlü bir temsilîyet ve aidiyet ilişkisi içinde görmek olası değildi. Bu durum, anlayışlara ya da kişilere olan mesafesinden çok, alternatif yaklaşımlara, yeniliklere ve düşüncelere açık olmasından ve kalıpların sınırlarını reddeden araştırmacı kişiliğinden kaynaklanıyordu. Tersten gidildiğinde de Bektaş'ın var olma biçimi önceden kurulmuş tanımlar ve tipolojik sınırlarla örtüşmüyordu. Bektaş her şeyden çok farklı disiplin ve kültür alanlarının birbirlerini besleyerek var olduğu bir birikimi temsil ediyordu. Bu birikimin ayakları mimarlık, felsefe, sanat, tarih, kültür, gelenek, edebiyat ve özellikle de şiirdi. Cengiz Bektaş'ın Mimarlar Odası Büyük Sinan Ödülünü alması nedeniyle İstanbul'da düzenlenen panel

DÖRT KİŞİYDİLER BİR DE O

Dalgaların içinden bata çıka geldiler
Dört kişiydiler, bir de o
Arkalarında keşfedilmemiş ülkenin rüzgârı
Yüzleri alacakaranlık adaya dönük

Aynı pınardan su içtiler
Soluklandılar aynı zeytinin altında
Yolların kesiştiği yerde
İkisi düşler ülkesine
İkisi de düşlerinin ülkesine yöneldi
O buralı kalmaya karar verdi

Üç tane defter vardı yanında
Bir de kalem
Birine yaşananları yazdı
Diğerine yaşanacakları
Düş defteri hep boş kaldı
Bitirmeye kıyamadı

Üç dil konuşurdu
Bir Akdeniz
Bir Anadolu
Bir de Lorca'nın dili

Ve üç yeleği vardı
Biri Kuzguncuk, biri Cumalıkızık'ta
Üçüncüsü zeytin ağacına asılı

Bilirdi Muğla'dan geçmeden Münih'e
Güre'yi görmeden Ankara'ya gidilmez
Ve İstanbul
Ve Akdeniz'in rüzgârı
Biraz oralı, biraz da buralıdır.

Sabırla bir duvar ördü
Bir taş Nazım için koydu, bir de Sinan için
Duvarın gölgesinde oturdu
Elinde düş defteri
Yüzünde keşfedilmemiş ülkenin rüzgârı
Dört kişiydiler bir de o.

de benim de bir konuşma yapmam istenmişti. Uzun bir konuşma yapmak yerine onun çok sevdiğim, kendisini ve hepimizi anlatan bir şiirinden (Dört Kişiydiler Bir de Ben) yola çıkarak, ona yazdığım bir şiirle anlatmaya çalıştım Bektaş'ı. O

günkü samimi beğenisinden cesaret alarak, o şiiri anımsatmakla yetiniyor, kendisini saygı ile anıyorum.

Celal Abdi Güzer
Prof. Dr., ODTÜ Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü

Not:
<https://mimarlarkonusuyor.com/soylesiler/nevzat-sayin-2> (Erişim Tarihi: 30.04.2020)

Prof. İsmet Aka

Uzun yıllar İTÜ'de, önce Mimarlık, sonra İnşaat Fakültelerinde öğretim üyeliği yapan, rektör yardımcılığı ve Mimarlık Fakültesi dekanlığı da dahil olmak üzere yöneticilik görevleri üstlenen, çok sayıda mimar ve inşaat mühendisinin yetişmesine büyük katkıda bulunan Prof. İsmet Aka'yı 30 Mart 2020'de kaybetmenin derin üzüntüsünü yaşıyoruz.

Prof. Aka öğretime olan katkısının yanında, Türkiye'de bir dönemin sayısız önemli mühendislik projelerinde de sorumluluk almıştır. Bunlardan bazıları:

- Atatürk Kültür Merkezi (AKM): Mevcut iskeletin onarım ve güçlendirilmesi, yeni sahne bloku, yangından sonra tekrar onarım.
- İzmir Fuarı Arçelik Pavyonu: Hiperbolik parabolit, çelik profil ve halatlar.
- Çayirova Arçelik Fabrikası Yemek Salonu: 35x35 metre betonarme katlanmış plak.
- Yalova Aksa Fabrikası: Üretim ve depo binaları, silo, kolon, kurutucu kuleleri vb. çeşitli teknik yapılar.
- Odakule, İstanbul: Danışmanlık ve proje kontrolü.
- İstanbul Adliye Sarayı, 1950.

- Dolmabahçe İnönü Stadyumu Şeref Tribünü, 1950.
- Anıtkabir Mozole Üst Yapısı ve Asker Bloku, Arkad Bölümü, 1952.
- İstanbul Hilton Oteli, 1953-54.
- Lütfi Kırdar Kongre Merkezi (inşa edildiği tarihte Spor ve Sergi Sarayı, 1948-49).

Prof. İsmet Aka, üniversite öğretim üyeleri, mimarlar ve mühendisler arasında sevilen, sayılan, hoşgörülü sahibi, oldukça rasyonel, vefatına kadar teknolojiyi yakından izleyen, çağdaş düşüncelere sahip çok iyi bir mühendis ve bilim insanıydı. Her konuda, herkesi çok dikkatle ve nezaketle dinler, en zor problemlerde bile üzerinde herkesin uzlaşabileceği çözümler üretirdi.

Türkçe yazılmış betonarme yapılar kitapları arasında bir klasik olarak değerlendirilen ilk yazar olduğu kitabı neredeyse tüm Türkiye'de ders kitabı olarak okutulmuş, halen de okutulmaktadır.

Kendisinin bir süre önce yazdığı bir kısa özgeçmiş değiştirilmeden aşağıda verilmiştir.

Kimdir?

25 Eylül 1923'te İzmir Çandarlı'da doğdu. Ortaöğrenimini 1940 yılında İzmir'de tamamladı ve 1946 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Mimarlık Fakültesi Yapı Statiği ve Betonarme Kürsüsünde asistan olarak göreve başladı.

1956 yılında doçent ve 1965 yılında profesör oldu. 1958-1959 yıllarında 15 ay süreyle Almanya'da bulundu. O

dönemde türünün en büyüğü olan bazı projelere katılmak olanağını buldu, model deneylerini yaptı. 1971'de Mühendislik Mimarlık Fakültesi ve daha sonra İnşaat Fakültesinde, yaş haddinden emekli oluncaya kadar öğretim üyeliğine devam etti. Emekli olduktan sonra üniversite ile ilgisini kesmedi, 2000 yılına kadar, on yıl daha İnşaat Fakültesinde lisansüstü öğrencilerine ders vermeyi sürdürdü.

Özellikle betonarme konusunda kitap, makale, bildiri, araştırma vb yayınları vardır.

Üniversite'de öğretim üyeliği yanında, Rektör Yardımcısı (1973-1980), Mimarlık Fakültesi Dekanı (1982-1985) ve diğer idari görevlerde de bulunmuştur. Meslek kuruluşu olan İnşaat Mühendisleri Odası yönetim kurullarına seçilmiş, merkezde ikinci başkanlık, İstanbul Şubesinde başkanlık yapmıştır.

Üniversitedeki görevinin yanı sıra, çeşitli yapıların, özellikle bina ve sanayi yapılarının projelendirilmesinde görev almış, çeşitli betonarme ve çelik yapı projelerinin yapımını üstlenmiş, yürütücülük ve danışmanlık yapmıştır. Emekli olduktan sonra da bu tür çalışmaları sürdürmüştür.

Şubat 2006'da, İnşaat Mühendisleri Odası tarafından "Onursal Yetkin İnşaat Mühendisi" unvanı verilmiştir. 2008'de, diğer emekli öğretim üeleriyle birlikte adına "Betonarme Yapılar Semineri" düzenlenmiştir.

*Prof. Dr. Oğuz Cem Çelik, İTÜ
Mimarlık Fakültesi Yapı ve Deprem
Mühendisliği Birimi*

Oğuz Öztuzcu

Her öykünün iki değil, binlerce yönü vardır. Ancak hiçbirinin de olayı tüm gerçekliği ile yansıtmayı mümkün olmayabilir.

Josef von Sternberg

Zor yazıdır bu işler. Genelde ayrıldığım ve bende iz teşkil etmiş, hayatımda kıymetli bir yer bulmuş kişilere arkasından yazma alışkanlığım var lakin yayınlamaya hiç hevesli olmamıştım. Bunun nedeni neşriyatın, yazmanın samimiyetini nerden bakarsanız bakın etkilediğini düşünmem. Şimdi burada bu etkilenme halinden olabildiğince uzak kalarak, sanki kendi kendimeymişim gibi yazmaya gayret edeceğim. Oğuz Abi'nin Hebil Evleri gibi kıymetli yapılarından, mimarlığından da bahsedilebilir ki benden daha iyi bahsedener vardır, olacaktır. Ben aramızdaki 8-9 yıllık ilişkiden dem vurarak Oğuz Öztuzcu'dan bahsetmek istiyorum. Onun nezdinde kişisel bir yazı. Oğuz Abi ile galiba hemen hemen hiç mimarlık konuşmadık. Bizi tanıştıran ve buluşturan ortak meşgalemize hiç başvurmadık. Birçok başka şey konuştuk, paylaştık: gündelik hayat, sanatın birçok alanı, insan ilişkileri, yeme-içme gibi. Olağan, olması gerektiği gibi ve bizi bize, kendimizi kendimize anlatan mevzular.

Tanışıklığımıza İstanbul Serbest Mimarlar Derneği (İSMD) vesile oldu. 2012 yılında her ikimiz de derneğin yönetim kurulunda görev alınca münasebetimiz arttı. Oğuz Abi o dönem yönetim kurulu başkanıydı, ben ise yeni bir üye. İSMD yapısal çerçevesini, ilgi alanını Oğuz Abi'nin öngörüsü ile bu dönem değiştirmeye başladı. Gerek başka kurumlarla ilişkileri kurması, pekiştirmesi, gerekse de sosyalleşmesi, derneğin ismini daha da belirgin hale getirmesi Oğuz Abi'nin gayreti ile oluşmaya başladı. Mesleki çalıştaylar, mimarlık sergileri ve kültür-sanat mecrası

ile ilişkiler, Açık Radyo'da İSMD altında halen devam eden Açık Mimarlık programının gerçekleşmesi için çalışıldı ve gerçekleşti.

Arkeolojiye ilgisi vesilesiyle arkeologlarla da ahabplığı vardı. Çatalhöyük konferansı ile ilgili kazı başkanı Ian Hodder'i, Göbeklitepe için kazı başkanı ve ortaya çıkaran Klaus Schmidt'i ölmeden üç yıl önce birinci elden dinlememizi sağladı. Mısır ile ilgili Zahi Hawass'ı da getirecekti ama hatırladığım kadarıyla Mısır'daki politik olaylardan dolayı Hawass'ın gelmesi gerçekleşemedi. Ne zaman arkeolojiden konu açılrsa heyecanlanır, sanki kalkıp gidecek de açılmayı açacak, kazılmayı kazacak hissi etrafı kaplar, kolay kolay da sönümlenmezdi. Ben kendi adıma az meraklı olduğum bu alana daha meraklı olmamı kendisine borçluyum.

Mimar olmasının yanı sıra görsel sanatlar, arkeoloji, bilim teorisi alanlarında da yetkin ama kendini ortaya koymaktan imtina eden bir entelektüeldi. Fotoğraf, grafik, resim üretiyordu. Ortaokul yıllarımda kısa bir tabelacı çırağılığımın aramızda konu olması üzerine bana *Korfu'da Fırça Tabelacılığı* kitabını vermişti. 2003 yılında Korfu adasındaki tatili esnasında dükkânların fırça işi tabelaları Oğuz Abi'nin çok ilgisini çekiyor ve artık üretimi yok olmaya yüz tutmuş, alaylı tabelacıların bu zanaatını fotoğraflayarak yayına dönüştürüyor.

Yurtdışında da sergilenen fotoğrafları grafik-fotoğraf arakesitinde özel bir yerde duruyordu. Kamerasını ayrıntılar, anlar üzerine yöneltirken kadraj ve netlik kıstaslarını genel geçer kabuller harici kullanarak kendine göre bir dil kurmuştu. Kendi ifadesiyle *photopaintings* dediği bu kendine özgü müdahale tekniği ile fotoğraflarını klasik formattan farklılaştırarak deneysel, dışavurumsal bir yöntem oluşturmuştu.

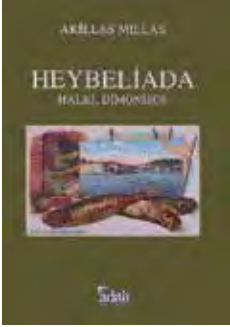
Aramızdaki konuşmalarda fotoğrafın resminin –ve grafiğinin– çalışmalarının olmazsa olmaz bir hammaddesi olduğundan söz etmiş ve bu kesişmeden hazzettiğini ifade etmişti.

Oğuz Abi'nin az rastlanır samimi nezaketi, konuşurken iki elinin senkronize melodik hareketi, adeta aklından geçenler ile diline düşenlerin senkronunu temsil ediyordu.

Tanıdığım titiz ve vicdanlı insanlar içerisinde en önde gidenlerden gördüm. Bir süredir rahatsızlığından dolayı istese de eskisi gibi görüşemiyorduk. Uzaklık, görüşeceğini bilmenin özlemi gün olup kapanamaz mesafelere ulaştığında, hüznün insanın içine beten bir halde çöktüğünde özlemek tarifini değiştiriyor, içimizdeki boşluklar ile dışarının boşluklarını ters yüz ediyor.

Cem Sorguç, Mimar

Heybeliada, Halki, Dimonisos

Akillas Millas, *Heybeliada, Halki, Dimonisos*, çev. Niyazi Dalyancı, Ariana Ferentinou, Şebnem Hrisanthakopulo, Adalı Yayınları, İstanbul, 2019, 600 sayfa.

Resim 1. Galenzadika Mahallesi'nden Livadakia'ya doğru tırmanan yokuşun solunda Vorya, sağda Gacani evi, aralarında Papakalos'un Rum Cemaatine vakfettiği köşk. (Çizim: A. Millas, s.108)

Bazı insanların adı doğrudan bir coğrafyayı ya da bir tarihsel süreci animatır. Akillas Millas adı da Prens Adaları'nı ve İstanbul Rumluğunu anlatır. Onun titizlikle ve büyük bir duyarlılıkla topladığı maddi manevi her türlü yaşam ayrıntısı bir örgü oluşturur. Bu ustalıklı örülmüş Millas anlatısı içinde düşünerek, duyarak, gülerek, ağlayarak öğrenmeye başlarsınız. Derinlere bir yolculuktur bu...

Kitabın iç kapak sayfasındaki kısa biyografisi; 16 Mayıs 1934'te İstanbul'da doğduğunu, Beyoğlu'nda büyüdüğünü ve Büyüka'da ilk kez üç aylıkken annesinin kucağında geldiğini, o günden itibaren çocukluk ve gençlik yıllarını aralıksız Büyüka'da Yeni Yol 16 numarada geçirdiğini, ortaokul ve liseyi Beyoğlu Zoğrafyon Lisesinde bitirdikten sonra İstanbul Tıp Fakültesinde okuduğunu aktarıyor. Yine Vakıf Gureba (Çapa) Hastanesinde çocuk cerrahisi ve ortopedi asistanlığı, yedek subaylığında Ankara Dışkapı'da ortopedi ve travmatoloji mütehassısı, sonrasında spor hekim-

liğini cazip bularak futbol kulüplerinde menisküs uzmanı görevleri biyografiden edindiğimiz bilgiler...

1963'te Niki Hanım ile evlenmesiyle Büyüka'da Splendid Oteli onun vazgeçilmez mekânı oluyor. Balayını Büyüka'da Splendid Oteli 59 numaralı odada geçirir ve o zamandan beri adada olduğu her zaman aynı odada kalır.

"Millas'ın en fazla değer verdiği şey geçmişteki hatıralardır. Küçüklüğünden beri müzmin bir koleksiyon hastasıdır. Bu tutkusu sayesinde İstanbul, Anadolu ve bilhassa çok sevdiği Adalar ile ilgili zengin bir arşiv oluşturdu. Adalar'ın yok olmaya yüz tutmuş evlerini, mahallelerinin krokilerini çizmiş, eski kartpostallarla, fotoğraflarla, anılara ve söylentilere dayanarak kaybolan bulmuş ve yaşatmıştır. Arkeolojiye ve nümizmatik'e meraklıdır." (İç kapak)

Akillas sorumluluk duymaktadır. Soyut ve somut izleri günümüze uzanan bir kültür ve yaşam tarihi batmaktadır. Onun sorumluluğu su yüzünde kalan parçaları toplamak ve dalabildiği kadar dalarak kurtarabildiğini kurtarmak ve bunları insanlık için derlemektir. Millas'ın metinleri yakın zamanda yok olmuş bir kültür varlığının bakiyelerinin derlendiği bir akademik külliyat olduğu kadar aynı zamanda da kolektif bir anı defteridir. Bir sosyal geçmişe ait bir sürü zaman parçası bir araya toplanmıştır, bıraksanız bunca anı sahipleri ile birlikte uçup gidecektir. Bunca anı ve hikâye, bu metinlerde usta bir keleş avcısının tülden ağı ile zarafetle bir araya toplanır.

"Anıları ile kitabımın sayfalarını zenginleştiren Dimitri Gutas'ı kim hatırlar artık? Gutas çoktan unutuldu. Glyfa Mahallesi'ndeki kuyu ağzında 1768 tarihini ilk o bana göstermişti. 1970'lerde, ölümünden az evvel, 'Halki'nin kalbi bir zamanlar burada atardı' demişti. Evi asfaltlanmış küçük mey-

danın hemen bitişiğinde idi. 1894 depremini, Lonca'nın iki yangını, harpleri, mütareke yıllarının çılgınlıklarını, simsiyah Senegallileri görmüştü. Gutas gitti, evi yarı çökmüş cum-baları, çürük furuşları ile, adanın en eski evi olarak, hâlâ ayakta, hâlâ direniyor. Ancak bu harap evin bir zamanlar Gutas'ın evi olduğunu kim bilir ki bugün? Kim kaldı ki komşularından? Lukas yok, İlios yok, Annika'nın evlenmemiş, evde kalmış kızları da yok, ihtiyar balıkçı Duba da yok. Çoktan gitti bunlar."

Bir monografi yazmak, sınırları belli bir alanda çalışmaktır. Alan sınırlıdır ama varılması gereken en değerli hazineler daha aşağılardadır. Yüzeyden başlayarak aşağıya inmek ve dağılmadan derinleşmek gerekir. Bunun nasıl yapıldığını anlamamız Millas'ı okumakla mümkündür. Çok boyutlu bir anlatımın heyecanı sizi sarar.

Dil ve üslup özgündür, çizimler özeldir. Şiirler, hatıralar, anı defterlerinden alıntılar, güzel edebi pasajlar ve çizimler ile bir dönemin içine çekilirsiniz ve öğrenmeye başlarsınız. Mimarlıkla ilgili bir kitaptan veya bir tarih kitabından ya da bir edebiyat eserinden bahsetmiyoruz. Bu kitabın içinde Akillas'ın kendisi var, Adalar'ın insanları var, din var, sosyoloji, tarih, mimari var.

Onun en karakteristik imzası kendine özgü çizimleridir. Tamamen kendi yarattığı özel bir tekniktir bu. Bir betimleme şeklidir. Gerekliğinde perspektif vardır, gerektiğinde yoktur. Bilgi vermek, kolay kavratılabilmek için plan, cephe resimleri ve gerektiğinde üç boyutlu çizimler tek bir paftada kullanılır. Böylece sokaklar, tarih, eski Adalı aileler o resim üzerinde binaları, isimleri ile yer alırlar. Ortaçağ el yazması kitaplardaki illüstrasyonlara benzer bir tarzıdır.

Bu betimlemeler sadece kent, mimari ve sosyal yaşamı değil aynı zamanda

Adaların doğal hayatını da içerir. İstakoz, balık, kayıklar...

Ve Akillas Millas 55 yaşından sonra sevgili yurdundan ayrılır...

"Benim yaşadığım yıllarda İstanbul'un 1,5 milyon nüfusu vardı ve bunun 150 bini Rum'du. Şimdi neredeyse 20 milyon kişi var, ama toplamda 1500 Rum kaldı. Gidenleri seyretmekten bıktım ve ben de 1980 sonrasında İstanbul'dan ayrıldım, Atina'ya yerleştim. Gelenleri saymak daha kolay imiş."²

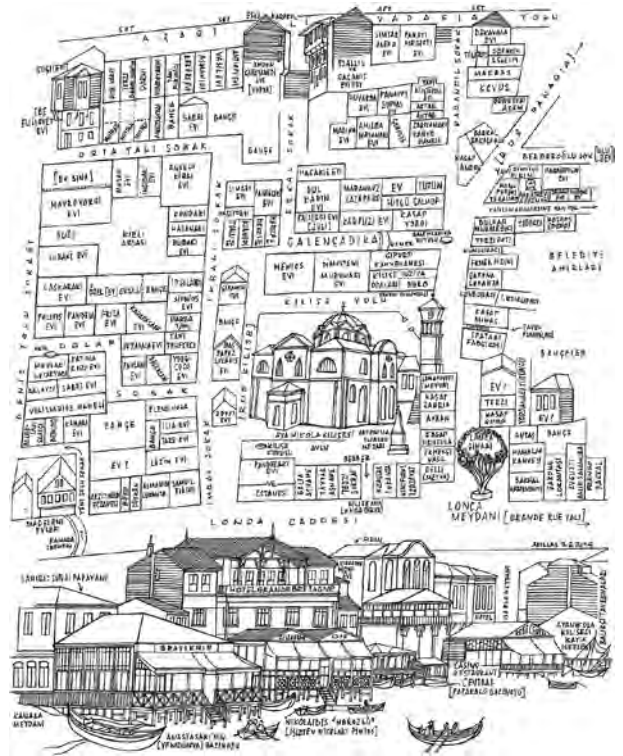
Büyükkada, Prinkipo, Ada-i Kebir kitabı 2014'de Adalı Yayınları tarafından yayımlandı. Elimizin altında hemen başvuracağımız Büyükkada ile ilgili en önemli kitaba kavuştuk. 2019'da bu sefer Akillas Millas bize *Heybeliada, Halkı, Dimonisos'u* hediye etti. 1984 yılında ilk baskısını Yunanca olarak biliyoruz ve Akademi ödülünü kazanmıştır.³ O günden bugüne geçen 35 yıl içinde Millas, arşivini sürekli zenginleştirmiştir. Bine yakın görsel bu kitapta yer almaktadır. Bir monografi çalışmasının içerebileceği çok şey

akıl dolu bir özenle kitapta düzenlenmiştir. Ada tarihi, yönetim, okullar, dernekler, Heybeliada'nın mahallelerinde bir gezinti, Adalılar, gelenekler, efsaneler, manastırlar. 600 sayfalık büyük boy kuşe kâğıda renkli bir yayın. Adalı Yayınları'na, editöryal çalışmayı yapan değerli ekibe ve yayına hazırlanmasında yoğun bir gönüllü emeği gösteren Halim Bulutoğlu'na çok teşekkür etmek gerekiyor. Eğer Millas var olmasaydı bunca değerli kültür birikiminden haberimiz bile olmayacaktı. İstanbul Prens Adaları onun varlığına hep müteşekkirci kalacak. Keşke İstanbul'un her semtinin böyle bir şansı olabilseydi.

Ali Erkurt, Mimar

Notlar:

1. "Akillas Millas'ın Akademi ödüllü ilk kitabı 'Heybeliada' çıktı", *Adalı*, Sayı: 170, 13 Ağustos 2019, İstanbul. <https://adalidergisi.com/cms/adali-dergisi/2010-2019/2019/sayi-170-agustos-2019b/makale/2720/akillas->

millas-in-akademi-odullu-ilk-kitabi-heybeliada

2. a.g.e.

3. a.g.e.

Resim 2. 1925 yangınından önce Aya Nikola Kilisesi civarı ile lonca dükkân ve evleri. (Çizim: A. Millas, s.176)

İstanbul Adalarının Yaşayan Ahşap Konutları

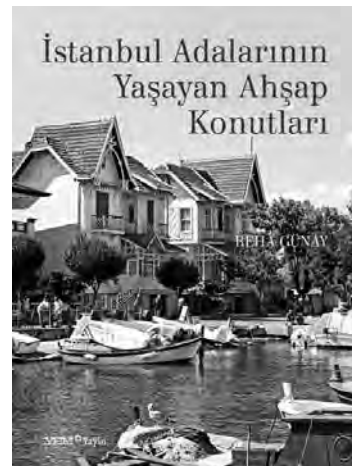
Geçtiğimiz yıllarda yayımlanan *İstanbul'un Kaybolan Ahşap Konutları* adlı kitabında İstanbul'un yitip giden ahşap konut dokusunun hüznünü ortaya koyan Reha Günay, *İstanbul Adalarının Yaşayan Ahşap Konutları*'nda ise yapılaşmaya, nüfus artışına ve tüm duyarsızlığımıza inat hâlâ coşkuyla yaşamayı sürdüren Adalar'daki yapılardan bir seçki sunuyor.

Kitap, son dönemde faytonlar ve atlar üzerinden yoğun bir tartışmanın odağında bulunan Adalar'a, bu sıcak gündemin ötesinde, Reha Günay'ın 50 yılı aşan mimar, fotoğrafçı, akademisyen, yazar kimliklerinden damıtılmış objektifinden bakabilmemizi sağlıyor. Kitapta Büyükkada, Heybeliada, Burgaz ve Kınalıada'daki sokak dokusunun yanı sıra çok küçük geleneksel konut-

lardan da neo-klasik veya *art nouveau* görkemli köşklere de örnekler sunan Reha Günay, bu yapıların mimari ve sanatsal özelliklerine ilişkin oldukça özgün açıklamalar getiriyor.

Reha Günay, Adalar'da yıllar boyunca çektiği siyah-beyaz fotoğraflar arasında özenle seçerek bir kitap hazırlama gerekçesini özetle şöyle ifade ediyor: "İstanbul'un Kaybolan Ahşap Konutları kitabını hazırlarken Ada konutlarını da katmayı düşünüyordum ancak hem çok önemli bir konut grubu olmaları hem de hâlâ yaşamaya devam etmelerinden dolayı onlara yer vermemiştim. Bu kitapla kaybolan konutların hüznü yerine yaşamakta olan konutların coşkusuyla yaşıyoruz. Gerçekten İstanbul'un hemen dibinde duran bu yapılar sahiplerinin kim bilir ne kadar

sıkıntı ve gayretiyle yaşamaya devam ediyor. Bu sayede biz, anakarada kaybettiğimiz kültür değerlerini topluca bu doğa harikası coğrafyada hazır buluyor ve doya doya seyrediyoruz. Kültür mirası bize zamanın bir geçişi olarak

Reha Günay, *İstanbul Adalarının Yaşayan Ahşap Konutları*, YEM Yayın, İstanbul, Aralık 2019, 200 sayfa.

tarihi öğretiyor. Yalnız olayları değil, insanı, ekonomiyi, teknolojiyi, sanatı ve kültürü de... Bu yapıları korumak için hiçbir çaba sarf etmeden sadece bir vapura binerek görmek ne kadar kolaycı bir tutum değil mi? O yüzden Adalılara bir teşekkür borcumuz olmalı. Adalar'da dolaşan yabancı turistlere bakarsak galiba Adalar mimarlığının değerini onlar bizden daha iyi anlamış durumda. Adaya gitmek sadece yemek, içmek, faytona binmek, denize girmek, bir ağaç altında yatmak veya bir kahvede oturmak olmamalıdır. Adayı yaya olarak dolaşmak, en basit evinden en görkemli köşklere kadar yapılarını gör-

mek, anlamak, hikâyelerini öğrenmek ve hatta onlardan zevk alma zorunluluğunu hissetmek gerekir.

Kitapta verilen fotoğraflar daha çok yakın zamanda çekilenlerdir. Bütün önemli yapıları toplamak gibi bir çabamız olmadı. Daha çok, çeşitli kesimlerin konutlarından seçmeler yaptık. Çok küçük veya geleneksel konutlardan da neo-klasik, art nouveau görkemli köşklere de örnekler aldık. Adalar'da restorasyonun gadrine uğramış bazı yapılar varsa da çoğu yakın tarihte derlenip toparlandılar, boyandılar, süslemler. Bu yapıları yaşayan haliyle görmek doğrusu insanın gönlünü ferahlatıyor...

Adalar bugün 19. yüzyıl Avrupa mimarlığının çeşitli üsluplarını yansıtan bir açık hava müzesi gibidir. Hemen yakınındaki binlerce yıllık İstanbul ise artık geleneksel ahşap konut dokusunu tümüyle kaybetmiş; eski kâğıt toplum yapılarını zar zor korurken tarihsel çevresini ise yitirmiştir. Buna karşılık Adalar'ın şimdiki zamanda oldukça korunmuş bir şekilde karşımızda durması sanki bir mucizedir. Bu mucizeyi yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak, kültürümüze gelecekte olağanüstü katkılar sağlayacaktır..."

(Basın Bülteninden)

Miras 3 Bergama

Demet Ulusoy Binan,
MIRAS 3: BERGAMA,
Kentsel Kültür Varlıkları
Envanteri ve Çözümlemesi
/ Verzeichnis und Analyse
der städtischen Denkmäler,
Ege Yayınları, İstanbul,
2018, 342 sayfa.

Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Birimi, Türkiye'de gerçekleştirilen arkeolojik çalışmaları sunduğu çeşitli seri yayınlarının yanı sıra 2011 yılında arkeolojik alanların korunmasına ilişkin MIRAS adlı bir yayın dizisini başlatmıştır. Bu dizide arkeolojik sitlerin korunması ve yönetimi gibi konuların yanı sıra arkeolojik alanları çevreleyen tarihi kırsal ya da kentsel yerleşimlerin de ayrıntılı işlendiği kitaplar yayınlanmaktadır. Serinin 3. cildi olan *Bergama Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri ve Çözümlemesi* adlı bu yayın,

UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan Pergamon antik kentinin komşuluğundaki Osmanlı kasabasının çok kapsamlı kültür envanterini oluşturmuştur. Türkiye Bilimler Akademisi'nin 2000 yılında başlattığı Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında 2003-2005 yılları arasında Prof. Dr. Demet Binan'ın başkanlığında MSGSÜ Restorasyon Anabilim Dalı öğretim üyeleri ve öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada Bergama kentinin tüm tarihi dokusu parsel parsel incelenmiş ve kültür varlığı değeri olan bütün yapıların belgelenmesi yapılmıştır. Böylece konut dokularının yanı sıra özgün niteliğini sürdüren dükkânlar, atölyeler, hanlar, cami, hamam, kamu yapıları gibi anıtsal yapılar, çeşme, köprü gibi su yapıları, okullar vb. her türlü farklı işlevdeki yapıların da envanteri yapılmış, tarihi kent tüm bileşenleriyle ortaya konmuştur. Pek çok konutun ve farklı işlevdeki yapının rölövesi çizilmiş ve böylece kapsamlı analitik çalışmalar için değerli bir belgelik oluşturulmuştur. Yayında özellikle Bergama'da gözlenen farklı nitelikteki konut mimarlığı, rölöve-

lerle de desteklenerek tanımlanmış ve böylece kentin zengin kültürel geçmişi ortaya konmuştur.

UNESCO Dünya Mirası Listesine "Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı" tanımı ile giren Bergama, listede yalnız görkemli arkeolojik alanıyla değil, onu çevreleyen Osmanlı mahalle dokusuyla da birlikte yer almaktadır. Bu bağlamda Bergama'nın UNESCO Dünya Mirası Listesi adaylığı sürecinde, 2000'li yılların başında hazırlanmış olan ve bu yayının ana kaynağını oluşturan *TÜBA Bergama Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri Projesi* eşsiz bir katkı sunmuştur. Bu kapsamlı alan araştırmasının bu yayın ile birlikte herkes tarafından yararlanılabilir bir kaynak esere dönüşmesi, özellikle tarihi kentlerde konut dokuları çalışan araştırmacılar için değerli bir belgelik oluşturmuştur. Altı bölümden oluşan kitabın yazarı Demet Ulusoy Binan'a, Mevlude Kaptı ve Binnur Kırac da bölüm yazarı olarak eşlik etmiştir.

Zeynep Eres, Doç. Dr.,
İTÜ Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, mimarlık meslek ortamına farklı yönleriyle katkı yapmış, iz bırakmış meslek büyüklerimizle sürdürülen yayın çalışmalarına devam ediyor. "Mimarlar Odası Tarihinden Portreler" dizisi kapsamında gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmelerinde meslektaşların yaşamlarından aktarabildiklerinin, belgeler ve görsellerle birlikte derlenmesi, kitaplaştırılması amaçlanıyor. Bu kapsamda ilk olarak, Aydın Boysan'la yapılan görüşmeler, Oda'nın yayın organlarındaki Aydın Boysan'la ilgili yazılarla birlikte derlenerek 2017 yılında yayına dönüştürülmüştü. Bu yayın, benzer yayınlar için model olarak tasarlanmıştı. Bu doğrultuda Eylül 2019'dan bu yana art arda dört kitap daha yayımlandı.

Afife Batur'la daha önce yapılan sözlü tarih görüşmesine ek olarak yer verilen farklı söyleşiler onu daha iyi anlamamıza olanak sunarken, ölümünün ardından dile getirilenler ise bir mimarlık tarihçisi olarak Afife Batur portresini farklı yönleriyle aktararak portrenin tamamlanması-na önemli bir katkı sağlıyor.

Nur Akin, her zaman yakınımızda hissettiğimiz, birlikte çalışma yürütmekten onur duyduğumuz, varlığıyla ortamımızı zenginleştiren değerli bir meslek büyüğümüz. Kitabı oluşturan kapsamlı söyleşide dile getirdiklerini, sadece bir akademisyenin portresi olarak değil, ülkemizdeki mimarlık eğitiminden meslek ortamına, koruma kültürü alanındaki çabalara kadar bunca yıllık yaşamışlığın, zengin bir üretkenliğin dökümü olarak da algılamak mümkün.

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler: Çelen-Güven Birkan, Dizi Editörü: H. Bülend Tuna, Yay. Haz. Fatma Öcal AI, 2019, 274 sayfa.

maları değerlendirilmeye, bu kapsamda yaptıkları aktarılmaya çalışılıyor. Uzun yaşamı boyunca sürdürdüğü mimari performansı üzerine bir inceleme, modernist ve toplumcu bir mimar portresi çiziyor. Erem'in siyasi hayatının değişik evrelerinde yaşadıklarını ise bu süreçte beraber olduğu yol arkadaşlarının anılarından öğreniyoruz.

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler: Nur Akin, Editörler: Işıl Çokuğraş, Ceylan İrem Gençer, Yay. Haz. Fatma Öcal AI, 2019, 203 sayfa.

Dizinin diğer kitaplarından farklı bir anlatımla, Çelen Birkan ve Güven Birkan'ın kronolojik de olmayan bir yaklaşımla meslek yaşamlarının "Tortu"sunu derleyerek aktardıkları, çalışma ortamlarından paylaştıkları anıları son derece ilginç ve öğretici. Bu yayın, geçmişten geleceğe neler aktarabileceğimize, deneyimlerimizi nasıl anlamlı kılabileceğimize iyi bir örnek oluşturuyor.

Müşfik Erem'in üç farklı yönü, birbirine değdiği şekilde ama ayrı ayrı ele alınıyor. Öncelikle Mimarlar Odası yöneticisi olarak meslek örgütündeki çalış-

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler: Müşfik Erem, Dizi Editörü: H. Bülend Tuna, Yay. Haz. Fatma Öcal AI, 2020, 183 sayfa.

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler: Afife Batur, Dizi Editörü: H. Bülend Tuna, Yay. Haz. Fatma Öcal AI, 2019, 183 sayfa.

Korona Virüsü ve Toplumsal Mutasyonlar

Mehmet Şahinler - Alican Taylan

“Zorunluluklar, sağ kalanları, daha önce kentte geçerli olan geleneklerle çelişen davranışları benimsemeye yöneltiyordu.”
Boccaccio, Decameron

Virüslerin ve Krizlerin Toplumsallığı Üzerine

Korona virüsünün sebep olduğu Covid-19 hastalığının dünya çapında büyük bir kriz yarattığı günleri yaşıyoruz. Öyleyse söze, her kriz gibi bu krizin de toplumsal olduğunu söyleyerek başlayalım. Bu kriz, iki temel anlamda toplumsaldır. Krizin toplumsallığının ilk yüzü, onunla karşılaşma biçimimizin, onu içerisinde deneyimlediğimiz toplumsal yapılanmanın el verdiği koşullarda gerçekleşmesidir. Kriz ile hangi koşullarda karşılaştığımız; krizin ne ölçüde büyüyeceğini, etkisinin ne kadar süreceğini, farklı kesimlerin bu krizden ne kadar etkileneceğini ve krize karşı oluşturabileceğimiz çözümleri belirler. Örneğin Avrupa’da 14. yüzyılda ciddi bir kriz yaratan ‘Kara Ölüm’, ölçeği, süresi, göreceli etkisi ve karşısında geliştirilen çözümler bakımından bugün yaşadığımız pandemiden farklıdır. Krizin toplumsallığının ikinci yüzü ise, hiçbir krizin toplumun yalnızca bir alanını (örneğin yalnızca ekonomiyi, yalnızca sağlığı, yalnızca ekolojiyi veya yalnızca siyaseti) etkilememesidir. Örneğin kapitalist üretim tarzının kaçınılmaz ve zorunlu bir şekilde tekrar tekrar ürettiği ekonomik krizler hiçbir zaman yalnızca ekonomik değildir. Bu krizler insanların hem bedenlerini hem zihinlerini etkiler, toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesine neden olur, siyasal düzende gedikler açar veya yeni siyasal stratejileri çağırır. Aynı şekilde Çin’in Wuhan kentinde başlayan korona krizi de yalnızca halk sağlığını ilgilendiren bir kriz değildir. Borsalarda biriken finansal köpüğün göz açıp kapayıncaya kadar havaya karışması, sokağa çıkma yasakları, toplumsal mesafeler ve öte uçta düşen karbon salımları ve benzeri değişimler bu krizin toplumsallığını adeta gözümüze sokar.

Buna ek olarak, yaşamakta olduğumuz krizin yalnızca toplumsal değil, tüm gezegeni etkisi altına alan evrensel bir kriz olduğundan da bahsetmek gerekir. Zizek’in (2020b) ısrarla

belirttiği gibi, artık hiçbir ulus, hiçbir toplum yalnızca kendi çıkarlarını ve geleceğini düşünerek ötekileri kendi kaderlerine terk edemez. Çin’de başlayan bir virüs dünyanın dört bir yanına yayılmaktadır. Elbette yalnızca mikroskobik bir yaşam formu olarak değil, toplumsal bir kriz olarak.

Şimdi gelelim esas ve önemli olan soruya: Bu krizden yeni bir toplum doğacak mı? Yaşam biçimimizi etkileyen virüsün kendisi gibi, toplumsal yaşamımız da bir mutasyon geçirecek mi? Bu kriz yaşayış biçimimizi, ekonomik alanı, toplumsal yapılanmayı, uluslararası ilişkileri, siyaseti, gezegen ile ilişkilenmemizi değiştirecek mi? Elbet bu kriz bir gün bitecek, yaşam karentina koşullarının dışına çıkacak ve normale dönecek. Ama hangi normal? Normalimizin kendisi bir kriz hali değil mi?¹ Normalimizin değişmesi gerekmiyor mu?

Bu soruyu yanıtlamak için söze her krizin, bir ‘açıklık’ anı olduğunu söyleyerek başlayabiliriz². Krizlerde, o anda toplumda dolaşımda olan farklı düşüncelerden herhangi birinin baskın çıkması mümkündür³. Krizlerde, bir hafta öncesinde düşünülmesi mümkün bile olmayan şeylerin, bir anda tüm gerçekliği ile belirdiğini görürüz. Halkı özel şirketlerin kâr güdülerine terk etme eğilimde olan hükümetlerin, işe gidemeyen işçilerin maaşlarını ödemek zorunda kaldıklarını⁴ veya tam zıt kutupta, kendilerine gittikçe daha fazla iktidar sağlamak için krizi fırsatı çeviren çeşitli yönetimleri açıkça fark ederiz⁵.

Böylesi bir durumda, geleceği tahmin etmek için geçmiş deneyimlere bakmak faydalı olabilir. Dünyanın daha önce karşılaştığı salgınlar, afetler, felaketler, savaşlar ve benzeri bir sürü olağanüstü durum sonrasında yaşayış biçimlerinde, toplumsal yapılanmada, ekonomik alanda, siyasal düzende ne gibi değişiklikler yaşandığını görmek, bu pandeminin nasıl olanaklar açtığı ile ilgili bir tahmin yürütmemizi sağlayabilir. Ancak elbette her dönemin, koşulları ve imkânları açısından krizlerle başa çıkma becerisini ve onların ertesinde oluşturacağı yeni farkındalıkları akılda tutmamız gerekir.

Büyük krizler söz konusu olduğunda en iyi bilinen örneklerden biri Avrupa'da 14. yüzyılda yaşanan veba salgınıdır. Veba salgını Avrupa'daki nüfusu ciddi şekilde azaltmış ve bunun sonucu olarak ücretlerin yükselmesine, toplumun alt kesimlerindeki için daha insanca bir hayat oluşmasına yol açmıştır (Federici, 2012:71). Ancak bunun yanı sıra, böylesi salgınların insanlara hayattaki önceliklerini gözden geçirme şansı tanıdığını da söyleyebiliriz. Hayatın gündelik akışı içinde durup dinlenmeden akıp giden kişiler kriz anlarında yaşam biçimlerini, toplumsal yapılanmayı ve iktidar yapılarını sorgulamaya, bunların alternatiflerini düşünmeye, önceliklerini yeniden değerlendirmeye ve buna göre eylemlerde bulunmaya başlayabilirler. Ekonomik birikimin yücelik kisvesi yırtılır ve onun yaşamda bir amaç değil, olsa olsa bir araç olduğu ortaya çıkar. Dolayısıyla sapanın ucundaki erişilemez havuç illüzyonunun gücü ister istemez azalır.

Daha geniş bir açıdan, Milanovic'i (2016:90-93) takip ederek, felaketlerin genel olarak gelir ve servet eşitsizliklerinde azalmaya yol açtığını söyleyebiliriz. Bu eşitsizlikler, savaş, doğal afet, salgın gibi durumlarda törpülenmektedir. En bilindik örnek, 2. Dünya Savaşı sonrasında sosyal devletlerin ortaya çıkması ve eşitsizliğin görece olarak azalmasıdır⁶. Elbette bu her zaman geçerli değildir. Örneğin Avrupalıların Latin Amerika'ya götördükleri çiçek hastalığı buradaki yerli toplulukların yaşam biçimlerinde bir eşitliğe veya birlikteliğe değil, bu medeniyetlerin çöküşüne sebep olmuştur. Benzer şekilde çoğu doğal afetin toplumsal ve ekonomik düzende büyük değişikliklere yol açmadığını görmek gerekir. Herhangi bir felaketin ölçeği, gerçekleştiği tarih ve coğrafya, bu olaydan çıkar sağlama hedefi olanların varlığı veya yokluğu, felaketin sonuçları ve dönülecek veya kurulacak olan 'normal'lik açısından belirleyici olmaktadır. Bu anlamda tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 gibi bir hastalığın, örneğin Avrupalıları etkilemeyen çiçek hastalığına göre daha büyük değişimlere yol açması beklenebilir.

Elbette değişimler bir anda gökten inmeyecek. Bunlar pandemi süresince yaşadıklarımızın, düşündüklerimizin, sorguladıklarımızın, eyleme döktüklerimizin ve aldığımız kararların sonuçları olacak. Pandeminin bizi zorladığı çeşitli eylemlerin, nasıl bir değişimin geldiğini görmek açısından önemli olduğunu düşünüyoruz. Evlere kapanma, toplumsal izolasyon, diğer insanlar ile araya koyulan mesafeler gibi pratikler, salgın

tümüyle sona erdiğinde dahi toplumsal hafızamızda, refleks davranışlarımızda etkisini sürdürecektir gibi gözüküyor. Bu durumun iki şekilde yorumlanması mümkün. İlk olarak, fiziksel temasın samimiyetini ve sıcaklığını kaybetmiş, ev dışına çıkma özgürlüğü büyük oranda kısıtlanmış veya devlet kontrolü altında tutulan bir toplumsal yaşama kelimenin tam anlamıyla 'yaşamak' denilip denilemeyeceğini sorgulamak gerekebilir⁷. Öte yandan, bu pratiklerin bir çeşit toplumsal örgütlenme ya da hiç değilse kolektif eylem olduğunu; evde kalan kişilerin bunu yalnızca kendileri için değil, ötekini de düşünerek yaptıklarını göz ardı etmemek gerekiyor (Akay, 2020; Nancy, 2020). Bu çerçevede pandemi süreci pratiklerimiz, insanlar olarak ortak kaderimizi daha iyi anladığımız, üzerinde yaşadığımız gezegen ve içerisinde yaşadığımız toplumların kaderinden bağımsız bireyler olarak davranamayacağımızı daha güçlü ve yaygın şekilde fark ettiğimiz yeni bir toplumsallığın öncülleri olabilir gibi gözüküyor⁸.

Dijital Çağda Pandeminin Mekânsal İzdüşümleri

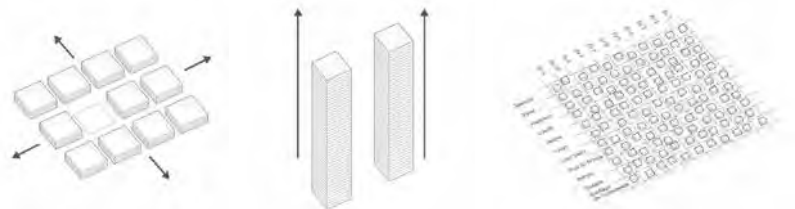
Bu bağlamda toplumsal mekânın yeni düzeninden de bahsedebiliriz. Tüm dünyada bir milyardan fazla insanın yaşadığı karantina dönemi yeni bir mekânsal anlayışı da uyandırdı: Büyük kentte ya da ırak bir köyde yaşıyor olmanın pek bir farkı kalmadı. Eve kapanma, dijitalleşmenin yıllardır yavaş yavaş inşa ettiği mekânsal değişimi çok açık bir şekilde ortaya çıkardı. Evlerimizin içi ve bilgisayarlarımızın rizomatik⁹ sanal mekânları yeni toplumsallığı tanımlıyor. Rem Koolhaas, retroaktif manifestosunda (1978) makineleşmenin toplumsal mekânın düzenlenişindeki radikal etkisini gözlemlemişti. Sanayileşme öncesi dönemde mekan yatay düzlemde yayılan bir yapıya sahipken, asansörlerin sivil binalara dahil edilmesiyle, yayılma dikeye geçmiş ve mekânları hiç olmadıkları kadar birbirlerinden ayırtırmıştı: bir gökdelenin birbirlerinden kopuk farklı katlarına aynı çelik kutudan ulaşılıyordu (*Diyagram a-b-c*). Bugün yaşadığımız mekânsal değişim ise daha da radikal. Binlerce kilometre uzaktaki odalar birbirlerine bilgisayarların kameraları, hoparlörleri ve mik-

Diyagram: Farklı tarihsel dönemlere ait mekânsal yayılım şemaları. (AT)

a. Sanayi öncesi kent dokusunun yatay yayılımı Sanayi ve asansörün icadı öncesinde, binaların yalnızca ilk iki katı ticari ve çalışma amaçlı kullanılabiliyordu, beş kattan yüksek yapılarda yaşamak neredeyse imkânsızdı. Bu kısıtlamalar kentleri yatay bir yayılmaya yönlendiriyordu.

b. Makineleşmeyle birlikte dikeyleşen kentsel yayılma Sanayileşmeyle birlikte üst üste bindirilebilen mekânlar kuleleşmeye ve kentlerde dikey yönde yoğunlaşmaya yol açmıştı.

c. Dijitalleşmeyle birlikte gelişen rizomatik çoğalma Dijitalleşmeyle, üretim zincirlerinin önemli bir kısmı birbirlerinden fiziksel olarak bağımsız mekânlarda sürdürülebilir hale geldi. Bugün kentsel dokuda salt yatay ya da dikey bir etki yaratmayan, rizomatik diyebileceğimiz bir mekânsal mutasyon gözlemleniyor.

rofonları ile bağlanıyor ve sonsuzca çoğalan ve eklemelenen, düğümlenen mekânsal ağlar oluşuyor.

Dijital çağ ile daha da belirginleşen rizomatik bölünme mantığı yeni bir kavram değil. 1980'lerin sonundan itibaren, dijital araçların gelişmesiyle bazı mimari çevrelerin giderek ilgisini çekmişti. (*Resim 1*) Arayışlarına, Deleuze'un yazılarında yanıtlar bulan mimarlar ve mimarlık kuramcıları bu konuyu derinlemesine işlemişlerdi.¹⁰ Bunun üzerine son yirmi yılda, mimari kuram ve uygulama alanı, Mario Carpo'nun "İkinci Dijital Dönemeç" (Carpo, 2017) tartışmalarında kapsamlı şekilde yazıya döktüğü yeni bir paradigma oluşturmuştu. Carpo'ya göre, ilk "dijital dönemeç" üretim biçimlerimizi derinden etkilerken, ikinci dönemeç düşünme şeklimizi değiştirmiştir.

Ancak, burada korona virüsü krizinin yepyeni sürdürülebilir bir mekânsal düzen yarattığını söylemek mekânsallığın üretimle olan karmaşık ilişkisini göz ardı etmek olur. Aslında, maddesel üretim mekânlarının, sanayi devriminden bu yana ufak kozmetik teknolojik değişiklikler dışında köklü bir değişim geçirmediğini söylemek yanlış olmaz. Ford işçilerinin her hareketinin dikte edildiği araba fabrikaları ile bugün dünyanın dört bir yanını kaplayan sanayinin üretimi "mekânsal" olarak benzerdir. Ancak, yukarıda tespit ettiğimiz ölçek bölünmesi veya rizomlaşıma, üretim zincirinde de gerçekleşmiştir. Bunun en belirgin örneklerinden biri Amazon'un geliştirdiği Mechanical Turk platformu olarak görülebilir. İsmi 18. yüzyılda Avusturya'da geliştirilen, satranç oynuyormuş rolü yapabilen bir otomattan alan platform işverenler için farklı ölçek ve biçimlerde, bilgisayar başında yapılabilecek hizmetlere erişim sağlıyor. Yarım saatlik redaksiyon hizmetinden, yüzlerce kez tekrar eden ama farklı Photoshop dosyalarını işlemek gibi sınırsız bir yelpaze içerisinde işverenler asla görmeyecekleri serbest çalışanlarına (*freelancer*) kendi biçtikleri ücretlerle, hiç-

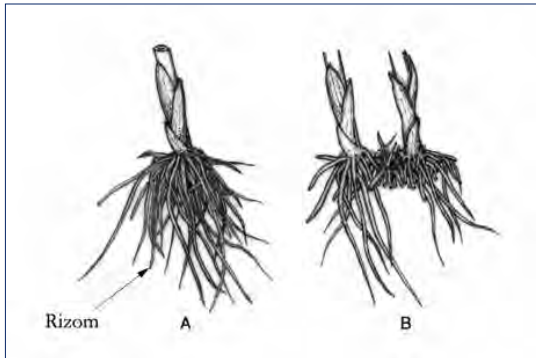
bir ücret şartına veya devlet regülasyonuna bağlı olmadan, iş teklifleri sunuyorlar. Bu pandemi-nin de insanları eve tıkararak, başta sigortasız ve güvencesiz çalışanlar olmak üzere serbest çalışan herkesi, emekçi ve işçiye ekonomik istikrarsızlıkla ve bulanıklıkla karşı karşıya getirmesi ve bunu hızla yaygınlaştırması pekâlâ mümkün.¹¹

Dirençlilik, Bağışıklık, Kırılganlık, Eşitsizlik

Şimdiye kadar kriz sonrasında yaşamlarımızın değişeceği önermesinden yola çıktık ve bu değişimin nasıl olacağını tartıştık. Ancak krizin zorladığı değişime karşı kuvvet uygulayan çeşitli toplumsal faktörlerden de bahsetmek gerekir. Bu noktada önemli bir kavram, yaşamı anlamlandırma biçiminin 'dirençliliği'¹² veya bu bağlama daha uygun düşecek şekilde 'bağışıklığı'dır. Bu bağışıklığın ulaşabileceği boyutlar dış bir gözlemci için hayret uyandırıcı olabilmekle birlikte, hepimizin hayatında bu direncin bir parça rolü olduğunu görmek gerekiyor. Yaşam deneyimlerimiz ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdığımız (ister geleneklere ve hakim toplumsal normlara göre olsun, ister özgün anlamlandırma pratiklerine bağlı olsun) hepimizin kişiliklerinin oluşumunda önemli bir rol oynuyor. Dolayısıyla bu yaşama ve anlamlandırma biçimlerimizin *sabte* veya *yanlış* olabileceğini gösteren durumlar, olaylar veya bilgiler karşısında hepimiz belirli bir direnç sergiliyoruz. Bu direnç, kişiliklerimiz adına ortaya koyulan, belki de bilinçaltı bir mekanizma olduğundan bahsedebileceğimiz bir refleks. Bu direncin hem gündelik yaşamda hem de tarihsel olaylar arasında sayısız örneğini bulmak mümkün. Afrika'yı keşfeden Avrupalıların, Afrika'da toplumsal anlaşmaları işaretlemek adına kullanılan nesnelerin (renkli boncuklardan çeşitli heykellere kadar), tam da Avrupa'daki yaşam biçiminin dışında bir yaşamın mümkün olduğunu ve dolayısıyla tek gerçek yaşamın kendi yaşadıkları yaşam olmadığını gösterdiğini anlamak yerine, bu nesnelere 'fetiş' ismini koyarak direnç göstermeleri bu konuda iyi bir örnek.¹³ (*Resim 2*)

Benzer şekilde, tüm bilimsel veriler ve bilim insanları ekolojik bir krizin korkunç sonuçlar doğuracak şekilde yaklaşmakta olduğunu ve acilen bu konuda önlemler alınması gerektiğini söylerken yaşamlarını aynı biçimde sürdüren insanların ve çok daha önemlisi hiçbir tedbir almayan siyasilere davranışı da bu konuda iyi bir örnek.¹⁴ Elbette gündelik yaşamdan örnekler de verilebilir. Bir yakının kendisini dolandır-

Resim 1. Dallı köksap (rizom) türleri: A, sarkan; B, yatay üreyen. Gilles Deleuze ve Felix Guattari tarafından kullanılan 'rizom' (köksap) kavramı, botanik ve dendroloji alanından felsefeye tercüme edilmiştir. (Kaynak: Dong Chan Son, "A systematic study on the section Adonis L. [Ranunculaceae] in East Asia" başlıklı doktora tezi, 2015.)

masına veya kandırmasına tüm açık göstergelere rağmen inanamayan kişi; doğaüstü bir inancı bilimsel olarak yanlışlanmış olmasına rağmen reddeden kişi ve benzeri örnekler düşünülebilir. Hepsinin ötesinde ise salgına bağlı olarak yaşamakta olduğumuz krizin öncesinde ‘normal’ olarak adlandırdığımız toplumsal yapının, ekonomik düzenin ve siyasal örgütlenmenin sürekli olarak yeniden ürettikleri korkunç sonuçların nasıl görmezden geldiğini, bu gerçeklere karşı anlam dünyalarımızda nasıl bir bağışıklık geliştiğini düşünmek gerekir. Dünya çapında milyonlarca evsiz, her sene beş yaşına gelemeyen çeşitli önlenemez hastalıklar nedeniyle hayatını kaybeden milyonlarca çocuk, iş cinayetleri, kadın cinayetleri, nefret suçları, evsizlik, yurtsuzluk, savaşlar, bitmek bilmez depresyonlar, açlık ve sefalet aslında toplumbilim açısından olabilecek en ‘bilimsel’ şekilde eski ‘normal’imizin korkunç ve yaşanmaz olduğunu bize gösteriyor. Ne var ki, alışkanlıklar ve geleneklere bağlı olmakla birlikte, genel anlamda kurumlar ve medya tarafından sürekli yeniden üretilen bir direnç, bir bağışıklık söz konusu.

Sonuç Yerine

Korona virüsü söz konusu olduğunda da bir bağışıklıkla karşı karşıya kaldığımızı ve kalacağımızı görmek önemli. Dünya çapında bir kriz döneminden, yaşama ve yaşamı anlamlandırma biçimlerimizi değişimle tehdit eden son derece gerçek bir dönemden geçiyoruz. Bu kadar doğrudan deneyimlenen bu kriz döneminde bile, insanların “Korona morona yok uyduruyorlar hep bunları!” veya biraz daha sofistike bir şekilde “Bu ABD’nin (veya bazılarının göre Çin’in) biyolojik bir saldırısı, dünya egemenliğini ele geçirmek amacıyla bilinçli olarak bunu yapıyor” dediklerini duyabiliyor, okuyabiliyoruz. Bu örnekler pek de önemli değil. Önemli olan, mevcut toplumsal yapılanmanın, çeşitli kültürel ve söylemsel üretimler aracılığı ile yaşamakta olduğumuz krizin sorumluluğunu üzerinden atmaya yeltenecek ve eski normallerine dönmek için doğal olarak can atan insanların bunun aksini gösteren gerçeklere direnç gösterecek olması. Bu kriz, yalnızca biyolojik, insan ayırt etmeyen, karşısında ‘daha fazlası yapılamayacak’ bir kriz olarak söylemsel düzeyde yeniden ve yeniden üretiliyor ve üretilecek.

Elbette bu kriz, insan ayırt etmeyen bir virüsten kaynaklandığı için toplumun ve dünyanın tümünü etkilemekte. Ancak, her birey bu krizden kendi koşulları çerçevesinde *görel*i olarak etkilenmekte. Bu göreliliğin büyük farklar yarattığını ve bu göreliliği yaratan şeyin ta ken-

Elbette bu kriz, insan ayırt etmeyen bir virüsten kaynaklandığı için toplumun ve dünyanın tümünü etkilemekte. Ancak, her birey bu krizden kendi koşulları çerçevesinde *görel*i olarak etkilenmekte. Bu göreliliğin büyük farklar yarattığını ve bu göreliliği yaratan şeyin ta ken-

Resim 2. Kongo Çivi Heykeli
(Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:A_nail_effigy,_Congo,_West_Africa._Wellcome_M0002724.jpg)

Resim 3. Vili halkı (Kongo Demokratik Cumhuriyeti) dişi güç figürü.
(Kaynak: Sean Pathasema, Birmingham Sanat Müzesi)

disinin, bir kriz hali olan ‘normal’ toplumsal yapılanmamız olduğunu gözden kaçırmamak gerekiyor. Kriz söz konusu olduğunda evsiz bir kişinin durumu ile kendi evinde oturarak var olan servetinden harcayabilen bir kişinin durumunun aynı olmadığı açık. Yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak için sokağa çıkmak, çalışmak ve dolayısıyla kendisini virüsün yarattığı riske atmak durumunda kalan kişileri evinde stok yapıp haftalarca dışarı çıkmadan yaşayabilen kişilerle bir tutamayız. Aynı zihinsel ve fiziksel gelişimi açısından toplumsal çevreye ve ilişkilere ihtiyaç duyan bebeklerin ve çocukların bu krizden orta yaşlı ve yaşlı insanlarla aynı derecede etkilendiğini söyleyemeyeceğimiz gibi. Ya da fiziksel veya zihinsel kronik hastalıkları olan kişilerin, krizden ‘sağlıklı’ kişiler ile aynı ölçüde etkilenecekleri gibi. Bu manada bu krizin, kırılma veya kırılma geçirilmiş yaşamları çok daha şiddetle sarstığı açık. Yaşamları kırılma geçirilen ise biyolojik bir kaçınılmazlık değil, toplumsal yapılanmanın çarpıklığı.

Kriz sonrası dünyamızın nasıl olacağını tartışırken unutmamamız gereken bir diğer nokta da yukarıda belirttiğimiz gerçeklikler ile sıkı sıkıya bağlıdır. Değişim nasıl, hangi koşullarda gerçekleşecektir? Bu değişimin aktörü hangi sınıf veya grup olacaktır? Bu soruların yanıtları, değişimin ne tür bir değişim olacağı sorusunun yanıtını da içeriyor. Örneğin, bu krizle sosyalist bir dünya düzeni içerisinde karşılaşsaydık yaşanacak değişimlerin (ve elbette krizin boyutunun da) farklı olacağını görmek gerekir.^{15,16} Aynı şekilde, yukarıda da belirttiğimiz gibi, 14. yüzyılda yaşanan veba salgını veya 20. yüzyılın başında yaşanan İspanyol Gribi salgınının koşulları, bugünkü koşullardan tümüyle farklıdır. Farklılıklar, elbette krizin etkilerini ve sonucunda oluşacak toplumsal değişimi de belirleyecektir. Ancak belki de hepsinden önemlisi, toplumsal dönüşümün kimin tarafından gerçekleştirileceğidir. Her ne kadar değişimi oluşturacak etki dışsal bir tehdit (bu durumda virüs) tarafından yaratılmış olsa da, değişimi yaratacak olan yine belirli bir toplumsal aktördür. Bu rolü hangi grubun veya sınıfın üstleneceği bu bağlamda önemli bir sorudur. Örneğin, değişimin halihazırda yönetimde olan siyasiler tarafından lütf halinde getirilmesi ile egemenliği eline alan halk kitleleri tarafından zorlanması arasında büyük farklar olacaktır. Eğer kriz sonucunda, her gün içerisinde yaşanan, doğallaşmış ve normalleşmiş krizin maskesi düşmez ise görünen o ki top-

lumsal yaşamımızın belirleyicisi yine eski, tanıdık ve acımasız parazitler olacaktır. **m**

Mehmet Şahinler, Arş. Gör., MSGSÜ, Sosyoloji Bölümü
Doktora Öğrencisi

Alican Taylan, Misafir Öğr. Gör., Pratt Enstitüsü, Mimarlık Bölümü

Notlar

1. Massimo de Angelis (2020), William McNeill’in yaptığı bir kavramsallaştırmayı vurgulayarak, mikro-parazitlerden kurtularak tekrar makro-parazitleri (egemen sınıfları) besleyen bir yaşam biçimine dönmemizin ne kadar anlamsız olduğunu benzer bir biçimde vurguluyor.
2. Bu ifade bize ait değil. Ancak yine de bu ifadenin neredeyse anonimleşmeye varacak kadar tekrar edildiğini, hem de oldukça farklı kutuplardaki düşünürler tarafından, örneğin bir yanda Marksist sosyolog Immanuel Wallerstein (2018:136), diğer yanda ise neo-liberal ekonomist Milton Friedman tarafından vurgulandığını (aktaran Klein, 2020) hatırlatmak isteriz.
3. Burada bir parantez açalım ve Alain Badiou’nün yaşamakta olduğumuz pandemi üzerine yazdığı yazısında bu argümanın abartılmasına karşı yaptığı uyarıyı hatırlatalım. Badiou (2020) krizlerin bugüne kadar yalnızca iki defa, Rusya’da ve Çin’de sistemin kökten bir değişimini getirdiklerini, ancak örneğin Avrupa’da hiçbir zaman böyle bir değişimin söz konusu olmadığını vurguluyor. Elbette bu uyarıyı ciddiye almalıyız. Bu uyarı aynı zamanda toplumsal dönüşümü dışsal bir etkenden bekleyen bir kadercilığe(?) karşı uyarı olarak çıkıyor karşımıza. Dolayısıyla toplumsal alanı daha yaşanabilir hale getirme umutlarımızı bir virüse veya felakete değil, kendi örgütlenme ve yaratma kabiliyetlerimize dayandırmamız gerektiğini hatırlatıyor bize. Ancak yine de böylesi bir krizin, bu kabiliyetleri bize hatırlatacağını düşünmek mümkün değil midir?
4. Elbette bunun temel bir dönüşümden ziyade, egemen sınıfların korkusunun ürünü olan bir sakinleştirici enjeksiyon olduğunu göz ardı etmemek gerekir.
5. Bu durumun, Naomi Klein (2007) tarafından ‘şok doktrini’ olarak ele alındığını hatırlamakta fayda var. Klein’a göre bu tür şoklar, iktidardakilerin kendi normalliklerini ve egemenliklerini beslemek için faydalandıkları durumlardır.
6. Elbette 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’daki toplumsal ve ekonomik düzeni, kendi halk kitlelerinin sosyalizme kaymasından korkan egemenlerin verdikleri rüşvetler olarak da düşünmek gerekir.
7. Özellikle Agamben’in (2020a; 2020b) vurgusu tam olarak bu yönde bir anlamayı çağırıyordu. Bu tür siyasal-toplumsal yaşamdan soyutlanmış bir yaşam yaratılmasına karşı çıkıyordu Agamben.
8. Latour’un (2020) tam da bu noktada yaşamakta olduğumuz salgının bizi ekolojik krize hazırlamadığını, iki kriz arasında çok büyük farklar olduğunu vurguladığını hatırlatmak isteriz.
9. Rizom, veya köksap, Gilles Deleuze ve Félix Guattari tarafından *Kapitalizm ve Şizofreni* (1972-1980) projelerinde, analizi dikey, tek yönlü ve ikiliklere bağlı bir yapıdan kurtarmak ve ona çoklu, yatay ve karmaşık bir yapı atfetmek için botanikten felsefeye tercüme ettikleri bir kavram. Deleuze, botanik köksapı temel alan, çoklukları kavrayan bir “düşünce imgesi” olarak tanımlar rizomu.
10. Temel referanslar arasında AD: *The Fold in Architecture* sayısı (1997), Peter Eisenman’nın Deleuze üstüne yazıları veya Greg Lynn’in *Folds, Bodies and Blobs* (1998) deneme seçkisi sayılabilir.
11. Türkiye de dahil olmak üzere çeşitli ülkelerde çalışan kesime devlet tarafından yardımlar önerildiğini görüyoruz. Ancak bu yardım paketlerinin hem içerikleri, hem de kapsamı oldukça tartışmalı. Örneğin Türkiye’de önerilen pakette, hem asgari ücretin çok altında bir ücretten bahsediliyor, hem de işverenin işçilerine ‘ücretsiz izin’ verme hakkı yasalaşıyor. Daha genel olarak ise çalışan kesimler için hazır-

lanan bu yardım paketlerinin, evsizler, göçmenler, işsizler başta olmak üzere daha kırılgan gruplar için hiç de işlevsel olmadığını görüyoruz.

12. Robin Celikates (2017) bu kavramı 'ideolojilerin dirençliliği' olarak ortaya koyuyor ve ideolojilerin, kendilerinin yanlışlığını ortaya çıkartan kesin gerçeklikler veya bilimsel bilgiler karşısında nasıl direnç gösterebileceklerini vurgulamak için kullanıyor.

13. Bu konuda çarpıcı ve akıl dolu bir tartışma için, bizim de temel almakta olduğumuz, David Graeber'ın (2001) çalışmasını öneriyoruz.

14. Latour'un (2020) vurguladığı gibi, korona virüsüne bağlı olarak yaşadığımız bu kriz bile bizi gelmekte olan korkunç ekolojik krize hazırlayamamaktadır.

15. Marx'ın, geleceğin toplumunun nasıl olacağına dair soyut bir çerçeve çizdiği az sayıdaki metinden birisi olan "Gotha Programının Eleştirisi" metni bize bu konuda bir fikir verir. Marx bu metinde, içinden geçmekte olduğumuz döneme benzer dönemler için bir garanti olarak yaratılacak afet birikimlerinden bahseder (1989). Bu konuda iyi bir örnek olarak, salgın süreci boyunca ülke dışına yolladığı yardımlar ve toplum sağlığını bir öncelik olarak kabul etmesi ile Küba düşünülebilir. Ekonomik kriz korkusunun insan sağlığının önüne geçtiği ve dolayısıyla insan sağlığının ikinci plana atıldığı ABD örneği ise bunun tam karşısına işaret etmektedir.

16. Aynı zamanda tam-zamanında-üretim modelinin geçerli olduğu bir kapitalist üretim ile stokçu kapitalizmin böylesi bir krizle başa çıkma kapasiteleri arasında ne denli ciddi farklar olduğunun gösterildiği bir metin için bkz. Proyect, 2020.

Kaynaklar

- Agamben, G. (2020a) "The state of exception provoked by an unmotivated emergency": <http://positionswebsite.org/giorgio-agamben-the-state-of-exception-provoked-by-an-unmotivated-emergency/> (Erişim tarihi: 15 Mart 2020)
- Agamben, G. (2020b) "The Invention of an Epidemic": <http://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/> (Erişim tarihi: 20 Mart 2020)
- Akay, A. (2020) "Bir felsefi tartışma üzerine: Biyo-politika ve Foucault'ya bir dönüş": <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/bir-felsefi-tartisma-uzerine,25903> (Erişim tarihi: 20 Mart 2020)
- Badiou, A. (2020) "On the Epidemic Situation": <https://www.versobooks.com/blogs/4608-on-the-epidemic-situation> (Erişim tarihi: 25 Mart 2020)
- Campo, M. (2017) *The Second Digital Turn: Design Beyond Intelligence*, The MIT Press, Cambridge, MA.
- Celikates, R. (2017) "Beyond the Critical Theorists' Nightmare: Epistemic Injustice, Looping Effects, and Ideology Critique", Yayımlanmamış Taslak.
- De Angelis, M. (2020) "The Political Use of Parasites", <https://undisciplinedenvironments.org/2020/03/21/the-political-use-of-parasites/> (Erişim tarihi: 27 Mart 2020)
- Deleuze, G ve Félix Guattari (1980) *L'Anti-Oedipe: Capitalisme Et Schizophrénie*, Éditions de Minuit, Paris.
- Federici, S. (2012) *Caliban ve Cadı*, Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- Graeber, D. (2001) "The False Coin of our own Dreams, or the Problem of the Fetish, IIB", *Toward An Anthropological Theory of Value*, Palgrave, New York.
- Koolhaas, Rem (2005) *Delirious New York: a Retroactive Manifesto for Manhattan*, The Monacelli Press, New York.
- Klein, N. (2007) *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, Metropolitan Books, New York.
- Klein, N. (2020) "Coronavirus Capitalism": https://www.democracynow.org/2020/3/19/naomi_klein_coronavirus_capitalism (Erişim tarihi: 23 Mart 2020)
- Latour, B. (2020) "Is This a Dress Rehearsal?": <https://critiq.wordpress.com/2020/03/26/is-this-a-dress-rehearsal/> (Erişim tarihi: 12 Nisan 2020)

- Marx, K. (1989) "Gotha Programının Eleştirisi", *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara.
- Milanovic, B. (2016) *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*, The Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts.
- Nancy, J. (2020) "Viral Exception": <http://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/> (Erişim tarihi: 20 Mart 2020)
- Proyect, L. (2020) "COVID-19 and the 'Just-in-Time' Supply Chain: Why Hospitals Ran Out of Ventilators and Grocery Stores Ran Out of Toilet Paper": <https://www.counterpunch.org/2020/04/03/covid-19-and-the-just-in-time-supply-chain-why-hospitals-ran-out-of-ventilators-and-grocery-stores-ran-out-of-toilet-paper/> (Erişim tarihi: 04 Nisan 2020)
- Wallerstein, I. (2018) *Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, bgst Yayınları, İstanbul.
- Žižek, S. (2020) "Monitor and Punish? Yes, Please!": http://thephilosophicalsalon.com/monitor-and-punish-yes-please/#_ednref1 (Erişim tarihi: 20.03.2020)

The Corona Virus and Social Mutations

In this article, we investigate the potential societal and spatial consequences of the COVID-19 pandemic. We present precedents in history such as the bubonic plague or Black Death and reflect upon contemporary writings on the ongoing global crisis. We argue that this crisis is not only a health crisis but an environmental and more broadly societal one. The article also focuses on the spatial implications of the worldwide lockdown that many cities in the world underwent and/or are undergoing. The historical lineage of modern workspaces is analysed while arguing that lockdowns around the world have rendered visible a radical mutation in the spatial organization of work in the 21st century. We suggest reading both these structural and spatial mutations through the lens of concepts such as 'immunity' and 'resilience.' The article concludes that even though the impact of this crisis will be strong on society, the critical question we are all faced with today is "who the agent of that impact and consequently what its direction will be."

Depreme Hazırlık İçin Prens Adaları'nda Ne Yapılmalı?

Haluk Eyidoğan

En sık karşılaştığım sorulardan biri “İstanbul’da deprem olacak mı hocam?” sorusudur. Evet bir gün olacak. Önümüzdeki 30 yılda % 65 olma olasılığı var¹. O deprem yalnız İstanbul depremi olmayacak, o bir Marmara depremi olacak! Deprem başta İstanbul olmak üzere Marmara’da kıyısı olan tüm yerleşimleri etkileyecek. Unutmayınız, Avcılar 17 Ağustos 1999 depreminin merkezinden 90 km uzaktaydı ve kayıplar önemliydi.

Bu coğrafyada depremin insan, alt ve üst yapı, ekonomi, çevre vb. üzerinde oluşturacağı kayıpları azaltmanın yolu öncelikle afet risklerini azaltma hedefi olan imar planları yapmak ve mühendislik hizmeti almış ve denetlenmiş yapı üretmektir. Ülkenin deprem tehlike derecesi en yüksek yerlerinden başlayarak mevcut yapıları yenileme, iyileştirme, sağlıklılaştırma, dönüştürme ve koruma amaçlı uygulamalar yapılmalıdır.

Bu yazıda, özel bir coğrafyamız olan Prens Adaları’nın karşılaştacağı güncel deprem ve tsunami tehlike bilgileri yanı sıra, bu tehlikelerin neden olabileceği kayıp ve hasarlar konusunda bilgileri aktaracağım. Prens Adalarında deprem kaynaklı kayıpların azaltılması için neler yapılabileceği ve sakınım planı kapsamında hazırlanacak imar planlarıyla tarihi ve modern mirasın geleceğe nasıl aktarılabilmesi konusunda önerilerimi sunacağım.

Prens Adaları’nın Deprem ve Tsunami Tehlike Düzeyi ve Kayıp Riskleri Nedir?

Son 1990 yılda Marmara Bölgesi’nde ve İstanbul’u etkileyen büyüklüğü $M \geq 6,0$ olan

deprem sayısı 85 tanedir^{2,3}. Bunlardan 38 tanesinin büyüklüğü 7,0 ve daha büyüktür (*Şekil 1*). Marmara Denizi kıyılarında maruz kalınan tsunami sayısı 37’dir. Çoğunluğu Marmara Denizi’nin kuzey bölümünde olmuş bu depremler, İstanbul’daki yerleşimleri çok fazla etkilemiş ve büyük kayıplara neden olmuştur. Ana Marmara Fayı, dokuz adadan oluşan Prens Adaları’ndan Yassıada ve Sivriada’ya 3 km, diğer adalarımıza 8 km uzaklıktadır (*Şekil 1*). Adalar bu fayın yaratacağı depremin sarsıntılarını en önce ve şiddetle algılayacak konumdadır.

İBB tarafından 2002 yıllarında yayınlanan rapora göre deprem tehlike değeri, bina sayısı ve nüfus göz önüne alındığında ağır hasar oranı % 25’e, can kaybı oranı % 8’e ulaşan tek ilçe Prens Adaları’dır (*Çizelge 1*). Bugünkü durumda bina sayısı ve nüfus önemli oranda değişmedi ama deprem tehlikesi arttı. Raporlar, Adalar için kayıpları azaltma uygulamalarının acil olduğunu göstermektedir.

1 Ocak 2019 tarihinde yürürlüğe giren yeni bina deprem yönetmeliği ve yeni deprem tehlike haritasına göre Prens Adaları’nın maruz kalacağı deprem tehlike değerleri ivme cinsinden % 26 ile % 37 arasında arttı.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) İstanbul İli deprem ve tsunami nedeniyle hasar görülebilirlik ve tehlike analizini 2018 yılında güncelledi⁵. Raporda Marmara Denizi’nde olası büyük depremin neden olacağı can kaybı, bina hasarları ve ekonomik kayıplarla ilgili sayılar il geneli için verilirken, tsunami kaynaklı kayıplar ilçe bazında verilmiştir. İlçe bazında deprem kaynaklı kayıplarla ilgili daha ayrıntılı inceleme başlatılmış olup bulgular daha sonra İBB tarafından yayınlanacaktır. Raporda biri deprem kaynaklı, diğeri deniz heyelanı kaynaklı olmak üzere iki türlü tsunami modeli yapılmıştır. Hesaplara göre, Adalar İlçesi kıyılarında neden olabileceği maksimum su basma derinliği 3,3 m ile 12,3 m arasında değişmektedir. Prens Adaları mahalleleri için binalarda türlerine göre tsunami hasarları Çizelge 2’de verilmiştir. Depremin adalarımıza yakınlığı düşünülürse ilk ve en

Şekil 1. Marmara Bölgesi’nde MS 32-2020 yılları arasında olmuş tarihsel (1900 öncesi) ve aletsel (1900 sonrası) dönemlerdeki hasar yapıcı depremler ve Kuzey Anadolu Fayı’nın Marmara Bölgesi’ndeki kolları^{2,3}.

yüksek tsunami dalgaları Yassıada ve Sivriada'ya daha kısa sürede ulaşacaktır. Adaların kuzeye bakan kıyılarında tsunami su basma derinliği daha düşük olacaktır.

Prens Adaları'nda Can ve Yapı Kayıpları Nasıl Azaltılabilir?

Afet kayıplarını (risk) azaltma eylemleri sakının hedefli yerleşme planları ile başlar, güvensiz yaşam alanlarını iyileştirmekle, sağlıklılaştırmayla ve afetlere dirençli toplum oluşturmakla sürer. Bu eylemler sürdürülebilir olmalıdır.

2003 tarihli İstanbul Deprem Master Planı (İDMP) raporunun üçüncü bölümü yapıların depreme karşı güçlendirilmesi ve yenilenmesi stratejileri konusuna ayrılmıştır. İDMP önerileri doğrultusunda İBB 2006'da Zeytinburnu ve Fatih'te bina envanteri dahil zemin etütleri ve sosyal analizler yaptırmış, ancak dönüşüm süreci amacına ulaşmamıştır. Sulukule uygulaması, yerel nüfusu ve kültürel değerleri tasfiye projesine dönüşmüştür. İlçe belediyeleri finans sıkıntılarından veya parsel bazında kat karşılığı inşaat işine yol açtıklarından dolayı büyük ümitlerle ve çabalarla hazırlanan İDMP rafta bırakılmıştır. Hükümet bu gidişatı görmezden gelmiştir.

2009 yılında kurulan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) yönetiminin çıkardığı UDSEP raporu⁶ ulusal çapta deprem kayıplarını azaltma stratejilerini ve eylemlerini belirlemiş ve tarihlendirmiştir. UDSEP raporunun "Hedef B2: Tarih ve Kültür Mirasının Depremlerden Korunması" başlığı altında 2012-2017 yılları arasında şu eylemlerin yapılması hedeflenmiştir:

Eylem 1. Deprem bölgelerinde yer alan tarihi yapıların envanteri çıkarılarak önem ve öncelik dereceleri belirlenecektir.

Eylem 2. Tarihi yapıların düşey yükler ve deprem etkileri altında taşıyıcı sistem güvenlikleri belirlenecektir.

Eylem 3. Yeterli güvenliğe sahip olmadığı belirlenen yapılar için güçlendirme yöntemleri geliştirilecektir.

Eylem 4. Tarihi yapıların onarım ve güçlendirme uygulamalarında uyulması gereken uluslararası kurallara uygun olarak yöntem, tasarım ve imalat esasları oluşturulacak ve geliştirilecektir.

Ancak ne yazık ki Adalar ilçemiz, depreme karşı koruma amaçlı yenileme, iyileştirme ve sağlıklılaştırma uygulamalarından birkaç okul binası dışında UDSEP raporunda hedeflenen eylemlerden nasibini alamamıştır. Prens Adaları gibi depremden en şiddetli sarsılacak ve tarihi, doğal ve arkeolojik sit alanı özellikleri olan bir kadim coğrafyanın kesinleşmiş bir koruma amaçlı imar planı hâlâ yoktur! Adalar ilçemizin 1/1000'lik imar planı tam bir yılan hikâyesine dönüşmüştür.

UDSEP'in eylem planlarından ümitlenirken kaşla göz arasında Yassıada ve Sivriada, Adalar İlçesinin korunması gereken sit alanı kimliğinden çıkarılarak lüks oteller ve marinalar için imara açılmıştır. Acaba, Yassıada girişimi Prens Adaları'nı imara açma iştahının göstergesi midir? Adalar Belediyesine ve halkına sorulmadan tepeden inme verilen kararlarla büyük paralar Yassıada'ya su gibi harcanırken ilgili resmi makamlar Prens Adaları'nın deprem riskini görmezden gelmiştir. Halbuki Adalar gibi korunması gereken planlı alanlardaki öncelikle en zayıf nitelikli yapılar olmak üzere binalar bugüne kadar güçlendirilebilirdi ve deprem kayıpları azaltılabilirdi. Bu amaçla araştırma ve teknik uygulamalar hem Türkiye hem de başka ülkeler için iyi bir örnek olabilirdi. Üzerinde hiç kimsenin yaşamadığı Yassıada mı, yoksa Adalar'da

İLÇE	BİNA SAYISI	AĞIR HASAR		ORTA HASAR		AĞIR ORTA- HAFİF HASAR		İNSAN KAYBI
		SAYI	YÜZDE	SAYI	YÜZDE	SAYI	YÜZDE	YÜZDE
Adalar	6522	1614	24,8	2703	41,4	4131	63,3	8,4
Bakırköy	10.067	1839	18,3	3686	36,6	6434	63,9	1,8
Zeytinburnu	15.573	2592	16,6	5296	34	9525	61,2	1,9
Fatih	31.947	5111	16	9908	31	17.689	55,4	1,6
Avcılar	14.030	1975	14,1	4172	29,7	7.781	55,5	1,8
Eminönü	14.149	1967	13,9	3798	26,8	6.902	48,8	4,6
Bahçelievler	19.690	2577	13,1	5748	29,2	11.287	57,3	1,8
Bayrampaşa	20.195	2493	12,3	4929	24,4	9.488	47	1,5
Güngören	10.655	1253	11,8	2846	26,7	5813	54,6	1,1
Büyükçekmece	3348	351	10,5	800	23,9	168	50,2	2,2

Çizelge 1. 2002 yılında yapılan deprem için mikrobölgeleme, tehlike ve risk azaltma çalışmasına göre İstanbul'da en fazla ağır hasar oluşacak ilk 10 ilçe⁴.

Çizelge 2. Adalar ilçesinde tsunami nedeniyle suyla temas eden yapıların sayısal analizi⁵.

	Sosyal	İdari		İktisadi	
İlçe Genel	Mesken	Okul	Resmi	Ticari	Mahalle Geneli Toplam Bina Sayısı
BURGAZADA	809	1	13	14	857
BURGAZADA (Kaşık Adası)	5	-	-	-	21
HEYBELİADA	1347	12	22	26	1459
KINALIADA	-	-	-	-	1
MADEN	1385	3	25	149	1597
MADEN (Sedef Adası)	127	-	3	13	146
NİZAM	1394	3	15	123	1603
İlçe Geneli MK Gruplarındaki Bina Sayısı	5067	19	78	325	5684 (ilçe geneli toplam bina sayısı)

kışın yaşayan 15.000 kişi, yazın yaşayan 70.000 kişi mi daha önemliydi? Türkiye için önemli bir kültür mirası olan kadim Prens Adaları'ndaki tarihi mirasın hiç mi önemi yoktu?!

Adalar İlçesinde deprem güvenli yaşamının sağlanması ve tarih ve kültür mirası dahil tüm yapıların projelendirilerek ve güçlendirilerek geleceğe miras bırakılmasının bir yöntemini bulmamız gerekiyor. Bu yöntem Prens Adaları'nın doğal, tarihi ve arkeolojik mirasını zedelemeyen, onu geleceğe güçlendirilmiş olarak aktarabilen bir anlayışla oluşturulmalıdır. Bu amaca yönelik olarak her tehlike ve risk türüne göre hazırlanan mekânsal, sosyal, ekonomik, yasal ve yönetsel önlemlerin eş güdümünü sağlayan, farklı risk sektörlerine ilişkin risk azaltma projelerini bütünleştiren kapsamlı bir imar planı, yani sakinim planı ile uygulamalara başlamak gerekmektedir. Bu uygulamalar sürecinde, Prens Adaları'na Yassıda gibi bakanların niyetlerini boşa çıkarmanın stratejisi de mutlaka tesis edilmelidir.

Bu uygulamaların gerçekleşmesi yolundaki eylem gücünün ve kaynakların yaratılması konusunda İBB, Adalar Belediyesi, Adalar Kaymaklığı, İstanbul 5 numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Adalar Kent Konseyi ve STK'larla işbirliğini çok önemsiyoruz.

Haluk Eyidoğan, Prof. Dr., İTÜ Jeofizik Mühendisliği Bölümü
Emekli Öğretim Üyesi

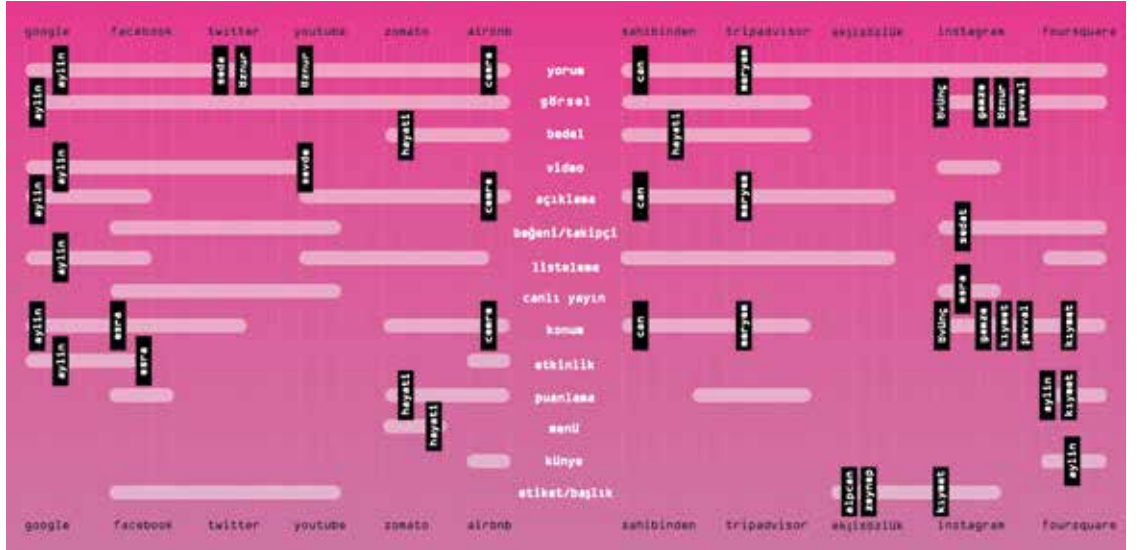
Kaynaklar

- Parsons, T. (2004) “Recalculated probability of M≥7 earthquakes beneath the Sea of Marmara, Turkey”, *Journal of Geophysical Research*, Vol. 109, s.1-2.
- Altınok, Y., Alpar B. ve Özer N. (2011) “Revision of the tsunami catalogue affecting Turkish coasts and surrounding regions”, *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 11.2, s. 273.
- Ambraseys, N. N ve Finkel, C. (1995) *The seismicity of Turkey and adjacent areas, A historical Review, 1500-1800*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İBB-JICA Raporu (2002) “The Study on a Disaster Prevention/Mitigation Basic Plan in İstanbul Including Seismic Microzonation in the Republic of Turkey”, Pacific Consultants International, OYO Corporation.
- İBB (2018) İstanbul İli Olası Deprem Kayıp Tahminlerinin Güncellenmesi Projesi, Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, Deprem Mühendisliği Ana Bilim Dalı.
- UDSEP Raporu (2011) <https://www.afad.gov.tr/udsep-2023>
- İstanbul İçin Deprem Master Planı-İDMP (2003) İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Planlama ve İmar Dairesi, Zemin ve Deprem İnceleme Müdürlüğü, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

What Should be Done in Princes' Islands to be Prepared for an Earthquake?

Settlements around the Sea of Marmara have been exposed to numerous devastating earthquakes in the past two thousand years. Losses are growing in urban areas, which are intensified as a result of inadequacy of planning, construction, supervision, and earthquake mitigation actions and lack of disaster-resistant society. Scientific researches show that settlements on the shores of the Marmara Sea may face significant losses due to seismic intensity and tsunami in a possible major earthquake, especially Adalar District. The closeness of the islands to the earthquake center, and the old and historical heritage building stock it contains should be prepared for a possible big earthquake in company with the strategy and action plans to be developed as soon as possible. For this purpose, it is necessary to start practices with a comprehensive zoning plan that ensures the coordination of spatial, social, economic, legal and managerial measures prepared for each hazard and risk type, and integrates risk reduction projects for different risk sectors. During these practices, the strategy of eliminating interest-oriented approaches must be established

Şekil 2. MMA çalışmasında kullanılan sosyal medya mecraları ve katılımcılar tarafından seçilen özellikleri.

ise bunlardan farklı olarak, sosyal medya mecralarından elde edilen verilerin kentsel ve mekânsal araştırmalarda yeniden yorumlanarak kullanılması ile gündelik hayatta mekânla kurulan ilişkiyi çözümlemeyi; mekânda üretilen geçici, hareketli ve anlık bilgiyi yakalamayı; buna bağlı olarak kamusal mekânda üretilen gündelik müdahaleci eylemlerin² bilgisini kullanım üzerinden yeniden üretmeyi hedeflemektedir.

Sosyal Medya Mecraları ve MMA Kapsamında Kullanımları

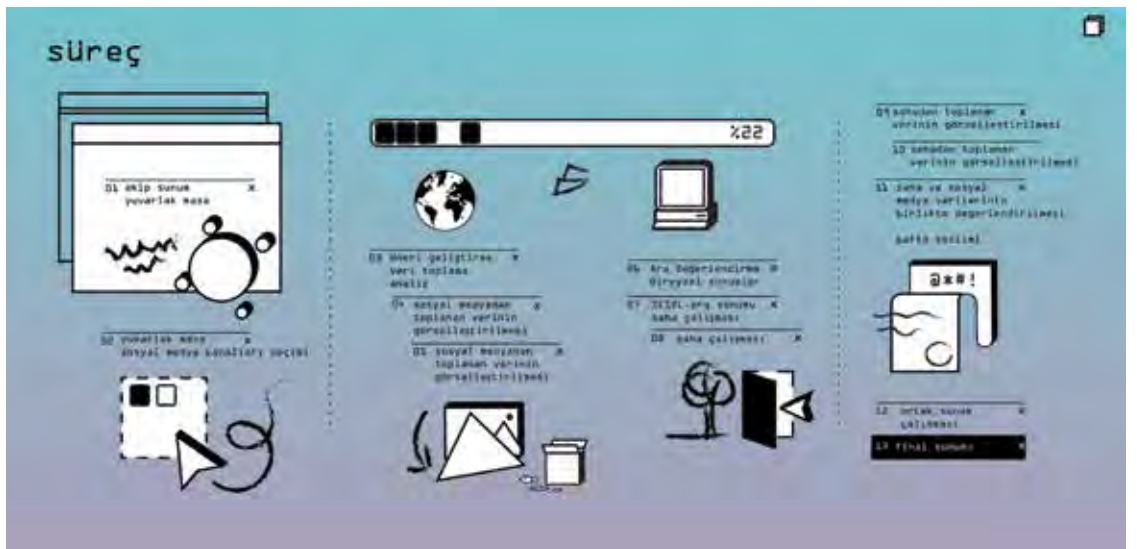
Sosyal medya mecralarının her biri farklı amaçlara hizmet etmek için tasarlandığından, sundukları imkânlar doğrultusunda kullanıcıların paylaşımları da değişmekte ve sınırlandırılmaktadır. (Şekil 2) Örnek vermek gerekirse, Foursquare, kullanıcıların, bulundukları mekânları anlık olarak bildirdiği veya o mekâna dair görüş belirttiği bir platformken, Instagram bir mekânda gerçekleşen eylemlerin görsel içerikler ve anahtar kelimelerle (*hashtag*) paylaşıldığı bir platformdur.

Twitter ise kullanıcıların kısa paragraflarla bir konuyu veya fikri gündeme getirerek tartışmalarına olanak tanıyan bir ortam sunmaktadır. Airbnb alternatif bir konaklama hizmeti sunarken kullanıcıların çevreye dair tanımlarını ve görsellerini de barındırmaktadır.

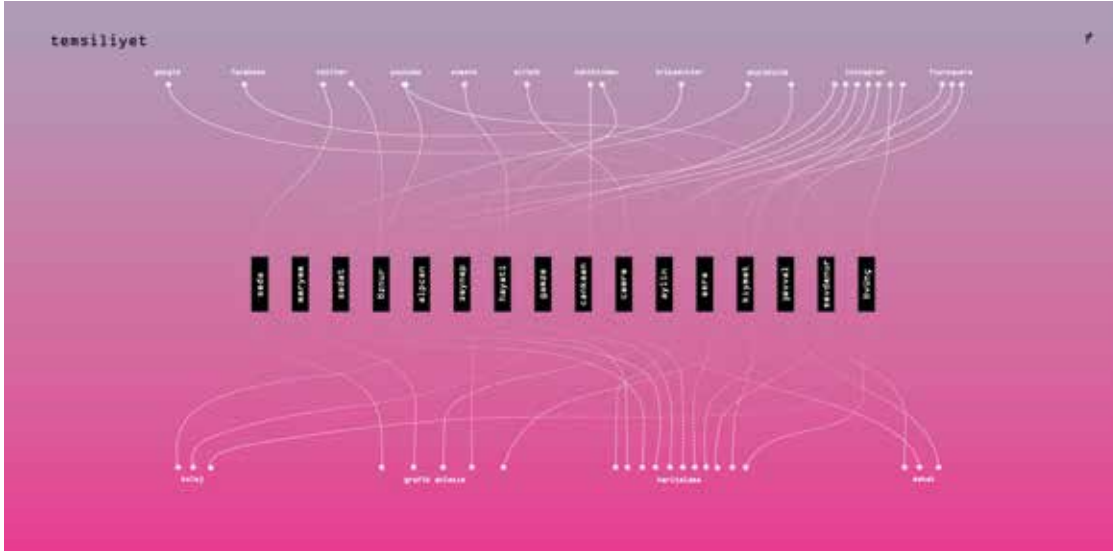
Öznel paylaşıma olanak tanıyan ve açık arşiv olarak değerlendirilebilecek sosyal medya mecralarının her biri yere dair bilgi üretmeye yönelik farklı potansiyeller barındırmaktadır. Konuma dayalı bilgi içeren Google, Facebook, Twitter, Youtube, Zomato, Airbnb, Sahibinden, Tripadvisor, EkşiSözlük, Instagram ve Foursquare sosyal medya mecralarından biri veya birkaçı, MMA çalışması kapsamında her bir araştırma sorusunu cevaplamaya yardımcı olacak veri kaynakları olarak kullanılmıştır. (Şekil 2)

Atölye Süreci ve Çalışmaların Değerlendirilmesi

MMA kapsamında atölye katılımcılarından ilk olarak belirli bir mekâna dair bir araştırma sorusu üretmeleri ve bir mekân seçmeleri istenmiş,

Şekil 3. Mekânsız Mekân Arşivi atölye süreci.

Şekil 4. Katılımcıların seçtiği mecralar ve topladıkları veriyi temsil etme biçimleri.

buna bağlı olarak araştırma için hangi sosyal medya mecrasının kullanılacağı üzerinden yöntem tartışması yapılmıştır. Sosyal medya mecralarının sunduğu bilgi katmanları değerlendirilerek araştırma sorusuna cevap oluşturacak katmanlar ayrıştırılmış, belirlenen mecralar üzerinden veri toplanmış, daha sonra toplanan veri, araştırma sorusu ve verinin türüne bağlı olarak öznel yöntemlerle temsil edilmiştir.

Bir sonraki aşamada, seçilen alana gidilerek yerinde gözlem yapılmış, her katılımcı tarafından öznel bir yöntem geliştirilmiştir. Bunlara ek olarak alan çalışmalarında sıklıkla kullanılan tekniklerden de yararlanılmıştır. Verinin işlenmesinin ve temsiline yöntemi, araştırmanın sunduklarına göre değişiklik göstermiştir. (Şekil 3)

Son aşamada ise, sosyal medya taraması ve alanda gözlem üzerinden yapılan araştırmaların sonuçları değerlendirilmiş, araştırma sorusuna ve yöntemine bağlı olarak iki aşamanın potansiyelleri ve tehditleri karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır.

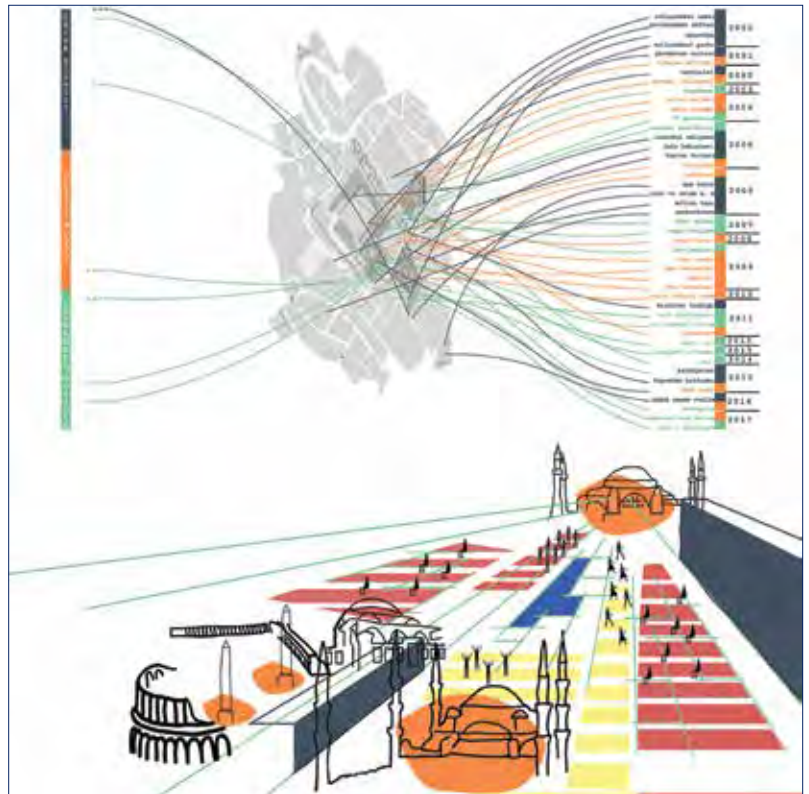
Atölyede katılımcılar tarafından 20 farklı araştırma konusu çalışılmış, bunlar arasından beş tanesi, çalışmayı örneklemek için aşağıda detaylı biçimde aktarılmıştır. (Şekil 4)

1 numaralı çalışmada anlatıya dair özgür bir platform olan Ekşi Sözlük üzerinden, mekâna dair iz sürmek hedeflenmiştir. Onedio’da İstanbul’da görülmesi gereken mekânlar listesi ve Ekşi Sözlük beraber incelendiğinde veri çeşitliliği nedeniyle çalışma alanı olarak Sultanahmet Meydanı seçilmiş, bu doğrultuda Sultanahmet Meydanı başlığı altında bulunan 80 yorum “Çevresel Bilgiler”, “Dönem Olayları” ve “Kişisel Deneyimler” olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. İncelenen yorumlarda platformun imkânları dahilinde linkler aracılı-

ğıyla geçiş yapılabilen sayfalar, özellikle tarihsel olaylara referans vererek, zaman katmanları arasında gezinmeye ve mekânı farklı boyutlarda yeniden okumaya olanak sağlayan bir araştırma düzlemi sunmaktadır. Bu nedenle toplanan veriler ayrıştırılırken, yorumların yazıldığı ve içeriği üzerinden yönlendirdiği tarih olmak üzere iki farklı zaman katmanı oluşturulmuştur.

Bir sonraki aşama olarak gözleme dayalı iki günlük alan gezisi gerçekleştirilmiş; mekânın güncel durumunu anlamaya yönelik veriler toplanmıştır. Alan çalışmasında meydanın yoğunluğunun fazla olduğu bölgeler belirlenip insan aktiviteleri ve davranışları gözlemlenmiştir. Gözlemler sırasında ulaşım noktaları ve tarihi doku arasındaki insanların yönelimleri durağan

Şekil 5. 1 numaralı çalışma.

ve akışkan olarak ayrıştırılmıştır. Edinilen tüm veriler karşılaştırıldığında Ekşi Sözlük'te kapsamlı biçimde mekânın geçmişine dair bilgilere ve kişisel deneyimlere ulaşılmış; alanda ise fiziksel verilere ve gözlem yapılan zamandaki kullanım biçimlerine dair veri elde edilebildiği görülmüştür. Sonuç olarak alanda yapılan gözlem ile elde edilen güncel fakat kısıtlı yer bilgisinin Ekşi Sözlük verileriyle desteklenebilen ve birbirini tamamlayan yönleri olduğu kanısına varılmıştır.

2 numaralı çalışma ile bir mekânın farklı sosyal medya mecraları üzerinden nasıl tanımlandığını araştırmak amacıyla, yaygın kullanımları ve farklı içeriklere sahip olmaları nedeniyle Instagram, Twitter ve Youtube veri kaynağı olarak seçilmiştir.

Veri paylaşım yoğunluğu ve sınırları belirli bir alan olması nedeniyle çalışma alanı olarak Kapalıçarşı seçilmiştir. Bir aylık zaman dilimi içinde Instagram'dan paylaşılan fotoğraflar, Twitter'dan mekânları tanımlayan yorumlar kullanılırken; Youtube üzerinden ise görüntülenme sayısı en çok olan vloglar (videoblog) izlenmiştir. Videoların zaman çizelgelerinin dökümü yapılarak gezilen rota, plan üzerine işlenmiş ve belirli bir mekânı tanımlayan parçaların görselleri toplanmıştır. Diğer mecralardan toplanan görseller ve yorumlar da aynı biçimde mekândaki konumları üzerine yerleştirilmiştir.

Farklı mecralardan elde edilen veriler bir arada okunduğunda fotoğraf ile kaydedilen

mekânın sadece “o anlık” durumu algılanırken, videoda mekâna ilişkin birden fazla anı ve aktivite algılanabilmekte, yorumların ise bireysel algının mekânın betimlenmesinde farklılık yarattığı gözlemlenmektedir. Alan gezisindeki analizler sonucunda, sosyal medya mecralarından elde edilen bilgi Kapalıçarşı içindeki rotanın algılanmasını zorlaştırmaktadır. Sosyal medya verileri esnafın gündelik ilişkilerini anlamamıza imkân tanısa da verinin, mekânın hangi noktasına dair bilgi verdiği tam olarak saptanamamaktadır. Bununla birlikte sosyal medya verileri farklı dönemlere dair birçok bakış açısını birlikte görme imkânı sunarken gezi sırasında yalnızca anlık veriler elde edilebilmektedir.

3 numaralı çalışma; daha önce gidilmemiş bir mekânın temsili durumunun sosyal medya üzerinden toplanan verilerle üretimini denemeyi amaçlamaktadır. Çalışma için daha önce deneyimlenmemiş olan ve Instagram'da paylaşım sayısının yoğun olduğu yerlerden Bomontiada seçilmiştir.

İlk aşama olarak Bomontiada'da Instagram üzerinden paylaşılan fotoğraflar toplanarak bir araya getirilmiş ve anlaşıldığı kadarıyla mekânın planı çizilmiştir. Çekildiği noktanın bilgisini veren fotoğraflar, mekânın yüzeylerini oluşturacak şekilde plana yerleştirilmiştir. Anlaşılamayan mekânlar veya mekânların parçaları plan üzerinde boşluklarla temsil edilmiştir. Fotoğraflar çoğunlukla etkinliklerin gerçekleştiği açık alan-

Şekil 6.
2 numaralı çalışma.

larda yoğunlaşırken, iç mekânlara dair daha az paylaşım olduğu görülmüştür.

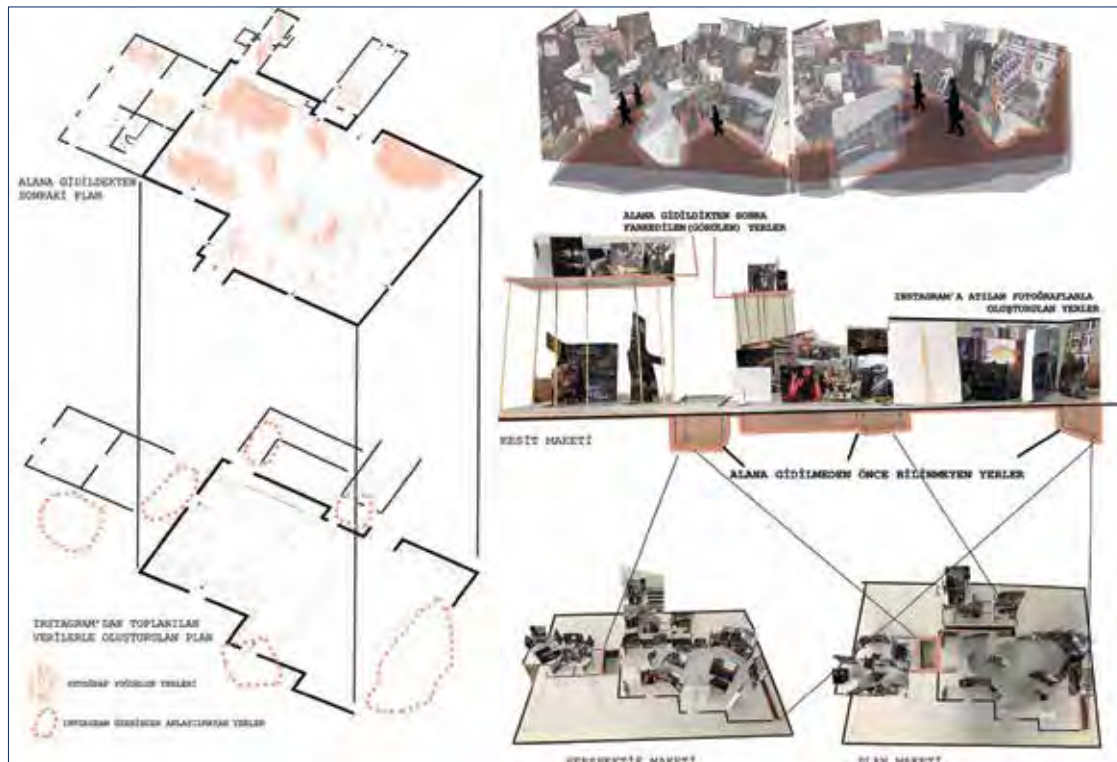
Bir sonraki aşamada ise, alana gidilerek gözlemler yapılmış, mekânın tekrar planı çizilmiştir. Daha sonra ilk iki aşamada çizilen planlar karşılaştırılarak maket katmanlaştırılmış, alan gezisinden önce üretilen makette boş kalan mekânlar alan gezisinden sonra tamamlanmıştır. Diğer mekânların ise maketin ilk halindeki verilerle büyük oranda eşleştiği görülmüştür. Gözlemler sonucunda iki aşamada üretilen çizimler arasındaki tutarlılık, mekânın büyük bir kısmının fiziksel mekân ve mekânda gerçekleştirilen aktiviteler bağlamında fotoğraflar üzerinden okunabildiğini göstermiştir.

4 numaralı çalışmada kiralık dairelere kullanıcıların yaptığı bireysel yorumlar ve ev sahiplerinin açıklamalarından yola çıkılarak “Konutun bulunduğu bölgeye dair bilgi edinebilir miyiz?” sorusu üzerinden sosyal medya mecrası olarak Airbnb; çok sayıda ve çeşitlilikte ilan ve yorum barındırması sebebiyle de çalışma bölgesi olarak Kadıköy seçilmiştir. Kadıköy’de bulunan 50 kiralık daire ilanı üzerinden yaklaşık 500 yorum ve ev sahiplerinin açıklamaları kaydedilmiş; kaydedilen yorum ve açıklamalarda tekrar eden ve bölgede belirli noktalara veya alanlara referans veren anahtar kelimeler belirlenmiştir: “Merkezi”, “Yakın”, “Ulaşılabilir”, “Sakin”, “Canlı”, “Gürültülü”, “Kalabalık”, “Gece Hayatına Daha Yakın”.

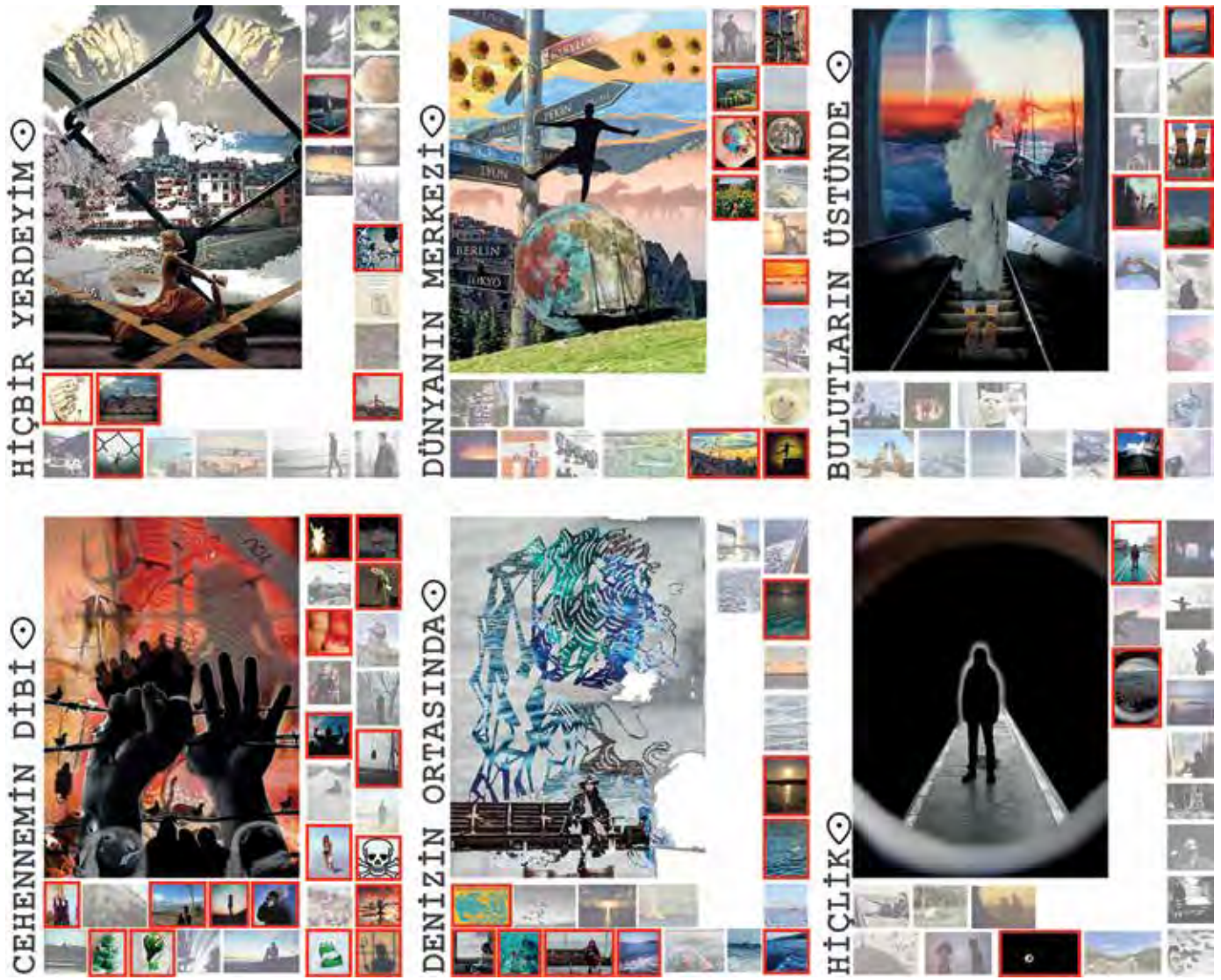
Çalışmada zamanla üst üste binerek biriken veriler değerlendirilip kullanıcıların mekâna dair

örtüşen tanımlamaları saptandığı için bu araştırmanın alan çalışması yapılmamıştır. Temsili olarak üretilen makette sosyal medyadan elde edilen anahtar kelimelerin bulunduğu konutlar ve referans verdiği alanlar renk kodlarıyla ifade edilmiştir. Renkler, binaların konumlarına bağlanarak betimlenen alanların haritadaki dağılımı görülmüştür. Veriler karşılaştırılmalı okunduğunda insan deneyimlerine ve aktivitelerine dair bölgesel yoğunlaşmalar ortaya çıkmıştır. Kullanılan yorumların referans verdiği bölgeler ve bölgelerin tanımlandığı anahtar kelimeler üzerinden üretilen maket aracılığıyla yoğunluklar ve alanların ilişkileri okunabilmektedir. Bu sayede ise alanda kısa süreli gözlemlerle fark edilmesi güç yeni bir ilişkiler ağı ile mekân yeniden üretilmektedir.

5 numaralı çalışma mevcut yer etiketleri dışında, kullanıcıların “gerçekte var olmayan ya da kesin bir tanımı olmayan” bazı yer etiketleri ile insanların temsili mekânlarının izini sürmeyi hedeflemektedir. Çalışma için Instagram’da öne çıkan yer etiketlerinden “Hiçbir Yerdeyim”, “Dünyanın Merkezi”, “Bulutların Üstünde”, “Cehennem Dibi”, “Denizin Ortasında”, “Hiçlik” etiketleri belirlenmiştir. Kullanıcıların bu var olmayan yerlere dair paylaştığı fotoğraflar toplanarak üretilen kolajlarla her bir yer için ortak atmosferik algının temsili üretilmiştir. Bunun sonucunda ise “Instagramda Görülmesi Gereken 6 Yer” adlı bir içerik oluşturulmuş ve dijital bir gezi içeriği hazırlanmıştır.

Şekil 7.
3 numaralı çalışma.

Şekil 9.
5 numaralı çalışma.

dır. Aynı zamanda sosyal medya mecralarının kullanımı, geriye dönük ve ardışık zamanlı veri toplayabilmeye imkân tanıyarak, doğrudan sahada elde edilen veriyi genişletme ihtimallerini barındırmaktadır. Bu sayede kaybolmuş veya gelecekte kaybolma ihtimali olan mekânların bilgisi arşivlenerek, gelecekte mekânlara dair bilgiye ulaşmayı mümkün kılabilir. Ayrıca kendi içinde biriken veya çeşitli dış kaynaklarla birlikte genişleyen sosyal medya mecraları depolama, derleme, düzenleme ve analiz etme olanaklarıyla karşılaştırmalı bilgi üretme seçeneği sunmaktadır.

Diğer yandan kentsel araştırmalarda sosyal medya verilerinin kullanılmasının bazı olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Araştırma konusu ve mekâna göre sosyal medyadan çekilebilen veri sayısı farklılık göstermektedir. Dolayısıyla her araştırma için yeterli sayıda veri bulunamayabilir. Veri sayısındaki değişkenlikler alanların kullanım yoğunluğu, kullanım sıklığı veya kullanıcı profilinin çeşitliliği gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Veriye katkı sunmak, internet erişimi ve

akıllı telefon kullanımıyla doğrudan ilişkili olduğundan sosyal medya verileri mekânda bulunan popülasyonun tamamını temsil etmeyebilir. Bu nedenle sadece sosyal medya verilerini dikkate alan bir araştırmanın belirli yaş grupları (çocuklar ve yaşlılar gibi), düşük gelir sınıfı ve internet erişiminin sınırlandırıldığı alanlarda bütüncül bir temsiliyete ulaşması söz konusu olmayabilir. Ayrıca sosyal medya verilerinin kullanımı, kişisel verilerin korunmasıyla ilgili etik bir tartışmayı içinde barındırmakta; gözetim ve takip mekanizmalarını meşru kılarak kentliyi gözetlenen, araştırmacıyı ise gözetleyen konumuna getirebilmektedir.

Bütün bu çıkarımlar doğrultusunda, sosyal medya mecralarının kentsel araştırmalarda kullanılmasının potansiyeller ve tehditler oluşturduğu, ancak bu durumların araştırma sorusu ve araştırılan mekâna göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Bu değişkenlik aynı biçimde toplanan verilerin işlenmesi ve temsilini de farklılaştırmaktadır. Çalışma kapsamında araştırma soruları, seçilen mekânlar ve sosyal medya mec-

ralarının çeşitlendirilerek kendi aralarındaki farklılıklar ve ilişkiler gözlemlenirken aynı zamanda da konvansiyonel alan çalışmaları ile sosyal medya mecralarının kentsel araştırmalarda kullanım potansiyelleri denenmiş ve sonraki araştırmalar için geniş kapsamlı bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır.

“Mekânsız Mekân Arşivi” atölyesi TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından 2019 yılında düzenlenen XIV. Kent Düşleri Atölyeleri “Yenin İzleri” temasıyla gerçekleştirilmiştir. Atölyenin kurgusu ve yürütücülüğü Mehmet Ali Gasselöğlu, Elif Sidar Ökdemir, Büşra Hamzaoğlu, Kemal Utku ve Merve Yıldırım tarafından yapılmıştır.

9-26 Temmuz tarihlerinde gerçekleşen atölye programı boyunca özveriyle bir şekilde üretimde bulunan Alpcan Boyacıoğlu, Aylin Aya, Cankaran Çelik, Cemre Çabuk, Esra Alper, Hayati Can Yakarer, Gamze Sevinç, Kıymet Nihal Özdemir, Meryem Gençoğlu, Necip, Sedat Bozdağ, Övünç Yılmaz, Öznur Vardar, Seda Aymak, Sevdenur Koç, Şervat Yalçın ve Zeynep Köse’ye, atölyeye ev sahipliği yapan TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesine, emek ve destekleri için Öncül Kurlangıç’a çok teşekkür ederiz. Tüm çalışmalara XIV. Kent Düşleri Atölyeleri - “Yeni”nin İzleri kitabından ulaşılabilir. ■

Mehmet Ali Gasselöğlu, Mimar, Arş. Gör., Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Büşra Hamzaoğlu, İç Mimar

Elif Sidar Ökdemir, Y. Mimar

On Track of Space in Social Media: Spaceless-Space Archive
The Spaceless-Space Archive Workshop aims to explore the potential of using the location and time-dependent data of social media in urban research, which provides open access and increases its usage day by day and provides permanent and systematic knowledge on the internet. Participants established different research questions and chose different social media channels to investigate them. The workshop, where the participants discussed different research questions through various social media channels, was advanced in two stages; in the first stage social media researches and in the second stage, conventional field studies were conducted and a stratified comparison was made between the digitally obtained data and the field study's data. With the documents from the studies, the potentials and threats posed by the use of social media channels in urban research were discussed. Through research questions, selected locations, social media channels used and the diversification of the data representation method, a broad framework was provided. With the breakdown of the study, the potentials and threats generated by the use of social media in urban research were discussed in-depth, and the ways of accessing subjective, digital and instant data that cannot be obtained by singular methods were tried.

Kemal Utku, Mimar, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

Merve Yıldırım, Mimar, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Rölöve-Restorasyon Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

Notlar

1. Coğrafi bilgi sistemi (CBS): Dünya üzerindeki karmaşık sosyal, ekonomik, çevresel vb. sorunların çözümüne yönelik mekâna/konuma dayalı karar verme süreçlerinde kullanıcı-lara yardımcı olmak üzere, büyük hacimli coğrafi verilerin toplanması, depolanması, işlenmesi, yönetimi, mekânsal analizi, sorgulaması ve sunulması fonksiyonlarını yerine getiren donanım, yazılım, personel, coğrafi veri ve yöntem bütünüdür. (Arca, D. ve Keskin Çıtırloğlu, H., 2011, “Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Jeolojideki Uygulama Alanları”, *Kağkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(1), s.48-57.)
2. Gündelik Müdahaleci Eylemler (GME): Kentlinin, kamusal mekânın farklı egemenlik ilişkileri üzerinden kabul edilmiş düzen ve kontrollerini esnetmeye yönelik gündelik hayatta gerçekleştirdiği, bireye geçici özgürlük alanları yaratmayı sağlayan eylemlerin bütünü. Gündeliğin farklı zaman kesitlerinde kamusal mekânı, bireyi ve toplumsallığı sürekli olarak yeniden üreten eylemler, yerin zamana bağlı geçici bilgisini içerir. (Ökdemir, E.S., 2018, *Gündelik Müdahaleci Eylemlerin Kurduğu Geçici, Değişken Kamusal Mekânlar: Semt Pazarları*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.)

Kaynaklar

- Anonim (2019) *XIV. Kent Düşleri Atölyeleri: “Yeni”nin İzleri*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi
- Çalışkan, Ecem (2015) *Fiziksel Çevrenin Kamusal Alan Kullanımına Olan Etkisinin Davranış Örüntüleri Kavramı Üzerinden Sosyal Medya Aracılığıyla İncelenmesi: Caddebostan Sabili Alan Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kemp, S. (2018) “Digital in 2018: World’s Internet Users Pass the 4 Billion Mark.” <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018> (Erişim tarihi: 01.08.2019)
- Martí, P., Serrano-estrada, L., Nolasco-cirugeda, A. (2019) “Social Media data: Challenges, Opportunities and Limitations in Urban Studies”, *Computers, Environment and Urban Systems*, Sayı: 74, s.161-174.
- McCarney, R., Warner, J., Iliffe, S., van Haselen, R., Griffin, M., Fisher, P. (2007) “The Hawthorne Effect: A Randomised, Controlled Trial.”, *BMC Medical Research Methodology*, 7(30).
- Quercia, D., Aiello, L. M., Mclean, K., & Schifanella, R. (2015a) “Smelly Maps: The Digital Life of Urban Smellscapes”, *AAAI Publications*, s.327-336.
- Quercia, D., Aiello, L. M., Schifanella, R., & Davies, A. (2015b) “The Digital Life of Walkable Streets”, *AAAI Publications*, s.875-884.
- Schwartz, R., Hochman, N. (2014) “The Social Media Life of Public Spaces: Reading Places Through the Lens of Geo-Tagged Data”, *Locative Media*, (Ed.) W. Rowan & G. Gerard, Routledge, New York.
- Yang, J., Hauff, C., Houben, G.-J., Bolivar, C. T. (2016) “Diversity in Urban Social Media Analytics”, *International Conference on Web Engineering*, Springer, s.335-353.
- Zizek, Andrej (2018) “Alternative Methods For Data Collection and Usage Analysis of Public Space Based On Data Mining in Social Networks and Urban Information Services”

Dosya:

Adalar'da Modern Mimarlık Mirası

*İstanbul Prens Adaları, Mart 2019'dan bu yana yeni bir yola yelken açmış durumda: **Dünya Miras Alanları** Geçici Listesine adaylık hazırlığında. Bu dosya tam da miras konusu Adalar'da tartışmaya açılmışken ve koru(ma)ma planları, geçici dönem (**yapılaş**)ma kuralları derken Adalar genelinde tehlikedeki yapı sayısının hızla artışına dikkat çekmeyi amaçlıyor.*

Bundan en çok etkilenecek yapı gurubunun hem konumları hem de koruma konusundaki yasal belirsizlikleri nedeniyle Modern Mimarlık Mirası olması kaçınılmaz... Toplumdaki tarihselliği temel alan koruma anlayışı kabullerini değiştirmenin ve yapı kalitesi değerlendirmelerinin kötüye kullanımına karşı koymanın güçleştiği bir dönemde, sadece sıra dışı modern mimarlık örneklerinin değil, bir dönemin, modernleşme kültürünün izleri olarak, kent dokusuna sahip çıkabilmek gerekiyor.

*Adalar'da modern mimarlık varlığının genel bir tanıtımını yapan **Zafer Akay**, savaş öncesi ve sonrasındaki bağlamların değişim evrelerine göre değişen tarzları tanımlamaya çalışarak, merkezlerde azınlıkta kalsa da, kentsel gelişme ile Adalar'ın silüetlerine giderek hâkim olan modern mimarlığı geçerli kılan nedenleri sorguluyor. Bugün gerçek sorunun yapı yoğunluğu artış talebi olduğunu vurgulayarak, modern mimarlığın tarihselcilik vebasına direnç gösterebileceği güçlü yanına dikkat çekiyor.*

*Mesafe üzerinden varlığını tanımlayan İstanbul'un az uzak Adalar'ının modernleşme ile nasıl tanıştığını ve sonrasında nasıl olup da kentteki en önemli modernleşme sahnelerinden biri haline geldiğinin hikâyesini çözmeyi amaçlayan **Zühre Sözeri**, vapurlarla başlayan 'modernleşme müdahalesi'nden Prost'un gerçekleşmeyen Ada hayallerine, Ada sokaklarının 'utangaç modernite' izlerinden Adalı olma durumuna, bir yandan modernleşme sahneleri kurulurken Ada'nın 'kendi kendine modernleşen' yüzüne doğru ilerliyor.*

*Yapı malzemesi olarak 'betonarme'nin Adalar mimarisinin dokusuna nasıl eklemlendiğini inceleyen **Alp Sunalp**, biraradalığın var ettiği bu eşsiz kültür varlığı birikiminin Erken Cumhuriyet Dönemi örneklerini, geçirgenlikleri koruyarak ve keskin sınırlar çizmenin mümkün olmadığını vurgulayarak cephe düzenleri üzerinden aktarıyor. Yazının önemli bir diğer tarafı Bauhaus etkisini temsil eden Tel Aviv örneklerinin dünya kamuoyunda nasıl sesini duyurduğunu ve Dünya Miras Alanları arasına girmek için hazırlanan Adalar'ın Modern Mimarlık Mirasının da oldukça benzer bir nitelikte olduğunu hatırlatması.*

*Tüm özgünlükleri ve etkileri ile Adalar'ın kentsel bütününe Akademi hocalarının gözünden bakan **Nezih Aysel**, mimarlık pratiği ve eğitiminin iç içe yürüdüğü eğitim sisteminde bireylerin 'Ada'da tasarlamak' fikrine yaklaşımlarını inceliyor ve bizlere de deneyimletiyor. Yazının aktardığı proje kritiklerinden anlıyoruz ki, bu tasarımlar İstanbul'un başka sayfiyelerinden farklı ve Adalı olma bağlamı ile yorumlanıyor. İstanbul ölçeğinde az kayıpla bugüne ulaşan bu zengin koleksiyonu korumak sadece Adalıların değil herkesin sorumluluğu...*

*Bu dosyaya konu olan Adalar'daki Modern Mimarlık Mirasının nasıl korunabileceği, hangi kriterlerin Adalar'daki örnekler için değerlendirmeye alınabileceği, tehditlerin neler olduğu **Aygün Aşık** ve **Ebru Omay**'in çalışmasında inceleniyor. Bu kapsamda Ada konumundan ve İstanbul sayfiyesi olma halinden kaynaklanan ve özellikle 'konut' kavramının öne çıkmasını irdeleyen çalışma, koruma araçlarını Ada açısından değerlendiriyor ve konuyu modern mimarlık mirası alanındaki evrensel koruma platformları üzerinden örnekliyor.*

Adalı olan olmayan, seven sevmeyen, vapurlarında çay içen, salebini üfleyen... son vapuru kaçırın, Lodos'tan dolayı vapurda gecelezen... her kim olursanız olun Ada ile ufacık da olsa temas etti iseniz, kafanıza hep şu takılır: 'Nedenini bilmeden mutlu olduğumuz yer...' Peki nasıl oluyor bu? Ada sokaklarında, binalarında, bina yüzlerinde ne var bizi yeniden görmeye iten? Yanyanalıkları mı? Kendi başlarına değil ama çoğul olmaya imkân verdiği için kendi başına küçük ama varlık sebebiyle koskocaman bir 'modern' olması mı? İstanbul Adaları 'modern'in ta kendisi...

Dosya yazılarının neredeyse tümüne katkı veren ve arşivini açan Adalar Müzesi'ne teşekkürler...

*Dosya editörleri: **Zafer Akay** - **Zühre Sözeri***

Adalar'da İşlevselci Modernizmin Karşı Konulmaz Cazibesi

Zafer Akay

Adalar, ziyaretçilerinin gözünde modern mimarlığın çok da ön planda olduğu bir bölge sayılmaz. Adalar'da hâkim olan ne Paris'ten esen neo-barok rüzgârı, ne Erenköy'ün "şale" stili, ne de yüzyıl başının yenilikçi hareketi *art nouveau*. Bunların hepsinin Adalar'a dokunuşları elbette var ama Adalar'a damgasını vuran daha çok Levanten adını verdiğimiz bir tür kolonyal tarz. Bu tarz belki en çok beyaz boyalı ahşap, kesinlikle baskın neo-roman süslemeli, yer yer oryantalist öğelere de yer veren, kuzey Avrupa Levanten tarzına özgü olarak daha dik çatılı, dönemin çoğunlukla Sanayi-i Nefise mezunu usta Rum mimarları ile yerel kalfaların oluşturduğu bir sentez. Vapur seferleriyle başlayıp 19. yüzyılın son onyılında yoğunlaşan yüzyıl başının güzellikler çağı "*belle époque*"da doruğuna ulaşarak mütareke dönemine uzayan bu yapılaşma tarzı, Cumhuriyet Döneminde farklı renklerle çeşitlendi. Adalar'ın özellikle savaş sonrasında plaj kullanımının yaygınlaşmasıyla yoğunlaşan bir yapı faaliyetine sahne olduğu bilinir (Kahya,

2006:143). 1949'da başlayan ilk planlama çalışmaları da 1958-59'da yürürlük kazanır (Altan Ergut ve Erkmen, 2011:24-25). Zaman zaman Adalar'ın tipik dönemine, kolonyaldan çok pastoral, zaman zaman geleneksel mimarlığa referanslı örnekler ile işlevselci modernizm ve konforun öne çıktığı yenilikçi yaklaşımlar bu çeşitliliği oluşturur. Aslında günümüzde denizden bakıldığında modern mimarlığın, Adalar'ın gerçeği olduğu rahatlıkla görülebilir. Ama daha çok Adalar'ın yeni gelişme alanlarının kimliğini oluşturan, merkezlerde de ara ara kendilerini belli eden bazı sıra dışı modern örnekleri yeterince tanımadığımız çok açık. Özellikle Büyükdada ve Heybeliada'nın merkez bölgelerindeki Cumhuriyet döneminde mütevazı bitişik parsellerde yer almaya başlayan, daha çok *art deco* esintiler taşıyan ve aktörleri ile ilgili fazla belge bulunmayan modern kâgir yapılar özel ilgi beklemekte.

Hovsep Aznavur'un Heybeliada'daki fantastik Abbas Halim Paşa köşkünün *art nouveau*'dan *art deco*'ya geçişin ilginç bir örneği olan *neo-egyptian* giriş kapısı ve Mikael Nurican'ın *art deco*'nun oldukça sıra dışı yetkinlikte bir ürünü sayabileceğimiz Dikmen Evi'nin ardından, Erken Cumhuriyet Döneminin önemli aktörleri Vedat Tek ve öğrencisi Şevki Balmumcu modernizmin ilk ılımlı örneklerini verirler (Kuruyazıcı, 2011:79, 113). Vedat Tek'in Büyükdada'daki kendi evi belki "Milli Mimarlık"ın büyük ustasının en radikal modernist denemesidir. Balmumcu'nun Esad Muhlis Sırmalı Evi de saçığı ve köşe pencereci çıkmasıyla fazla yapı yapma olanağı bulamamış öncü modernistin tipik erken modern tarzını yansıtır. Geçiş döneminin faal mimarlarından Sanayi-i Nefise Mektebi 1903 mezunlarından Dimitri Çilenis'in Burgazada'da deniz kıyısındaki bugüne kalmayan *art deco* çizgileri taşıyan ikiz evlerin ardından inşa ettiği Şekerci Niko Evi de bu erken modern denemeler arasında sayılabilir. 1930'ların ikinci yarısından başlayarak tasarımcı bir mimar olarak faal olan ancak her nasılsa *Arkitekt*'e pek az yansıyan bir mimar olan Sedat Erkoğlu'nun Büyükdada'daki Necip-Cemil Akar ve Azra İnal evleri dönemin ılımlı

Resim 1. Büyükdada'da Villa, Samih Akkaynak, 1936.

Resim 2. Hamaratlar Evi, Büyükdada, Emin Necip Uzman, 1942.

modern tarzını yansıtan yapılardır. *Arkitekt*'te yayınlanmış olan 1930'ların öncü mimarlarından Samih Akkaynak'ın Büyükkada'daki villası denize yönelen geniş açık teraslarıyla modernizmin Adalar'daki ilk manifestosu niteliğindedir (Akkaynak, 1936). (*Resim 1*)

1938'de Sedat Hakkı Eldem'in Büyükkada'da Yörükali plajının ötesindeki geniş arazide Fethi Okyar için tasarladığı köşk Adalar için önemli bir yenilik sayılmalı. Eldem'in yenilediği geleneksel bağ evi ile bütünleşen, çevresel bir sofaya açılan dairesel "selamlık" biriminden oluşan yapı Eldem'in deneyleri arasında önemli bir yer tutar (Tanju ve Tanyeli, 2009:74). Okyar Köşkü, tipolojik yaklaşımın ilk ürünlerinden biri olmak dışında, betonarmeyi temel alan modernist öğreti dışına çıkan, ahşap detaylarıyla da yerelci bir arayışın dönüm noktalarındandır (Şahin, 2011:41). Eldem'in erken dönem yerelci arayışlarından bir başkası olan Dilburnu üstünde, Atatürk için önerilen yazlık köşk projesi ile eşzamanlı olmasının tesadüf olmadığı anlaşılr (Ongun, 1969:75).

Birkaç ılımlı modernist deneme sonrasında ortaya çıkan, Adalar için oldukça karakteristik sayılabilecek daha çok romantik, bazen de pastoral olarak adlandırılan tarzı ise süslemeye izin veren bir "modern klasisizm" olarak tanımlayabiliriz. "Geç *art deco*" tanımı da bu dönemi oldukça iyi açıklar. Tanyeli'nin tanımladığı gibi bir moderne direnme odağı olan Adalar, İkinci Ulusal klişesinin özellikle konut alanındaki yersizliğini de ortaya koyar (Tanyeli, 2004:229, 313). Eduardo De Nari'nin Kâzım Şinasi Dersan Evi daha çok *art deco* duygusunu yansıtıyorsa, Emin Necip Uzman'ın Hamaratlar Evi bu romantik tarzı mükemmel olarak örnekler. (*Resim 2*) Oldukça sıra dışı bir planı olan, alt katında üç mutfak, üstünde üç yaşama mekânı yer alan 1942 tarihli bu yapı çok birimli yapıların öncüsü olarak Adalar'da apartman tipinin doğuşuna da işaret eder (Uzman, 1946b:207). Önemli Ada mimarları arasında sayılabilecek Emin Necip Uzman'ın iki yıl sonra, 1944'te tasarladığı Kolay Evi *Arkitekt*'teki sunum metninde "rustik" olarak tanımlanan ve "klasik tesire kapılmadan mahalli bir karakter aradığı" vurgusuyla yer alır. Yapı, ahşap cumbası ve furuşlarıyla yerel mimarlığa gönderme yapsa da daha çok dönemin Orta Avrupa romantizmine yakın konut mimarlığının bir temsilcisi sayılmalıdır (Uzman, 1946a:154). Ahsen Yapanar'ın Heybeliada'daki Selami Tanman Evi ve Yusuf Atakan'ın *Arkitekt*'te yayımlanan Yörükali plajına bakan

villası da benzer yaklaşımdadır. Adnan Kuruyazıcı'nın Kınalıada'daki tanınmış grafik tasarımcı ve illüstratör İhap Hulusi Görey için tasarladığı "Poyrazlı Köşk" yerel mimarlığa referans vermenin, taş ve ahşabın doğallığının öne çıktığı bu romantizmin daha tipik bir temsilcisi olarak görünür. (*Resim 3*) Orta Avrupa konut mimarlığını çağrıştıran dik kiremit çatıların dönemin konut üretiminde giderek yaygınlaşmasının kuşkusuz pragmatik yanları olabileceği de akılda tutulmalı. Asım Mutlu ve Ahsen Yapanar'ın yine savaş yıllarında Büyükkada'da kendileri için tasarladıkları Dört Evler, bu tarzın, dönemin ruhuna uygun olarak köy enstitüleri ve kırsal kalkınma gibi temalara ilgi duyan genç mimarların geleneksel Anadolu kırsal mimarlığını araştıran çok özgün örnekleri olarak dikkat çeker. Çok az projesini bilebildiğimiz Feridun Kunt'un yine Büyükkada'daki İhsan İpekçi Evi ise oldukça farklı bir yaklaşımla "kolonyal" dönemin ahşap Adavillalarının modern bir yorumunu oluşturur.

Rum cemaatinin Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da mimarlık faaliyetini sürdüren oldukça az sayıdaki üyelerinden biri olan, GSA 1936 mezunlarından Aristidis Passadeos'un 1950 tarihli Heybeliada Sanatoryumu Yemekhanesi'nin ardından tasarladığı iki konut yapısı da dönemin ılımlı temsilcileri arasında sayılabilir. Büyükkada'daki "kolonyal" tarzdan çok geleneksel mimarlığın belirlediği Heybeliada'daki 1951 tarihli Elefteriadis Evi, sadeleştirilmiş furuşlarıyla geleneksele de referans veren bir "geç *art deco*" olarak tanımlanabilir. (*Resim 4*) 1954 tarihli İlias Zeis Apartmanı ise geleneksele daha az bağlı, oldukça ılımlı bir Akdeniz modernizmi olarak yorumlanmalı. (*Resim 5*) Bir başka Ada mimarı olarak tanımlayabileceğimiz, GSA 1945 mezunu İlya Ventura'nun Burgazada'daki erken tasarımlarında da çok benzer bir dilden söz edilebilir. Bu yapılar tekrarlanan kat planları ile açık dış merdivenleri ile Adalar'ın giderek apartman

Resim 3. Poyrazlı Köşk, Kınalıada, Adnan Kuruyazıcı, 1940'lar.

Resim 4. Elefteriadis Evi, Heybeliada, Aristidis Passadeos, 1951.

tipolojisinin ağırlık kazandığı yeni yapı kültürünün de ilk örnekleri arasında sayılabilir. *Arki-tekt*'te yayımlanmış olan 1951 tarihli İndos'taki Ev denize doğru inen oldukça dik bir yamaç üzerinde yer almakta (Ventura, 1951). Gönüllü Caddesi'nde bulunan 1953 tarihli benzer tarz-daki yapı ise caddelerin kara tarafındaki parsel-lerde de benzer kot farklarının bulunduğunu göstermekte (Ventura, 1953). (*Resim 6*) Abidin Mortaş'ın ilave edilen kat ve balkonlarla olduk-

Resim 5. İlias Zeis Apartmanı, Heybeliada, Aristidis Passadeos, 1954.

Resim 6. Gönüllü Caddesi'nde Ev, Burgazada, İlya Ventura, 1953.

Resim 7. Anadolu Kulübü Yeni Yapı, Büyükkada, Turgut Cansever - Abdurrahman Hancı, 1951-57 (*Arki-tekt*, 295, 1959/2).

ça fazla değişmiş olan Büyükkada'daki İş Bankası Piyango Evleri 1950 yılının modernizme geri dönüşünü belgeler (Mortaş, 1950).

1950'lerde bütün İstanbul gibi Adalar da önemli değişimlere sahne olur. Yakın zamanlarda Paris'ten dönerek Le Corbusier rüzgârını tekrar İstanbul'a getiren Turgut Cansever ve Abdurrahman Hancı'nın ortak tasarımları olan Büyükkada Nizam Caddesi yakınlarındaki işlevselci ifadesiyle dışarıdan çok da ipucu vermeyen Rıfat Yalman Evi çok özel iç mekân detaylarıyla dönemin kilometre taşlarından biri sayılmalı. Aynı ikili tartışmalı geçen bir jüri çalışması sonucunda kuzey-güney yönlenmeli Büyükkada ölçeğinde devasa sayılabilecek bir çizgisel blok önerileri ile Anadolu Kulübü yarışmasını kazanırlar (Cansever ve Hancı, 1959). Anadolu Kulübü'nün yeni yapısı yalnız ölçeği değil sadeliği de kulüp yönetimi açısından şaşırtıcı bulunmuştur (Tanyeli ve Yücel, 2007:138-142). Ancak programın zorlayıcılığı ve işlevsel gerekliliklerin, bu modernist yaklaşımı nasıl fazla zorluk çekmeden gerçekleştirilebilir kıldığı anlaşılabilir. İşlevselciliğin dayanılmaz cazibesi modernizmin önünde engel bırakmaz. Çevredeki konut dokusuna oldukça yabancı olsa da çizgisel blokun komşu binalardan geriye çekilerek, ağaçlar arkasında dikkatli konumlanması ile yakından kolay algılanamayan bu iri kütle Büyükkada silüetinde kaçınılmaz biçimde başrole yerleşir. (*Resim 7*) 1950'lerin ortasından başlayarak işlevselci modernist villalar Adalar kentsel peyzajının vazgeçilmezi olmaya başlar.

Modernist rüzgâra yine oldukça ılımlı bir anlayışla katılan Emin Necip Uzman'ın Büyükkada Nizam Koyu'ndaki 1953 tarihli Sadıkoğlu Villası ise Adalar'da modern mimarlığın özgün bir temsilcisi sayılmalı (Uzman, 1953). Birçok Ada villası gibi denize doğru alçalan eğimli bir arsayı ustaca kademelerle kullanan Villa, batı yönünde güneş kontrolü sağlayan belirgin balkon çıkmaları, tek yana kırılmış metal çatısı, taş kaplamaları ve ölçülü süslemeli soğuk demir korkuluklarıyla Ada'ya özgü bir modern dil arayışını yansıtır. (*Resim 8*) Sedat Eldem'in yine Büyükkada'da Dilburnu yakınlarındaki 1957 tarihli modernist manifestosu Rıza Derviş Villası da kuşkusuz bir başka sıra dışı yapı. Tipolojik yaklaşımdan oldukça uzaklaştığını söyleyebileceğimiz 1950'lerde, hâlâ "sofa" adını taşıyan merdiven holü ve ilginç biçimde 1930'lardaki ilginç denemesi Okyar Köşkü'ndekine oldukça benzeyen çevresel dış sofası ile yerel mimarlığa referans vermeyi sürdürür (Eldem, 1967:27). Çıplak beton çıkma ve çortenleriyle belirgin bir moder-

nist dili öne çıkaran yapının, detaylarıyla Eldem'in ustalığını belgeleyen önemli bir uygulaması olduğunu belirtmek gerek (Yalçın, 2007:89). Orhan Şahinler'in ilk uygulanmış yapısı olarak bilinen, 1957 tarihli, Büyükada Nizam Caddesi üstündeki, bugüne bazı küçük değişikliklerle gelebilmiş olan konut da dönemin bir başka modernist ikonu olarak yorumlanmalı.

Arkitekt'te yayımladığı mimarlık tarihi ve kuramı yazılarından tanıdığımız Samim Oktay'ın Şevket Koç ile birlikte 1963'te tasarladığı, bugün çevresi doldurulmuş durumda olan Kınalıada'nın güneydoğusunda, kayık kışlama havuzu ile deniz arasında çok özel bir konumda bulunan Avukat Saime-Raif Fikret Kurt Yalısı modernizmin altın çağının kendine özgü bir örneğidir (Oktay ve Koç, 1963). Doğu yönünde denize açılan, güney yönelmeli yaşama alanları ve kapalı bir terasın ortasındaki sürgü kapılı oval oturma alanı ile önerdiği yaşam biçiminin bugün de sürdürdüğü anlaşılan bu kendine özgü ev Kınalıada'nın yeni gelişme alanında modern mimarlığın garipsenmediği bir ortamın hoşgörüsünden yararlanmakta. (Resim 9) İlya Ventura'nın Büyükada'da 1950'lerdeki uygulamalarının ise daha çok apartman niteliğinde olduğunu anlamaktayız. Kandiyoti Evi oldukça sade çizgileri ile dönemin tipik bir ayırık düzen apartmanı görünümündedir. (Resim 10) Ventura'nın bir dönem ortak çalıştığı, 1958'de Kanada'ya göç ettiğini bildiğimiz, projeleri mimarlık yayınlarına hiç yansıyamamış olan Bernard Motola'nın da Büyükada'da bazı yapılarının bulunduğu bilinmekte (Gümüş, 2017). Motola'nın tasarımı olduğunu bildiğimiz Çankaya Caddesi üstünde bulunan, bugün ne yazık ki yıkılmış olan, caddenin oldukça altında bir kotta oturan ve pilotiler üstünde denize uzanan yaşama mekânının bulunduğu kendine özgü yapıya oldukça benzeyen bir başka yapının da Maden yönünde yer aldığını bilmekteyiz. (Resim 11) Maden yönünün bir başka ilginç yapısı olarak da Zeki Sayar'ın 1962 tarihli, yine tipik olarak dış merdivenli, taşıyıcı sistem vurgusuyla modern bir Akdeniz kimliği ortaya koyan kendi evini sayabiliriz.

Bir başka önemli Ada mimarı olan Edmond Sarfati'nin, 1960'larda yapılmış olması gereken Burgazada'daki güneydoğu yönelmeli Treves-Katalan Evleri modernizmin Ada konut dokusuna en yabancı kaldığı oldukça sıra dışı örneklerden biri olarak hatırlanabilir. Denize bakan güneydoğu cephesindeki saydamlıkla, üst pencereli yan cepheler arasında farklılığın dikkat çektiği, aralardaki açık mekânlarla parçalanmış oldukça iri bir kütle oluşturan yapı yine Burgazada'nın tarihsel dokudan uzakta kalan yeni geliş-

Resim 8. Sadıkoğlu Villası, Büyükada, Emin Necip Uzman, 1953, kesit (*Arkitekt*, 285, 56/3-4).

Resim 9. Saime-Raif Fikret Kurt Yalısı, Kınalıada, Samim Oktay - Şevket Koç, 1963.

Resim 10. Kandiyoti Evi, Büyükada, İlya Ventura, 1950'ler (Fotoğraf: Alp Sunalp).

Resim 11. Villa, Büyükada, olasılıkla Bernard Motola, 1960'lar.

Resim 12. Treves-Katalan Evleri, Burgazada, Edmond Sarfati, 1960'lar.

Resim 13. Manukyan Evi, Kınalıada, Nubar Acemyan, 1975.

me alanında yeni bir yaşam biçiminin özgürlüğünü temsil eder. (Resim 12) Sarfati'nin 1970 sonrasında gerçekleştirdiği Büyükkada'daki açık dış merdivenli, dairesel kesitli çıplak beton saçaklı Zavarı Apartmanı ve yakın zamanda yenilenen geniş ahşap saçakların ahşap çapraz desteklerle taşındığı, geleneksele gönderme yapan Jak Kamhi Evi, dönemin çok özgün yapılarıdır. Burgazada İndos'ta yine güneydoğu yönlenmeli yamaç üzerine parçalı kütlelerle yerleşen Goldenberg Villası ise daha da deneyci bir yapıdır.

Maruf Önal'ın Türkiye mimarlığında organik mimarlığın oldukça önemli bir temsilcisi sayılan ve popüler *Arkitekt*'te yayımlanma öyküsü anlatılan Şeyhun Villası'nın 1960'larda, deniz görüşünden yola çıkan karmaşık geometrisinin dönemin alışkanlıkları karşısında yadırganışının öyküsü ilginçtir (Yapıcı, 2006:109-114). Ülkedeki çok az sayıdaki modern camiden biri olması dışında organik mimarlığın da bir başka örneği sayılabilecek 1964 tarihli Kınalıada Camisi, Adalar doğumlu mimarlar Turhan Uyaroglu ve Başar Acarlı'nın ortak tasarımıdır.

1940'larda Adalar'ı çok nadiren etkilediğini gördüğümüz yerel mimarlıkla ilişki kurma eğiliminin 1960'ların sonunda gündeme geldiğini söylemek mümkün. Utarit İzgi'nin Burgazada İndos bölgesindeki 1968 tarihli Kamhi-Grünberg ikiz villaları modern yerelciliğin çok özgün bir örneği olarak ortaya çıkar. Turgut Cansever'in 1972'de tasarladığı, yine Burgazada'daki betonarme karkası ortaya çıkaran Nadaroglu Evi ve daha sonra kızı Feyza Cansever ile birlikte tasarladığı taş, betonarme ve ahşap ustalıkla bağdaştıran daha gelenekselci bir yorum olan Ataç Evi de yerelciliğin önemli temsilcileri sayılmalıdır.

1970'lerin başında Adalar'da, özellikle Kınalıada ve Burgazada'da yapılaşmanın kontrol dışına çıkışı *Arkitekt*'te yer alan imzasız bir yazıda dile getirilir (Anonim, 1972). Zeki Sayar ertesi yıl bu soruna yer vermeye devam ederek, bu konuda kot farklarından yararlanılarak kat elde etme uygulamasına dikkat çeker (Sayar, 1973). Bir yandan Marmara Denizi'nde kirlilik sorunu ortaya çıkarken bir yandan da plajlarda izdiham yaşanmakta, yat limanı ve yeni plaj düzenlemelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yoğun yapılaşmanın özellikle Kınalıada'yı etkilediği, Zeki Sayar tarafından *Arkitekt*'in son yılında tekrar konu edilir (Sayar, 1980). 1970'lerde Adalar'da apartman kaçınılmaz olarak yeni yapılaşmanın temel birimini oluşturmuş, bu ortam birçok yapıya kimi zaman oldukça niteliksiz ek katlar çıkılmasına yol açmıştır. 1970'lerin karmaşık ortamında birkaç nitelikli apartman örneği olarak Nişan Yaubyay'ın Kınalıada'daki ikiz apartmanları ve Kanada'ya göç ettiğini bildiğimiz Nubar Acemyan'ın yine Kınalıada'da 1975'te tasarladığı Manukyan Evi'nden söz etmek mümkün. Manukyan Evi'nin pürist saydam cephesi, deniz görüşüne göre biçimlenen büyük cam yüzeylerin vazgeçilmezliğinin bir çevre sorunu yaratmayacağının en güzel kanıtlarındandır. (Resim 13) Dokuya uyum adına yığma inşaatın zorladığı pencere boyutlarının tercih edilmesinin olanaksızlığı işlevselci modernizmin güçlü yanını

oluşturur. Yeterli güneş kontrol ve iklim duyarlılığı bu açıdan modern mimarlığın da doğru bağlamda bir Ada kimliği inşa edebildiğini gösterir. Öte yandan kütle boyutu ve görüş kesme sorununun her yerde olduğu gibi Adalar'da da temel bir kentsel sorun olduğunu vurgulamak gerek.

Yapı koşullarının karmaşık hale geldiği bütün bu süreçte merkez bölgelerde de sıkça yer alan üç katlı düzenlemelerin, çatı arası ve bodrum kullanımlarının, ayrık düzende de uygun açık alan ve peyzaj düzenlemeleriyle daha sürdürülebilir olduğu düşünülebilir. Kuşkusuz, farklı kotlarda açık oturma alanları ve açık merdiven düzenlemeleri birçok yazlık konut bölgesi gibi Adalar'da da yapı düzeninin yerleşmiş özellikleri haline gelmiştir. Her zaman konu edilen Adalar'da inşaat güçlüğü sonucunda bu yoğun yapılaşmış doku içinde zaman zaman fark edilemeyen nitelikli mimarlık ürünlerinin oldukça bakımsız kalabildiğine de dikkat çekmek gerek. Bugün bütün bu dönem özelliği gösteren nitelikli yapıları koruyarak yaşatmak ne kadar öncelikli bir gündemse, süreç içinde ortaya çıkan niteliksiz ve denetimsiz eklentilerin özellikle deprem açısından sorun oluşturan kesimi acil önlem gerektiriyor. Bütün dönemlerin yapılarının, kolonyal, pastoral ya da işlevselci modern, kendi özgün renkleriyle ve Adalar'ın kimliğinin ayrılmaz parçası olan bahçeleri ve mimozlarıyla birlikte yaşatılabilmesi tüm Adaseverler'in ortak dileği olmalı.

Zafer Akay, Y. Mimar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Not: Bu metin büyük ölçüde Adalar'da modern mimarlığın belgelenmesine de çok önemli bir katkı oluşturan, Hasan Kuruyazıcı küratörlüğünde Adalar Müzesi tarafından düzenlenen "Adalar Binalar Mimarlar" sergisi verilerine dayanıyor. Adalar Müzesinde de halen sürdürülmekte olan bu belgelemenin verilerine ulaşmamıza ve dosya kapsamına kullanmamıza olanak veren Sayın Hasan Kuruyazıcı ve Halim Bulutoğlu'na teşekkür ederiz.

Kaynak belirtilmeyen fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

Kaynaklar

- Anonim (1972) "Adalar Kentleşiyor", *Arkitekt*, 346, 72/2, s.63.
 Akkaynak, S. (1936) *Arkitekt*, 36/8, s.219-223.
 Altan Ergut, E., Erkmen, A. (2011) "Adalar'da Mimarlık", *Adalar Binalar Mimarlar*, Ed. Hasan Kuruyazıcı, Adalı Yayınları, s.14-27.
 Atakan, Y. (1948) *Arkitekt*, 48/7-8, s.149-152.
 Cansever, T., Hancı, A. (1959) "Anadolu Kulübü Binası", *Arkitekt*, 295, 59/2, s. 45-52.
 Eldem, S. (1967) "Geleneksel Mimarlık Araştırmaları", *Akademi*, 6, s.4-34.
 Gümüş, K. (2017) "Modernlikten Neden Nefret Ediyorlar?", *XXI*, Temmuz-Ağustos 2017, <https://xxi.com.tr/i/modernlikten-neden-nefret-ediyorlar>
 Hancı, A., Cansever, T. (1952) "Rıfat Yalman Evi", *Arkitekt*, 52/5-8, s.107-109.
 Kahya, Y. (2006) "Architecture in the Princes Islands", *Architectural Guide to Istanbul*, v 3: Bosphorus and The Asian Side, Ed. Afife Batur, Chamber of Architects of Turkey Istanbul Metropolitan Branch, s.141-144.

- Kuruyazıcı, H. (2011) *Adalar Binalar Mimarlar*, Adalı Yayınları.
 Mortaş, A. (1950) "Büyükkada'da İki Piyango Evi", *Arkitekt*, 50/1-2, s.12-13.
 Oktay, S., Koç, Ş. (1963) "Kınalıada'da bir Yalı", *Arkitekt*, 312, 63/03, s.108-109.
 Ogun, B. A. (1969) *Ay Işığında*, İstanbul.
 Önal, M. (1980) Büyükkada'da Bir Villa, *Arkitekt*, 378, 80/2, s.47-49.
 Tanju, B., Tanyeli, U. (2009) *Sedad Hakkı Eldem II: Retrospektif*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
 Tanyeli, U. (2004) İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak, Akın Nalça Kitapları, Offset Yapımevi.
 Tanyeli, U., Yücel, A. (2007) *Turgut Cansever: Düşünce Adamı ve Mimar*, Garanti Galerisi, s.138-142.
 Uzman, E. N. (1946a) "Büyükkada'da bir Ev", *Arkitekt*, 46/7-8, s.151-155.
 Uzman, E. N. (1946b) "Büyükkada'da bir Ev", *Arkitekt*, 46/9-10, s.207-209.
 Uzman, E. N. (1956) "Büyükkada'da Sadıkoğlu Villası", *Arkitekt*, 285, 56/3-4, s.99-104.
 Sayar, Z. (1973) "Adaların Sorunları", *Arkitekt*, 352, 73/4, s.169.
 Sayar, Z. (1980) "Prens Adalarından: Kınalı", *Arkitekt*, 379, 80/3, s. 94.
 Şahin, M. (2011) "Bütüncül bir Tasarım Örneği: Okyar Köşkü", *Mimarlık*, 361, s.37-42.
 Ventura, İ. (1951) "Burgaz Adasında bir Ev", *Arkitekt*, 51/3-4, s.58-59.
 Ventura, İ. (1951) "Burgaz Adasında bir Villa", *Arkitekt*, 53/5-6, s.91.
 Yalçın, B. S. (2007) "50 Yaşında bir Sedat Hakkı Eldem Tasarımı: Büyükkada Rıza Derviş Villası", *Mimar.ist*, 26, s.87-91.
 Yapıcı, M. (Ed.) (2006) *Oda Tarihinden Portreler: Maruf Önal*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Irresistible Fascination of the Functionalist Modernism on the Princes' Isles

The Princes' Isles of İstanbul are not an area where modern architecture flashes in the foreground. The style of the Islands is neither the neo-baroque eclecticism nor art nouveau but a kind of colonial style often called Levantine which can be described as a synthetic style created by Greek architects and craftsman of the late Ottoman period influenced by European architecture. The building activity which has started with the ferry system in the late 19th century, continued with variations in different colors in the Republican period. The examples of modern architecture mainly in the new development areas of the Islands are relatively less known. The masonry row houses especially in the central areas of Prinkipo and Halki islands with inspiration from art deco movement are waiting for the attention of researchers. After very few international style pioneers of the 1930's, a special romantic style more under the influence of Central European architecture with higher slope roofs represent the modern neoclassical approach of the early Post War period. The 1950's resulted in major changes on the Islands parallel to other parts of İstanbul. Following the interest in beaches a growing building production resulted in the change of the main building type to apartment blocks mainly with exterior stairways and verandas. The modern houses enjoyed the sea view with transparent facades. Still after the uncontrolled development caused by complicated building regulations in the 1970's good design in architecture creates a difference with proper sun control and sensitivity to climatic conditions. The sizes and heights of the blocks always constitute an urban design problem. It must be the common wish of all of the Islanders to protect and sustain the modern architecture with the green areas and the characteristic landscaping that create the identity of this beautiful summer retreat of the metropolis.

Bir Modernleşme Gösterisi Olarak Adalar

M. Zühre Sözeri Yıldırım

İstanbul'un geçmişindeki tüm kültürlerin – amaçları birbirinden farklı olsa da– bir dış mahalle olarak kullandığı Adalar, kentteki diğer sayfiye alanlarına göre hâlâ sürekliliğini koruması nedeniyle çok özel bir konumdadır. Bu özel konumundan ötürü Adalar'da Dünya Mirası konusunda yapılan kamuoyu oluşturma çalışmaları sonucunda, UNESCO Dünya Miras Alanları Geçici Başvuru Dosyası Adalar İlçe Belediyesi ve Dünya Mirası Adalar Girişimi¹ ortaklığında –Adalar Vakfı² taşıyıcılığında– hazırlanarak Mart 2019 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na sunulmuştur. Artık İstanbul'un hem yakınında hem de uzağında olmayı başaran Adalar yeni bir yola doğru yelken açmış durumda.

Bir dış mahalle olarak kabul edilmesine karşın, modernleşme sürecindeki tüm değişim ve dönüşümleri kentin iç mahalleleriyle eş zamanlı takip etmesi, Adalar'ın özgünlüğünün altını daha da belirgin çiziyor. Bu çalışma –Büyükaada özelinde örneklemelerle– Adalar'daki sayfiye

yaşantısının modernleşme ile ilişkisini, son derece karmaşık etnik/dinsel çeşitlilik içeren yapısının kentsel morfolojiye/peyzaja ve mimari dile aktarımı üzerinden incelemektedir. Elbette iki yüzyılı aşkın bir dönem üzerinden okuma denemesinin, yoruma açık bir yapı ve okumayı yapan kişi ile doğrudan ilişkili öznel bir durum barındırması kaçınılmazdır.

Burada ifade edilmelidir ki, vapur seferleri öncesine ilişkin ada yaşantısı ve fiziksel/biçimsel gerçeklikler, değerlendirme yaparken göz önünde olması gereken önemli kentsel tabakalardır ve kentin incelenen sürecinin oluşumunda bir iz teşkil etmiş olmalıdır. Örneğin –şimdilik sadece bir sav olmakla birlikte– ilk vapur hatlarından bugüne dek kullanılan Yalova-Adalar-Yeşilköy bağlantısının, Bizans döneminden bu yana ada ayinlerine katılan hacılardan düğün alaylarına kadar³ kullanılmış olması, hatta Atatürk'ün Florya-Büyükaada⁴-Yalova Köşkleri üçgeni ile vurgulanması, bu eksenin keskinliğini işaret eder⁵.

Resim 1. Kınalı, Heybeli, Büyük ve Sedef Adaları; Carbognano, 1794 (Carbognano, C.C., 1993, 18. Yüzyılın Sonunda İstanbul, çev. E. Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, Levha XXI).

Resim 2. Lokman, Şehinşahname, 1582-83 (solda); Lokman, Hünername, 1584-85 (sağda) (Necipoğlu, G., 2007, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, s.350,352).

Kentteki modernleşme öncesi, Adalar'ın ana-kara ile ilişkisinin ifadesinin her dönemde farklı betimlendiğini söylemek mümkün. Tabii ki buradaki kanaat nereden baktığınıza göre değişecektir. İstanbul'u bir bütün olarak kabul ettiğimizde, onun neresinde konumlanmayı tercih ettiğimizi kendi özel duruşumuz üzerinden kuruyoruz. Adanın anakaraya göre konumunun yakın mı, uzak mı olduğu da işte tam da böyle bir mekânsal tahayyül sadece. Bugün ulaşım imkânları sayesinde, Adalar anlamsal olarak kıyıya hem yakın hem uzak olabilme özelliği taşıyor.

...kentin az uzak Adalar'ı...⁶

Aristoteles'in metinlerindeki "Khalkedon Adaları"⁷ tanımını da hatırlayarak bir yolculuğa çıkalım... 15. yüzyıl sonlarından bir İstanbul betimlemesi –Bellini'nin (1479) çiziminden esinlendiği düşünülen– bir şemayı kullanır ve 'üzerinde bir manastır ile ada' betimlemesi aktarır. Bir yüzyıl sonra Lokman'ın Şehinşahname'sinde, bu defa boğazın çıkışında 'iki ada' vardır, ancak henüz boğaz ve açık deniz coğrafyası anlatımı etkin değildir. Yine Lokman'a atfedilen bir başka betimlemede bu 'iki ada' birdenbire iyice Sarayburnu açıklarına yaklaşır. Bu dönemde Sarayburnu yakınlarından kayıklara binilerek Adalar'a gidildiğinden bahseden anlatılar⁸ düşünülünce, adanın nerede olduğunun betimlenmesinden çok, nasıl ulaşıldığının anlatılmasının tercih edildiği düşünülebilir. 17. yüzyılın ilk yarısında Piri Reis elindeki deniz gücüyle, kent anlatımında belirgin coğrafi ifadeler kullanır, artık tek bir ada anlatımı değil 'takımadalar' vardır⁹. 1700'lerden gelişkin anlatım imkânlarına sahip iki harita ise boğazı ayrıntısıyla betimlerken –ulaşma şansı olmasa gerek ki– Adalar'ı aktarmıştır¹⁰. Murat Belge *İstanbul Gezi Rehberi*'nde burada tartışageldiğimiz adaya ulaşma konusuna Adalar tarihi üzerinden bakarak şöyle der:

...‘tarihteki ve talihindeki’ değişimin tek nedeni: ulaşım...¹¹

Hayatında sadece bir kere ada vapuru ile suyun üzerindeki bu 'dokuz toprak parçası' ile karşılaşanların dahi Adalar'ın kimliği ile eşleştirdiği diğer kavram 'sayfiye'dir. Yıldız Salman, İstanbul sayfiyelerinden bahsederken, Boğaziçi dışında, Marmara sahilleri ve Adalar'ın sayfiye olarak kullanımının 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam ettiğini, özellikle 50'ler sonrasında farklı kentsel dinamikler nedeniyle sayfiye geleceğinin kent içi alanlardan kent dışına kaymaya

başladığını, Adalar'ın bu anlamda hem yerleşim alanı olmayı sürdürdüğünü hem de sayfiye kimliğini kaybetmediğini *biricikliğine vurgu yaparak* açıklar¹². Sayfiye fikrinin doğmasına ön ayak olan, aslında modernleşmenin getirdiği 'boş zaman' kavramıdır. Bu kavram sayfiye ile birlikte İstanbul kentine 'eğlence' kavramında farklılaşmalar yaratan yeni eğlence mekânlarını da getirir. Bu anlamda ilk örnekler yine Adalar'da hayat bulacak¹³ ve *modernleşmenin gösterildiği sahneler* bir bir kurulacaktır.

Peki, kentin modernleşme süreci derken hangi zaman diliminden bahsediyoruz ve nasıl paralellikler okuyabiliyoruz? Sayfiye fikrinin ortaya çıkışı incelendiğinde önemli iki tarihsel aşama izlenir: İlk aşama burjuvazinin tercihiyle oluşan *gösterişli yapı*, ikinci aşama ise demokratikleşme düşüncesiyle herkesin yararlanmasını sağlayacak 'ulaşım ağları' ile kurgulanan yapı. Bu durum, dünyadaki tüm sayfiye alanlarında anlamsal ve biçimsel kırılmalar yaratmıştır. Bu nedenle –kentte 1871 tarihinde çalışmaya başlayan tramvay hatları ile paralel– Hazine-i Hassa vapurlarının seferlere başladığı 1844 tarihi, Adalar'daki modernleşme süreci açısından bu yazının tartışma alanı için milat olarak belirlenmiştir¹⁴. Yine de Adalar'ın 1828'de Bahriye Mektebinin Heybeliada'da kurulması ile modernleşmenin ilk kurumlarından birine ev sahipliği yaptığını da unutmamak gerekli.

Resim 3. Üstte: J. B. Homann, Nürnberg, 1730 (Anonim, 1993, "Haritalar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul). Altta: Plan De Constantinople et Du Bosphore: pour servir de renseignement à la Carte des Limites des trois Empires, (Artaria et Comp, 1793 -1802, Vienne: http://historic-cities.huji.ac.il/turkey/istanbul/maps/artaria_1800_istanbul_b.jpg, erişim tarihi: 20 Mart 2020).

Resim 4. İstanbul Rehberi, Altıncı Pafta, Anadolu Sayfesi Ciheti: Adalar, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköyü (1:5000) (Şehr Emaneti Harita Şubesi Müdürü Mühendis Nedcib, Hozel Matbaası, 1918: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/93756>, erişim tarihi 10 Şubat 2018).

“Yazar Ahmet Hamdi Tanpınar’ın dediği gibi bu bahçeli konaklar biraz ‘sonradan görme’ydi. Batı etkisinde ve eklektik üsluptaydılar, o sıralarda (1875-1920) Osmanlı’da her şeyin olduğu gibi...” (Belge, M., 1993, *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., s.331)

Yeniden Adalar’ın kentin dış mahallesi olduğu savına dönersek; İstanbul’un modernleşme eksenindeki diğer önemli adımları incelemek gerekli. 1867’deki Vilayet Nizamnamesi sayesinde Adalar’ın 7. Daire ile özel yönetimli bir konuma gelmesi ve 19. yüzyılda İstanbul zenginlerince konutların inşasının hızlanması, ardından Cumhuriyet dönemi ile bu defa ‘mebus’ların ilgisi¹⁵, yukarıda bahsedilen Atatürk köşkeri ilişkisi, aktif hale gelen Anadolu Kulübü’nün Cumhuriyet tarihindeki önemi, Demokrat Parti döneminde Prost planlamaları ile eş zamanlı Büyükkada’nın planlama gündemine alınması Adalar’ın artık sadece bir dış mahalle değil *kentin özgün ve etkin bir bileşeni* olduğunu gösteriyor.

Tüm kentler modernleşmeyle, planlanması gereken birer yerleşim alanına dönüşür. Tam da bu geçiş dönemindeki etkili yangınların modernleşmenin bir anlamda işini kolaylaştırdığı birçok kent tarihçisi tarafından kabul edilmektedir¹⁶. İstanbul da aynı planlama evresindedir, ama zaman zaman kendi içinden dirençler gösterir. Artık kentin etkin bir bileşeni olan Adalar da, İstanbul’daki planlama çalışmalarından etkilenecektir¹⁷. Murat Gül, İstanbul’un farklı bölgeleri için H. Prost’tan istenen planlamalardan söz ederek, “Prost teklifi kabul etti ve 1940’ta Anadolu Yakası, 1941’de de Eyüp için bir imar planı hazırladı, yine aynı yıl Büyükkada’yı güzelleştirmek üzere bir projeye imza attı,” demektedir. Bunlara ek olarak, Rumeli Yakası sahilini 1943’te ayrı bir çalışmayla planladığını biliyoruz. Gül, çalışmasında bu planlamalara bazı uygulama projelerinin de eşlik ettiğini belirtir¹⁸. Ancak bu çalışma sırasında Büyükkada hakkında

böyle uygulama projeleri olduğu tespit edilememiştir. Prost’un metni incelendiğinde, planın kapsamı birkaç başlık altında sıralanabilir¹⁹.

İlk başlık Büyükkada’nın deniz ve kara ulaşımı üzerinedir. Yeni iskele alanlarına ihtiyaç olduğu, Maden bölgesine ikinci bir iskele ya da Haydarpaşa’da olduğu gibi mevcut iskelenin bir dalgakıran ile korunaklı hale getirilmesi gerektiği, bu sağlanırsa Adalıların memnun olacakları dile getirilir. Ancak karadaki ulaşımında kullanılan arabaların pahalı yöntemler olmasının ‘istifade etme’ konusunda eşitsizlik yarattığını vurgular. Öneri; Avrupa’da bazı plajlarda kullanılan elektrikli 2-4 kişilik küçük arabalar ve hem yayaların ihtiyacına destek hem de Hristos tepesi gibi yüksek noktalarda manzara noktası yaratabilecek ‘finüküler’ kullanımıdır. Bu konuda, “En munasip güzergâh ... 13 nolu yolun istikameti ... Kadiyoran caddesi ile Has Kalfa sokağının telaki noktası ... (bitişteki) düzlüğün üzerinde de bir lokanta ve otel” demektedir.

Rapor, yol güzergâhları hakkında uzun değerlendirmeler yapar. Devamında; deniz ve yakın adaların görünüşlerini engelleyen iskele binasının (?) yıkılması ve hafifçe geride yeniden inşası, iskele çevresinde zevk ve eğlence mahallerinin tesisi ile –Yörükali plajı uzak olduğundan– plaj projesi, bir pazar yeri ve yakınında arabalar için alan, etrafı portikli bir meydan ve meydanın nihayetinde bir otel için yer ayrılması önerilir. Ek olarak; rıhtımın genişletilmesinin, rıhtıma dik yolun Nevruz tepesine kadar ulaşmasının, iskelenin tam karşısından geniş bir kısmı yayalara ait, adanın merkezine ve lunapark alanına kadar gidecek yolun faydalarından bahseder. Nizam yollarının kullanışsızlığının, yapıların değerlerini düşürdüğünden arabalara uygun hale getirilmesini belirtirken, mesken alanından geçmeden Nizam ve Maden’i bağlayan bir de yol önerir.

Serbest sahalara başlıgında, iskele yakınında halk bahçesi, Çınar meydanı yanında yeni bir meydan (?), Nevruz Mevkiinde –başka inşaat izni vermemekle birlikte– bir gazino ve çamlık, mevcut futbol sahası yakınında bir teras ve çocuk oyun alanı, Hristos tepesinde otel-restoran, Dilburnu ve Nevruz’da yeni gazinolar, lunapark, Yörük Ali ve İsa tepesindeki ahşap gazinoların ise kargir dönüşümleri önerilir.

Plana göre, ada “kalabalık mesken” ve “münferit mesken” olarak ikiye ayrılır. İlkinde % 60 inşaat oranı, iki kat, teras/eğik çatı olmak kaydıyla bitişik ve yol boyunca uygulama yapılabilir. İkincisinde ise, % 25 inşaat oranı, iki kat olmakla

Resim 5. Büyükkada’yı Tanzim ve Güzelleştirme Planını İzah Eden Rapor, H. Prost, 1941.

birlikte yol çizgisi boyunca inşaat izni vermez. Yoldan 5 metre çekilerek çiçek bahçesi yapılmalı, komşu mesafe 4'ten az olmamalıdır. Bu iki mesken alanı dışında; en az 4000 m² büyüklükteki sahalarda su ve kanalizasyon ihtiyaçlarını kendileri karşılamak üzere 2 katlı ve etrafı manzaraya uygun ağaçlandırılması koşulu ile inşaat yapılabilir. Özellikle ek inşaat izni olarak en az 4000 m² vurgusu, bugünlerde tartışılan koru(-ma)ma planlamalarında 2000 m² üstü parsellerde ve boş parsellerde tescilli-tescilsiz ayrımı yapmadan yeni yapı yapılmasına izin vermenin Ada yapısına zararını açıkça göstermektedir.

“Büyükada bütün yaz mevsimini orada geçirmekte gittikçe büyüyen sükseye sahip bir adadır. Bu sebeple bugünkü çekici ve pitoresk karakterlerini muhafaza edecek tesisatın burada vücutte getirilmesi lazım gelir.” (Prost, H., 1941, *Büyükada'yı Tanzim ve Güzelleştirme Planını İzah Eden Rapor*, İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü, Belediye Matbaası, s.176)

Prost yapılaşma hakkında tanımlamalar yapmış olsa da, temelde ulaşım konusuna odaklanıyor ve özellikle açık alanlara yani adeta ‘modernleşmenin kendini göstermesi istenen sahnelere’ öncelik veriyor gibidir. Adalar’da karşımıza çıkan planlama çalışmaları modernleşme izlerinden sadece biridir ve aslında merkezi yönetimin iradesi ile oluşan kente ‘modern bir müdahale’ olarak değerlendirilmelidir. İşte planlamanın bu baskısı nedeniyle bir metropolde kendinizi hep pasif hissedersiniz. Oysa modernleşmenin bir diğer izi, kentlinin doğrudan aktör olarak dahil olduğu ‘kendi kendine modernleşen’ halidir. Peki, uygulamaya geçmeyen Prost planına karşın, Adalıların ‘kendi’ dönüştürdüğü mimari, bir şekilde ‘müdahaleci moderne karşı direniş’ midir?²⁰ Ada tıpkı her mimariyi özgürce sahnesine aldığı gibi her bireyi de özgür kılar. Bu nedenle, İstanbul Adaları’nda kısacık da yaşasanız, kentteki pasiflik duygusunu hissetmezsiniz. Ada kavramının her daim ütopyaların bir nesnesi olması da bundan değil midir?

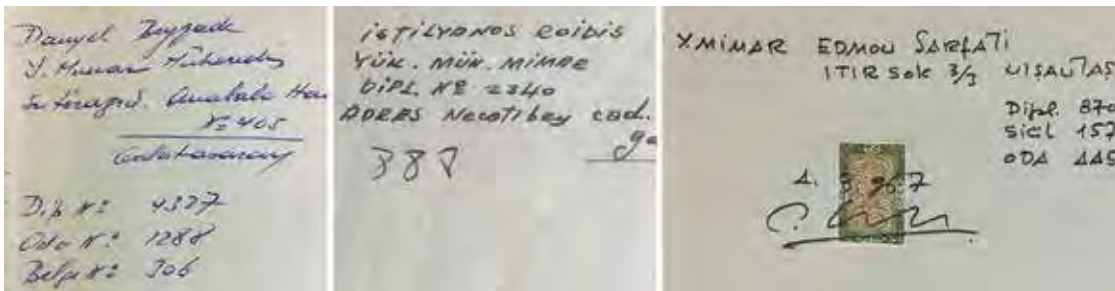
Merkezi otorite Ada’yı çok kereler dizayn etmek istese de Ada, özgünlüğünü korumakta

direnmiş midir? Ada’nın özgün bireylerini ve nasıl modernleşme ile karşılaştıklarını adeta bireylerin yüzlerine dönüşen kendi evlerinin cephelerinden dahi okumak mümkündür. Üstelik bu farklı yüzlerin Ada’nın kent morfolojisindeki birliktelikleri farklı kimlikler için karşılaşma alanları tanımlanır. Sokaklar, caddeler, meydanlar... etkilenmeler, kıskanmalar, reddetmeler... Uğur Tanyeli’nin *Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak* çalışmasında bir Burgaz Evi örneğinin resim altı açıklaması “Adalar İstanbul’da Modern’e direnmenin odaklarından biridir”²¹ derken belki de merkezi yönetimin iradesiyle gerçekleşen Modern’e karşı bir dirençtir anlatmak istediği...

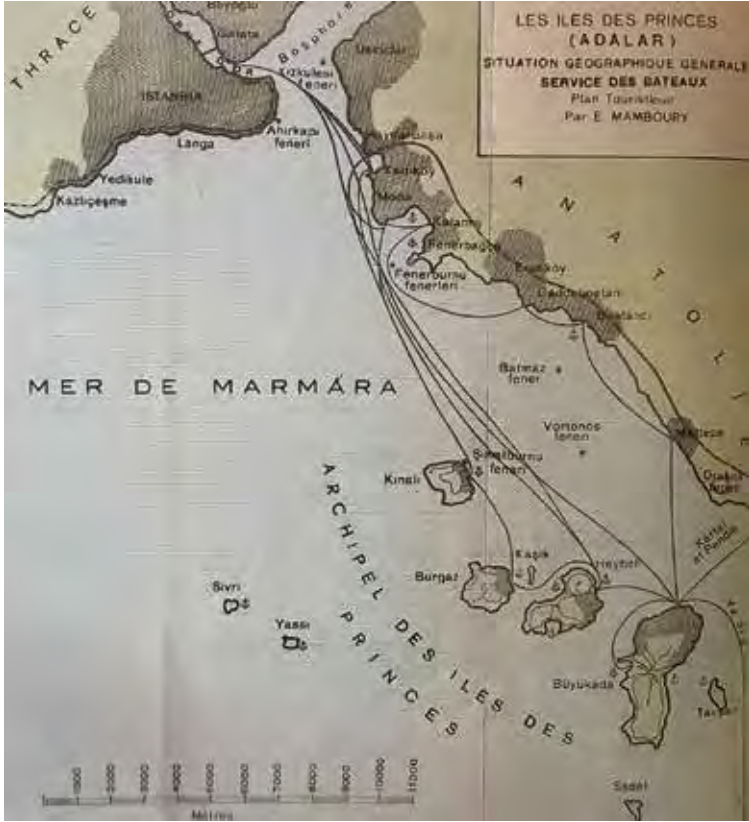
Tanyeli aynı çalışmada 1920’lerdeki Fatih, Kızıtaşı, Çarşamba bölgelerini “...Burası adeta bir değişim laboratuvarı...” diyerek, “ne Art Nouveau, ne Art Deco, ne Modernist diye adlandıramayacak kütle ve cephe düzenleri” olarak betimler. Oysa ‘Avrupai’ olarak kabul edilen Beyoğlu’nda bu renklilikten bahsedilemeyeceğini, eklektik bir düzen olduğunu, ancak nadiren *art deco* yapılar görülebildiğini belirtir²². Erken Cumhuriyet yıllarının bir bakıma ulus devlet fikrini kuvvetle tavsiye ettiği ve coğrafyanın her noktasında özellikle kamu yapılarıyla eşdeğer imgelerin yaratılmasını hedeflediği bir dönemde, çok kültürlü bir kentte yaşayan bireylerin yaşadığı evlere, sokaklara, hatta ev-sokak arayüzlerine (cepheler ve ada özelinde bahçeler) bu etki ne kadar yansıtılabilirdi? Hele 50’ler sonrasında tüm şiddetli evre ve dönüşümlere rağmen çok kültürlü yapısını koruyan Adalar’da bu mümkün olabilir miydi?

“...ada denince akla gelen Büyükada, bu şıklık, zarafet ve keyif adası, insanların sadece görmekle yetinmediği, dahası görülmek de istediği bir yerdir.” Mamboury²³

İşte Adalar mimarlığının bu dönemdeki kurucu ögesi olan aktörler: ‘Avrupai’ denebilecek savaş öncesi misafirler Fransızlar, İngilizler, Almanlar, Ruslar²⁴ ya da Levantenler, Osmanlı tebaasından azınlıklar, bürokratlar, mebuslar... Adalar’ı bu

Resim 6. ‘Kendi kendine modernleşme’nin aktörleri; Adalı Modernlerden sadece birkaçı; Adalar Belediyesi Arşivi. (Yazarın araştırma çalışması kapsamında Adalar Belediyesi Arşivi çalışmasından edinilen verilerdir.)

Resim 7. Adaların coğrafi olarak kent ile ilişkisi ve vapur seferleri, Ernest Mamboury'nin turistik haritası, 1943 (Pinguet, C., 2018, *Adalara Çıkmak, İstanbul Açıklarındaki Bir Takımadanın Öyküsü*, Çev. O. Alkan, İş Bankası Yayınları, s.31).

çoğullukları sayesinde 'bir değişim laboratuvarı' olarak izleyebildiğimiz gibi, belki de yan yanalık ve bütünleşik olma durumundan ödün vermemiş olması sayesinde çoğullukların oluşturduğu bir yerellikten, yerel modernlerden hatta 'Adalı Modernler'den²⁵ söz etmek mümkün.

Resim 8. Ada sokaklarından 'utangaç modernite' örnekleri (Fotoğraf: Z. Sözeri Yıldırım). Solda, Y. Mimar Mühendis Danyel Beyzade (Dipl 4327, Sicil 306, Oda 1288); solda, Y. Mimar Müsakar Oruç Çağatay, 1955 ve Y. Mimar Necdet Demirgülle, 1956. (Dip.1787, Sicil 319) (Yazarın Adalar Belediyesi Arşivi araştırmasından edinilen verilerdir.)

Murat Belge, Büyükada'yı betimlerken "adaların en güzeli. Böyle kabul edildiği için Büyükada'da ev sahibi olanlar da binalarına özenmişler, üslupsuz ama sevimli evler yaptırarak adanın atmosferini belirlemişlerdir" açıklamasını yapar²⁶. Oysa isimler çok da ön planda olmadığına ya da yüksek sesle konuşmadıklarında herkese söz hakkı eşdeğer verilebildiğinde kentin kendisinin üretebileceği sıradan ama bir o kadar özgür mimarının Adalar'da seslerini duyabiliyor, hatta Ada sokaklarında bir nevi 'utangaç modernite'lerin²⁷ arasında dolaşabiliyoruz. Artık böylesi bir dolaşımı İstanbul'un içinde yapabilecek yer sayısı çok kısıtlı. Adalar'da izlenen, belirgin bir ideoloji taşımadan, taleplerini, beklentilerini yüzeyler üzerinden aktaran, çoğullukların içindeki tekillikler olarak deneyimleyebileceğimiz, bazen yaparken yıkan, bazen yıkarken yapan, tam bir 'modernleşme' tarihi var; adeta parçası olduğu metropol İstanbul'un açık hava müzesi denebilecek düzeyde...

Ve sonsözde yeniden hatırlatılmalı ki, 'ada' henüz İstanbul için yitirilmemiş modern bir öyküdür. Tüm varlıkları ile sahnelerini kurmaya devam eden ve etmesi gereken...

"...insanoğlunun yıkılası onca yapının varlığına göz yumması, özenle koruması gerekenin ortadan kaldırılması karşısında kayıtsız kalabilmesi üstünde düşünüyordum...

Mimar önce düşlediklerinin ortalaması –sonra yapabildiklerinin." Enis Batur²⁸ m

M. Zühre Sözeri Yıldırım, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Notlar

1. Dünya Mirası Adalar Girişimi, gönüllülerden oluşan sivil bir girişimdir. Adalar ilçesinde kültürel mirasın katılımcı bir şekilde korunması ve yönetiminin gerçekleştirilmesi için savunuculuk yapmaktadır: www.dunyamirasiadalar.com
2. Adalar Vakfı, 1984 yılında kurulmuş, Adalar'ın doğal ve tarihi zenginliklerini korumayı, Adalar'ı Adalar yapan mirasa sahip çıkmayı amaçlayan bir sivil toplum örgütüdür: www.adalarvakfi.org
3. Kozanoğlu, C. (1994) "Theodora ile Orhan Gazinin düğünü", *Toplumsal Tarih*, Tarih Vakfı Yayınları, Sayı: 11, c.2, s.19-27. Yazar çalışmasında Bizans prensesi Theodora'nın dönemin sayfiyesi olarak nitelediği Silivri yönünden Mudanya'ya giden 'gelin alayını' aktarır.
4. Sedat Hakkı Eldem'in hazırladığı ve Dilburnu'na inşa edilmesi düşünülen yapının uygulanmama gerekçesi henüz aydınlatılamamıştır.
5. Adalar'ın kara ilişkisi sadece İstanbul değil Silivri-Yeşilköy ve Yalova-İznik-Mudanya ile de bağlantılıdır ve sürekliliğini korumaktadır. Bu anlamda bütüncül karşılaştırmalar ilginç veriler sağlayacaktır. Marmara Denizi'nin fiziki yapısı gereği oluşan eksenli Egli de aktardığı hikâyeyle paylaşır: "Bir gün Atatürk Florya'dan Büyükada'ya geçmiş ve Latin harfleri ile yazılmış bir metni okuması için elindeki kâğıdı yanındaki beylerden birine uzatmıştı...", Egli, E. A. (2008) *Genç Türkiye İnşa Edilirken*, Çev. G. G. Uçer, İş Bankası Yayınları, İstanbul, s.16.
6. Buradaki "kentin az uzak Adalar" betimlemesi, Adalar hakkında yazan ve çizenlerin söylemeden edemediği bir

hissi aktarmak amacındadır. C. Demiroğlu “İstanbul anakarasına fiziksel olarak oldukça yakın ancak ruhsal açıdan da bir o kadar uzak duran kara parçaları” deyişiyle bu kararsızlığını aktarır. Demiroğlu, O. C. (1998) “Ada”, *İstanbullaşmak: Olgular, Sorunsallar, Metaforlar*, Ed. P. Derviş, B. Tanju, U. Tanyeli, Garanti Galerisi, İstanbul, s.12-16.

7. Aktaran Poridis, A. (1999) “İstanbul Adaları’nın Sosyal ve Fiziksel Gelişiminin Analizi İle Fiziksel Çevrenin Değerlendirilmesine İlişkin Sistematik Bir Yaklaşım”, Y.T. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul. M. Aslan ise Aristoteles’ten alıntı yapar ve Khalkilitis kelimesinin “Kalkedonlular’ın adası” anlamına geldiğini ve adayı Demonesos olarak ifade ettiğini belirtir. Arslan, M. (2010) *İstanbul’un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*, Odin Yayıncılık, İstanbul, s.21.

8. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi*, YKY, c.2, Kitap 1, s.69. Evliya’nın anlatımına göre: “Yalova Nahiyesi olan Samanlı kalesine gelinir ve denize açılıp 20 milde Heybeli Adası...”

9. Burada bahsedilenler Giovanni Andrea Vavassore (1520); Lokman, *Şehinşahname* (1582-83) İÜ. F. 1404, folio 58a; Lokman, *Hünernâme* (1584-85) TSK, H 1523, fol158b, 159a; Piri Reis (17. yy) Kitab-ı Bahriye (W. Pertsch, Türk El Yazmaları, Berlin Königlische Kütüp) için bkz. Necipoğlu, G. (2007) 15. ve 16. *Yüzyılda Topkapı Sarayı*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, Levha 23, s.354; Levha 21a, s.352; Levha 20a, s.350; Levha 22a s.353.

10. Resim 3’teki haritalarda Kalamış-Fenerbahçe civarı kıyı adacıklar vardır. Bu anlatım Adalar denebilir, ama iddia olmaktan öteye geçemez.

11. Belge, M. (1993) *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.329.

12. Salman, Y. (1998) “Sayfiye”, *İstanbullaşmak: Olgular, Sorunsallar, Metaforlar*, Ed. P. Derviş, B. Tanju, U. Tanyeli, Garanti Galerisi, İstanbul, s.290-291.

13. Örneğin sinemalar hakkında Pars Tuğlacı (1989) *Tarih Boyunca İstanbul Adaları*, Say Yayıncılık, İstanbul, c.1, s.538; tiyatrolar hakkında Türker, O. (2004) *Prinkipo’dan Büyüka-da’ya Bir Prens Adası’nın Hikâyesi*, Sel Yayıncılık, İstanbul, s.40.

14. Biliyoruz ki ulaşım, modernleşmenin temel araçlarındandır. Amaç Adalar’a keskin bir tarih belirlemek değil, çalışmaya başlangıç tayin etmektir. Modernleşmenin başlangıcını tartışmak bu çalışmanın amacını aşar. Bazı kaynaklar modernleşme düşüncesini Tanzimat Fermanı’na (1839) bağlarken, Tekeli geleneksel Osmanlı devlet düzeninin dönüşmesinin en keskin dönemeci olan 1826 Yeniçeriler kararına kadar çeker. Tekeli, İ. (2009) “Modernleşme Sürecinde İstanbul Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli?”, *Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.172-206.

15. İstanbul Telefon Türk Anonim şirketi rehberinde (1930) “Münür B. Çorum Mebusu” kaydıyla “Süleymaniye Kırazlımescid s. 31” ve ikamet olduğu belirtilen “Büyüka-da Protestan Kilise s. 3” olmak üzere iki adres bulunmaktadır. Ayrıca anakara ile nüfus ilişkisine işaret eder gibi, numaraların 21522 ve 77 olması da ilginç bir bilgidir.

16. Örneğin Gürses Söğüt, S. (2019) “1912 İshakpaşa Yangını ve Ayasofya Çevresinin Yeniden Düzenlenmesi”, *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 36, s.251-280.

17. Büyüka-da ile Heybeliada’daki yangın alanları konusunda 1908-1920 arasındaki yangın yerleri çizimi ve 1920-1925 yangın haritaları sayesinde önemli bilgiler edinmekteyiz. Sakaoğlu, N. (2011) 20. *Yüzyıl Başında Osmanlı Kentleri*, Deniz Kültür Yayınları, s.16: <http://www.adalar-muze-si.org/cms/projeler/muze-arsivleri/harita-arsivi/133-osmanli-yanigin-haritalari> (erişim tarihi Şubat, 2020).

18. Gül, M. (2015) *Modern İstanbul’un Doğuşu*, Çev. B. Helvacıoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul.

19. Prost, H. (1941) *Büyüka-da’yı Tanzim ve Güzelleştirme Planını İzah Eden Rapor*, İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü, Etüdü Yapan M. Şerer, Belediye Matbaası. Ayrıca TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesince *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları* (1934-1995) içinde, Prost’un “İstanbul Nazım Planı” (1937), “Anadolu Sahili Nazım Planı” (1940), “Boğaziçi Anadolu Sahili” (1941), “Büyüka-da’yı Tanzim ve Güzelleştirme Planı” (1941)

ve “Boğaz’ın Rumeli Sahili”ne (1944) olmak üzere altı raporu olduğu belirtilir. Prost’un aşamalı olarak yürüttüğü İstanbul planlamasının ana metinleri 11 cilt olarak Fransızcadır.

20. Prost planının Büyüka-da’da uygulanmamasının başka nedenleri de olabilir. Özellikle uygulama zorlukları ya da bu plandaki ağırlıklı ulaşım ile ilgili konuların gerçekleştirilememiş olması da göz önüne alınmalıdır.

21. Tanyeli, U. (2004) *İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak*, Akın Nalça Kitapları, İstanbul, s.229.

22. Tanyeli, U. (2004) s.54-55.

23. Mamboury, E., *Les îles des Princes*, s.57. Aktaran Pinguet, C. (2018) *Adalara Çıkarak, İstanbul Açıklarındaki Bir Takimadanın Öyküsü*, Çev. O. Alkan, İş Bankası Yayınları, İstanbul, s.31.

24. Ada’nın ilk sayfiye düşkünlüleri 1700’lerin ortalarında Fransızlardır (“Adalar”, *İstanbul Ansiklopedisi*, s.71). 1919-20 tarihlerinde Ruslar Türkiye’de oldukça yoğundur, hatta Büyüka-da’da İngilizler bazı evlere el koyarak Rusları yerleştirir. Ada’daki Rus kampı 1920 yılı yazında Limni’ye gitmelerinin ardından kapanır (Dağlar Macar, O. ve Macar, E., 2010, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye’de*, Libra Yayınları). Alman nüfus ise, 1922 tarihli *İkdam* gazetesine göre Ada’dan ayrılır ve bu gidişle Adalar ıssızlaşır (Millas, A., 2018, *Büyüka-da Prinkipo, Ada-i Kebir*, Adalı Yayınları, İstanbul).

25. Burgaz Ada üzerine yapılan bir çalışmada N. D. Duru, farklı sınıflar da etnik yapılar olsa da, eğlence kültürünün ve sosyal küllielerin yarattığı ortamın, ‘Adalı olma’ durumunu ortaya çıkarttığını ve birlikteliğin böyle sağlandığını belirtir. Cumhuriyet döneminde Anadolu Kulübünün aynı amaçla kullanıldığını söylemek mümkün. Yazar konuyu *conviviality* ve *coexistence* terimleri üzerinden tartışıyor. Duru, Deniz Neriman (2015) “From Mosaic to Ebru: Conviviality in Multi-ethnic, Multi-faith Burgazadası, İstanbul”, *South European Society and Politics*, 20(2), s.243-263.

26. Belge, M. (1993) s.331. Aynı paragrafta; Adalar’ın farklılık hissinin azınlıklarca tercih edilmiş olmasından kaynaklandığını, özellikle barındırdığı kurumlar nedeniyle Heybeliada’nın “değişik bir resmiyete sahip olduğunu” belirtir.

27. Tekeli, “utangaç modernite” tanımını, dönemleri sınıflarken kullanır ve Cumhuriyet’in ilanı öncesindeki dönemde bu şekilde ifade eder. Tekeli, İ. (2009) s.172-206.

28. Batur, E. (2011) *Hayalet: Büyüka-da Yetimhanesi ve Alexandre Vallauray için bir fotoroman denemesi*, Ed. A. Gültekin, Norgunk, İstanbul, s.7.

The Princes’ Isles as a Spectacle of Modernization

The Islands’ inclusion in the routes of the Royal Treasury Ferry Administration in 1844, its autonomous administration with the Provincial Regulations of 1867, Atatürk’s residences on the Yalova-Princes’ Isles-Yeşilköy line of the Republican ideology, planning of Prinkipo synchronically with the Prost planning of Istanbul during the Democrat Party regime emphasizes the Islands being an active component of the city more than an outer settlement.

‘Transportation’, influencing the perception of space of the citizens as the main determinant of construct of the idea of summer life in the process of modernization, is gaining importance in the expression of the relationship of the Isles with the mainland. The uncertainty of the location of the Isles being near or far as to the mainland is only a spatial imagination... a little far Isles of the city...

The actors who were the founding elements of the architecture of the Isles: The French, British, Germans and Russians guests of the pre-war period, Levantines, minorities from the Ottoman people, bureaucrats, deputies... We can observe the Isles as ‘a laboratory of transformation’ by the help of their plurality. Maybe with the help of not compromising from the state of being side by side and integrated, it is possible to talk about a locality composed of pluralities, ‘local moderns’, even ‘Islander Moderns’.

İstanbul Adaları'nda Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: *Art Deco* ve Ötesi

Alp Sunalp

19. yüzyılın son çeyreğinde İstanbul Adaları'nın gelişimi, Osmanlı başkentinin kuzeye büyümesiyle Boğaziçi köylerinin birer sayfiyeye dönüşümü fiziksel, sosyal ve demografik açıdan örtüşür. Bu gelişimi ulaşım üzerinden ilişkilendirmek ve buna bağlı olarak nüfus dengelerinin değişimini görmek mümkündür. Gelişimin aktörleri şehrin her iki bölgesinde de aynıdır. Dolayısıyla, Adalar başkent diğer bölgeleri gibi çoğunluğu konutlardan oluşan yeni bir yapılaşma sürecine sahne olacak, yeni yapı tipleri ile tanışacak ve yeni inşaat malzemelerinin uygulama alanına dönüşecektir. Kent morfolojisi bağlamında Adalar'daki doku, merkezde bitişik nizam veya bitişik ile ayırık nizamın yan yana yer aldığı, merkezden uzaklaştığında nispeten geniş parsellerde ayırık nizamın hâkim olduğu yapı adalarından oluşur.

19. yüzyılın sonlarında köşk ve tek evlerin oluşturduğu konutlar, oteller, çeşitli dini, ticari ve donatı yapılarından oluşan Adalar'daki yapı repertuarı, taşıyıcı sistem açısından da çeşitlilik gösterir. Genelde ahşap strüktürlü yapılardan oluşan doku, 1870 Pera yangını sonrası, İstanbul'da gündeme gelen tuğla taşıyıcı duvarlı, metal putrel ve tuğla tonozlu (Fransız tonozu) döşemeleriyle strüktür açısından çağdaş ancak

mimari tutum bağlamında eklektisist, yeni kuşak yapılarla zenginleşir. Özellikle Cumhuriyet döneminde 'betonarme' yapı malzemesi, başta İstanbul olmak üzere tüm ülkede yayılmış, Adalar'a da girmiştir. 1920'lerden başlayarak 1930-50 arasındaki dönemde Adalar'ın geleneksel dokusuna, üslup çeşitliliği gösteren çok sayıda betonarme ya da yığma-betonarme örnek eklenir. Bu yapı tiplerine ek olarak sayfiye bölgelerine has geniş balkonlu apartman konutlar da Adalar'da yerini alır. Böylece her döneme ait çeşitli mimari davranışların büyük bir uyum içerisinde yer aldığı fiziksel bir çevre ortaya çıkmış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Art nouveau'nun ağırlıklı ahşaptan inşa edilmiş örnekleriyle, 1920'ler eklektisizminin betonarme örneklerini saymazsak, eşsiz bir kültür varlığı birikimi oluşturan Adalar'daki 20'inci yüzyıl mimarisini, tutum ve eğilimler açısından keskin sınırlar çizerek değerlendirebilmek oldukça zordur. Mimari davranışlar, hele kalfaların etkin birer aktör olarak yer aldığı bir dönemde keskin zaman dilimlerine sığmaz. Zanaatkarların donanım ve becerileri akışkan bir şekilde on yılları birbirine bağlar. Taşıyıcı sistemler bağlamında, 19. yüzyıl teknikleri de

Resim 1. Sırasıyla, *art deco* (Alaçam Sokak, Büyükkada), *art deco-Bauhaus* sentezi (Topuz Sokak ve Panjur Sokak köşe yapısı, Büyükkada), 1940-1950 vernaküleri (Çankaya Caddesi, Büyükkada, Emin Necip Uzman, 1948).

modernin simgesi betonarme çağına taşmalar yapar. Yine de cephe özelliklerinden yola çıkarak bir sınıflandırma gerekirse, bunu hatları çok da keskin tutmamak şartıyla, *art deco*, *art deco-Bauhaus* sentezi ve bu tutumun uzantısı, 1940'lar ve 1950'lerin vernaküler yorumlamaları olmak üzere geçirgen üç başlık altında sıralayabiliriz. (Resim 1)

Art Deco Yapılar

Art deco, adını 1925'te yapılan *Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes*'den almıştır. Bu akım 1930'lardan başlayarak, 1940'lar da dahil olmak üzere mimarlık dışında, mobilya, grafik, moda gibi çeşitli sanat alanlarında da varlığını sürdürmüştür. *Art deco*, modernizm (uluslararası stil) ile eş zamanlıdır. Bu bağlamda 1925 sergisinde tüm o *art deco* yapıların yanı sıra Le Corbusier'nin *Pavillon de l'Esprit Nouveau*'sunun tartışmalı bir şekilde yer almasını ve hemen iki yıl sonra 1927 Stuttgart Weissenhof yerleşkesinin inşasını unutmamak gerekir.

Modernizmin süslemeyi reddeden yalın üslubuna geçiş, mimarlık camiası için kolay olmamıştır. Önemli sayıda mimar üçüncü boyutta ve cephelerde belli ölçüde bezeme arzusu duymuş, ancak 19. yüzyılın eklektisizmine dönüşü de içine sindirememiştir. Böylece bir yandan modernizmin temel geometrik kütlelerin birbirlerine eklemlenmesiyle ortaya çıkan asimetri esaslı dinamik estetiği, diğer yandan neoklasik bir ruha sahip hantal simetrisi harmanlayan, cephelerde eklektisizmin başka diyar

ve zamanlara ait bezemelerini yatay ya da düşey üç boyutlu geometrik öğeler ve bezemelerle ikame eden bir tavır görülür. Sonuçta; modernizme karşı kısmi bir devrim yaratan, hatta Aztek, Maya ve Mezopotamya gibi diyarların kadim uygarlıklarına öykünen bir üslup oluşur. *Art deco*, coğrafyaya göre de değişiklikler gösterir. Sanayi toplumu ve işverenin zenginliğini vurgulayan örneklerle rastlanırken, bizim gibi ekonomisi zayıf ülkelerde malzemelerin nispeten mütevazı olduğunu, örneğin dış cephede sıra ve alçı bazlı malzemenin elverdiği basit bir dil kullanıldığını gözlemledik. *Art deco*'nun Adalar'daki özellikleri Türkiye geneli için de geçerlidir. (Resim 2)

Yapı tipolojisi açısından bitişik ve ayrıık nizam yapılarla karşılaşmaktayız. Bitişik nizam yapılarda genelde harpuştalı veya harpuştasız basamaklı ya da ışınal taçlı bir alınlık bulunur. Girişler bazı örneklerde kenardan olup 19. yüzyılın geleneksel ahşap örneklerdeki gibi kapı içerlektir. Cephe duvarı içeri doğru çeyrek dairesel bir hareketle girişi vurgular. Diğer cephe öğeleri ise yatay şeritler ve yüzeylerdir. Cumba veya balkon işlevini gören çıkmalık dikdörtgen, yarım sekizgen nadiren kesik elips biçimindedir. Balkonlar yarı yüksekliğe kadar kâgirdir. Korkuluk yüksekliği, su boruları ve dirseklerinin kullanıldığı veya *art deco*'nun geleneksel bezemeleleriyle biçimlendirilmiş ve perçin işçiliğiyle birleştirilmiş demir lama korkuluklarla sağlanır. L kesitli lama çerçeveler içine yerleştirilmiş tel yüzeylerden oluşan korkuluk detayları yapılarda ve bahçe duvarı üstlerinde gözlemlenir.

Resim 2. Büyükkada'dan örnekler:

- a. Basamaklı alınlık, cephe kaplaması taraklı ve düz mozaik birlikteliği, dikdörtgen balkon ve dairesel cephe kolonları, cephe duvarının çeyrek dairesel hareketiyle hazırlanan giriş.
- b. Yivli (içbükey) ve fitilli (dışbükey) yüzeyler.
- c. Işınal kapı detayı, fitilli yüzeyli cephe kolonu ve metal kepenk.

Cephedeki kolonlar kare, sekizgen ve daire-seldir. Kolon başlıkları geometrik biçim dünyasına ait öğelerle vurgulanır. Dairesel kolonlarda kademeli iç içe geçen silindirler, sekizgen kolonlarda dikdörtgen prizması, kare kolonlarda ise dikdörtgen kesitli yatay yivlerle kolon başı vurgulanır. Kalın düz satırlı mozaikten belirgin şekilde vurgulanan denizlik, kat silmeleri ve harpuştalar dışında, pencerelerin üst bitiminden geçen silmeler ve pencerelerin üst kısmının, pencere yüksekliğinin yaklaşık dörtte biri veya beşte biri mesafe altından geçen silmeler bulunur. Bu son iki tür silme dikdörtgen kesitli tek, dikdörtgen kesitli üç şerit veya silme kalınlığının alt ve üstünden geçen dikdörtgen kesitli siva içi iki fitilin silme kalınlığını vurguladığı öğelerden ya da geçen yüzyılların ahşap cephe kaplama geleneğindeki yalı baskısı kesitini siva veya alçı özlü malzemeyle yeniden yorumlayan üçlü bir öğeden oluşmaktadır.

Bazı *art deco* yapılarda pencereler ince mozaik bir söveyle çerçevelenir. Bu durum

1940 ve 1950'li yılların yapılarında da görülecektir. Cephe ve kolon yüzeylerinde kullanılan bir diğer öğe yivli (içbükey) ve fitilli (dışbükey) yüzeylerdir. Saçaklı yapılarda mutlaka geometrik biçim dünyasına ait bir korniş gözlemlenir. Bu saçak altı korniş, değişime uğrayarak 1950'lerde ahşap olarak geri gelir. Cepheye kullanılan malzeme çoğunlukla siva ve alçı özlü malzemedir. Ancak renkli taraklı mozaik ve düz mozaığın birlikte kullanıldığına da rastlarız. Bu tutum 1950'lerin başına kadar devam edecektir. Diğer bir cephe öğesi de İstanbul sayfiyelerine has ama sıklıkla Adalar'da gözlemlediğimiz ahşap ve metal kepenklerdir.

Avrupa'da *art deco* mimarlığının genel geçer taşıyıcı sistemi yığma betonarme karışımı veya sadece betonarmedir. Kuzey Amerika'da bu sistemlere çelik ilave olacaktır. Adalar'da bu durum biraz daha değişiktir. Yığma taşıyıcı duvarlar ve 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da varlığını gösteren çelik profiller ve tuğla tonozlu döşemelerden oluşan geçmiş döneme ait taşı-

Resim 3. a. Konut, Kesedar Sokak, Büyükkada.
b. Bitişik nizam köşe konut, Heybeliada.
c. Konut, Başlala Sokak - Büyük Şakir Paşa Sokak köşesi, Büyükkada.

Resim 4. Özgün örnekler:
a. Alpaslan Sokak, Büyükkada, ahşap taşıyıcı sistemle inşa edilmiş *art deco* yapı.
b. Saat Meydanı, Büyükkada, *art deco*'ya bürünmüş 19. yüzyıl yapısı.

Resim 5. Tel Aviv uygulamaları:
a. Shimon Hamadi Levy, 1934-35.
b. Itzack Schwarz, 1933. c. Dov ve Hanoch Caspi, 1936-37.

Resim 6. Büyükkada örnekleri: a. Nevruz Sokak. b. Topuz ve Panjur Sokak köşesi.⁵

yıcı sistemler çağdaş taşıyıcı sistemlerin yanında yer alacaktır. Hatta Büyükkada Alpaslan sokakta taşıyıcı sistemde geleneği takip eden, tek katlı ve ahşap taşıyıcılı bir *art deco* konut örneği de mevcuttur. (Resim 3)

Resim 3a'daki örnekte, giriş kat pencerelerinin üst köşeleri İstanbul'un Cihangir, Taksim, Nişantaşı örneklerindeki gibi 45 derece pahlanmıştır. Cephe sistemlerinde, geleneksele ve 19. yüzyıl çıkmalı İstanbul kâgir mimarisine gönderme yapılmakta, böylelikle geleneğin evrimi simgelenmektedir. Adalar'da geleneğe gönderme yapan ve çıkmaları kullanan, ölçek ve çatı tipolojisiyle geleneksel Adalar mimarlığıyla ilişkilenen *art deco* örnekler bulunmaktadır. Bu örnekler yanında, *art deco*'ya öykünen yapılar da söz konusudur. *Art deco*'nun hüküm sürdüğü yıllarda İstanbul ve Adalar'da birçok kâgir veya ahşap 19. yüzyıl yapısı bir anlamda soyulaştırılarak *art deco* bezemelerle kaplanır. Bu duruma en iyi örnek Büyükkada Saat meydanındaki Panayia Rum kilisesinin ek binasının cephesidir. Yapı kâgir olup meydana bakan cephesi, muhtemelen 1930'larda *art deco* bezemelerle kaplanmıştır. (Resim 4)

Art Deco - Bauhaus Sentezi ve Bu Tutumun Uzantısı Örnekler

Bauhaus bir mimarlık akımı değil, bir okuldur ve mimarlık bölümü 1927 yılında kurulmuştur. O yıllarda öğretim üyelerinin mimarlık alanında çok eser verememiş olması, kısmen de olsa okulun varlığını oldukça kısa sürdürmesine bağlanabilir. 1930'larda Almanya ve Avrupa'nın birçok noktasından Filistin'e göç eden mimarların hemen hepsi uluslararası stil eğilimini benimsemişlerdir. Böylece yalın kütlelerin yan yana getirilerek üç boyutta bir estetik arayışının nesnesi olan ve *Bauhaus* hocalarının da uygulayıcıları olduğu uluslararası stilin en kayda değer eserleri 30'lu ve 40'lu yıllarda Tel Aviv'de verilmiş olur². (Resim 5)³

Bauhaus'un küp, dikdörtgen prizması, yarım veya çeyrek silindir gibi yalın ve mükemmel geometrik kütlelerin birbirlerine eklenmesiyle oluşan kompozisyonlarıyla hedeflenen semantik arayışı, sade pencere söveleri, kat arası silmeleri, güçlü bir şekilde vurgulanmış parapet harpuşmaları ve pencere denizlikleriyle desteklenmiştir. Böylece bazı yalın *art deco*

Resim 7.

- a. Zağnospaşa Caddesi, Büyükkada.
- b. Küşadiye Sokak, Büyükkada, art deco-Bauhaus kırması konut.
- c. Aynı konutun art deco etkisindeki kat balkonu.
- d. Özdemir Sokak, Büyükkada.
- e. Çarkifelek Caddesi, Büyükkada.

öğelerin *Bauhaus* estetiğinden yola çıkılarak elde edilen kütle kompozisyonuna yapışmasıyla bu eğilim şekillenmiş olmaktadır. Tel Aviv'deki örnekler gibi, Adalar'daki bazı yapılarda da *art deco-Bauhaus* sentezini görmekteyiz⁴. (Resim 6)

Uluslararası stilin en belirgin özelliklerinden teras çatı etkisi olmaksızın, sadece saf geometrik biçimlerin yan yana gelişile semantik bir etki oluşur. Büyükkada'daki iki örnek bu tutuma çok yaklaşıyor. Bu yapıların cephelerindeki taraklı ve düz mozaik uygulamasını tek malzemeye indirdiğinizde, pencere sövelerini kaldırıp ifadeci bir tutuma bürünen denizlik ve harpuştaları normal boyutlarına getirdiğinizde gerçek anlamda modernist iki yapı ortaya çıkar. Balkon korku-

luklarının yuvarlak kesitli su boruları bu yönde tamamlayıcı öğedir. (Resim 7)

1930'lar ve 1940'ların *art deco-Bauhaus* sentezinde, *art deco* öğeleri nadiren cephelerde, sıklıkla perçin tekniğiyle imal edilmiş demir korkuluklarda gözlemlenir. Bu korkuluklar *art deco*'daki gibi yarı kâgir yarı demirdendir. Yapı cephelerinde mozaik uygulamasının iki çeşitliliği, düz mozaikten kat silmesi, denizlik ve balkon harpuştaları, pencere ve balkon söveleri, ahşap kepenkler varlıklarını sürdürür. Dönemin önemli öğelerinden birisi de ayrık nizam uygulamalarında belki de bir yerellik göstergesi olarak ama muhtemelen ihtiyaçtan dolayı, oturtma çatının gündeme gelmesi ve saçak ile bina cephesinin birleştiği noktada bir kornişin ortaya

Resim 8. a. Aydoğdu Sokak, Büyükkada.
b. Alpaslan Sokak, Büyükkada.
c. Alpaslan Sokak, Büyükkada.

Resim 9. a. Aydoğdu Sokak, Büyükkada.
b. Çarkifelek Caddesi ve Yaverbey Sokak köşesi, Büyükkada.

çıkmasıdır. Uluslararası stilin yarım veya çeyrek silindirik biçimleri cephe duvarları ve balkon korkuluklarında izlenebilir. Resim 7a'daki örnek, *art deco-Bauhaus* yapılar da ikili mozaik kullanımına iyi bir örnektir. Balkon veya teras parapetlerinin alternatif olarak tümünün kâğıt inşa edildiği ancak üst kısmında dikdörtgen açıklıklar ve tamamen şeffaf bırakılan örnekler yine bu dönemdedir. (Resim 8, 9)

1930'lar ve 1940'ların örneklerinde yerel mimariye öykünenler de vardır. Bu anlamda saçak ve oturtma çatı daha çok 1930'larda görülür. Bu dönemde yerel mimariye daha ağırlıklı vurgu yapan örneklerde yapıların teras tavanlarının kare veya dikdörtgenlere bölünerek bezeme arayışlarına girildiği gözlenir. Artık *art deco* ve *Bauhaus*'un biçimsel tutumlarından uzaklaşarak, aynı malzeme repertuarıyla daha yerel bir davranışa yönelinmiştir. Burada Burgazada'nın kendine özgü iki farklı örneğinden bahsedilebilir. Büyükçamlık Yolu'ndaki konut, İtalyan faşist mimarisini çağrıştıran girişi, geleneksele gönderme yapan saçığı ve 1940 ve 1950'ler arası hâkim olan taş işçilikli giriş katıyla dikkat çeken bir örnektir. Diğer örnek, yarım sekizgen çıkması ve giriş terasıyla *art deco*, mütevazı saçığıyla gelenekseli çağrıştıtır. (Resim 10)

Geç 1940'lar erken 1950'ler klasisizmi etkisinde taş bir subasmanın ortaya çıktığını, bunun giderek giriş katını, bazı durumlarda yarı bodrum katlarını sardığını gözlemliyoruz. Artık *Bau-*

haus mirasının yarım ve çeyrek silindirik gibi biçimleri görülmez. Ancak *art deco-Bauhaus* örneklerdeki mozaik sıvanın ikili kullanımı, kapı ve pencere söveleri, kat silmeleri, kalın pencere denizlikleri ve parapet harpuştaları, balkon korkuluklarının yarı kâğıt yarı demir imal edilmesi, ahşap kepenkler gibi mimari öğeler varlıklarını sürdürür. Saçaklı, oturtma çatılı, çok geleneksel olmamakla birlikte daha yerel bir mimari ortaya çıkmıştır. Balkon demirleri imalatında kaynak işçiliği görülür. Demir motifleri 1940'ların ikinci yarısı sonrası çiçek motiflerini andıran, simetrik ve eğriseller içeren bir repertuara sahip olacak; 1950'lerin başındaysa lale desenleri balkon demirlerinde boy gösterecektir. (Resim 11)

Resim 11c'de dairesel formlarla ilişki kuran Heybeliada Refah Şehitleri Caddesi'ndeki mozaik kaplamalı örnek, 1930'lardan beri süren *art deco-Bauhaus* sentezi uzantısının belki de sonuncularındandır. Ortadaki cam mozaik yüzey 1950'lerde sıkça görülen kesik elips biçimindeki kütsel çıkmayı kaplamaktadır. İstanbul sayfiyelerinde görülen açık dış merdiven veya betonarme güneş kırıcı elemanlar yine izlediğimiz örneklerdendir. Resim 12a'daki ikinci kat giriş holü parapetinin kesik elips biçimi 1940'larda başlayan, 1950'lerin balkonlarında sıkça görülen bir öğedir. Resim 12c'deki konutta 1940'lar ve 1950'ler geçiş döneminde sıkça karşılaşılan birinci kat verandası ve güney cephesinde güneş kırıcı betonarme elemanları bulunmaktadır⁶. (Resim 12)

Resim 10. a. Büyükçamlık Yolu, Burgazada. b. Burgazada'dan bir örnek. c. Refah Şehitleri Caddesi, Heybeliada.

Resim 11. a. Kolbaşı Sokak-Yazgölü Sokak köşesi, Büyükdada. b. Eski Türk Mektebi Sokak, Büyükdada. c. Refah Şehitleri Caddesi, Heybeliada.

Resim 12. a. Çankaya Caddesi - Conpaşa Yokuşu köşesi, Büyükkada.
b. Çarkıfelek Caddesi - Misak Sokak köşesi, Büyükkada.
c. Lala Hatun Caddesi - Aydoğdu Sokak köşesi, Büyükkada.
d. Fenerbahçeli Lefter Sokak, Büyükkada.

Taş kaplama bodrum katı cephesi, doğramalardaki eşkenar dörtgen motifler ve yine aynı dönemin simgesi olan kesik elips balkon alniyla Resim 12'deki örnek, geç 1940'lar, erken 1950'ler klasisizmine örnektir. Bu özelliklere ek, mozaik kaplamalı giriş katı, cephede dik açısız geometrik bölünme, parapet seviyesinde geleneksel ahşap kaplamaya gönderme yapan renkli mozaik yatay elemanlar, tuğla söveli basık kemerli pencereler de izlenir. Panjur Sokak köşesindeki konutta ise, birinci kat cephesinde geometrik bölünme, balkon korkuluğunun şeffaflaşması, korkuluğun demir kısmında 1940'ların işçiliği, kâğır kısımlarında 1950'ler mimarlığına dair yuvarlak delikler kullanılmasıyla hafifletici etki yaratılmıştır. Zağnospaşa Caddesi - Topuz Sokak köşesindeki yapı, cephede iki tür mozaik, taş kaplamalı subasmanı, birinci kat balkonunda taş kaplama basık kemeri ve taşıyıcısı, Mısır uygarlığını anımsatan stilize edilmiş betonarme kolonlarıyla; Malül Gazi Caddesi'ndeki ise tuğla söveli basık kemerli pencereleriyle 1940'lar ve 1950'ler klasisizmini örneklemektedir. (Resim 13)

1940'lar ve 1950'lerin Vernaküler Yorumlamaları

Bu dönemde, kütle ve çatı tipolojisi açısından geleneksel 19. yüzyıl köşklere öykünen, ancak mimari tutum bağlamında geleneksel Osmanlı mimarlığından çok orta Avrupa'nın dağlık coğrafyalarının vernaküleri, çağdaş bir malzeme olan betonarme, taş duvarlar ve dış cephede güçlü bir şekilde ifade edilen çatının ahşap taşıyıcısı ile yeniden yorumlanır. Çatı örtüsü ile cephenin birleşimini ahşap kaplamayla vurgulayan tarihçi ve İstanbul'un diğer sayfiyelerinde de gözlemlenen bir ara dönem mimarlığı söz konusudur. (Resim 14)

1940 ve 1950'lerin *Arkitekt* dergilerindeki örneklerden Emin Necip Uzman'ın 1946'da yayımlanan Büyükkada'daki projesinde⁷ kırma çatılı, cephesinde taş kaplama ve mozaik kullanılan, şöminenin dışarıdan okunduğu, kemer ve basık kemer gibi modernist tutuma yabancı öğelere hem cephede hem de iç mekânlarda rastladığımız bir mimari görmekteyiz. 1948'de Büyükkada'da yine aynı mimara ait bir yapı⁸, 19. yüzyıl köşklere azametine öykünen, geniş

Resim 13. a. Panjur Sokak - Kesedar Sokak köşesi, Büyükkada.
b. Zağnospaşa Caddesi - Topuz Sokak köşesi, Büyükkada.
c. Malül Gazi Caddesi, Büyükkada.

saçakları ve oturtma çatısıyla dikkat çeker. Taş kaplama yüzeyler hariç ilk yapıdaki mimari dil burada da mevcuttur. Doğu cephesinde romaneski andıran çift pencere ve İngiliz mimarisinde karşılaştığımız çıkma pencere (*bay window*), yapıyı tarihçi bir anlayışa taşır. Sokak ve deniz teraslarının kırışları Roma mimarlığını anımsatan iri dairesel kolonlarca taşınır. Terasın betonarme kırışları ise adeta ahşaptan imal edilmiş gibidir. (Resim 15)

1948'de *Arkitekt*'te yayımlanan Büyüka'daki Yusuf Atakan'ın yapısı⁹ Emin Necip Uzman'ın her iki yapısına kıyasla daha çağdaş çizgidedir. Giriş katı mozaik kaplı yapının birinci katı ahşap kaplanmıştır. Geniş saçaklarıyla dışa taşan asimetrik kırma çatı, birinci kat terasının yatay öğelerden oluşan korkulukları ve betonarme döşemesini taşıyan ahşap görünümündeki betonarme konsollarıyla Orta Avrupa'nın dağlık bölgelerine gönderme yapmaktadır.

Son olarak 1951-1953'te *Arkitekt*'te yayımlanan Burgazada'daki İlya Ventura yapıları örneklenabilir. 1951'deki yapı¹⁰ yol seviyesinden girilen ve deniz tarafından taş kaplama zemin üzerine mozaik kaplama iki kattan oluşan bir apartman-konuttur. Her apartmanın girişi sayfiye apartman konutu geleneği ile ayrı dış merdivenlerle örgütlenmiştir. Kemerli giriş kapıları, zemin katta basık kemerli pencere kullanımı, yatay ahşap elemanlardan imal edilmiş balkon korkulukları 1940'lar klasisizmini devam ettirir. Kırma çatıyı vurgulayan taşıyıcılar, sokak cephesindeki yatak odası çıkmasının

alınışındaki ahşap kaplama, Orta Avrupa'nın dağlık mimarisine çağdaş bir yorum getirir. 1953'te yayımlanan evde de aynı özellikleri kullanan Ventura, Emin Necip Uzman'ın 1948'de Büyüka'da inşa ettiği konutta gördüğümüz çıkma pencere detayına da yer vermiştir¹¹. (Resim 16)

Sonsöz Yerine

Adalar'daki Erken Cumhuriyet örnekleri, yan yana yarattıkları fiziksel ve doğal çevre kalitesi, taşıdıkları mimari değer bakımından, çok önemli bir kültürel miras birikimi oluşturmaktadır. Özellikle 1960'ların vahşi imar hareketlerinden daha az etkilenen İstanbul Adaları bu yapıların yoğun olarak karşımıza çıktığı bir bölgedir. 1999 depremi sonrasında ağırlıklı olarak yığma-betonarme ve betonarme kültür mirasımız için bir dönüm noktasıdır. İstanbul'da beklenen büyük deprem kaygısını kullanan çıkarıcı zihniyet, 'binaların betonarme taşıyıcıları zayıf' iddiasına sığınarak 1999'dan bu yana İstanbul genelinde, söz konusu yapı birikimimizi ötekileştirmiş ve amansız bir kıyıma tabi tutmuş, bu yapıların çok katlı olmayışı iştahları kabartmıştır.

Kanımcı, kültürel mirasın korunmasında yönetimlerin yasal düzenleme yanlısı olmadığı izlenimi, tescil konusunda çıkar çevrelerini gözetken isteksizlik, Erken Cumhuriyet mirasının korunması konusunda hayal kırıklığı yaratmaktadır. Özellikle içinde bulunduğumuz 2020 yılında, tescil edilmesi gereken ancak tescili

Resim 14. a. Misak Sokak, Büyüka'da.
b. Gönüllü Caddesi, Burgazada.
c. Mahmut Nedim Doral Sokak, Büyüka'da.

Resim 15. a. Emin Necip Uzman, 1946. b. Emin Necip Uzman, 1948.
c. Yusuf Atakan, 1948.

Resim 16.

a. İliya Ventura,
Burgazada'da konut,
1951.b. İliya Ventura,
Burgazada'da konut,
1953.

Anıtlar Kurulunca yapılmamış yüzlerce yapı varken, 'Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları' Adalar'daki kültür mirası için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Öte yandan 'Dünya Mirası Adalar Girişimi'nin ön ayak olduğu ve Adalar Belediyesi'nin, İstanbul Adaları'nın 'UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınması amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığına yapmış olduğu başvurunun şu an için dikkate alınmaması fazlaca düşündürücüdür.

Ülkedeki nitelikten yoksun yapılaşma kültürü, İstanbul'da olduğu gibi Adalar'da da bu çok

önemli ve ötekileştirilmiş kültür değerlerini ciddi anlamda yok saymaktadır. Kültürel miraslarından ve toplumsal hafızalarından yoksun şehirler artık bulundukları yere yabancı kimlik-siz yerleşkelerdir. İstanbul Adaları bu anlamda tehdit altındadır. 2004 yılında UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ne Tel Aviv'in alınması¹² ve kazandığı ödülün getirileri düşünüldüğünde, İstanbul Adaları'ndaki modern kültür mirasımızı korumak amacıyla gerekli adımları atarak ve yasal düzenlemeleri de yaparak, uygar bir toplum ve giderek de uygar bir ülke olmak zamanıdır. **m**

Alp Sunalp, Dr. Öğretim Üyesi, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Notlar

1. Uluslararası Modern Dekoratif ve Sınai Sanatlar Sergisi.
2. Shimon Hamadi Levy, Itzack Schwarz, Dov ve Hanoch Caspi ve eserleri bunun en önemli kanıtıdır Bauhaus mezu-nu Arieh Sharon, Munio Gitai Weinraub, Shmuel Mestech-kin ve Shlomo Bernstein da bölgeye göç eder. Warkentin, E. (2019) "How Did Tel Aviv Become a Beacon For Stun-ning Bauhaus Architecture?", *AD Architectural Digest*, 25 Eylül 2019 <https://www.architecturaldigest.com/story/how-did-tel-aviv-become-beacon-stunning-bauhaus-archi-tecture> (Erişim tarihi: Şubat 2020)
3. Goldman, P., Nerdinger, W. (1994) *Tel Aviv Modern Architecture 1930-1939*, Wasmuth, Tübingen.
4. Özer, B. (1993) *Torunlar: Kültür Sanat Mimarlık*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s.299-300. Bülent Özer tarafından bu yapıların tanımlanmasında 'art deco-Bauhaus kırmızı' kavramı ortaya atılmıştır.
5. Resim 6 örnekleri, DOCOMOMO-Tr Ulusal Çalışma Grubu Poster Sunuşları: Zonguldak 2018'de Z. Sözeri Yıldırım ve N. Aysel yürütücülüğündeki proje kapsamında sunulmuştur.
6. Resim 12c DOCOMOMO-Tr Ulusal Çalışma Grubu Poster Sunuşları: Zonguldak 2018'de Z. Sözeri Yıldırım ve N. Aysel yürütücülüğündeki proje kapsamında sunulmuş-tur.
7. Uzman, E. N. (1946a) "Büyükkada'da bir Ev", *Arkitekt* (46/7-8) s.151-155.
8. Uzman, E. N. (1946) "Büyükkada'da bir Ev", *Arkitekt* (46/9-10) s.207-209.
9. Atakan, Y. (1948) *Arkitekt* (48/7-8) s.149-152.
10. Ventura, İ. (1951) "Burgaz Adasında bir Ev", *Arkitekt* (51/3-4) s.58-59.
11. Ventura, İ. (1953) "Burgaz Adasında bir Villa", *Arki-tekt* (53/5-6) s.91.
12. UNESCO Dünya Miras Listesi, White City of Tel-Aviv – the Modern Movement, <https://whc.unesco.org/en/list/1096/> (Erişim tarihi: Şubat 2020); ayrıca <https://www.israel21c.org/unesco-names-tel-aviv-a-world-herita-ge-site/>

Early Republican Period in the Princes' Islands of Istanbul: Art Deco and Beyond

The development of the Istanbul Islands coincides with the development of the Bosphorus villages in physical, social and demographical means. In addition to the 19th century repertory of typologies comprising of kiosks and mansions, hotels, various religious and commercial facilities, apartment houses with large balconies special to vacation areas start to take part in the Islands starting with the first quarter of the 20th century. In the Early Republican period reinforced concrete as a building system has been introduced to the architecture of the country; numerous reinforced concrete and masonry-reinforced concrete buildings were added to the traditional wooden and masonry building texture of the Princes' Islands, starting with the 1920's especially in the period between 30's and 50's. Hence, a physical environment bringing together architectural approaches belonging to each period in great harmony was created and reached today. Among these examples, together with Art Deco, Art Deco - Bauhaus synthesis, contemporary with Art Nouveau and International Modernism and its extensions, imitating vernacular architecture in the 1930's and 1940's and interpretations of the vernacular of the 1950's can be cited.

In this context, the article attempts to read the rich culture of the Islands over the singular buildings as examples of international styles special to the locality, which reflects the spirit of the period of their construction to the craftsmanship and details. These crafty buildings which left their places to relatively non-significant buildings in the mainland in the last 50 years, has to be preserved as the witnesses of the transition period of the architecture of the country in the partially conserved geography of the Islands.

Adada Tasarlamak: Güzel Sanatlar Akademisinin Adalar'daki Mimarlık İzleri

Nezih R. Aysel

İstanbul'un denizle olan ilişkisi, kimliğinin ayrılmaz bir parçası, kentin kendisidir. Öyle ki, kent her fırsatta yapıların aralığından denizin mavisini, rüzgârın taşıdığı kokusunu, bereketini, yeşille buluşturarak sunar. Haliç, Boğaziçi, uzak kıyılar ve tabii Adalar (İstanbul Adaları) kendine özgü bir kimliğin oluşumunu farklı tonları ve değerleriyle renklendirir. Bizans imparatorlarının bahçe içindeki yazlık sarayları, padişahların sahil sarayları, köşkler ve tabii yalılar... İlk örneklerini Haliç kıyılarında ve Boğaziçi'nde veren ve bu kente, bu sulara özgü yapı tipi olan yalılar, yazlık köşkler. Yalı, bahçe içindeki köşkün kıyıya indiği zaman su ile yeşil arasında biçimlenen yeni yaşam ortamının koşulları ve kuşkusuz suyun etkisi ile geçirdiği evrimin sonucu. Tabii hem köşk hem yalı için ortak ve değişmez kavram, *doğa*: bir anlamda cenneti temsil eden bahçe ve insanın varlığını onunla bütünleştirerek sürdürmesi, doğaya katılması. Zamanın olgunlaştırdığı bu ilişki; yerin, coğrafyanın ve kültürün potasında bütünleşerek, bugün için dışarıdan bir bakışla anlamaya çalıştığımız yere ait bir yaşama kültürü oluşturmuş. Köşk ve yalı tipolojisi, modernleşme sonrası gelişen ve kentin uzak kıyılarına uzanan yeni sayfiye kültürünü biçimleyen özü oluşturmuştur¹.

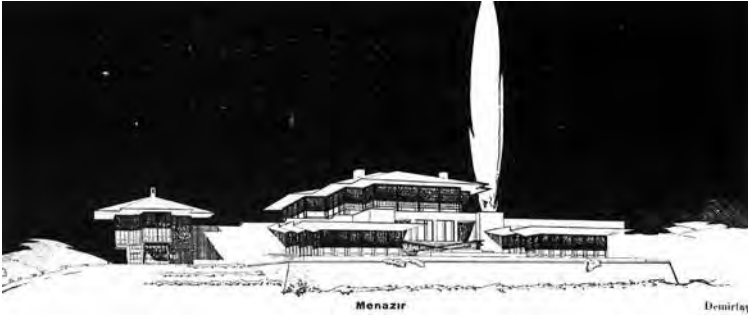
Cumhuriyet'in sunduğu yaşam tarzındaki dönüşümlerden biri kuşkusuz boş zaman değerlendirme kavramıyla birlikte, doğaya açılımın kentin kıyılarının olanakları ile bütünleşmesidir. Kentin ilk sayfiyesi Boğaziçi, zamanla Anadolu yakası kıyılarında Tuzla'ya değin, Avrupa yakasında ise Florya'ya, hatta Çekmece'ye kadar uzanan bahçe içinde yazlık köşklere gelişmesini sürdürür. 1930'lardan sonra deniz ile olan ilişkinin gelişmesinin belirgin imgesi, **Florya Deniz Köşkü** ve Atatürk'ün halkla birlikte deniz banyosu yapmasıdır. Böylelikle, kentin görece uzak kıyılarında gelişen sayfiyeler; evler, deniz banyoları, plajlar ve küçük oteller ile yeni bir sayfiye kültürünün başlangıcına işaret eder.

1930-40'lı yıllarda **Sedad Eldem**, **Seyfi Arkan** gibi dönemin genç hocalarının ve

mimarların özellikle sayfiye kültürüne yönelik bir kısmı 'muhayyel'² yazlık ev projeleri *Mimar/Arkitekt* dergisinde yayımlanmaya başlar. Mimarlık belleği içinde küçük bir dizi olabilecek muhayyel projelerin yanı sıra özellikle Anadolu yakası sahillerinde inşa edilen yaz evlerinin artması sayfiye ile gelişen kıyıların modern mimarlığın bir temsil ve gösteri alanına dönüşmesine de etki eder.

Elbette, bu gelişmeler ve yeni sayfiye düşüncesinin İstanbul Adaları'nı etkilemesi kaçınılmazdır. Nitelikli mimarlık örnekleri verilen bu dönemde Adalar, merkez mahalle dokularının mütevazı örnekleri dışında, ada kimliğinin ve yerin doğası gereği, köşk tipolojisi bağlamında gelişen modern mimarlığın nitelikli örneklerinden oluşan zengin bir koleksiyona ev sahipliği yapar. Söz konusu koleksiyonun günümüze, görece az sayıda kayıp ve bozulma ile ulaşmasında Adalar'ın sit alanı olarak korunmasının yanı sıra ada coğrafyasının yarattığı sınırlı olanaklarla yapı yapma zorluğu ayrıca önemli bir etkidir. Adalı olmanın, kuşaklar boyu aynı evi kullanmanın yarattığı aidiyet duygusunun ise korumanın en güçlü ayağını oluşturdu bir gerçektir.

Dönemin tek mimarlık yayını *Arkitekt*'te yayımlanan G.S.A. (Güzel Sanatlar Akademisi) öğrenci projeleri içinde sayfiye evi konusunun işlenmesi, özellikle Marmara'nın Anadolu kıyıları ile karşısında yer alan Adalar'ın sayfiye alanı olarak gelişimiyle eş zamanlı olması tesadüf olmamalıdır. Aynı dönemde, içlerinde Akademi hocalarının da bulunduğu mimarların bu kıyılarda yaptığı sayfiye evleri projeleri de dergide yer almaktadır. Proje konuları olarak sayfiyenin tartışıldığını gösteren örneklerden biri "G.S.A. Yüksek Mimari Şubesi 1942 Devresi Diploma Projesi Müsabakası"dır³. Boğaziçi'nde Emirgan ve İstinye Körfezi arasında vaziyet planı verilen bir alanda bir "Gazino ve Dinlenme Merkezi" konulu diploma konkurunun *Arkitekt*'te paylaşılan örnekleri arasında merkezi planlı köşk tipolojisinin kullanımının yaygın olması, Milli Mimari Semineri'nin eğitimdeki yansımalarının

Resim 1. 1937 girişli, 2509 no.lu Demirtaş* Kamçıl'ın projesinden görünüş (*Akademi Kayıt Defteri 1) ("G. S. A. Yüksek Mimari Şubesi 1942 Devresi Diploma Projesi Müsabakası", *Arkitekt*, 1942-43, 9-10, s.196-203)

izlenmesi açısından önemlidir⁴. (Resim 1) "G.S.A. 1948 Yılı Diploma Konkuru" Adalar'ı gündeme getirmesi açısından kayda değerdir. Aynı dönemde ara projelerde "Bir Yaz Evi" başlığı altında Adalar'da sayfiye evi projeleri çalışıldı izlenir. Yayımlanan projeler arasında; Asım Mutlu, M. Ali Handan, Ahsen Yapanar gibi dönemin genç hocalarının atölyelerinin çalışmaları bulunmaktadır. *Arkitekt* arşivindeki bu yüzysel tarama, G.S.A. Y. Mimari Şubesinin çalışmalarında, projelerde ve diploma konkurlarında sayfiye konusunun işlendiği ve Adalar'ın Akademinin ilgi alanı içinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

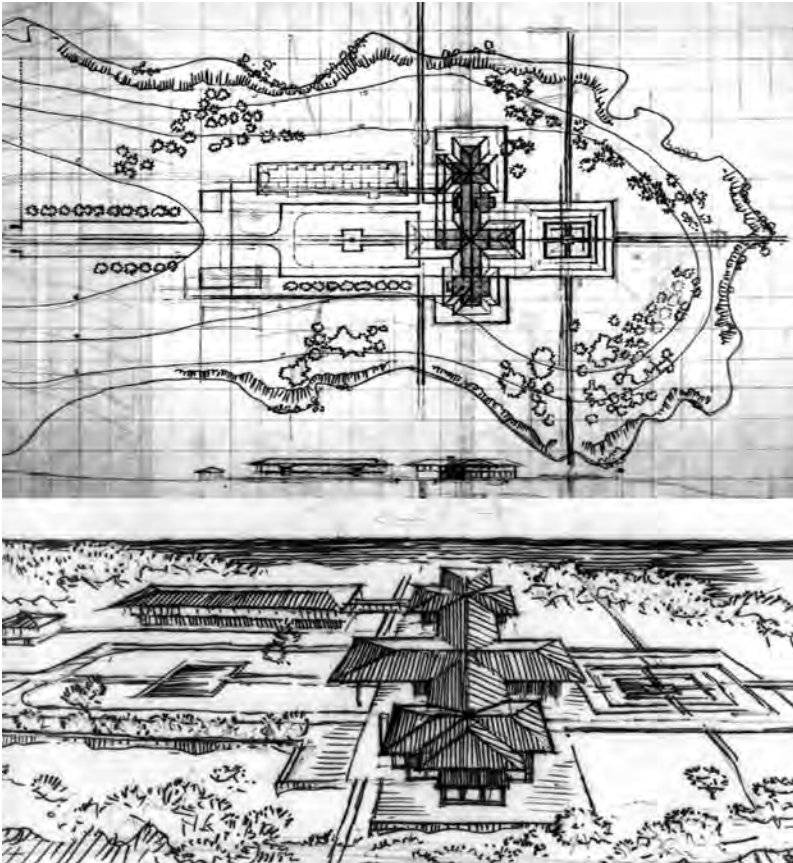
Bu bağlamda değerlendirilecek olan bu kısa yazı; birbirini yetiştiren, birlikte öğrenen, deneyimleyen ve üreten bir hocalar kuşağının, İstanbul Adaları'yla bir mimar olarak karşılaşmalarını, yukarıda bahsedilen koleksiyon içinde yer alan uygulamalarını anlamayı hedefliyor. Akade-

minin 50'ler kuşağı mimarlık hocalarının ortak özellikleri Akademi Kanunu çıkana değin "mimar muallim" olarak anılmalarıdır⁵. Akademi Cumhuriyet modernleşmesinin bir parçası olarak kurulan ve eğitim reformu ile birlikte o zamanki adıyla Maarif Vekâletinin ihtiyacı olan eğitim binalarının tasarlanması ve uygulanmasının kontrolünden sorumlu olan Tatbikat Bürosu, daha sonraları hocaların kurum içinde bağımsız mimarlık faaliyetinde bulunabildikleri bir geleneğin başlangıcıdır. Eğitimle iç içe yürütülen meslek pratiği; öğrencilerin, hocalarının büro faaliyetine kurum içindeki ofislerde katılması, hocalar arasında iş ortaklıkları oluşması, mezuniyet sonrası hoca-öğrenci ortaklıklarının kurulması ve sürdürülmesi gibi fırsatları barındırır. Bu ortam, Akademi kimliğinin özgün yanı olan usta-çırak ilişkisinin gelişimine olanak tanır. **Orhan Şahinler**, sonradan kendisinin de üyesi olduğu eğitim iklimini (öğrenciliğindeki izlenimiyle) şöyle tanımlar⁶: "Akademik kadro hayatın içindeydi. Kadroyu oluşturanlar, meslek faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Bu çok anlamlı bir yapıydı. Hem akademisyen hem profesyoneldiler diyorum. Bu çok özel bir şey ve mimarlık eğitiminde kaçınılmaz koşul."⁷

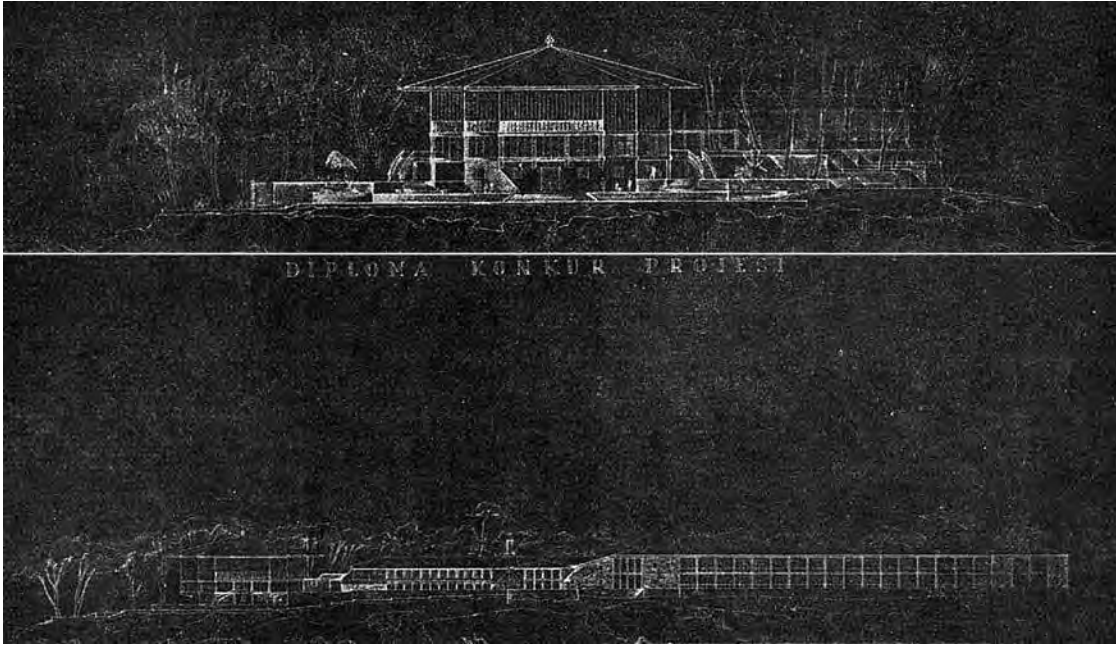
Bu iklimin yarattığı kültürün genç hocalarının ortak özelliği, aynı eğitimi almış olmaları ve Akademi kimliğinin yarattığı mimarlık ortamını soluyor olmalarıdır. Alınan temel eğitimin içeriği içinde özellikle, mimarlık bilgisi olarak da tanımlayabileceğimiz mebanî bilgisi, yapı bilgisi ve geleneksel mimarlığı belgelemeye ve anlamaya yönelik Millî Mimari Semineri, her birinin kendi düşün dünyaları dışında, yapma bilgisi odaklı eğitime temellenen bir mimarlık anlayışının oluşmasına kısmen de olsa etki etmiş olmalıdır.

Millî Mimari Semineri'nin yürütülmesinden sorumlu Sedat Hakkı Eldem'in, seminer öncesinde başlayan Türk evine olan tutkusunun seminerle birlikte güçlendiğini, kır ve kent evlerinin modern mimarimize kaynak oluşturacağı düşüncesini özellikle kendi mimarlık repertuarında tartıştığını ve genç mimarlardan kurulu bir izleyici kitlesi oluşturduğunu hatırlamak gerekir. Sedat Hakkı Eldem'in Adalar ile mimar olarak karşılaşması, gerçekleşmemiş bir proje olarak kalan Cumhurreisliği Evi (1935) ile başlar. Büyükkada Dil Burnu'nda büyük bir ev olarak planlanan Cumhurreisliği Evi'nin mimari kimliği için Eldem, Köprülü Yalısı Divanhane-si'nden esinlenen kitaplık salonuna işaret ederek "...Zaten binanın ana hatları o devrin mimarisi-

Resim 2. Cumhurreisliği Evi (1935), etütler: Sedat Hakkı Eldem. (MSGŞÜ Fotoğraf Atölyesi Arşivi)

Resim 3. Hamit Duru projesinden görünüş. Baskın karakter olarak Amcazade Hüseyin Paşa Divanhanesine atıfta bulunan ana salon ve yatay etkili oda blokları. ("G. S. Akademisi Y. Mimarlık Kolu Şubesi 1948 Diploma Konkuru", *Arkitekt*, 1948, 7-8, s.162-166)

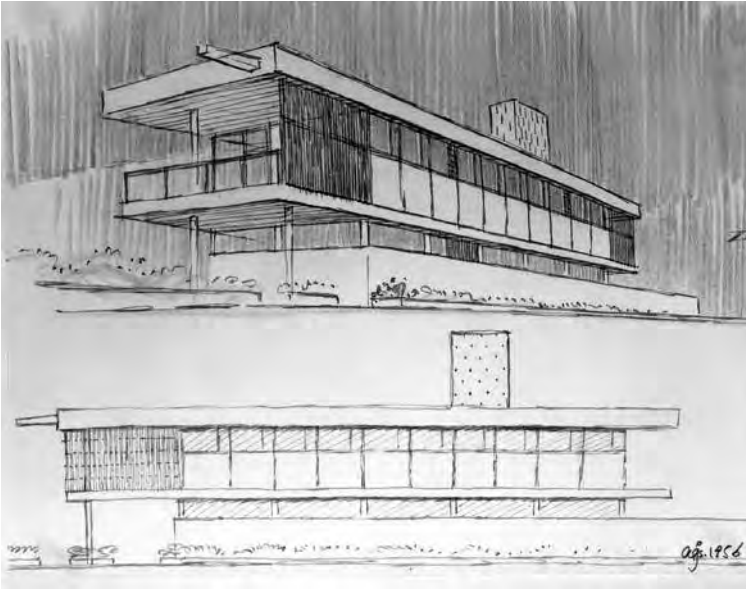
nin modernleştirilmesi çabası neticesidir”⁸ der. Projenin dilini belirleyen tipolojinin, Eldem’in de temas ettiği gibi, Boğaziçi’nde bir ucu denize uzanan bahçe içindeki kasırlar⁹ ile benzeşmesi, Eldem’in Millî Mimari araştırmalarının çağdaş mimarlığa kaynak olabileceği düşüncesinin arayışı içinde değerlendirilebilir. Eldem, ayrıca projenin inşaatından bilinmeyen sebeplerle vazgeçilerek yerine Florya Deniz Köşkü’nün inşa edildiği notunu da ekler. Arşivlerdeki çizim ve maket çalışmalarının detaylarından, projenin fikir aşamasında bırakıldığı anlaşılır. (Resim 2) İradenin gösterdiği bu değişiklik ya da tercihin, Seyfi Arkan’ın Florya Deniz Köşkü’nün temsil ettiği modernist dilin yaygınlaşmasını kolaylaştırmış olması kaçınılmazdır.

“G.S.A. 1948 Yılı Diploma Konkuru” olarak belirlenen Büyükkada Dil Burnu’nda yazlık otel konusunun yerinin Cumhurreisliği Evi (1935) ile aynı olması bir tesadüf olmamalıdır¹⁰. Olasılıkla jüri görüşlerini aktaran metinde, dergide yer alan Hamit Duru’ya ait ilk proje için “...çalışmaları tradisyonel sivil mimarimizi hatırlatıyor. Projesinde daha ziyade bir boğaz havası var...” notu düşülmüş olması, jürinin (belki editörün) geleneksel T planlı köşk mimarisinin bağlamını daha ziyade Boğaziçi ile ilişkilendirdiğini düşündürür. Bu ifade, Eldem’in Cumhurreisliği Evi projesine karşı bir kritik olarak okunabileceği gibi Akademi mimarlık eğitiminde, yerin ve yerin kimliğinin öneminin anlaşılması açısından önemlidir. Metnin devamında inşa karakteri konusunda ise “...hafif ve neşeli bir mimariyi arayan öğrencilerin çoğunluğu betonarmeyi tercih ederken (isim belirterek) Ercüment Bigat’ın da bulunduğu küçük

bir grup masif çalışmakta ısrar etmiştir” notu ise jürinin Adalar bağlamında narin bir konstrüksiyonu tercih ettiği izlenimini yaratır. Yayımlanan örneklerin benzerlikleri, yerleşim kararları ile birlikte tasarımların genellikle yatay etkili ve güçlü çatılarla ifade edilmiş olmasıdır¹¹. (Resim 3)

Resim 4. Büyükkada Fethi Okyar Köşkü (1936-37), Sedat Hakkı Eldem. (50 Yıllık Meslek Jübilesi, MSÜ Yayını, 1983, levha 37)

Resim 5. Büyükkada Rıza Derviş Evi (1956), etütler: Sedat Hakki Eldem. (MSGÜ Fotoğraf Atölyesi Arşivi)

Eldem'in mevcut bir bağ evine ek olarak tasarladığı Büyükkada Fethi Okyar Köşkü (1936-37), bu bağlamda Adalar'daki ilk uygulamasıdır. Bir köşk ve onu ev ile ilişkilendiren pilotiler üzerinde çepeçevre bir terastan ibaret olan yapının, mevcut bina ile bütünleşme çabası içinde olduğu izlenir¹². Ahşap dikmeler ve saçakla kurulan köşk yapısı, geleneksel olanla kurduğu anlam, mekân ilişkisini dönemin modernist çizgisi ile yerel bir dil bütünlüğü içinde buluşturur. Terasın ana yapıyla kurduğu ilişki ve onu örten saçak, iki yapıyı bütünleştiren mimari dilin öznesidir. Dış sofanın uzantısı olan ve bir sofa köşkü tipolojisinin gelişkin örneği olan yapı, geleneksel köşk ile biçim dili açısından farklılıklar içerse de anlam açısından özdeştir. (Resim 4) Dairesel bir formla sonlanan salonun biçim dili Eldem'in Ağaoğlu Evi (1936-37) oval salonu ile benzerlik gösterir. Bir gemi güvertesi gibi deniz yönünde köşkü çevreleyen teras, evin yeni

kimliğinin bütünleyicisi olduğu gibi aynı zamanda evin setli bahçe ile açık alan ilişkisini güçlendirir. Evin tasarımının tamamen üst kata, yaşanılan mekâna göre kurgulandığı, pilotilerin yer ile kurduğu basit detay ilişkisinde okunur.

Eldem mimarlığında bir ara söz, deneme olarak değerlendirilebilecek yapılardan biri, Büyükkada Nizam Mahallesi'nin sakinleri arasında yer alan Rıza Derviş Köşkü'dür (1956). R. Neutra ve F. L. Wright¹³ mimarlığının etkileri izlenen yapı, **Safyurtlu II Köşkü** ile bir birlikte Eldem'in genel çizgisinin kıyısında, strüktürü ve tipolojiyi ön planda tutan yapılarından farklı bir söylem içerir¹⁴. Bu bağlamda 'Türk Evi' biçim dilinden sıyrılarak, gelenek ile modern arasındaki uzlaşmayı yapının mekân çözümleri ve detaylarında arar. Eldem'in özellikle Boğaziçi'nde, yerin kimliğinin bir parçası olarak, tarihselliği ve geleneksel tipolojiyi mimari dilin baskın, koşulsuz ögesi olarak kullanan yalı yapılarının zaman aralığında gerçekleşmiş olmasına karşın Rıza Derviş Köşkü'ndeki tavrı bu anlamda kayda değerdir. (Resim 5)

Derviş Köşkü birçok Ada evinin aksine, yaşama mekânında iki yönlü bir plan arayışı içinde hem cadde hem deniz/bahçe yönüne açılma çabası içinde değildir. Tercihini evin yaşam alanlarının doğa ile bütünleşmesinden yana kullanır. Nizam Caddesi yönünde kot farklılığını kullanarak yüksek bir yapı duvarı oluşturmadan, bu yöne servis mekânlarını yerleştirir. Böylelikle plan, bütünüyle uzak peyzajın tamamlayıcısı olan bahçenin, evin mekânları ile bütünleşmesine olanak sağlar. Duvar yüzeylerinin ve tavan kaplamalarının mekânsal sürekliliği, evin çevre ile bütünleştirilme çabasının izleridir. Yapının çıplak bırakılmış taşıyıcı strüktürünün cepheden bağımsız tutulması, binanın peyzaj içinde güçlü bir yatay etki ile tasarlanmasında mimari özgür kılar. Binanın detaylarında Eldem'in deneyimlerinin birikimi olan ustalık açıkça izlenir.

Eldem'in gerçekleşmemiş bir diğer konut projesi; Bolu milletvekilliği ve bir dönem milli eğitim bakanlığı yapmış olan Cemal Hüsnü Taray için Heybeliada'da yapılması planlanan 'köşk'tür¹⁵. Eğimli bir arazide, düzleştirilmiş bir set üzerinde tek katlı, karniyarık plan şemasında tasarlanan eve ait bir çizim levhası dışında başka bir bilgi yoktur. Karniyarık şemanın bir kanadı servislere (mutfak ve hizmetli), diğer kanadı ise evin kullanıcılarına ayrılmıştır. Sofa olarak tanımlanan salon, bir açık teras ile dışarı açılır. Boğaziçi'nde olgunlaşan yalı tipolojisinin henüz mekân hiyerarşisi gelişmemiş haliyle ifade edil-

Resim 6. Burgazada Kamhi-Grünberg İkiz Villası, Utarit İzgi, 1968. (Fotoğraf: N. Aysel, 2018)

mesi, çizimin bir başlangıç eskizi olduğu izlenimini verir, bu haliyle olgunlaşmadan sonlandırılmış olmalıdır.

Konut uygulamalarında, yerel değerleri çağdaş bir bağlam içinde kendine özgü bir gelişim izleyen **Utarit İzgi**, mimari kimliğini izleyebildiğimiz önemli işlerinden birini Burgazada'da gerçekleştirmiştir. İzgi'nin literatürde yalnızca kendi ismiyle anılan az sayıdaki uygulamalarından biri Kamhi-Grünberg İkiz Villası (1968), Burgazada'nın Heybeliada'yı izleyen İndos bölgesi sırtlarında oldukça dik bir yamaca inşa edilmiştir. Merdivenli bir yolun üzerinde yer alan yapı, iki ayrı parselin komşuluk mesafelerinin ayrılmasının yarattığı olumsuz koşulları çözümlemek amacıyla, parsellerin birleştirilmesi sonrasında, ikiz villa olarak çözümlenir. (*Resim 6*) İzgi, topoğrafyanın zorluğunu binanın zemin katının sırtını bir sete yaslayarak çözümlemiş, evin girişini setli düzenlenen arka bahçe üzerinden vermiştir. Evin yer, zemin ile kurduğu ilişki, M3 Mimarlar ortaklığında tasarladığı Kunt Yalısı (Pendik, 1964) ile benzeşir¹⁶.

Kamhi-Grünberg İkiz Villası, benzer ölçülerde, ortak bir bahçeyi kullanan, birleştirmiş iki parselin arasına yerleştirilen bahçe-avlu ile hem ayrı hem bütün olarak tasarlanmıştır. Konutlar, ara avlu üzerinde yer alan bağımsız ulaşım küçüğü bir sofa-balkon ve saçığın sürekliliği ile bütünleştirilir. Bu ara mekân/avlu, yapıların ikiz ev arketipi bağlamından sıyrılarak çözümlenmesine olanak verir. Bu yaklaşım, İzgi'nin Mahmut Bir ile birlikte yaptığı ve erken uygulamaları arasında yer alan Feneryolu Haluk Şaman İkiz Villası ile güçlü bir tematik bağ içerir. Her iki yapıda planlamanın ana belirleyicisi ikiz yapıların arasında yer alan ara avlu ve galeri boşluklarıdır.

Kamhi-Grünberg İkiz Villası'nda, mimari dilin belirleyici öğeleri beyaz beton narin iskelet ile onun tamamlayıcısı olan ahşap yüzeylerin yarattığı kontrast etkidir. Kunt Yalısı'ndaki (1964), narin iskelete eklemlenen ön üretimli ahşap paneller ile oluşturulan yüzeylerin, bu düşüncenin başlangıcını oluşturduğunu söylemek yanıltıcı olmaz. İzgi'nin dönem içindeki diğer uygulamalarında izlenen brütalist anlayış bu yapıda açıkça izlenir. Yapının betonarme karakas sistemi, delikli metal ara kalıp kullanılarak dökülmüş, dış yüzeyinde beyaz çimento kullanılmıştır¹⁷.

İzgi'nin konut uygulamalarında tasarım-teknoloji ilişkisinin geçiş dönemi eşiği olan yapı, aynı zamanda mimarın gelenek ve yapı-yer iliş-

kisini önemli ölçüde tartıştığı örnekler arasındadır. İlk uygulamalarından itibaren izlenen sofa-salon, daha sonraki dönemlerde Adnan Kunt Yalısı ve Kamhi-Grünberg İkiz Villası'nda mimara has bir yorumla galerili ve katlı bir salona dönüşecektir¹⁸. Yapının deniz yönüne yerleşen sofa-salon, arka bahçe ile bir galeri aracılığıyla ilişkilendirilir. Deniz yönünde sürme alüminyum doğramaların bütünüyle açılmasıyla, salon ve bahçe birleşir. Yapının deniz/manzara yönündeki açıklığını denetleyebilmek amacıyla, üst kat terasları çelik çatı sistemine asılarak, görüş alanının açılmasına özen gösterilmiştir. Bahçe kotunda yer alan sofa-salonun, yapısal

Resim 7. Burgazada Halit Aksoy Apartmanı, Utarit İzgi - Ataman Demir - Ali Muslubas, 1968 (Fotoğraf: Ataman Demir)

Resim 8. Büyükkada Nizam Caddesi'nde Konut, Orhan Şahinler, 1957. (Fotoğraf: N. Aysel, 2020)

zorluklara karşı tasarlanan geniş açıklığı, çevre ile bütünleşme, peyzajı yaşam alanına katmak üzere planlanmıştır. Strüktürün olası sehim/sarkma kusurlarıyla birlikte yapının tasarımının ve yaşantısının bir parçası olması kabul edilmiş olmalıdır. İzgi'nin mekânın doğa ile bütünleşmesi adına strüktürel bir zorluğu, kusuru kabul edilmiş olması tasarım açısından değerli bir tartışmadır.

Kamhi-Grünberg İkiz Villası, biraz da konunun yarattığı bir etki ile tüm bağlamını, yöneldiği ve sürekliliğinin parçası olan peyzaj ile kurar. Deniz yönünde yer alan geniş terasları, iki yöne açılan sofa galerisi ile Adalı kimliğini dönemin modernist bağlamı içinde yeniden yorumlayan özgün bir dile sahiptir. Yapının çevre ile ilişkisini güçlendiren ve kimliğini belirleyen dilin araçları olarak kullanılan narin strüktür, çatıya asılı teraslar, büyük cam yüzeyler ve ahşap kullanımı, aynı zamanda mimarın tasarım-teknoloji bağlamındaki üretimini hatırlatır. Bu bağlamda ikiz ev, Utarit İzgi'nin Kunt Evi

ile başlayan, malzeme ve teknolojiyi, tasarımın yapıyı çözümleyen ve bütünleştiren bir aracı olarak kullanan araştırmalarının örnekleri içinde değerlendirilmelidir.¹⁹

Utarit İzgi, Burgazada'da İkiz Villa ile eşzamanlı olan **Halit Aksoy Apartmanı** (1968) projesini, bu tarihten sonra bir süre birlikte çalışacakları, Akademi'nin genç hocaları **Ataman Demir** ve **Ali Muslubaş** ile birlikte gerçekleştirir. Aynı yokuş üzerinde yer alan üç katlı apartmanın son katı yüksek tutularak çatı boşluğu ile birlikte daireye katılarak çözümlenmiştir. Deniz cephesinde çatı parçalanarak, az eğimli tutulmuş, böylelikle kitle ve yükseklik ölçülerinde derinlik kazandırılarak, yapının katıldığı silüet ile ölçek ilişkisi kurması amaçlanmıştır. Parçalanmış az eğimli çatı plakları, İzgi'nin Kunt Yalı ile Kamhi-Grünberg İkiz Villası'nda kullandığı tasarım ile benzeşir. Deniz yönünde binayı çepeçevre saran balkon istenilen yatay etkiyi döşeme, saçak ve gölge bütünlüğü ile vurgular. Malzeme ve detayları ile daha basit çözümlenmiş bina, tasarım ve detaylarında İzgi'nin dönem işlerinden izler taşır. (*Resim 7*)

Dönemin modernist etkisinin izlerini yansıtan bir örnek, Orhan Şahinler'in Büyükkada Nizam Caddesi üzerinde gerçekleştirdiği evdir. Şahinler'in ilk projesi olan **Büyükkada'da Konut** (1957), mimarın mezuniyeti (1952) ile Güzel Sanatlar Akademisine asistan olarak kabul edilmesi (1959) arasındaki kısa dönemde yaptığı uygulamalardan biridir²⁰. Köksal'a göre, Şahin-

Resim 9. Dörteveler, Asım Mutlu ve Ahsen Yapanar, 1941. (Plan: Asım Mutlu, *Bina Bilgisi: Genel Konular*, 1973, s.78)
(1. Fotoğraf: Gökhan Tan, *Adalar, Binalar, Mimarlar*, Adalı Yayınları, 2011; 2. Fotoğraf: N. Aysel, 2020)

ler'in tüm mesleki yaşamına hakim olacak rasyonalist duruşunu gösterir²¹. (*Resim 8*) Sade, yalın çizgilere sahip dikdörtgen planlı yapı, Nizam Caddesinden ve yanındaki sokaktan uzaklaşarak, dar parselin arka köşesine çekilmiştir. Üst katta, görece daha geniş olan yan bahçe yönünde, manzara ve peyzaja yönelen ardışık üç küçük üçgen çıkmanın oluşturduğu yüzey hareketi, binanın kimliğinin belirleyicisidir. Binanın kat döşemeleri, kolonlardan bir silme ölçüsünde taşkın tasarlanarak yapının çevresinde dolaşan güçlü bir yatay bant oluşturulmuştur.

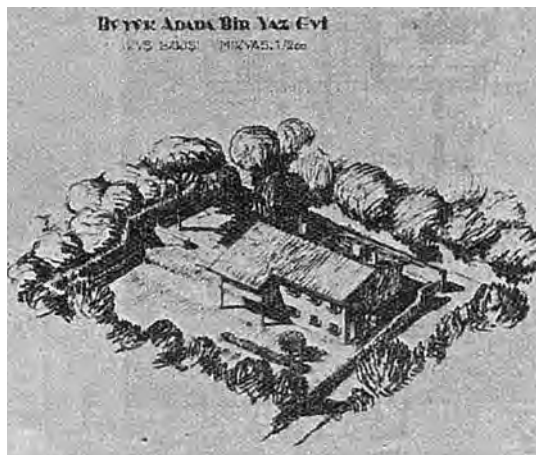
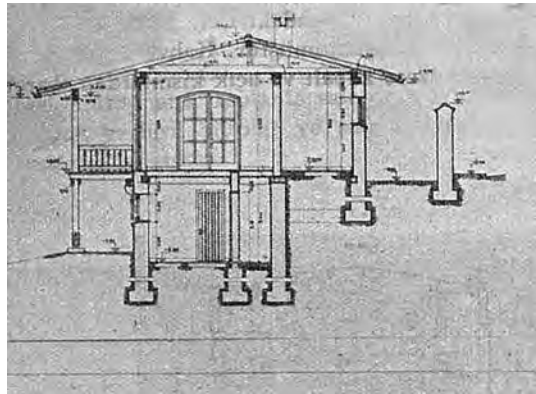
Ev, farklı kotlarda düzenlenmiş setli bahçede, Çankaya Caddesi'nden yaklaşık beş metre yukarıda, eski fotoğraflarda açıkça izlenebilen taş kaplamalı bir setin üzerine yerleştirilmiştir. Evin yoldan yükseğe, arsanın olabildiğince gerisine ve köşeye çekilmesi, hem çevre ile kurulan mahremiyet alanının denetlenmesini, hem de tercih edilen manzara yönüne açılmayı sağlar. Şahinler yapıyı "...iki katlı, saf modern çizgide bir yorumdu..." sözleriyle tanımlar ve uygulama ile ilgili, dönemi ve koşulları tanımlayan bir not düşer: "Taşeronların düzeyi, işçilik, malzeme olanakları geriydi. Malzeme nitelikleri düşük, çeşit azdı. İşverenlerin anlayışları bugünkünden hiç de farklı değildi. Osmanlı dönemindeki, Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki yapı kalitesine 1950 sonrasında, hızlı şehirleşmenin yaşadığı sözde demokratik düzende bir daha erişilemedi. Mimarlık sonuçta her zaman maddi olanaklarla, kaynak kullanımıyla, yani zenginliklerle ve işverenlerin kültür düzeyiyle doğrudan ilgili, bu etkenlere bağımlı bir iştir." Şahinler'in, dönemin mimarlık iklimini tarifleyen yorumu, uygulama koşullarının anlaşılması açısından önemli bir saptama olarak değerlendirilmelidir.

Bir ada dostu ve Ada Gönüllüleri Derneğinin kurucuları arasında yer alan **Asım Mutlu**'nun **Dört Evler**²² projesi, Nizam Mahallesi'nin üst kotlarında, yokuş ve merdivenli sokaklardan ula-

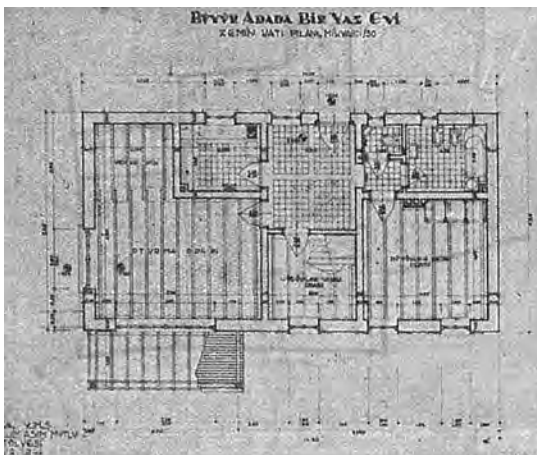

şılabilen konumuyla münzevi bir kimliğe sahiptir. Konumu nedeniyle ana caddenin uzağında, dolayısıyla temsil aksının dışında kalır. Fıstık çamları gölgesinde konumlanan ve dört aile için tasarlanan konutlar, geleneksel ve nitelikli bir Anadolu mimarlığının izlerini taşır. Mimari dilin belirlenmesinde mimar(lar)ın aynı dönemde düşünsel dünyasında ve meslek pratiğinde yer alan köy temasının ve kırsal deneyimlerin etkisi olmalıdır. Evlerin kullanıcılarından ikisi, Mutlu ve Yapanar aileleridir. Aykut Mutlu²³, evlerin yapılmasında köy okulları yarışmasından elde edilen ödülün kaynak oluşturduğu bilgisini aktarır. Arazinin yarattığı zorluk ve merkezden nispeten kopuk münzevi konumları, evlerin oluştur-

Resim 10. Selami Tanman Evi, Ahsen Yapanar, 1957. (Fotoğraf: Gökhan Tan, *Adalar, Binalar, Mimarlar*, Adalı Yayınları, 2011)

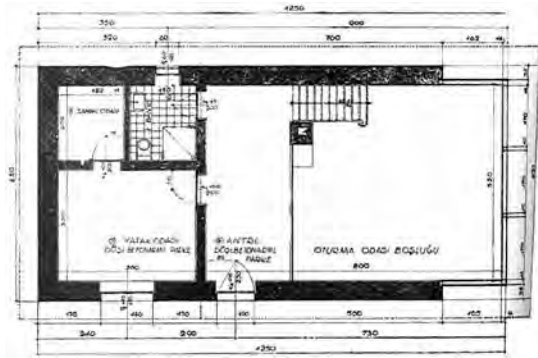
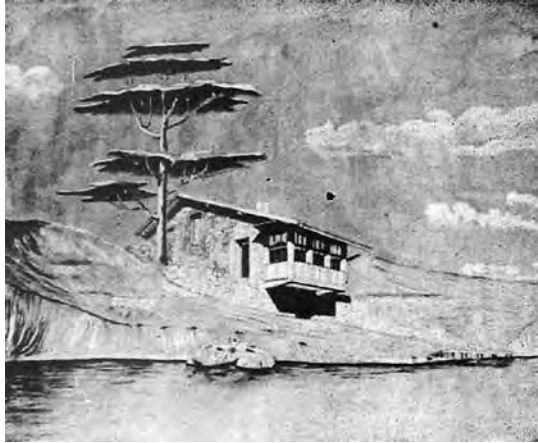

Resim 11. Y. M. Muallim Asım Mutlu Atölyesi, Büyükdade'da Yaz Evi Projesi, Haluk Tarhan. ("Bir Yaz Evi", *Arkitekt*, 1945, 11-12, s.260)

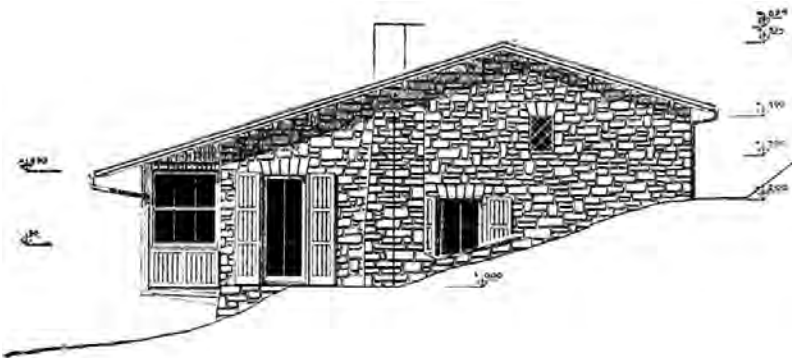

duğu yerleşik çevre ve zamanın olgunlaştırdığı komşuluk ilişkilerinin yarattığı aidiyet, binaların günümüze dek korunmasında etkili olmuştur. (Resim 9) Asım Mutlu, evlerin planının dar ve uzun tutulmasında, eğimin dikkate alındığını belirtir²⁴. Evler, eğim nedeniyle sınırlı bir bodrum seti üzerindedir, bu nedenle önde manzara yönünde bir set, teras yaratılamamış, dış mekânda yaşayabilme imkânı sağlamak için teras, odalar dizisinin bir parçası olarak çözümlenmiştir. Terasın, plandaki, dolayısıyla yaşamdaki etkisi kaçınılmaz olarak güçlüdür. Tasarım, kırsal mimarinin temel ilkeleri doğrultusunda, doğaya en az müdahale ile katılarak, yere ait malzeme kullanılması ilkelerinin bir örneğidir.

Asım Mutlu'nun bir dönem birlikte çalıştığı **Ahsen Yapanar**²⁵, Heybeliada'nın Burgazada'ya bakan oldukça eğimli, ağaçlık bir alanında, Refah Şehitleri Caddesi'nin son evi olan **Selami Tanman Evi**'ni gerçekleştirmiştir. Geleceksel bir yapıım tekniği ile yapılan ev, eğime

Resim 12. Y. Mimar Muallim Ahsen Yapanar Atölyesi, Heybeliada'da Bir Ev Projesi, Ömer Küpeli. ("Heybeliada'da Bir Ev Projesi", *Arkitekt*, 1953, 7-8, s.134)

paralel yerleşir. Evin kimliğinin belirleyicisi olan taş duvarın köşe birleşimleri ve pencere boşluklarını çevreleyen söveleri tuğla dizileri ile şekillendirilmiştir. Dikdörtgen plan, kırma bir çatı ile örtülüdür. Yoldan basamaklı bir yol ile inilen yapıya, üzerini geniş bir terasın örttüğü taşlıktan girilir. Ahşap konstrüksiyon teras, beton şapkalı tuğla taşıyıcılara bindirilerek inşa edilmiştir. Ada mimarisine, yol cephesinin büyük bölümünü kaplayan teras korkuluğunun güçlü yatay ahşap bantları ve çatının yatay etkisi ile katılır. (Resim 10)

G.S.A. Y. Mimarlık bölümünün farklı seviyedeki proje öğrencilerinin çalışmalarından örnekler içeren *Arkitekt* yayınında, Asım Mutlu Atölyesi öğrencisine ait proje levhasında "Büyük Ada'da Bir Yaz Evi"²⁶ ifadesi okunur. Eğimli bir ada arsasına yerleşen evin, bir set önünde yarım bodrum olarak düzenlenmiş kesit çözümü ve yapıım tekniğini aktaran ifade dili, Dört Evler ile ilkesel benzerlikler içermektedir. (Resim 11) Aynı sayfada yer alan Mehmet Ali Handan Atölyesi öğrencisine ait projenin de benzer bir yaklaşım içinde ele alındığı izlenir.

Ahsen Yapanar Atölyesi öğrencisi Ömer Küpeli'nin "Heybeliada'da Bir Ev"²⁷ projesi, adanın diğer evlerden uzak bir konumunda bir fıstık çamının yanında, güçlü taş duvar, ahşap ve çatı mimarisi ile kurulmuş olması, Tanman Evi'nin koşullarına ve yaklaşımına benzer bir düşüncenin izlerini taşır. Öğrenci çalışmalarından, atölye ile pratik arasında kurulan tasarım ve uygulama ilişkisinin 'mimar muallim' olan hocaların kuruma yansıttığı kimliğin en belirgin özelliği olduğu izlenir. (Resim 12)

1946-52 arasında G.S.A. kadrosunda yer alan **Turgut Cansever**'in Burgazada'da yapmış olduğu iki ada evinin, tartışılan örneklerin aksine, klasik köşk/konak tipolojisine yakın durduğu izlenir. 70'lerin başında gerçekleştirilen **Nadaroğlu Evi** (1970-72) ile 80'lerin ortasında gerçekleştirilen **Ataç Evi** (Feyza Cansever ile, 1986) köşk tipolojisinin özgün birer yorumu olarak karşımıza çıkar. Cansever, kare planlı klasik köşk şemasını uyguladığı binalarda iki farklı dil kullanır. Nadaroğlu Evi, betonarme taşıyıcı strüktürünü açıkça gösteren kâgir bir inşa tekniğiyle çözümlenmiş olmasına karşın, Ataç Evi'nde inşa metodunu da geleneksel yöntemle, taş duvarlı yer katı üzerine ahşap karkas olarak kurar. Nadaroğlu Evi'nin Ada topoğrafyası ile ilişkisi, planı oluşturan üçlü modülün zeminde her birini farklı kotlara oturarak ve yarım bir bodrumu sete dönüştürerek çözümle-

nirken, Ataç Evi tipolojiye daha bağlı kalarak taş bir kaide olarak algılanan bahçe/bodrum kat üzerinde yükselir. Böylelikle köşk tipolojisine plan çözümü ve malzeme seçimi ile birlikte yer ile kurduğu ilişki üzerinden de katılır. Üst kat sofasının merkezine (aynı zamanda evin merkezi) yerleştirilen mermer havuz ile oturma mekânı ilişkisi, T planlı tipolojisi ile benzeşir. Ev, iki yönlü açılarak, ara sofa üzerinden bahçe ve deniz arasında biçimlenen yaşama mekânına olanak sağlar. Yapıların plan kurgularında a bir modülasyonun varlığı açıkça okunur. Nadaroğlu Evi'nin yola katılımda gösterdiği tavırda ada köşklerinin yaklaşımı hissedilir. Her iki yapının da çatısı Cansever repertuarından parçalı beşik çatı ile çözülmüştür. Çatının çözümünün yarattığı üçgen cephe yüzeyler, evi çevreleyen ve çatı kitlesinden bütünüyle ayırttırılan bir saçakla çözümlenmiştir. (Resim 13-14)

Turgut Cansever'in **Abdurrahman Hancı** ile birlikte gerçekleştirdiği ve zaman olarak Burgazada'da köşk tipolojisini kullanan uygulamalardan eski tarihli olan **Rıfat Yalman Evi** (1952) ise farklı bir çözümle karşımıza çıkar. Yalman Evi, eski bir evin bodrum katı kullanılarak yeni mekânların ve üst katın eklenmesi sonucunda kısa denilebilecek bir sürede inşa edilmiştir. Evin ölçü kompozisyonu ve yol cephesindeki karakterinin belirleyicisi mevcut evin altyapısıdır. Nizam Caddesi'nden ayrılan bir yokuş üzerinde yer alan ev, sokağa, diğer evlerin oluşturduğu basit kitle kompozisyonlarına, eski evi hatırlatan sade bir cephe ile katılır. Sokak cephesinin ölçülü ve mütevazı sadeliğine karşın evin arka bahçeye, Nizam Deresi vadisine bakan cephesi yüksek cam yüzeylerle doğayla bütünleşir. Hayatın bahçede geçeceği düşüncesi, bahçe ile oturma odası ilişkisinin güçlü olarak kurulmasında etkilidir.²⁸ Basit modernist bir dile sahip olan bina kendi iç dünyasına dönen bir düşüncenin sonucudur. (Resim 15)

Başka bir dili temsil eden özgün bir örnek, G.S.A.'dan asistanlık döneminde ayrılmak zorunda kalan **Maruf Önal**'ın Şeyhun Villası'dır (1969). (Resim 16) Nizam Deresi boyunca uzanan bir sokağın sonunda koru içinde konumlanan bina, manzarayı evin tüm bölümlerinden görünür kılmak amacıyla parçalı, organik bir dil kullanır. Karniyarık planlı salonun bir tarafında servis mekânları, diğer tarafında aileye ait odalar yer alır. Bu anlamda Eldem'in Talay Köşkü önerisi ile ilkesel benzerlik içerir. Önal, tasarımın hikâyesini aktarırken, binanın bulunduğu konumda her yerden denizi görebilmesi

için bu forma ulaştığını aktarır²⁹. İlk bakışta, evin kimliğinin belirleyici öğeleri, planı biçimlendiren kalın taş duvarlar ile beyaz boyalı güçlü betonarme saçak alınlarının yarattığı etkidir. Kale duvarı gibi yükselen taş duvarların arasında yatay beyaz bant, yapının uzaktan algılanmasında en önemli bir görsel öğelerdir. Önal, yarım bir bodrum seti üzerine yerleştirdiği evi doğa ile buluşturmak için set bahçeler ve devamında mekânla bütünleşen geniş teraslar kullanır. Böylelikle teraslar iç ile dış arasında bir geçiş oluşturur. Ev bu haliyle Adalar'daki sayfiye mimarlığına özgün bir örnek olarak katılır.

Örnekler buraya kadar 'yaz evi' üzerine odaklanmaya çalıştı, ancak tabiidir ki Adalar'ın sayfiye alanı olarak gelişimi, otellerin de bu kompozisyona katılmasını gündeme getirir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük ölçekli bir konak/ev kimliği ile kendini gösteren oteller arasına yenileri eklenmeye başlar. Bu turizm

Resim 13. Burgazada Nadaroğlu Evi (1972), Turgut Cansever. (Gökhan Tan, Adalar, Binalar, Mimarlar, Adalı Yayınları, 2011)

Resim 14. Burgazada Ataç Evi (1986), Turgut Cansever. (Gökhan Tan, Adalar, Binalar, Mimarlar, Adalı Yayınları, 2011)

Resim 15. Büyükada
Rifat Yalman Evi
(1952), Turgut
Cansever ve
Abdurrahman Hancı.
(Fotoğraf: N. Aysel,
2020)

hareketliliğinin sonucunda, otellerin ve beraberinde gelişen ada plajlarının, nispeten korunmuş müstakil yerleşme kimliğini ve yaşantısını etkilemesi elbette ki kaçınılmazdır. Adalar'ın münzevi, dingin ortamı yeni sayfiye ve eğlence ile hareket kazanmaya(!) başlayacaktır. Bu dönemde, ulusal bir yarışma ile elde edilen Büyükada Anadolu Kulübü Oteli (1952-57), büyük ölçekli ilk modernist yapı olarak inşa edilir. Turgut Cansever ile Abdurrahman Hancı'nın ortaklığında gerçekleştirilen yapı, uluslararası modernizmin tüm izlerini, yalın bir dille ada ölçeğine taşır. Otelin denize ve kulübün bahçesine bakan cephesi evrensel bir kimlik içinde tasarlanırken, odalara ulaşan koridor ve kat holü cephesi, binanın, ada sokakları ve mahalle dokusu ile

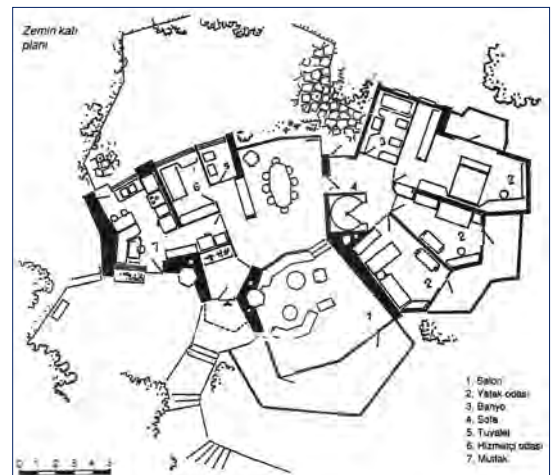

Resim 16. Büyükada
Şeyhun Evi, Maruf Önal
(1969) (Oda Tarihinden
Portreler: Maruf Önal,
TMMOB Mimarlar Odası
İstanbul Büyükşehir Şubesi,
2006, s.112-113)

karşılaştığı yüzü, Cansever repertuarının temel ögesi ahşap kafes ile yerel bir kimlik kazanır. Böylelikle, Anadolu konut mimarlığının mahremiyet ögesi kafes, modüler bir çözümleme ile binanın mimarlık belleğine kazınan kimliğinin belirleyicisi olur. Bu yaklaşım, dış sofalı Anadolu konutuna çağdaş bir atıf olarak yorumlanabilir. Otel blokunun plandaki konumu, köşk ve pavonlar kompozisyonu ile çevrili kulüp bahçesini, platformlar ile sonlandırarak otelin ortak alanlarına taşıyan zengin açık alan tasarımları ile tamamlanır. (Resim 17)

Feridun Akozan tarafından tasarlanan, ancak bir nedenle inşaatı uzun süre sonlandırıl(a)mayan Doral Yaz Oteli (1963) projesi, Büyükada Karanfil semtinde bir konaklama ve dinlenme tesisi olarak planlanmıştır.³⁰ *Arki-tekt*'te yayımlanan projesi ve inşaat fotoğrafından, otel binasının, iki çekirdekli parçalanarak üç blok halinde çözümlendiği, blokların planda kaydırılarak yerleştirildiği anlaşılır. Kitleyi parçalayan merdivenler geride tutularak geniş gölge yüzeyleri yaratılmıştır. Üç katlı olarak çözümlenen kitlenin bu haliyle çevredeki konutlarla ölçek ilişkisi arayışında olduğu açıkça izlenir. Dergideki kısa bilgiden, binanın uzun zaman tamamlanmadığı anlaşılır, ancak daha sonra kaba yapının değerlendirilerek kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bu kısa yazıda paylaşılan evlerin mimarları hocaların, Adalar'ın peyzajına ve mimarlık kültürüne yine Adalar'ın kısıtları ve yapı yapma koşullarının yarattığı zorluklar içinde katılma, farklı bir söz söyleme çabası içinde oldukları izlenir. Evlerin hemen hepsi, kendi bahçeleri üzerinden kurdukları doğa ve manzara bağlamı içinde biçimlenir. Yaz evi kavramının koşulu olan dış mekânda yaşam, bahçe ile ilişkisi korunaklı terasların evin iç mekânları ile bütünleştirilmesiyle kendilerine özgü yorum getirir. Bir

diğer ortak yaklaşımın ise evin yaşantısının mahremiyetinin, kendi mekânları içinde korunması çabasıdır. Belki biraz da sıra sıra ada köşklerinin dizildiği temsil aksının kıyısında ya da dışında kalmaları, adalara sonradan katılmaları nedeniyle, eve ait olan dünyayı daha önemsedikleri, yaşam ortamlarını içe ve bahçe üzerinde peyzaja dönük kurdukları söylenebilir. İçlerinde Yalman Evi'nin inşa koşulları gereği görece yalın, modernist duruşuna karşın, diğer örneklerin hareketli yüzeyleri, malzeme kullanımı ve detay ilişkileri ile dönemin modernist söylemi içinde yerel unsurlara verilen referanslarla özgün bir dil arayışı içinde oldukları izlenir. Bu bağlamda, geleneksel tipolojilerin araştırılması ve geliştirilmesinde Eldem'in Fethi Okyar Köşkü ile Cansever'in Burgazada'da yapmış olduğu iki evin özgün yorumu ayrıca dikkate değerdir. Mutlu, Yapanar ve Şahinler'in uygulamaları, dönemlerinin olağan sayfiye dilini, malzeme, detay ve renk kullanımına bağlı olarak özgün biçimde yorumlar. İzgi'nin birbirine son derece yakın iki uygulaması, özünde benzer bir tasarım dilinin, evlerden birinde teknolojiyi zorlayarak, malzeme ve detay zenginliği içinde çözümlenmesi ile farklılık yaratır. Halit Aksoy Apartmanı ise çok katlı bir yapının çevre ölçeği ile diyalogunun araştırılması açısından önemlidir. Yazıda incelenen evlerin, yerel ve evrensel değerler ile Adalar ölçeğindeki çözüm arayışları önemli denemeler olarak değerlendirilebilir. Adanın yerlileri arasına 1930-70 arasında katılan nitelikli örnekler şüphesiz ki yukarıda sayılanlarla sınırlı değil; ayrıca yazının bağlamı ile ilişkili mimarını bil(e)mediğimiz ya da ulaşamadığımız yapılar da olabilir, ancak her haliyle Adalı kimliğinin parçası olan yapılar, yazının başında bahsedilen büyük koleksiyonun küçük birer parçasıdır. Günümüze az da olsa kayıplar, değişikliklerle ulaşan bu zengin koleksiyonun sadece Adalar için değil aynı zamanda ülke mimarlığı için değerini bilmek, anlaşılmasına ve korunmasına katkıda bulunmak Adalılar kadar herkesin sorumluluğu olmalıdır.

Nezih R. Aysel, Doç. Dr., MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Notlar

1. *Mimar/Arkitekt* dergisinin 1930-40'larda yayımladığı sayfiye konulu evlerin henüz yerleşik terminolojiyi kullandıkları izlenir. 'Köşk' ve 'yalı' ile betimlenen projeler, çoğu kez tipolojik bir tekrar içermemelerine karşın dönemin mimarlık anlayışı içinde 'yer'in yarattığı konuların yeni yorumlarını araştırır.
2. Geniş tanımlı bir yer kavramı ve kullanıcı tasviri ile tasarlanan ev projelerine dönemin yayınlarında sıklıkla yer verilmiştir. Arif Hikmet'in (muhtemelen 1927 GSA mezunu

Arif Hikmet Fosfor olmalıdır) "Köşk Projesi" şu tanımlama ile başlar: "...Bu köşk yaz mevsimlerini geçirmek için bir mimar ikametgâhıdır. Büyük bir bahçenin ortasında tasavvur edilmiştir..."

"Bir Yalı Projesi" (1934) Mimar Seyfettin Nasıh (Seyfi Arkan), *Mimar*, 01(37), s.8-11.

"Köşk Projesi" (1933) Arif Hikmet, *Mimar*, 04(28), s.109-110.

"Deniz Kenarında Bir Malikâne" (1933) Mimar Seyfettin Nasıh (Seyfi Arkan), *Mimar*, 04(28), s.111-112.

"Bir Villa Projesi" (1933) Arif Hikmet, *Mimar*, 01(25), s.15-16.

"Bir Villa Projesi" (1933) Mimar Sedat Hakkı (Eldem), *Mimar*, 02(26), s.50-52.

"Yazlık Ev" (1933) Mimar Abidin (Mortaş), *Mimar*, 06(30), s.175.

Yukarıda örneklenen projeler, bu bağlamda 'muhayyel' örnekler olarak değerlendirilebilir.

3. "G. S. A. Yüksek Mimari Şubesi 1942 Devresi Diploma Projesi Müsabakası", *Arkitekt*, 1942-43, 9-10, s.196-203.

Demirtaş Kamçıl, Samim Oktay, Salim Gürce gibi isimlerin çalışmalarının paylaşıldığı dosyadaki çizimlerden, en azından yayımlanmak için seçilen örneklerin, Milli Mimari Semineri etkisi altında olduğu açıkça izlenmektedir.

4. Milli Mimari Seminerinin yürütücüsü olarak görevlendirilen Sedat Hakkı Eldem'in Çamlıca ve Beyazıt Kahveleri projelerinin talebeler için bir örnek oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bkz. Eldem, Sedat H. (1941-42) "İki Türk Kahvesi", *Arkitekt*, 01-02(121-122), s.8-11).

5. 1969 yılında kabul edilen 1172 sayılı Devlet Güzel Sanatlar Akademileri Kanunu ile 'muallim' veya 'öğretmen' olarak anılan Akademi Hocaları hizmet sürelerine bağlı olarak Akademik unvan almıştır.

6. Aktaran: Aykut Köksal, "Bir Geleniğin Son Temsilcisi: Orhan Şahinler", 31 Ekim 2016, mimarizm.com.

7. Özellikle 1950'ler ve 60'lı yıllarda mimarlık uygulamaları ve yarışmalarında, literatürde izlenen ve bilinen ortaklıklar arasında; F. Akozan - H. Femir, F. Akozan - A. Yapanar, U. İzgi - M. Bir, A. Mutlu - U. İzgi - E. Suher, U. İzgi - A. Muslubas - A. Demir, M. Türkmen - H. Şensoy, M. Türkmen - H. Şensoy - O. Şahinler... isimleri izlenebilir.

8. *50 Yıllık Meslek Jübilesi*, MSÜ Yayınları, 1983, s.51

9. Osmanlı bahçe kültürü ve köşkleri ile ilgili bkz. Necipoglu, G. (1997) "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul as a Mirror of Classical Ottoman Garden Culture", *Gardens in the Time of the Great Muslim Empires: Theory and Design*, Ed. Attilio Petruccioli, E. J. Brill, Leiden, New York, s.32-71.

Resim 17. Büyükkada Anadolu Kulübü Oteli Evi (1951-57), Turgut Cansever ve Abdurrahman Hancı. (Fotoğraf: N. Aysel, 2020)

10. "G. S. Akademisi Y. Mimarlık Kolu Şubesi 1948 Diploma Konkuru" (1948) *Arkitekt*, 7-8(199-200), s.162-166.
11. Notlarda "...büyük ekseriyet otel blokunu Dilin güney sahiline koymakta ve mevzuun en hararetli unsurları olan büyük salonları yarımadanın Heybeli'ye müvecceh uç tarafına yerleştirmekte hemfikirdirler..." ifadesi yer alır.
12. Şahin, M. (2011) "Bütüncül Bir Tasarım Örneği: Okyar Köşkü", *Mimarlık*, 361.
- "Büyükkada'da Bir Villa" (1938) *Arkitekt*, 05-06(89-90), s.133-137.
13. Yalçın, B. Selcen (2007) "Prens Adalarında Bir 20. Yüzyıl Mimari Mirası, 50 Yaşında Bir Sedat Hakkı Eldem Tasarımı: Büyükkada Rıza Derviş Villası", *Mimar.ist*, 2007/4, 26, s.88.
14. Sedat Eldem'in "Geleneksel Mimari Araştırmaları" başlığı altında çalışmalarını özellikle cephe etütleri üzerinden derleyen çalışmaları içinde Safyurtlu II ve Derviş Köşkü'nün yer alması, bu iki evin cephe düzenlerindeki çalışma ve araştırma ile ilgili olmalıdır.
- Eldem, Sedat (1967) "Geleneksel Mimari Araştırmaları", *Akademi*, 6, s.4-34.
15. Tanju, Bülent (2009) "Sedad Hakkı Eldem: Bir Katalog Denemesi", *Sedad Hakkı Eldem II: Retrospektif*, Ed. B. Tanju, U. Tanyeli, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, s.205.
16. "Adnan Kunt Villası" (1968) Asım Mutlu, Utarit İzgi, Esat Suher, *Arkitekt*, 04(332), s.151-153.
17. "...Utarit İzgi Mimarlık Bürosu'nun ikinci ve farklı bir brüt beton uygulaması [Pendik Kunt Evinden sonra, yaza-

- rın notu], Burgaz Adası'nda, 1968 yılında yapılan ikiz yalılarda yer almıştır. Akademi'deki eğitimini üstlendiğim İnce Yapı ile ilgili olarak dış ülkelerdeki gelişmiş yapı teknolojilerini incelememize dayanan araştırmaları sürdürürken, A.B.D.'den *kürsiye getirdiğimiz* dokümanlardan yararlanarak farklı bir çözümü devreye soktuk. İlke bakımından, ana kalıbın içinde bölge ayırımı sağlayan delikli metal bir ölü kalıp kullanmaya dayanan bu sistemde, dışta beyaz, içte siyah malzeme ile üretilen iki farklı beton, aynı anda dökülerek ara kalıbın deliklerinden birleşme sağlanıyordu." İzgi, U. (2000) "Beyaz Beton", *Mimarlık*, 294, s.58-60.
18. İzgi'nin mesleki çalışmalarında önemli yer tutan konut uygulamalarında, katlı konutların (evin yaşantısının merkezine oturan) salonlarının bir galeri ile üst katta odalar arasında uzanan sofa/oturma mekânı ile bütünleştirildiği izlenebilir. Kamhi-Grünberg İkiz Villası ve Adnan Kunt Evi'nde galeri boşluğu, evin girişini de içine alarak üç ayrı kotu buluşturan zengin bir hacim yaratır.
19. İkiz yapılardan birinin yakın zamanda el değiştirmesi ile birlikte hem yapının içinde hem de ön bahçe seti ve setin alt tarafında değişiklikler yapılmış, doğramalar görece aslına yakın detaylarda yenilenmiştir.
20. *Oda Tarihinden Portreler: Orhan Şahinler* (2006) Söyleşi: Mücella Yapıcı, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, s.55.
21. Köksal, A. (2016) "Bir Geleneğin Son Temsilcisi: Orhan Şahinler", 31 Ekim, mimarizm.com.
22. Asım Mutlu, 1974 tarihli *Bina Bilgisi* kitabında örnek olarak kullandığı binaya ilişkin kısa bilgide mimar olarak yalnızca kendi adını not düşer. Ancak oğlu Aykut Mutlu, Adalar, Mimarlar, Binalar Sergisi (2011) için verdiği röportajda Ahsen Yapanar ile birlikte yaptıklarını belirtir. Dört Evlerden birinin ilk sahibi ve kullanıcısının Ahsen Yapanar olması ve mimarların bu dönemde ortak çalışmaları, evlerin birlikte tasarlandığı düşüncesini güçlendirir.
23. Adalar Mimarlar Binalar Sergisi Röportajları: Aykut Mutlu, Adalar Müzesi, 2011.
24. Mutlu, Asım (1973) *Bina Bilgisi: Genel Konular*, İstanbul, s.68, şekil 119.
25. Asım Mutlu'nun Bina Bilgisi Bilim Dalı Arşivinde bulunan daktilo edilmiş iki sayfalık kısa biyografisinde, Ahsen Yapanar ile ortaklıklarının 1940-45 arasında olduğu, 1945-59 yılları arasında ise yalnız çalıştığı anlaşılmaktadır. Aykut Mutlu, Adalar, Mimarlar, Binalar Sergisi (2011) için Adalar Müzesine verdiği röportajda, Dört Evler ve Tanman Evi uygulamasını (babası) Asım Mutlu ile Ahsen Yapanar'ın birlikte yaptığını belirtir. Her iki yapının bir ortaklık ile gerçekleşmesi durumunda 1940-45 arasına tarihlenmeleri kaçınılmaz görünmektedir. Ne yazık ki her iki yapı da dönemin mimarlık literatüründe yer almamıştır.
26. "Bir Yaz Evi" (1945) *Arkitekt*, 11-12(167-168), s.260. 3133 no Haluk Tarhan, Y. M. Muallim Asım Mutlu Talebesi (*Akademi Kayıt Defteri 1*).
27. Küpeli, Ö. (1953) "Heybeliada'da Bir Ev", *Arkitekt*, 07-08(261-262), s.134.
28. "Rıfat Yalman Evi" (1952) *Arkitekt*, 05-08(249-250-251-252), s.107-109.
29. *Oda Tarihinden Portreler: Maruf Önal* (2006) Söyleşi: Mücella Yapıcı, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, s.113.
30. "Seyfi Doral Yaz Oteli"(1969) *Arkitekt*, 2(334), s.55.

To Design on an Island: Architectural Traces of the Academy of Fine Arts on the Princes' Islands

The concept of the summer house which was transformed with the Modernization of the Republic has acquired a new identity with its traditional building types 'yalı' and 'köşk', examples interpreted in the distant shores of the city with its modest architecture. The architectural publication of the periodical Arkitekt shows the summer house subject covered in student projects, intermediate projects and Diploma Concours, the Islands were within the interest and study area of the Istanbul Academy of Fine Arts. In the same period, the summer house issue is also followed in the 'imaginary' examples in which the teachers convey their free thoughts in addition to the published projects, which include their professional practices.

This short article evaluates in this context; aims to follow up a generation of teachers (professors) who train, learn, experience and produce together and face with Istanbul Islands as an architect, track and evaluate their practices in the Islands within the context of that period. It is observed that the houses exemplified are trying to participate in the landscape and architectural culture of the Islands within the constraints of the Islands and the difficulties created by the building conditions and to say a different word. Almost all the houses, which are trying to be Islanders and accepted, are shaped within the context of nature and scenery they have established through their own gardens.

These examples, which were joined into the picturesque composition of the Island garden houses between 1930 and 1970 that transform the typology, are undoubtedly not limited to those mentioned in this article. However, they form a small but important part of the Islands' rich architectural culture. Understanding the importance of this collection, which has survived to a small extent with losses and changes, not only for the Islands but also for the history of architecture, and contributing to its survival and protection should be as much as everyone's responsibility as the Islanders.

Prens Adaları'nda Modern Konutu Korumak

M. Aygün Aşık - Ebru Omay

Adalı olmak, kendine özgü sınırları ile bir kimlik ve aidiyet tanımlamaktadır. Her adanın öyküsü ya da kültürel etnik altyapısı ve kullanıcı yoğunluğu farklı olsa da ortak bir kimlik, Adalı olma kimliği hâkimdir. Bu da korumaya bütüncül bir yaklaşımın ama aynı zamanda bütünün özgün parçalarına dair koruma yaklaşımı tanımlamanın gerekliliği ile örtüşmektedir. Yerin ruhu ise, adada yaşam sürenler için mekânsal varoluşun nedenidir. Prens Adaları, İstanbul ve Marmara Denizi'yle coğrafi ilişkisinde bu oluşumun bir parçası olarak özgün bir fiziksel durum, mekânsal yapı tanımlar.

Prens Adaları'nın tümünde Rum, Ermeni, Levanten, Batılı ve Rus, Osmanlı'nın oluşturduğu kozmopolit bir yapının ortak kültürel izleri bir "sayfiye" ortamında yaşatılmaktadır. Adaya özgü dini ritüeller, şenlikler, spor aktiviteleri, ulaşım biçimleri gibi somut olmayan zengin kültürel verilerin yaşatıldığı bağımsız bir alan olmak, İstanbul Adaları'nın özgünlüğüdür.

Sınırları çok net, izole bir kara parçası, hatta sürgün yeri olma –bugün yaşadığımız pandemi şartları nedeniyle de daha da kolay empati kurulabilecek– kimliği, ulaşım olanaklarının artışının ardından tüm olumluluğu ile İstanbul'un sayfiye alanı olarak tanımlanmıştır. Ada kimliği, ada halkı için tanımlanan özgün kültürel veriler, İstanbul'un sayfiye kullanıcısının Adalar'a ulaşımıyla farklı boyutlara taşınmaktadır.

Sayfiye kavramı, Türk Dil Kurumu sözlüğünde "yazlık, yazlık ev ve şehre yakın kırsal kesim" olarak tanımlanmıştır¹. Yazı, modern sayfiye yaşantısının 19. yüzyıl dokusuna eklemlendiği 1930'lardan günümüze uzanan sürece güncel koruma durumuna ilişkin veriler bağlamında odaklanacaktır. Kültürün oluşturduğu mekânsal biçimlerin hangi koruma kavramları ile ele alınabileceği üzerine bir okuma, modern mimarlık mirasının özellikle de modern konutun varlığı üzerine detaylanacaktır. (*Resim 1*)

Modern Bir Sayfiye Alanı Olarak Adalar

İstanbul'un sayfiye alanlarının sosyolojik ve coğrafi yapısının nitelikleri, 18. yüzyıl ortasın-

dan 20. yüzyılın son çeyreğine kadar kendine özgü bir sayfiye kültürü geliştirmesine olanak sağlamıştır. 19. yüzyıl ortasına kadar çoğunlukla konut sahiplerinin yaz mevsimini geçirdiği sayfiye alanlarında bu dönemden itibaren kiralık konutlar, oteller ve Cumhuriyet dönemi sonrasında moteller, pansiyonlar, plajlar ve dinlence alanları da kullanılmaya başlanmıştır (Yağan, 2015). Bu alanlar dönemin mimari özelliklerini örneklemenin yanı sıra, yaşam kültürünün bir parçası haline gelmiştir.

Günümüzde İstanbul'daki sayfiye alanlarının büyük çoğunluğu kentin bir parçası haline geldiği için sayfiye kültürü büyük ölçüde ortadan kalkmış olsa da Adalar'da bu kültür devam etmektedir. Sayfiye yaşantısının bileşenlerini oluşturan işlevlere bakıldığında, yerleşim alanlarının geliştiği Adalar'ın bütününe yayıldığını görmekteyiz. Modern mimarlık mirasının tanımında ve tarihselliğinde işlevsel çeşitlilik vurgusu sıklıkla tekrarlanır. Bunda, farklı coğrafyaların kendi modernitesinin tarif ve yorumlarının da etkisi vardır. Belgeleme çalışmaları da dönemsel olmaktan çok işlevsellikle kategorize olmaktadır². İstanbul'da var olan sayfiye mekânları ve konut çeşitliliği de bu nitelik üzerinden ortaklıklar ya da farklılıklar tanımlamaktadır. Adalar'daki sayfiye alanlarında, modern mimarlık ürünlerinin niteliğini bu işlevsel çeşitlenmeler üzerinden incelemek mümkündür. Kamusal yapılar ve konutlar iki temel işlevsel ayrımı tanımlamaktadır. Konut, kendi içinde dönemsel etki ve yine kullanım açısından çeşitlenecektir. Adalar'ın modernleşme öyküsünde modernite, işlevsel çeşitliliğinin yanı sıra araçları ile de karşılık bulmaktadır.

Resim 1. Büyükkada sahili; dokudaki çeşitlilik. (<https://adalarpostasi.wordpress.com/2016/08/13/2803>)

Resim 2. Anadolu Kulübü Plaj Tesisleri, Büyükada; Ertur Yener, 1963. (SALT Araştırma, Gültekin Çizgen Arşivi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/84192>)

Henri Prost'un İstanbul planlaması ile eşzamanlı olarak tasarladığı 1941 tarihli "Büyüka-da'yı Tanzim ve Güzelleştirme Planı" çalışması ve 1956 tarihli Sedefadasi İmar Planı, modern planlama çalışmaları kapsamında ve modern planlama kararlarının belgeleri olarak ele alınmalıdır (Bilsel, 2010).

Adalar'a düzenlenen vapur seferlerinin artması ile yeni iskele yapılarının kullanımına başlanmıştır. Mihran Azaryan tarafından tasarlanan ve 1915 yılında Büyükada'da inşa edilen iskele sonrasında diğer adalarda da modern iskele yapıları inşa edilmiştir (Altan Ergut ve Erkmen, 2011).

Türkiye'deki ilk verem savaş yapısı, 1924 yılında Heybeliada'da inşa edilen sanatoryum-

dur. Büyükada ve Burgazada'da da sonraki dönemlerde bu işlevde yapıların inşa edildiği bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde yapılan ilk cami Heybeliada Camisi'dir. Burhan Arif Ongun tarafından tasarlanan Burgazada Camisi 1953'te ve Turhan Uyaroglu ve Barış Acarlı tarafından tasarlanan Kınalıada Camisi 1964'te inşa edilmiştir (Altan Ergut ve Erkmen, 2011) (Salman, 2015).

19. yüzyılda deniz hamamı olarak kullanılan alanlar, değişmekte olan deniz kültürü etkisiyle plajlara çevrilmiştir. Bu plajların çevresine soyunma kabinleri, kamping alanları, gazino, lokanta, sinema gibi dinlenme ve eğlence alanlarını destekler nitelikte işlevler eklenmiştir. Bu yapılaşmanın örneklerinden biri olan ve Büyükada'daki Yörükali Deniz Hamamı yerine yapılacak Yörükali Plajı ve Turistik Tesisleri için bir yarışma düzenlenmiştir (İsimsiz, 1935). Bu karar, kamusal bir sayfiye işlevi için tercih edilen modernist bir yaklaşımın örneğidir. Kazanan proje uygulanmamıştır. Mimari projesi Naki Erkök tarafından hazırlanan ve 1969 yılında kullanıma açılan yapı grubu; plaj, kabinler, gazino ve dinlenme evlerini içermektedir (Erkök ve Eren, 1973).

Adalar, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında siyasetçilerin tercih ettiği bir dinlenme alanı olmaya devam etmiştir. İsmet İnönü'nün Heybeliada'daki konutu, Atatürk'ün Büyükada'daki Anadolu Kulübü etkinliklerine katılımı Büyükada'nın tarihinde yer etmiş etkinliklerdendir. (Resim 2) (Resim 3) Sedat Hakkı Eldem'in tasarımı olan Büyükada Dilburnu Atatürk Köşkü projesi de sayfiye alanında yerel modernin bir örneğidir.

Resim 3. MoMove Veri Tabanına İşlenen Büyükada Anadolu Kulübü. (<http://exhibition.docomomo.com>)

Resim 4. Villa Sadıkoğlu, Büyükdada; Emin Necip Uzman, 1953. (Fotoğraf: Gökhan Tan; Kuruyazıcı, H., 2011, *Adalar Binalar Mimarlar*, Adalı Yayınları, İstanbul, s.45.)

Adalar'da Modern Konut

19. yüzyıldan itibaren turizm, spor ve dinlence mekânları modern hayata işlevsel çeşitlilik katarak, modern mimarlık mirasının en yaygın ürünleri olan konutlar ise, bilinen ve dönemin tasarımcılarının temsil aracı olarak tanımlananlar hariç, Adalar kimliği ve öyküsündeki yeri bağlamında tanınmamaktadır. Modernitenin gelişimi ve çeşitlenmesi, konut üzerinden okunur. Konutların Adalar yerleşim alanındaki özgür çeşitlenmesi, modern yaşama, İstanbul coğrafyasına bakışı gösteren örneklerdir. Adalar'da modern mimarlık örnekleri olarak konutların ortaya çıkışı 1930'lardır. Sosyal yaşantı, mimari anlayış, yapım sistemi ve malzemelerdeki değişimler sayfiye bölgelerinde tasarlanan konutları da etkilemiştir. Dönemin mimarlarının İstanbul'da olduğu gibi modernitenin yalın, ada coğrafyası ile biçimlenen özgün mimari ürünleri olacaktır.

Modern sayfiye konutları, yapıldıkları dönem değişen ihtiyaçlar, modern aile hayatı için geliştirilen alternatifler ve tasarım, malzeme, işçilikte yenilikleri yansıması ile birer belge niteliğindedir. Kent belleğinin önemli bir parçası olması ile kimlik değeri, dönemin tasarım anlayışını yansıması ile mimari değeri, günümüzde halen kullanılıyor olması ile işlevsel ve süreklilik değeri vardır. İstanbul için bir değerlendirme yapıldığında Adalar'daki modern konut mimarisinin bölgesel ölçekte öncü olma değeri taşıdığı söylenebilir. Adalar'daki modern konutların büyük bir çoğunluğu, İstanbul'un diğer sayfiye alanlarına kıyasla günümüze daha iyi korunarak ulaşmıştır. 1930'lardan itibaren

Resim 5. Kamhi-Grünberg İkiz Villası, Burgazada; Utarit İzgi. (SALT Araştırma, Utarit İzgi Arşivi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/195327>)

Resim 6. Geleneksel ve Modern Arasında Çekingen Bir Yaklaşım, Heybeliada. (Fotoğraf: M.A. Aşık, 2018)

tekil/ikiz villalar ve sokak sınırını oluşturan bitişik nizam evlerin oluşturduğu modern konut örneklerinden sonra 1960'lardaki yasal düzenlemelerle birlikte apartman örnekleri görülmeye başlanmıştır (Altan Ergut ve Erkmen, 2011).

Adalar'da özellikle Cumhuriyet dönemi ve sonrası deneysel bir mimarlık ortamı olduğu görülür. 1940'lardan itibaren Adalar'ın konut dizisine yeni bir yaklaşımın ürünleri eklenmeye başlayacaktır. Eklektik, geleneksel öğelerle biçimlenen sayfiyeye özgü konutlar, *art deco* ve modernist dilin bir aradalığında bir konut dokusu oluşturacaktır. Yapılar ve tasarlandıkları çevre, bir "açık hava müzesi" niteliği taşımaktadır.

1940'larda yapılan yapılarda geleneksel öğeler, 1950'lerden itibaren ise daha yalın kütleler kullanılmıştır. Cumhuriyet dönemi ve sonrasında Adalar'ın geleneksel ahşap ve kâğır dokusuna üslup çeşitliliği gösteren betonarme yapılar eklenmeye başlamıştır. Bu yapılar; geometrik kütlelerin cephelerde yatay-düşey üç boyutlu şeritler, geometrik bezemeler gibi üç boyutlu öğeler ile birleştiği *art deco* üsluptaki yapılar; yalın çizgileriyle modernist yapılar ya da her iki

üslubun bir arada kullanıldığı yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Sunalp, 2015). Bu yapılarda cumbalar ve geniş saçaklar görülmeye devam etmiştir. Sayfiye yaşantısının ve değişen yaşam kültürünün dışa dönüklüğünün bir göstergesi olarak bu dönem yapılarının geniş balkon ve teraslar ile tasarlanması da bu yapı çeşitliliğinde dikkat çekmektedir.

Bu çeşitliliği sağlayanlar, işverenler, mimarlar ve kalfalardır. R. D'Aronco, A. Vallaury, Vedat Tek, Küçüknikolaidis, Kaludis, M. Azar-yan gibi 19. yüzyıl-20. yüzyıl başında, başta İstanbul'un diğer sayfiye alanlarında olmak üzere, farklı işlevlerde yapıları bulunan mimarların yanı sıra, Cumhuriyet döneminin tasarımcıları Turgut Cansever, Abidin Mortaş, Asım Mutlu, Şevki Balmumcu, Emin Necip Uzman, Utarit İzgi, Sedat Hakkı Eldem, konut tasarımları ve yapılarıyla bu temsil ve özgürlük alanında mimari yaklaşımlarını uygulama fırsatı bulmuşlardır. (Resim 4-10)

Diğer adalarda görülen modern mimarlık hareketi, Sedefadası'nda modern sayfiye yapılaşmasının adanın tamamı üzerinden okunabildiği bir boyut kazanmıştır. 1956 yılında hazırlanan imar planı sonrasında ada bir yapı kooperatifi projesi ile imara açılmıştır. 1961 yılında Kadri Eroğan tarafından tasarımı yapılan ilk etap konut inşaatları tamamlanmıştır. Konutlara ek olarak plaj tesisleri, gazino ve bir çarşısı da olan proje inşaatı 1970'lerde de farklı mimarların tasarımlarıyla devam etmiştir (Eroğan, 1961) (Aslan ve Harman Aslan, 2016). Günümüzde adanın büyük çoğunluğu şahıs mülkiyetindedir ve sayfiye niteliğini korumaktadır. Kamusal alanlar ise günübirlik ziyarete açıktır.

Adalarda Modern Konutu Korumak

Koruma Araçları / Belgeleme

2018 yılında düzenlenen "Adalar'daki Mimari Miras ve Niteliğin Korunma ve Sürdürülmesi için Notlar" çalıştayı özelinde gerçekleştirilen "Adalar'daki Modern Mimarlık Mirasının (Korunma ve) Kayıt Altına Alınması" oturumu, tespit çalışmaları için detaylı bir başlangıç olmuştur. Çalışmaların sonuç raporunda tescilli ve tescile önerilen modern mimarlık ürünleri sunulmuştur (Şentürer, 2018). Diğer bir aşamada niteliklerin belirlenmesi amacıyla tescil kayıtlarının ve tescile önerilen yapıların ortak bir veri tabanında karşılaştırma yapabilmeyi olanaklı kılacak bir sistemle yer alması, belgelerin *güncellenebilir ve geliştirebilir bir formata taşınması* önemli olacaktır. Modern mimarlık ürünlerinin

Resim 7. İş Bankası Piyango Evleri, Büyükdada; Abidin Mortaş, 1950. (Mortaş, A., 1950, "Büyük Adada İki Piyango Evi", *Arkitekt*, 217-218, s.12.)

Resim 8. Heybeliada'da farklı bir biçimlenme: dizi konutlar. (Fotoğraf: M. A. Aşık, 2018)

korunması için belgeleme ve restorasyon çalışmaları yürüten DOCOMOMO Uluslararası Çalışma Grubu³, dijital ortama taşıdığı MoMove⁴ veri tabanında uluslararası bir kayıt sistemi oluşturmaktadır.

Veri tabanı oluşturmak için gerekli dokümanlara Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan anıt fişi ve DOCOMOMO'nun kullandığı kapsamlı envanter fişi örnek verilebilir. Bu iki belgede de yapıya ilişkin detaylı değerlendirmenin yer alıyor oluşunun dışında her yapı için ortak bilgilerin karşılaştırılabilir değerlere dönüşme olanağı da önemlidir (*Resim 12*). Avrupa Konseyi anıt fişi, kurullarda günümüzde de kullanılan belgedir. DOCOMOMO envanter fişi ise, 20. yüzyıla özgü nicelik ve nitelik ayrımını netleştirebilmek amacıyla değerlerin ve özgünlüğün tanımlandığı güncel durumu ön planda tutmaktadır. Bu dokümanın ilk olarak yapının ulaşılabilirliğine dair bilgiyi sorgulaması dikkat çekicidir. Gerek belgeleme çalışmaları sürecinde, gerek ziyaret ve kültür varlığının algısı için ulaşılabilirlik durumu temel verilerden biridir. Adalar özelinde ele alındığında, mevsimlik kullanım, şahıs mülkiyetindeki bahçeli evler ve bilgiye ulaşabilmekteki sınırlar, alandaki deneyimlemeyi sunmanın farklı yöntemlerini geliştirmenin gerekliliğini göstermektedir⁵.

Özgünlük

Yapının özgünlüğü dört temel veri üzerinden okunabilmektedir: Yer, işçilik, tasarım, malzeme (Feilden ve Jokilehto, 1998). *Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi*'nde işlev, gelenekler, somut olmayan miras, ilişkiler ve yerin ruhunun özgünlüğü üzerinde de durulmaktadır⁶. Adalardaki sayfiye kültürünün bütünü, temel bileşeni konut ile çeşitlenen özgün biçimlenmeleri barındırmaktadır. Adalar'daki konut mimarisinin özgünlüğü, onun yer ile bağının sadece topoğrafya kullanımı açısından değil, diğer özgün doğal çevre ve yapı çevrenin zenginliğinin türevleri olarak gelişmesindedir. Tasarım, mimar/kalfa/işveren ortaklığında işçiliğin de nitelikli olduğu özgün sonuçlar üretilmiştir.

Bütüncül Olma

Bütüncül olma, kültür varlığının ya da alanının niteliklerinin ve algısının bozulmamış bir bütün olarak korunma durumu ile tanımlanır. Kültürel peyzaj ve tarihi kentsel peyzaj tanımı altında yer alan alanlar, bütüncül olma durumu üzerinden tariflenmektedir. Modern mimarlık mirası bağ-

lamında da bir yerleşimin ortak niteliklerini tanımlayan bütüncül olma durumu, konut alanları için vazgeçilmez bir değerlendirme başlığıdır⁷. *Uygulama Rehberi* ayrıca bu bağlamda ilişkilerin ve işlevsel hareketliliğin önemini vurgular. Tehditlerin ve bozulma nedenlerinin kontrol altında olması, bu niteliğin varlığını tanımlamada önceliklidir.

Bütüncül olma, Prens Adaları için de öncelikli ve detaylı tanımlanması gerekli bir niteliktir. İstanbul ile ilişkisi, bu coğrafyaya özgü bir bütüncüllük tanımlamaktadır. Anakara konut mimarlığının örnekleri ile etkileşimi bağlamında karşılaştırmalı analizler, ikonik ya da kanonik örneklerin özgünlüğünü daha detaylı anlatmanın gerekliliğidir. Prens Adaları bütününde konut dokusu ve örnekleri de farklı bir bütüncüllük bağlamında değerlendirilmelidir.

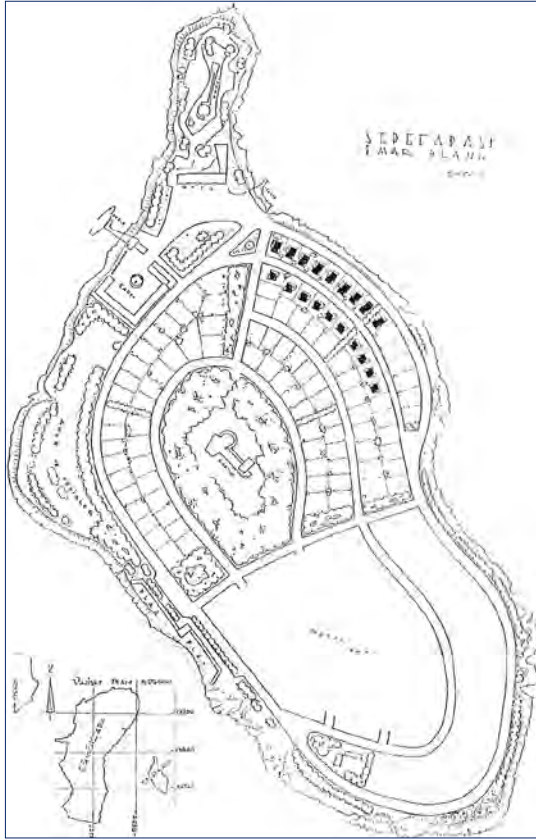
Değerler/Ölçütler

ICOMOS'un 20. yüzyıl mirası üzerine çalışan bilimsel komitesi ISC20C⁸ tarafından hazırlanan 2017 tarihli Madrid-Yeni Delhi dokümanı modern mimarlık mirasının korunması konu-

Resim 9. Halit Aksoy Apartmanı, Burgazada; Utarit İzgi, Ataman Demir, Ali Muslubas, 1968-1969 (Fotoğraf: Gökhan Tan, Kuruyazıcı, H. (2011). *Adalar Binalar Mimarlar*. İstanbul: Adalı Yayınları, s. 43)

Resim 10. İkiz Apartman, Kınalıada. Nişan Yaubyar. (Fotoğraf: Gökhan Tan; Kuruyazıcı, H., 2011, *Adalar Binalar Mimarlar*, Adalı Yayınları, İstanbul, s.98)

Resim 11. Sedefadası İmar Planı, 1956. (Eroğan, K., 1961, "Yeni Doğan Bir Sayfiye Yeri: Sedef Adası", *Arkitekt*, 304, s.116)

sunda uluslararası yaklaşımlar belirlemeyi hedefleyen bir metindir. Bu metin, her yapının kendi döneminin tanığı olduğundan yola çıkarak, değerlendirme için var olan ölçütlerle hareket etme önerisi getirmektedir⁹. Bu savı desteklemekle birlikte, DOCOMOMO'nun uluslararası envanteri değerlendirme ve nitelikleri daha detaylı ortaya koyma adına farklı değer başlıkları

eklediği görülmektedir¹⁰. Adalar konut mimarisi için değerler üzerinden bir egzersiz yapılabilir.

Teknik ya da teknolojik değer: İstanbul konutuna özgü tekniklerle karma, betonarme, topoğrafyaya uyumlu, daha serbest form arayışları Adalar'da uygulanmıştır.

Sosyal değer: Adalar, İstanbul ile paralel olarak kozmopolit olan ama bir arada olma kültürünün ve komşuluğun başka bir çevrenin içinde geliştiği bir dokudur. Kültürel kimlik ve yaşantı ile de süregelen, somut olmayan değer barındırmaktadır. Konut ve bağlantılı sayfiye işlevlerinin tanımladığı bir işlevsel değer ve kullanımın getirdiği bir yenilik değeri de bu bağlamda tanımlanabilir.

Kültürel ya da estetik değer: Tasarım, adalara özgü nitelikleriyle ve modernist yaklaşım çeşitlendirmeleriyle en güçlü değer olarak tanımlanabilir. Bu tespitin oluşturduğu kültürel ve estetik değer, temel koruma ölçütü olmalıdır ve korumayı politik bağlamlarda değerlendirmeye iten sosyal niteliklerin üzerinde yer almalıdır.

Kanonik olma değeri: Sayfiye konutları içinde özgün ikonik yapılar olduğu kadar, anonim, ancak mimari çeşitliliği ile Adalara özgü kimliği yaratan nitelikli örnekler de değerlendirilmelidir.

Tarihi belge ve referans değeri: Adalar'ın mimarlık tarihinde aktörleri bağlamında özgün bir öyküsü olması Adalar tarihinin bir belgesi olarak bu değeri tanımlamaktadır. Mimarlık

NEW	INTERNATIONAL	SELECTION	DOCUMENTATION	FICHE
for office use Wp/ref no: _____ Nai ref no: _____				
composed by working party of: Turkey DOCOMOMO TR identification number: _____				
0. Picture of building/ group of buildings/ urban scheme/ landscape/ garden depicted item : Rıza Derviş House, Buyukada source: Burcu Selcen Yalcin				
0.1 accessibility opening hours/ viewing arrangements: It is not open to the public. A visit to the building and its site can be arranged by contacting the owner.				
1. Identity of building/ group of buildings/group of buildings/ landscape/ garden 1.1 Data for identification current name: Rıza Derviş Villası former/original/variant name: Nizam Caddesi number(s) and name(s) of street(s): İstanbul town: Buyukada province: 34970 post code: Turkey country: _____ national topographical grid reference: _____ estimated area of site in hectares: circa 5 current typology: Summer (single) house former/original/variant typology: Summer house comments on typology: _____				
1.2 Current owner(s) name: Neslihan Taki town: Nizam Caddesi, No: 20				
4.1 technical evaluation: 4.2 social evaluation: Rıza Derviş House is a Sedat Hakkı Eldem design. The architect has designed only two houses on the Prince's islands and this is one of them. Designed by one of the most well-known Turkish architects of this period creates a social value. The family who commissioned the architect to design and build this house is also a well known family on Buyukada. It is obvious that the Derviş family has lived many memories in the house and there is continuity. Today the grandson of Rıza Derviş is also the inhabitant of the house.				
4.3 cultural and aesthetic evaluation: The house has a great modernist aesthetical value. It has also a cultural value. Especially with the unchanged inner spaces decoration it reflects the taste of the elite class of the Turkish society at the period when it was built.				
Comparative significance 4.4 canonical status (local, national, international)				
4.5 historic and reference values: 5. Documentation 5.1 archives/written records/correspondence etc: (state location/ address)				
5.2 principal publications (in chronological order): Buyukada'da Bir Villa. (1938) <i>Arkitekt</i> , No:5, İstanbul. Buyukada'da bir Kiosk. (1967) <i>Akademik</i> , 6, p. 24-28, İstanbul. Eldem, S. H. (1982) <i>Buyuk Konutlar, Proje Uygulama, Yaprak Publications</i> , Ankara. Forsing, C. ve Beck, C. (1997) <i>İstanbul (An architectural guide)</i> , Batsford Architecture publications. Bozdoğan, S. Yenil, E. ve Özkan, S., (2005) <i>Sedat Eldem</i> , Literatür publications, İstanbul. Yalcin, B., S. (2007) "Bir Sedat Hakkı Eldem Tasarımı: Buyukada Rıza Derviş Villası", <i>Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları</i> , IIR Poster Presentations, Erciyes University, Kayseri. Yalcin, B., S. (2008) <i>50 Yasında Bir Sedat Hakkı Eldem Tasarımı, Buyukada Rıza Derviş Villası</i> , <i>Mimarist</i> , no: 26, İstanbul Architect's Chamber Publications, İstanbul.				
5.3 visual material (state location/ address) original visual records/drawings/photographs/others: Eldem, S. H. (1982) <i>Buyuk Konutlar, Proje Uygulama, Yaprak Kitabevi</i> , Ankara. Bozdoğan, S. Yenil, E. ve Özkan, S., (2005) <i>Sedat Eldem</i> , Literatür yayıncılık, İstanbul http://arkiv.arkitera.com/p2768-riza-dervis-kosku.html recent photographs and survey drawings: Recent photographs have been taken by Burcu Selcen Yalcin in 2007. film/video/other sources: _____				
5.4 list documents included in supplementary dossier				

Resim12. Rıza Derviş Villası için Modern Konut Ödevi Örneği olarak hazırlanan DOCOMOMO International Envanter Fişi, 2005. (DOCOMOMO Türkiye Çalışma Grubu Arşivi)

dilindeki farklılıklar, birbiri için tasarım kaynağı olmuştur. Yapıların yayımlanmış olması, örneğin inşa edildikleri dönemde *Arkitekt* dergisi ya da yakın tarihli referans yayınlarda yer alması, yarışma projesi olması, mimarların ya da kalfaların ve işverenin kimliği gibi başlıklar tarihi belge ve referans değeri taşımanın yanı sıra, eğitim kaynağı olarak da tanımlanmalıdır.

Tehditler

Adalar'da Antik Dönem, Bizans ve erken Osmanlı Dönemi'ne ilişkin dini, askeri ve endüstri yapılarının kalıntı ve izleri mevcuttur. Bu izlerin korunması daha çok yöntem adına tartışılması gereken konulardır. Yakın tarihli yapılar ise belgeleme, tescil ve yasal duruma ilişkin eksik ve boşluklar içermesi açısından daha farklı riskler altındadır. Büyükada Motola Evi ve Burgazada Ventura Evi yıkımları ile riskler ve yıkımla sonuçlanan kararlar kendini Adalar'da da göstermeye başlamıştır.

Yasal durum bağlamında 1970'lerin sonundan başlayan koruma süreci boyunca alınan kararlar olumludur; ancak son dönem değişiklikleri riskler bağlamında tartışmalıdır. Sahip oldukları tarihi ve kültürel mirasın kendine özgü bir bütün oluşturması nedeniyle Büyükada, Heybeliada, Burgazada, Kınalıada Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 09.10.1976 tarih ve 9461 sayılı kararıyla kentsel sit ve ayrıca Büyükada, Heybeliada, Burgazadası ve Kınalıada'nın bütününe doğal sit ilan edilmiştir. 20. yüzyıl modern mimarlık örnekleriyle oluşmuş özel mülk niteliğindeki Sedefadası ve Büyükada, Heybeliada, Burgazadası ve Kınalıada, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 31.03.1984 tarihinde 234 sayılı karar ile "sit alanları bütünü" ilan edilmiştir¹¹. 2011-2017 yılları arasında tartışmalı koruma ve uygulama amaçlı nazım imar planları yapılmıştır. Yıkım, niteliksiz yapılaşma ve işlev değişikliği üzerinden yürütülen tartışmaların en büyük risk alanını, henüz belgeleme ve tescil çalışmaları sürecinde olan modern mimarlık mirası, özellikle de konutlar oluşturmaktadır.

Doğal bir tampon bölgesine sahip oluşu ile büyüme riskinin sınırlandığı Adalar için, 10.01.2020 tarih ve 6931 sayılı karar ile Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları, V No'lu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından ilan edilmiştir. Geçiş dönemi yapılaşma koşulları bağlamında Adalar'da koruma imar planları hazırlanana kadar geçen süre içerisinde tescilsiz parsellerde yeni inşaatlar yapılabilecektir. Bu

durum tescilsiz modern konutların yıkılma tehdidini ciddi oranda artırmaktadır. Geçiş dönemi yapılaşma koşullarının yarattığı risk, belgelemenin ve ardından toplu tescilin en geçerli araç olarak kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Deprem riski altında olan yerleşmede yer alan sağlıklı / niteliksiz yapıların yenilenmesine olanak veren koşullar, modern konutun yıkım kararlarında karşılaşılan bu gerekçenin Adalar'da da uygulanabileceğinin göstergesidir.

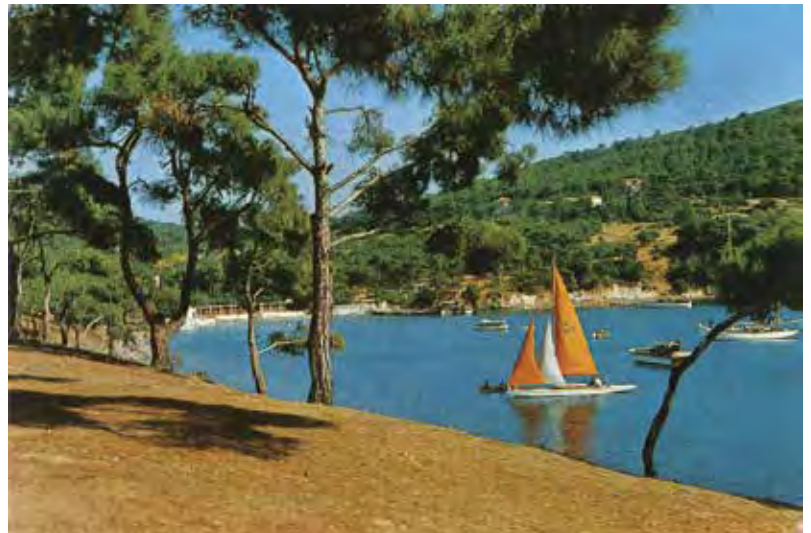
Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nin 20. yüzyıl kent dokuları için önerisi, özellikle yapılaşma ve büyüme konusundaki risk ve tehditlerin kontrol edilebileceği örnekleri korumaya öncelik vermektir. Bu karar, miras başvuru sürecini de tehdit altında bırakmaktadır⁵.

Sonsöz: Koruma Olasılıkları

Prens Adaları, adalar kültürel peyzaj alanı olarak da, tarihi kentsel peyzaj kavramıyla da kapsamı ve mimarlık dizgesinin çok boyutluluğunun varlığı üzerinden tanımlanabilir. Özgün örnekler, tüm nitelikli mimariyi ve bu kapsamdaki modern mimarlık ürünlerini elbette içermelidir. Adalar'ın modern mirası; tekil kararlar, adalar bütünü ve İstanbul ile ilişkisi ve etkileşimi bağlamında da tanımlanmalıdır. Bu üç alanı ayrı ayrı ve birlikte değerlendiren bir yönetim planı mutlaka gerekli görülmektedir.

2019 yılında Dünya Miras Alanı olmak için geçici listeye "Tarihi Kentsel Peyzaj" tanımı ile başvurulmuştur¹². Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı, 10 Kasım 2011'de UNESCO Genel Konferansı'nda kabul edilmiştir¹³. Tarihi kentsel peyzaj, fiziki çevrenin korunmasının ötesine geçerek, somut ve somut olmayan tüm nitelikleri de dahil olmak üzere, insanın yaşadığı çevrenin bütününe odaklanmaktadır¹⁴ (*Resim 13*). Bu bağlamda modern mirasın ve konut

Resim 13. Yörükali Plajı, su sporları ve doğal yapıyı gösteren bir kartpostal, Büyükada. (SALT Araştırma, Büyükada Koleksiyonu: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/115997>)

çeşitliliğinin özgünlüğü Adalar'da kent peyzajının baskın bir bileşeni olarak da tanımlanmalıdır.

Özellikle ikonik konut yapıları için ziyaret olanağı, yapının kullanım, bütüncül tasarım ve iç mekân niteliklerinin deneyimlenmesi ile farklı bir algılama ve korunma sunma olanağı yaratacaktır. Süreli kullanıcı ise bu bilginin içine dahil olma potansiyelini değerlendirebilmelidir. Tanıtım, gezi ve keşif imkânları artmalıdır. Büyüka-da'ya da uzanan İstanbul Bienali gibi süreli aktiviteler / ara kullanımlar da tehdit altında olana ya da korunmuş olana dikkat çekme adına bir fırsat sunmaktadır. (Resim 13)

M. Aygün Aşık, Arş. Gör., Altınbaş Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi Mimarlık Bölümü; YTÜ Rölöve-Restorasyon Doktora Programı Öğrencisi

Ebru Omay, Doç. Dr., YTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Notlar

1. "Sayfiye" tanımı için bkz. Türk Dil Kurumu Sözlükleri <https://sozluk.gov.tr/>
2. Türkiye'deki çalışmalar için bkz. *Betonart* dergisi 56. sayı ve *Dosya* dergisi 43. sayı. Uluslararası ölçekteki çalışmalar için bkz. *Modern Movement in Architecture: Selections from the DOCOMOMO Registers*, 2000.
3. DOCOMOMO, *Documentation and Conservation of Modern Movement*, modern mimarlık mirasının korunması konusuna çalışan uluslararası çalışma grubu, bkz. www.docomomo.com
4. MoMove: DOCOMOMO Virtual Exhibition, bkz. exhibition.docomomo.com
5. Envanter fişleri için bkz. www.docomomo.com/registers
6. UNESCO tarafından hazırlanan Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi: <https://whc.unesco.org/archive/opguide12-en.pdf>

7. <https://www.docomomo-us.org/explore-modern/explore-the-register/how-to-evaluate-modern>
8. ICOMOS ISC20C için bkz. <http://www.icomos-isc20c.org>
9. ICOMOS ISC20C Madrid-New Delhi Dokümanı, 2017, Madde 1.1.
10. www.docomomo.com/registers
11. <http://www.adalar.bel.tr/>
12. Adalar Dünya Miras Listesi Başvuru Belgesi: Tarihi Kentsel Peyzaj olarak Prens Adaları, <https://www.dunya-mirasiadalar.com/dma-basvuru-dosyasi>.
13. Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı "I. Tanımlama" başlığı altındaki 8. ve 9. maddeler ve tam metin için bkz. <http://www.unesco.org.tr/Pages/590/176>
14. Kültürel Mirası Koruma Derneği "Tarihi Kentler için Yeni Yaşam" broşürü için bkz. <http://koruprojesi.org/?p=bilgi-bankasi>; Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri tam metin için bkz. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf

Kaynaklar

- Altan Ergut, E., Erkmen, A. (2011) "Adalar'da Mimarlık", *Adalar Binalar Mimarlar*, (H. Kuruyazıcı), Adalı Yayınları, İstanbul.
- Anonim (1935) "Yörük Ali Plâjı Proje Müsabakası", *Arkitekt*, Sayı: 54, s.171-178.
- Aslan, A. S., Harman Aslan, E. (2016) "Sedefadasi Koope-ratif Konutları", *Docomomo Türkiye Ulusal Çalışma Grubu Poster Sunuşları: Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları XII*, Samsun, s.56.
- Bilsel, C. (2010) "İstanbul'un Dönüşümleri: Prost Planlaması ve Modern Kenti Yaratmak", *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent, 1910-2010*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, s.49-67.
- Dünya Miras Listesi Başvuru Dosyası: Tarihi Kentsel Peyzaj olarak Prens Adaları*, (tarih yok). 2020 tarihinde <https://www.dunyamirasiadalar.com> adresinden alındı.
- Erkiliç, N., Eren, İ. (1973) "Yörükali Plajı ve Turistik Tesisleri", *Arkitekt*, Sayı: 352, s.165-168.
- Eroğan, K. (1961) "Yeni Doğan Bir Sayfiye Yeri: 'Sedef Adası'", *Arkitekt*, Sayı: 304, s.114-119.
- Feilden, B., Jokilehto, J. (1998) *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, ICCROM, Roma.
- Salman, Y. (2015) "Adalar'da Modern ve Çağdaş Mimari", *İstanbul Mimarlık Rehberi* (Ed. A. Batur, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul.
- Sunalp, A. (2015) "İstanbul Adaları ve 'Öteki Kültür Mirası'", *I. İstanbul Adaları Sempozyumu*, Adalar Kültür Derneği, İstanbul, s.408-420.
- Şentürer, A. (2018) "Adalar'daki Mimari Miras ve Niteliğin Korunma ve Sürdürülmesi için Notlar", *Adalı*, Sayı: 156.
- Yağan, N. B. (2015) *1980 Öncesinde İstanbul'da Tarihi Sayfiye Alanlarında Kentsel ve Mekânsal Değişim Süreci*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Conserving the Modern House in the Princes' Islands
Princes' Islands build a group of urban leisure heritage with its unique geographical and cultural relationship with İstanbul. The four islands, Büyükada, Heybeliada, Burgazada and Kınalıada have a valuable variety of modern heritage related to urban leisure culture since the 1930's. Sedefadasi was planned as a modern urban development area in the 1970's.

The Islands are a whole, as cultural and natural heritage has values which deserve an integrated conservation management. An important tool is to document the heritage in detail for each island. The quality and quantity are based on modern architectural heritage regarding to the developments after 1930's.

Today, conservation measurements like inventories and plans are valid but modern architectural heritage has its own threats and risks. To prevent them is possible with a detailed inventory and listing describing the values of this heritage primarily. The islands are nominated for World Heritage Tentative List as a historical urban landscape. This is an opportunity to describe the authenticity and values of the modern houses with their varieties in design and craftsmanship.

The article focuses on current conservation issues regarding to this heritage in different terms aiming to clarify the opportunities of preserving the architectural culture of the Princes' Islands.

Heybeliada'da Bir Modern Mimarlık Mirası: Heybeliada Sanatoryumu Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu

Canse Yüzer

“Sanatoryoma doğru yürüyorum... Koskoca yolda, kimseler yok... Ta ileride, çamların çerçevelediği yolda bir kadın silüeti görüyorum. Yorgun omuzlarına çöken hayat dağdağasının sikleti altında ezilmiş gibi bir yürüyüşü var... O da aynı yolu takip ediyor... Sanatoryoma gidiyor... Kim bilir onun da ne derdi var? Ya kendisi veyahut, çok sevdiği bir kimsesi hasta... İki tarafı çamla çevrilmiş olan asfalt yolda, onun ve benim topuklarımızın çıkardığı muttarit abenkten başka bir şey yok...”
(Öksüzcü, 1940).

20. yüzyıl başında Türkiye’de toplum sağlığını ciddi biçimde tehdit eden hastalıklardan biri olan verem, Cumhuriyet sonrası modernleşme pratiklerinin öznesi olan toplumun sağlıklı bireylerden oluşması hedefinin önündeki engellerden biri durumundadır. Verem hastalığıyla mücadele, Cumhuriyet’in ilk yıllarında ağırlıklı olarak gönüllülük temelli, sistematik olmaktan uzak biçimde ilerlemiş, kapsamlı bir sağlık politikası geliştirilmesi ise ancak 1940’lardan itibaren gerçekleştirilebilmiştir. Bununla birlikte, dönemin hekimlerinin öncülüğünde kitle iletişim araçları ve eğitim yoluyla veremle ilgili bir kamuoyu oluşturulmasının yanı sıra, tedaviye yönelik ilaç, aşı ve sağlık kurumlarının geliştirilmesi hedeflenmiştir (Resim 1) (İlikan Rasimoğlu, 2018). 1924 yılında kurulan Heybeliada Sanatoryumu, dönemin sağlık politikaları ekseninde veremle mücadelenin somut adımlarından biri olmuştur (Resim 2).

Veremle Mücadelenin Mekânsal Yansımaları: Sanatoryumlar

Veremin tedavisinde iklimin etkisinin fark edilmesi ve yüksek yerlerdeki temiz havanın iyileşme oranını artırdığı düşüncesiyle 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa’da hastalar deniz kıyısına yakın, çoğunlukla çam ağaçlarının yoğun olduğu yerlerde, kuru ve açık havada tedavi edilmeye başlanmıştır. Avrupa nüfusunun verem hastalığından ciddi oranda etkilendiği 19. yüzyıl sonlarında verem tehlikesine ilişkin kayıtların Osmanlı Devleti’nde de yoğunlaştığı görülmektedir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki dönemde hastalığın tedavisine yönelik çeşitli girişimler yapılmış, ölümlerin altında birinin veremden kaynaklandığı İstanbul’da, çocuklara yönelik birkaç sanatoryum ve hastane açılmıştır.

Bu dönemde Osmanlı hekimleri Avrupa’yı, özellikle İsviçre’deki sanatoryumları örnek göstererek, sanatoryumların yüksek ve çamlık bölgelerde açılmasını tavsiye etmektedir. Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahaneninin verem hastalığıyla ilgili düzenlediği 1895 tarihli raporda hastalığın nedenleri, korunma ve tedavi yöntemleri üzerinde durulmakta ve Prens Adaları’nın, bir sanatoryum açılması için uygun olduğu fikri dile getirilmektedir. Osmanlı Devleti’nde faaliyete geçen ilk sanatoryumlardan, 1902’de açılan Burgazada’daki yazlık sanatoryum ile 1906’da Hamidiye Etfal Hastanesinde açılan sanatoryum yalnızca çocuk hastaları tedavi etmeye yöneliktir. 1906’da yalnızca verem hastalarını kabul eden sekiz pavyonlu Mavrokordato Hastanesinin yapımına başlanmıştır. Savaş sonrasında harap haldeki bu pavyonlardan ikisi onarılmış ve 1920 yılında Yedikule Yakın Doğu Tüberkülozlu Çocuklar Hastanesi olarak hizmete açılmıştır (Yıldırım vd., 2012:14-50). 1923 yılında askeri bir sanatoryum kurulması için Harbiye Nezaretinin kullandığı Maltepe talimgâh pavyonları ile Heybeliada’daki Mekteb-i Harbiye Nekahethanesine ait yapıların değerlendirilmesinin ardından, Heybeliada’daki mevcut binanın basit bir onarımla sanatoryuma dönüştürülmesinin uygun olduğuna karar verilmiş ancak,

Resim 1. İstanbul Veremle Mücadele Cemiyetinin halkı bilinçlendirmek amacıyla yayımladığı *Yaşamak Yolu* dergisinin 1935 yılı Mayıs sayısı ile 1953 yılı Verem Haftası özel sayısının kapakları (Anonim, 1935; Anonim, 1953).

Resim 2. Heybeliada Sanatoryumunun ilk yerleşkesi ve en solda ikinci yerleşkede inşaat halindeki Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu (Gorbon aile arşivi).

Resim 3. Heybeliada kadastral durum paftasında solda ilk yerleşke yapıları ve sağda Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonunun yer aldığı ikinci yerleşkeye ait yapılar (Aydın, 2011:197'deki harita kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır).

yapının göçmenlere tahsis edilmesi nedeniyle bu girişim tamamlanamamıştır (Gökçe, 1957:8). Aynı yıl Büyüka'da açılan özel sanatoryum yetişkinlerin tedavisine yönelik tek kurumdur (Yıldırım, 2010:98).

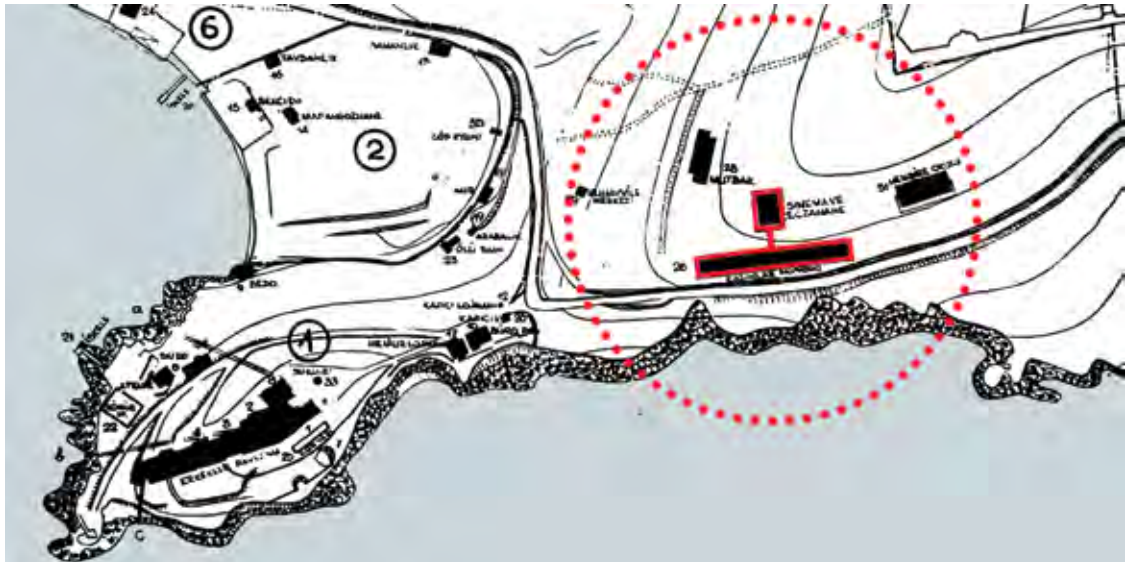
Veremden etkilenen kentlerin başında gelen İstanbul'da¹ bir sanatoryum açılması fikri 1924 yılında yeniden gündeme gelmiştir. Aynı yıl Sıhhat Vekâleti bütçesine 50 yataklı bir sanatoryum yapılması için gerekli ödenek konulmasını izleyen süreçte, Heybeliada'da bir süre göçmenlerin iskân edildiği Yeşilburun mevkiindeki askeri nekahethanenin onararak sanatoryuma dönüştürülmesine karar verilmiştir. Gerekli onarımların ardından Heybeliada Sanatoryumu 1 Kasım 1924'te hizmete girmiştir. Sanatoryum, 1939 yılına kadar inşa edilen yeni yapılarla genişletilecektir (Gökçe, 1957:71).

Modern Bir Sağlık Yapısı: Heybeliada Sanatoryumu ve Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu

1945'te sanatoryumun kapasitesini iki katına çıkaracak yeni bir pavyonun inşası kararı alınır. Meclis'ten alınan ödenek ve sürecin hızlanması için çıkarılan bir kanunla Kızılay Derneğine devredilen inşa işi 1946'da tamamlanarak, bu kez Değirmen-tepe mevkiinde kadın hastalar için 232 yataklı yeni bir pavyon ve servis yapılarını içeren yeni bir yapı grubu inşa edilir (Resim 3).

Heybeliada Sanatoryumunun ilk yerleşkesine ait yapılar Çam Limanı etrafındaki dik yamaçlar ve çam ağaçlarının çevrelediği bir alanda güney yamacına, denizden 20-34 metre yüksekliğe; Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonunun içinde yer aldığı ikinci grup yapılar ise Değirmen Tepe'nin güneydoğu yamacına, denizden 60 metre yüksekliğe inşa edilmiştir (Gökçe, 1957:30, 116-123) (Resim 4). Heybeliada'nın kuzey rüzgârlarından korunma sağlayan çam ormanları, denizle çevrili olmasının etkisiyle yazın yüksek ve kışın alçak olan atmosfer basıncının oluşturduğu dengeli, düşük nem oranına sahip, yağmur ve güneşin olumlu etkilerinin görülebildiği iklim koşulları verem hastalığının tedavisi açısından oldukça faydalıdır (Gökçe, 1948; Dinçmen, 1994). Her iki yerleşkedeki yapıların konumları ve yönelmeleri de hâkim rüzgâr ve güneş gibi verem tedavisinde etkili çevresel koşullar dikkate alınarak planlanmıştır (Gökçe, 1957:63-65).

Sanatoryumun ilk yerleşkesindeki memurlar pavyonu, mutfak ve çamaşırhane gibi servis binalarını da içeren yapıların tümü, 1930 yılında belirli işlevsel ve teknik gereksinimler doğrultusunda planlanmış ancak, ekonomik gerekçelerle etaplar halinde inşa edilmiştir. Biçimsel özelliklerindeki farklılıklara karşın, tüm yapılar bütüncül bir tasarım kurgusunun parçasıdır. Sanatoryumun kapasitesini artırmak amacıyla mevcut yapıya ek ola-

Resim 4. Sanatoryumun iki yerleşkesini gösteren vaziyet planında Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu (Gökçe, 1957'deki vaziyet planı kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır).

rak, 1930'da inşa edilen tek katlı ilk pavyona, 1931 yılında bir kat daha eklenmiştir. Kadın hastalara tahsis edilecek pavyonun inşasına 1930 yılı sonlarında başlanmış ve yapı 1932'de tamamlanmıştır. 1933 yılında laboratuvar, ameliyathane ve eczaneyi içeren teknik blok inşa edilmiştir. Sanatoryumun ilk yerleşkesindeki son pavyonun inşasına 1938'de başlanmış ve yapı 1939 yılı sonlarında tamamlanmıştır (Gökçe, 1957:116). Yerleşkede ayrıca, inşasına 1953'te başlanan ve verem hastalığına yakalananların ruhsal ve sosyal durumlarını desteklemek amacıyla kurulan ilk merkezlerden biri olan Heybeliada Rehabilitasyon Merkezi, 1954 Haziranında tamamlanarak faaliyete geçmiştir (Anonim, 1964a).

Heybeliada Sanatoryumunun 1946'da inşa edilmeye başlanan ikinci yapılar grubu, eğimli bir arazide farklı kotlarda yer alan, 1955 yılında Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu ismi verilen kadınlar pavyonu², mutfak yapısı³, trafo (muhavile merkezi), su deposu ve 1954'te inşa edilen hemşire okulundan oluşmaktadır (*Resim 5*). Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu yeni yerleşkenin ana yapısıdır (*Resim 6, 7*). Tasarımı ve uygulama sürecinin sevk ve idaresi Rebii Gorbun tarafından gerçekleştirilen pavyonun inşası, dönemin önemli inşaat firmalarından Haymil tarafından gerçekleştirilmiş ve yapı 1 Ocak 1947 tarihinde faaliyete geçmiştir (Gökçe, 1957:119, 123). Söz konusu pavyon yalnızca tasarım süreci, işlev ve biçimsel dili açısından değil, etkin bir işveren-mimar işbirliğini örneklemesi açısından da dönemi içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Başhekim Gökçe, tasarım ve inşa sürecini şu ifadelerle aktarmaktadır:

(...) Meselenin tahakkuk etmesi üzerine yirmi senelik tecrübelerle istinat edilerek bu iptidai plan üzerine çok daha esash tadilat yapılarak tarafımdan hazırlanan taslak ve tesbit ettiğim program dahilinde bir plan hazırlanması için, emaneten inşaatı yaptıracak olan, yüksek mimar Rebii Gorbun ile birlikte çalışmaya başladık. Yüksek vasıfta bir mimar ve çok anlayışlı bir insan olan Rebii Gorbun ile müşterek ve sıkı bir çalışma neticesinde fonksiyon bakımından bizi, mühendislik ve mimari bakımlardan da onları tamamiyle tatmin edecek bir plan ortaya çıktı. Binanın bu mükemmeliyette yapılmasına esas amil olan bu kıymetli mimarı burada şükranla anmayı kendime vazife sayarım.

Bu plan üzerinde, ince teferruata kadar, o kadar iyi bir şekilde çalışılmıştır ki bina yapıları on seneye yakın bir zaman geçtiği halde ben ve arkadaşlarım hiçbir noktası hakkında en ufak bir tenkit yapmak ihtiyacını duymadık.

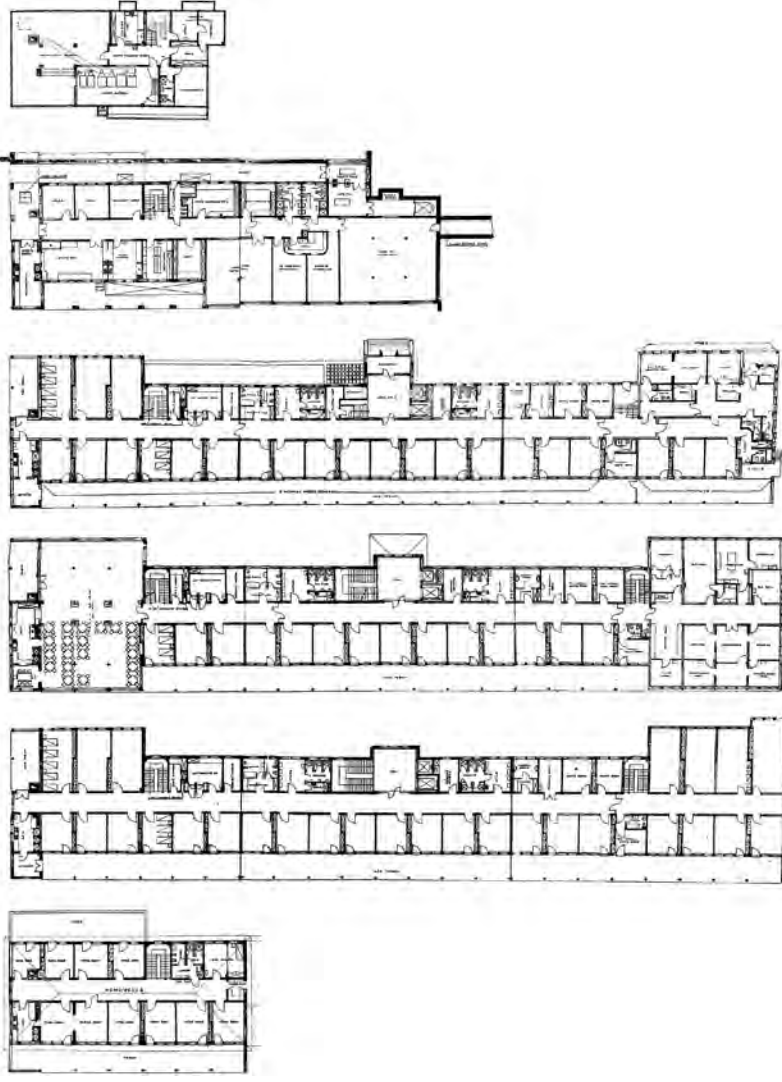
Bir sağlık müessesesi inşa edeceklerin onu kullanacaklarla baş başa çalışmalarını şart kılan yeni hastane mimarisi telakkisine uygun olan bu

çalışmanın mahsulü olan bu bina aynı zamanda bu tarzı telakkinin yaşayan bir numunesi olmuştur (Gökçe, 1957:119-120).

Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu birbirine kapalı bir köprüyle bağlanan, sanatoryum binası ile sinema ve eczanenin yer aldığı ek bloktan⁴ oluşmaktadır. Cephe uzunluğu yüz metreden fazla olan pavyonun özgün halinde, zemin, iki normal kat, üçüncü kısmi kat ile güneybatı cephesinde arazi eğimi nedeniyle biri açığa çıkan iki bodrum kat bulunmaktadır (*Resim 8*). Bodrum

Resim 5-6-7. İlk inşa edildiği dönemde (sırasıyla) mutfak yapısı, deniz cephesi ve kara cephesi (Gorbun aile arşivi).

Resim 8. Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu kat planları (Gökçe, 1957).

katlarda otopsi bölümü, teknik hacimler, servis alanları ile radyo, konferans ve plak yayınları yapılan bir mekân yer alır. Yapıda, ilki birinci bodrum kat, diğer ikisi ise zemin katta olmak üzere üç ayrı giriş planlanmıştır. Zemin katta ayrı bir girişe sahip idari birimler, bulaşıcı hastalık durumları için ayrılan özel hasta odaları ve balkonlu hasta odaları yer alır. Birinci kat, hasta odaları, yemekhane, muayene odaları, ofisler ve medikal servisler olacak biçimde planlanmıştır (Resim 9, 10). İkinci katta balkonlu ve balkonsuz hasta odaları, üçüncü katta ise hemşirelere tahsis edilen birimler yer alır. Ön cephede hasta

Resim 9. Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu hasta odası (Gorbon aile arşivi).

odaları boyunca devam eden ve tedavinin önemli bir parçası olan üç metre genişliğindeki kür balkonları cephe biçimlenmesi üzerinde de oldukça etkilidir (Resim 11, 12).

Birinci kat kotundan kapalı bir köprü ile Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonuna bağlanan üç katlı ek blokun zemin katında ziyaretçi odaları, birinci katta ise eczane ve iki kat yüksekliğindeki sinema salonu yer alır (Resim 13). Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu kalorifer, soğuk ve sıcak su, elektrik, radyo ve hoparlör tesisatları, diya-fon, gündüz ve gece ışık tertibatı gibi özellikleriyle yapıldığı döneme göre oldukça donanımlı bir yapıdır (Gökçe, 1957:126).

1955 yılına gelindiğinde Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonunun yer aldığı yeni yapı grubuyla birlikte Heybeliada Sanatoryumu, bakteriyoloji ve röntgen laboratuvarları, göğüs cerrahisi, boğaz-burun ve diş servisleriyle birlikte 510 yataklı sanatoryum, 60 yataklı rehabilitasyon merkezi ve 60 yataklı hemşire okulunu kapsayan bir yerleşke görünümündedir. 1964 yılı itibarıyla sanatoryumda 50 bini aşan sayıda hasta tedavi edilmiş, yetişen uzman doktor sayısı 173'e ulaşmış, hemşire okulu 221 mezun vermiş ve 322 kişi rehabilitasyon merkezinden meslek edinerek mezun olmuştur (Anonim, 1964b).

Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu, 2005 yılına kadar Heybeliada Sanatoryumu Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi bünyesinde Göğüs Hastanesi Binası olarak hizmet vermiştir. Hastane giderlerine Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan desteğin 1980'lerden itibaren kesilmesiyle kurumda gerekli bakım ve onarımların yapılmasında güçlüklerle karşılaşmaya başlanmıştır. Sanatoryumun ilk yerleşkesindeki bazı yapılar 1999 depreminde hasar görmüş ve hasarlı iki blok 2001 yılında restore edilmiştir. Hastane 2005 yılında hasta sayısının düşük olması, gelir-gider dengesindeki bozukluk, personel istihdamında yaşanan sorunlar gibi gerekçelerle Sağlık Bakanlığı tarafından kapatılmış, tıbbi donanımı Süreyya Paşa Göğüs Kalp ve Damar Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesine nakledilmiştir. İlk yerleşkedeki eski nekahethane binası, 2009 yılında çatısında çıkan yangınla kullanılamaz hale gelmiştir (Gürkan ve Ulus, 2011). Sanatoryumun konumu, kuruluş aşamasındaki olumlu etkisinin aksine yıllar sonra bu defa kapatılmasında rol oynamış görünmektedir. Cumhuriyet döneminin sağlık politikalarının ve veremle mücadelenin mekânsal ifadeleri olan tescilli yapılarıyla her iki yerleşke, günümüzde atıl halde ve kaderine terk edilmiş durumdadır (Resim 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20).

Resim 10. Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu yemek salonu (Gorbon aile arşivi).

Resim 11. Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu kür balkonları (Gorbon aile arşivi).

Ölçeği ve özgün işlevini değişen biçimlerde sürdürebilmesi, yıkım veya majör değişikliklerin öznesi olan modern mimarlık ürünlerinin aksine, Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonunun günümüze ulaşmasında etkili olmuş olmalıdır. Pavyon ve mutfak yapısı, 22.11.2018 tarih ve 5810 numaralı kararla Koruma Grubu II olarak tescillenmiştir. Mülkiyeti Maliye Hazinesinde olan, pavyonun ve mutfağın yer aldığı 113 ada 2 parsel günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığına tahsislidir (İstanbul 5 numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, 2018).

Bir Modern Mimarlık Mirası Olarak Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu

Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu, verem hastalığının tedavisi için uygun koşullara sahip olan Heybeliada'da yerleşim alanlarından görece uzak, günümüzde birinci derece sit alanı olan çam ormanı içindeki bir arazide konumlanan; doğal çevre, arazi ve birbirleriyle ilişkilenme biçimleri verem hastalığına yönelik kurgulanmış bir yapılar grubunun parçasıdır. Mevcut yol ile arazi eğimine paralel ve güneye yönlenecek biçimde konumlanan Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu, yerleşim kararlarıyla yere ait, bütüncül bir tasarım kurgusu yansıtmaktadır. Yapının çevre ilişkilerinin yanı sıra kütle biçimlenmesi, cephe düzeni ve yalın iç mekân düzenlemeleri de modernist yaklaşımın izlerini taşımaktadır.

Kamusal alan için üretilen, yeni bir yapı türü ve geleneksel mekân çözümlerinin bütüncül bir tasarım kurgusuna dönüştüğü özgün bir örnek olan Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonunun, kullanım sürecinde bazı müdahaleler geçirmiş olduğu görülmekle birlikte, yapıda ciddi bir strüktürel problem olmadığı görülmektedir. Yapının günümüze ulaşan cephe elemanları özgünlüğünü büyük oranda korumaktadır⁵.

Sanatoryum yerleşkesinin ve Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonunun güncel durumu, yerel ve uluslararası ortamda süregelen, yakın geçmişe ait modern mimarlık ürünlerinin kültür

mirası olarak tanımlanması ve korunmasına yönelik tartışmalarla ilişkili görünmektedir. DOCOMOMO'nun "tarihi referansların olmadığı, süsleme ve dekorasyon yerine işleve, tekniğe ya da mekânsal şartlara dayalı modern tasarım ilkelerini barındıran ürünler" olarak tanımladığı modern mimarlık mirası kapsamı, günümüzde bölgesel varyasyonlar ve gelenekselden etkilenen örneklerle birlikte daha geniş ölçekte değerlendirilmektedir. Modern mimarlık mirasının değerlendirilmesi ve korunmasıyla ilişkili süreçlere ve ölçütlere dair tartışmalar devam ederken, nitelikli modern mimarlık ürünleri

Resim 12. İlk inşa edildiği yıllarda Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu ön cephesi (Anonim, 1949).

Resim 13. Ek yapıya bağlanan köprünün günümüzdeki durumu, 2019.

Resim 14. Yapının ön cephesinin günümüzdeki durumu, 2019.

Resim 15. Yapının arka cephesinin günümüzdeki durumu, 2019.

Resim 16. Pavyonun idari kısmına ait girişinin günümüzdeki durumu, 2019.

yıkım ve değişiklik süreçleri ile karşı karşıyadır. Modern mimarlık ürünleri mesafelendikleri anıtsallıkla birlikte, korunmaları için gerekli, kabul görmüş niteliklerden de uzaklaşmıştır. Modern dönemin yeni yaşam kültürüne referans veren, toplumsal yapının değişen ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlayan düşünce sistemiyle birlikte, kullanıcı ve çevresini odağa alarak tasarlanan yeni yapı tipleri, estetik kaygıların ötesinde sıradanlığın bilinçli olarak tercih edildiği yeni bir yapma biçimiyle inşa edilmektedir (Omay Polat ve Can, 2008). Toplumsal ve mekânsal pratiklere sahne olan yapıli çevrenin çoğul kimliklerini oluşturan bir tarihsel katman niteliğindeki modern mimarlık üretimlerinin, kentsel deneyimin ve hafızanın sürekliliği açısından korunması gerekir (Altan Ergut, 2013). Modern dönemin Türkiye’de inşa edilen örneklerinin korunması ise, Türkiye’nin modernleşme sürecinin 20. yüzyıl başında yaşanan bir dizi toplumsal ve kültürel etkisini yansıtmaya bağlamında önemlidir.

Yapı malzemelerinin, lojistik ve teknik imkanların kısıtlı olduğu bir aralıkta betonarme karkas sistemle inşa edilen yapının konumu, ölçeği, dönemi için gelişmiş teknik donanımı ve günümüze kadar ciddi bir strüktürel hasar almadan ulaşmış olması düşünüldüğünde, Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonunun teknik, teknolojik ve strüktürel açıdan önemli bir mimari üretim olduğunu söylemek mümkündür.

Yapının tasarım ve inşa süreçleri sonrasında kullanıcılar üzerindeki etkisi, belleklerdeki yeriyile fiziksel varlığının ötesinde soyut bir boyut kazanmıştır. Verem tedavisinde yaşanan gelişmeler sanatoryumların birer sağlık yapısı olarak kritik pozisyonunu zaman içinde değiştirmiş ve yeni kuşaklar üzerindeki etkisini zayıflatmıştır. Bununla birlikte, bir dönem ada ve adalılar için olduğu kadar, kentliler için de önemli bir kamusal yapı olmuş olan Heybeliada Sanatoryumunun bellekle ilişkisi, aynı zamanda anımsatma değerini ifade etmekte ve yapıya yeni anlamlar yüklemektedir. Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu, verem tedavisi gören hastaların⁶ belleklerdeki yerinin yanı sıra, sağlık görevlileri⁷ ve ada sakinleri için de önemli bir anı değeri taşıyan, fiziksel gerçekliği ve yerle kurduğu ilişkinin dışında, Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinin sağlık ve hijyen politikalarına tanıklık etmesi açısından da tarihsel ve toplumsal önem taşımaktadır.

Yapı, günümüzde dahi tam teşekküllü bir sağlık tesisinin bulunmadığı Heybeliada için sosyoekonomik açıdan da önemli olmuştur.

Heybeliada'ya ilişkin çeşitli çalışmalar sanatoryumun aktif olduğu dönemde adaya nüfus ve ekonomik canlılık açısından olumlu etkileri olduğunu göstermektedir⁸ (Ertürk, 2019:78-86, 214-215; Coşkun, 2011:112-115).

Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu, kültür varlığı olarak tescil edilmiş olsa da son yıllarda gündemde olan satış/devir işlemlerinin yarattığı belirsizlikler ve uzun süredir kullanılmamasının oluşturduğu riskler bakımından müdahale gerektirir durumdadır. Yapının doğal, tarihsel, toplumsal ve mimari değerler bağlamında sahip olduğu potansiyellere yönelik farkındalık yaratılması, kültür mirasının tanımlı bir bileşeni olarak değerlendirilmesine yönelik önemli bir adım olacaktır.

Değerlendirme

Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu, ciddi boyutta can kaybına neden olan bir hastalığın tedavisi amacıyla ortaya çıkan özgün bir yapı tipinin Türkiye'deki erken tarihli örneklerinden biri olması yönüyle yalnızca adanın değil, tüm kentin tarihsel sürekliliği bağlamında önemli bir yere sahiptir. Tasarım sürecinde mimar ve işveren arasındaki yakın işbirliğinin bir sonucu olarak modern bir sağlık tesisi işlevine ve verem tedavisinin özel gereksinimlerine uzun yıllar cevap veren yapı, kütle biçimlenmesi, cephe elemanları ve mekânsal düzenlemeleriyle özgünlüğünü büyük oranda korumaktadır. Ayrıca adanın doğal ve toplumsal yapısıyla ilişkisi de üzerinde durulması gereken bir noktadır. Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonunun ve sanatoryum yerleşkelerinin adanın yıllar içinde gelişen kentsel dokusunun nitelikli bir örneği olarak korunması ve yeniden işlevlendirilmesi, yapıların fiziksel ve imgesel sürekliliğinin sağlanması açısından önemlidir. **■**

Canse Yüzer, Arş. Gör., Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Kaynak belirtilmeyen fotoğraflar yazara aittir.

Notlar

1. Yüzyıl başında yılda ortalama 2800 kişinin verem nedeniyle öldüğü İstanbul'da veremden ölümlerin genel ölümle oranının % 15,8 olduğu görülmektedir. 1940'larda bu oranlar artış göstermiştir (Tuğluoğlu, 2008). Örneğin 1942 yılında Türkiye'nin 25 şehrinde toplam 5083 kişi veremden ölmüş, bu ölümlerden 2534'i ise İstanbul'da gerçekleşmiştir (BCA, 1944, 30-1-0-0 / 77-482-6).
2. Kadınlar pavyonuna sanatoryumun ilk yıllarından beri başhekimlik görevini yürütmüş olan ve 1955 yılında emekliye ayrılan Dr. Tevfik İsmail Gökçe'nin adı verilmiştir (Anonim, 1955).
3. Kuruyazıcı, 1950 yılına tarihlendirdiği mutfak yapısının mimarının Aristidis Passadeos olduğunu aktarmaktadır (Kuruyazıcı, 2011:62). Kuruyazıcı'nın Yorgos Passadeos arşivinden aktardığı mutfaka ait iki fotoğrafın Gorbun aile arşivinde de bulunması ve bu yapının pavyonla arasındaki

Resim 17. Ek yapının günümüzdeki durumu, 2019.

Resim 18. Mutfak yapısının günümüzdeki durumu, 2019.

Resim 19. Yemek salonunun günümüzdeki durumu (İstanbul 5 numaralı KVKBKM Arşivi).

Resim 20. Kür balkonlarının günümüzdeki durumu (İstanbul 5 numaralı KVKBKM Arşivi).

biçimsel benzerlikler düşünüldüğünde, Passadeos ve Gorbun'un sanatoryum projesi özelinde kısa bir aralıkta birlikte çalışmış olmaları da olası görünmektedir (H. Kuruyazıcı kişisel görüşme, 11 Aralık 2019).

4. Rebii Gorbun'un özgün tasarımı yer alan ancak, ödenek yetersizliği nedeniyle 1964 yılında tamamlanabilen ek blokun inşası sürecinde Gorbun'un etkinliğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır (Anonim, 1964b).

5. Yapının içine girilemediğinden iç mekânlara dair ayrıntılı gözlem yapılması mümkün olmamıştır.

6. Aralarında İsmet İnönü, Rıfat Ilgaz, Ece Ayhan, Oğuz Haluk Alplaçın, Güzel Sanatlar Akademisi Öğretim Üyesi Prof. Tayyar Tayar ve Nihat Erim'in annesi Macide Erim gibi tanınmış kişilerin de olduğu pek çok kişi Heybeliada Sanatoryumunda tedavi görmüştür (Güngör, 2013:102).

7. Heybeliada Sanatoryumu, tedavi gören hastaların yanı sıra burada yetişen sağlık personeli açısından da önemli bir sağlık kurumudur. Kurulduğu ilk yıllardan itibaren dünyanın çeşitli sanatoryumlarından başhekimler ve cerrahların çeşitli cerrahi operasyonlar gerçekleştirdiği sanatoryum 1955'ten sonra eğitim hastanesi olarak hizmet vermiş, göğüs hastalıkları ve göğüs cerrahisi alanında uluslararası faaliyet gösteren önemli bir merkez olmuştur (Yıldırım, 2010:115).

8. Örneğin, 15-75 yıldır adada yaşayan 15 katılımcıyla yapılan bir odak grup çalışmasında; sanatoryumun aktif olduğu dönemde uzman doktorlar ve yetişmiş sağlık personeliyle verem hastalığı için sağladığı nitelikli tedavi imkânının yanı sıra ada halkında güven hissi yarattığı, adalıların acil sağlık ihtiyaçlarına cevap verdiği, yarattığı hareketliliğin adanın ulaşımına ve ekonomisine katkısı olduğu, aynı zamanda tedavi gören hastalar, hasta yakınları ve personelin adanın sosyokültürel hayatına olumlu yönde etki ettiği belirlenmiştir. Katılımcılar sanatoryumun başarılı tedavilerinde adanın temiz havasının, besleyici gıdaların, hastaları moral yönüyle destekleyen sosyal faaliyetlerin varlığının etkisini vurgulamaktadır. Ayrıca sanatoryumun Refik Saydam, Tevfik İsmail Gökçe, Siyami Ersek gibi ünlü doktorların görev aldığı ve çok sayıda sağlık personelinin eğitim gördüğü, tam teşekküllü bir sağlık kurumu olarak hatırlandığı görülmektedir (Ertürk, 2019:78-86, 214-215).

A Modern Architectural Heritage in Heybeliada:
Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavilion of Heybeliada Sanatorium
The establishment of Heybeliada Sanatorium in 1924 is one of the most significant steps in the fight against tuberculosis which was a serious threat to public health in the early 20th century in Turkey. Designed by Rebii Gorbun, Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavilion was constructed in 1946 as an extension to the sanatorium complex and was closed in 2005. The pavilion, which was a modern health facility specialized for tuberculosis treatment, preserves its authenticity in terms of the form, facade elements, and spatial arrangements. Its relationship with the physical context includes modern approaches. Considering its original function and facades, which reflect the modernist characteristics of its period, the building exemplifies a modern architectural heritage. It also has a historical and social significance as an early example of a characteristic building type that offers treatment for a critical infectious disease of the 20th century in Istanbul. Just like many other modern buildings in Turkey that are not adequately preserved, Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavilion is also under threat. Although it was registered as a cultural heritage in December 2018, its current condition requires intervention due to the risk of being abandoned and the uncertainties caused by the sale/transfer transactions. In this context, it is important to raise awareness of the potentials of the building and the sanatorium complex to become qualified public spaces in terms of their natural, historical, social and architectural values.

Kaynaklar

- Altan Ergut, E. (2013) "Yirminci Yüzyıl Modern Mimarlık Mirası Korunmalıdır! DOCOMOMO_Türkiye: 10 Yılın Ardından...", *Mimarlık*, Sayı: 371, s.73-75.
- Anonim (1935) *Yaşamak Yolu*, Sayı: 77, s.1.
- Anonim (1949) *Cumhuriyet Devrinde İstanbul*, İstanbul Belediyesi Neşriyat ve İstatistik Müdürlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Anonim (1953) *Yaşamak Yolu*, Sayı: 207, s.1.
- Anonim (1955) "Dr. Tevfik İsmail Gökçe Pavyonu", *Yaşamak Yolu*, Sayı: 230, s.2-3.
- Anonim (1964a) "Heybeliada Sanatoryumu", *Mediko-Sosyal Sağlık Dergisi*, Sayı: 31, s.23-24.
- Anonim (1964b) "Heybeliada Sanatoryumunun 40.cı Yıldönümü", *Mediko-Sosyal Sağlık Dergisi*, Sayı: 38, s.14-18.
- Aydın, A. (2011) *Heybeliada Kentsel Sit Koruma Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1944) Fon: 30-1-0-0, Yer Bilgisi: 77-482-6.
- Coşkun, F. (2011) *Metropol'ün Adası: Heybeliada'nın Değişen Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerinden Sosyolojik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dinçmen, K. (1994) "Heybeliada Sanatoryumu", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, s.59.
- Ertürk, H. (2019) *Türkiye'de Sağlık Turizminde İmaj ve Markalaşma: Heybeliada "Sağlık Adası" Modeli*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gorbun aile arşivi.
- Gökçe, T. İ. (1948) "Adalara hangi veremliler gönderilmektedir?", *Yaşamak Yolu*, Sayı: 147, s.4-5.
- Gökçe, T. İ. (1957) *Heybeliada Sanatoryumu: Kuruluş ve Gelişimi (1924-55)*, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti Neşriyatı, İstanbul, s.65-92.
- Güngör, E. (2013) *Cumhuriyet Döneminde Heybeliada (1923'ten Günümüze)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Gürkan, M., Ulus, T. (2011) "İstanbul Heybeliada Sanatoryumu", *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, Sayı: 18, s.98-101.
- İlikan Rasimoğlu, C. G. (2018) "Verem İyi Olur Bir Hastalıktır: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Verem Mücadelesi ve Siyaset", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 296, s.50-60.
- İstanbul 5 numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.
- Kuruyazıcı, H. (2011) *Adalar, Binalar, Mimarlar*, Adalı Yayınları, İstanbul.
- Kuruyazıcı, H. (2019) kişisel görüşme, 11 Aralık, İstanbul.
- Omay Polat, E. E., Can, C. (2008) "Modern Mimarlık Mirası Kavramı: Tanım ve Kapsam", *Megaron YITÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, s.177-186.
- Öksüzücü, M. (1940) "Heybeli Ada Sanatoryumu", *Yaşamak Yolu*, Sayı: 92, s.2-5.
- Tuğluoğlu, F. (2008) "Cumhuriyetin ilk döneminde verem mücadelesi ve propaganda faaliyetleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 13-14.
- Yıldırım, N. (2010) *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul.
- Yıldırım, N., Gürkan, M., Metintaş, M. (2012) *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi*, Türk Toraks Derneği, Aves Books, Fındıkzade, İstanbul.

İstanbul Kapalıçarşı'sı ve Mekânsal Kurgusu*

F. Gülşen Gülmez

Türk şehirlerinde çarşılar, ticaret hayatının ve şehrin gelişmesi için her zaman vazgeçilmez öneme sahip olmuş, genellikle bedesten ve çevresinde gelişen ticaret hayatıyla birlikte şekillenmişlerdir. Çarşı ve bedesten yapısı arasındaki bu oluşumun halen canlı bir örneği olarak varlığını sürdüren İstanbul Kapalıçarşı'sı, Bursa (1406), Tire (1402), Edirne (1421) ile beraber dördüncü bedestenli çarşıdır (Küçükerman ve Mortan, 2007).

İstanbul Kapalıçarşı'sı asırlardır oluşturduğu tarihi, karakteristik mekânsal kurgusu, bulunduğu yeri sahiplenen yapısı ve şehirle kurduğu çok yönlü ilişkisi nedeniyle kuşkusuz kültür mirasımızın en özgün örneklerinden biridir. Dikkati çeken nokta, nerede başlayıp nerede bittiği anlaşılmayan bu özgün yapının bulunduğu yerde, sırları ve biriktirdiği hikâyeleriyle birlikte bütün canlılığıyla varlığını korumuş olmasıdır. Bu yazının amacı, Kapalıçarşı'nın mekânsal kurgusunu; caddelerin, sokakların, eksenlerin, hanların, bedestenlerin ve kapıların bir araya gelerek oluşturduğu bütün üzerinden, tarihsel gelişimi, topoğrafyayla ilişkisi, şehir dokusundaki yeri ve sınırları ile birlikte değerlendirerek çözümlemektir.

Tarihsel Gelişim

Kapalıçarşı'nın hikâyesi, Bizans'ın harap şehri üzerine kurulan İstanbul'un tarihi ile başlar. Bu aynı zamanda Bizans şehri Konstantinopolis'in, Türk şehri İstanbul'a dönüşümünün de başlangıcıdır. Fatih Sultan Mehmet, ölümüne kadar geçen sürede Türk-İslam şehri görünümünü alacak olan İstanbul için, fetihten itibaren çok yönlü imar faaliyetleri başlatmış, bu kapsamda Ayasofya'ya ait vakıf olması amacıyla bir bedesten yaptırmıştır. Fatih'in emriyle yapılan ve bugünkü adıyla Cevahir Bedesteni olarak bilinen bu yapı, sadece merkezinde yer aldığı Kapalıçarşı'nın değil, İstanbul'da günümüze kadar gelen çarşı ve ticaret hayatının da başlangıcını oluşturmuştur (Cezar, 1985; Mortan ve Küçükerman, 2011; Kuban, 1996).

Sokaklarında rahatlıkla dolaşılabilir ve alışveriş yapılan, herkese açık bir alan olan Kapalıçarşı,

Cerasi'nin tarifiyle, şehirde yaşayan bütün sosyal grupların, kadın ve erkeğin karşılaştığı, *kamusal yaşamın gerçekleştiği*, merkezdeki yerdir. Yine Cerasi'nin vurguladığı gibi, şehrin *hayat damarlarının attığı* çarşının da canlı bir örneğidir (Cerasi, 1999a:115).

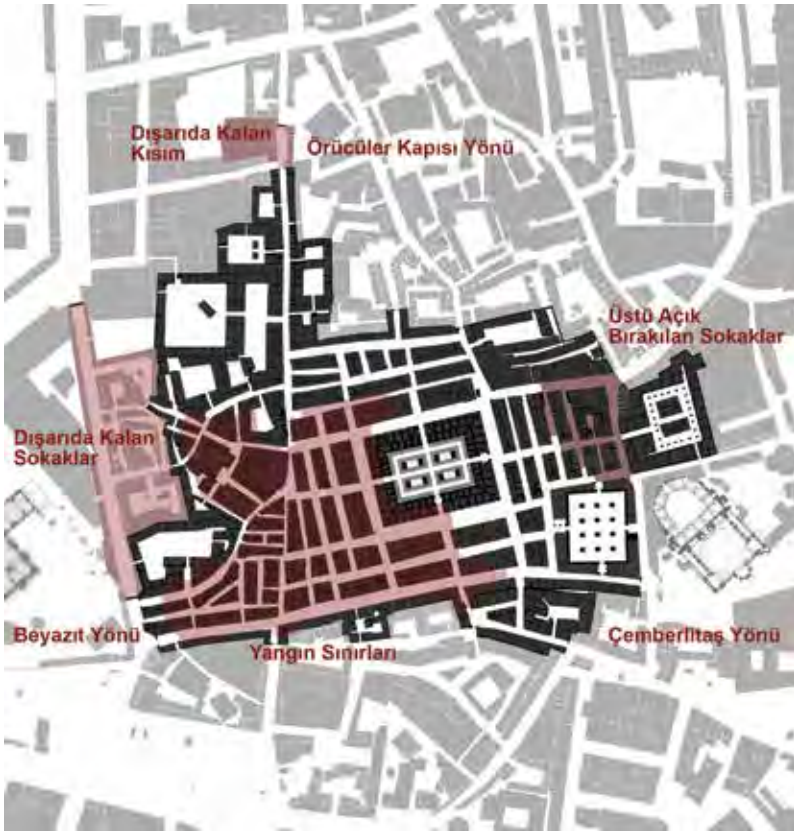
Loş sokaklarındaki telaşlı insan kalabalığı ve renkli dünyasıyla hayat bulan karakteristik yapısını günümüze kadar koruyan Kapalıçarşı, asırlardır düzenli olarak her sabah açılmış ve her akşam kapanmıştır.

Merkezinde yer alan Cevahir Bedesteni etrafında 250 yıllık bir zaman dilimi içinde gelişen ve bugünkü boyutlarına ulaşan Kapalıçarşı, çok sayıda yangın ve deprem geçirmiştir.¹ Bunlardan 1730 yangını ve 1894 depremi fiziksel yapısında önemli değişikliklere neden olmuş, 1954 yangınından sonra ise yeni işlevler eklenmiştir. (Baş, 2008; Cezar, 1985; Gülersoy, 1994; Mortan ve Küçükerman, 2011; Börü ve Evrenberk, 1956)

Bu değişikliklerin ilki 1730 yangınına bağlı onarımlarda Damat İbrahim Paşa tarafından dükkânların kâgire çevrilerek sokakların üstünün kapatılmasıdır. Böylece çarşı bugünkü yapı-

Harita 1. 1894 depremi sonrasında yapılan onarım durumunu gösteren harita. (Birinci satır, koyu renk: Padişah hazretlerinin [Hükümet'in] himayeleriyle eksikleri tamamlanarak açılışları yapılacak olan yerleri; ikinci satır, açık renk: Eksikler tamamlanarak bir aya kadar açılış yapılacak yerleri gösteren lejant. Ölçek 1/1500, Çeviri R. Filiz Atay, İÜ; Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Albümü 90859-0017).**

Harita 2. 1894 depremine bağlı onarımlar sonucunda Kapalıçarşı'nın dışarıda kalan ve üstü açık bırakılan sokakları (Kapalıçarşı'nın sınırlarını gösteren Şehremaneti haritası esas alınarak üretilmiştir, Çeçener 2011:104), 1954 yangınının sınırları (Börü ve Evrenberk haritası esas alınarak üretilmiştir, Börü ve Evrenberk, 1956).

sı ile beraber üstü kapalı sokaklardan oluşan mekânsal kimliğini kazanmış ve yangınlara dayanıklı hale gelerek varlığını günümüze kadar korumuştur. Bu yaklaşım aynı zamanda Kapalıçarşı'yı üstü kapalı sokaklarıyla hava koşullarına karşı korunaklı ve güvenli hale getirmiştir (Mortan ve Küçükerman, 2011).

1894 depremi nedeniyle yapılan diğer değişiklikte üst örtüsü yıkılan sokaklar belirleyici olmuştur. Bu depremle ağır hasar alan Beyazıt yönü ile Örücüler Kapısı yönünde sınırlar, Çemberlitaş yönünde ise sokak karakteri değişmiştir.

Beyazıt yönünde; Bit Pazarı'nın bulunduğu Çadırcılar Caddesi'nin iki ucundaki kapıların kaldırılmasıyla, bu cadde üzerinde bulunan Camili Han, Ali Paşa Han ve Sahaflar bağlantısı ile üst örtüsü yıkılan sokaklar dışarıda kalmıştır.

Fotoğraf 1. Sahaflar Çarşısı'nın 1894 depreminden sonraki hali (İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Albümü, 90859-0002).

Bu nedenle çarşıya bu yönde Lütfullah, sonradan kapatılan Hacı Memiş, Yorgancılar, Fesçiler ve Beyazıt kapıları eklenmiştir.²

Örücüler Kapısı yönünde; kapı geriye alınmış, Örücüler Hamamı, Örücüler Hamamı Sokağı, Şeker Ahmet Paşa Sokağı ile çarşı içindeki girişi kapatılan ve bugün mevcut olmayan Yolgeçen Han dışarıda kalmıştır.

Çemberlitaş yönünde; sokakların yıkılan üst örtüsü yeniden yapılmamış, Çuhacı Han ve Altuncular sokakları tamamen, Aynacılar, Varakçılar, Muhafazacılar ve Ağa Sokakları kısmen açık kalmıştır. Bu nedenle Çuhacı Han Sokağı'na açılan Kılıçlar ve Mahmut Paşa kapıları üstü açık sokaklar üzerindedir. Nuruosmaniye Kapısı ise bu onarımda bugünkü boyutunu ve biçimini almıştır.

Çarşıya zarar veren felaketlerden biri olan 1954 yangınından sonra, güncel ihtiyaçları karşılamak ve turistik olarak kullanımına hizmet etmek amacıyla çarşıya yeni işlevler eklenmiştir. Bunlar, Yağlıkçılar Caddesi'nin sol tarafında, kahve, lokanta vb. yiyecek yerleriyle beraber, özellikle karakol, itfaiye, postane, banka gibi kamu hizmeti görececek işlevlerdir. Böylece Kapalıçarşı içinde ticaret dışında işlevler de yer almıştır.

Fiziki sınırları değişmiş olsa da Kapalıçarşı, ana yapısını ve sokaklar üzerine kurulu mimari karakterini kaybetmemiştir. Bunun nedeni kuşkusuz, bulunduğu çevrenin fiziki koşulları içinde, adeta çevreye nüfuz ederek ve çevresiyle birlikte gelişmesidir. Bulunduğu yerle kurduğu karakteristik mekânsal ilişkiye de olanak sağlayan bu birliktelik nedeniyle, Kapalıçarşı'nın nerede başlayıp nerede bittiği anlamak, hatta sınırlarını bulmak adeta olanaksızdır.

Sınırlar

Kapalıçarşı, bugün kuzeyde Hanlar Bölgesi³, güneyde Yeniçeriler Caddesi, batıda İstanbul Üniversitesi - Beyazıt Camii ve doğuda Mahmutpaşa Mahallesi - Nuruosmaniye Camii ile sınırlanmaktadır. Kuzeydeki Hanlar Bölgesi ve doğudaki Mahmutpaşa Mahallesi sınır oluşturmalarına karşın işlevleri nedeniyle çarşı ile bütünleşmiştir. Bu nedenle çarşının işlevsel olarak daha güçlü bağlandığı, varlığını daha çok gösterdiği bu yönlerde kesin bir sınır çizmek neredeyse olanaksızdır. Ancak, İstanbul Üniversitesi, Beyazıt ve Nuruosmaniye Camileri anıtsal boyuttaki yapılarıyla çarşısı belirgin olarak sınırlandırmıştır.

Hanlar Bölgesi, Haliç ve Kapalıçarşı arasındaki yamaçta çarşının kuzey yönündeki sınırını

oluşturur. Gerçekte topoğrafya, zorlayıcı koşullarıyla çarşının bütünleşmiş ve süreklilik gösteren üstü kapalı sokaklarına fırsat vermemiş, bu yönde gelişimini engellemiştir. Ancak Haliç limanlarının sağladığı güçlü ticaret bağlantısı nedeniyle, Kapalıçarşı'ya kadar olan bölgenin boş kalması da mümkün olamayacağından, ticaret yapıları olan hanlar, bu dik yamaçta yer almış çarşının bu yöndeki sınırını oluşturmuştur (Kuban, 1996; Kösemen, 2005). Böylece bugünkü yapısına kavuşan bölge, bu yönde gelişemeyen Kapalıçarşı'yı işlevsel olarak tamamlamış, sınır olmanın ötesinde ayrılmaz bir parçası olmuştur.

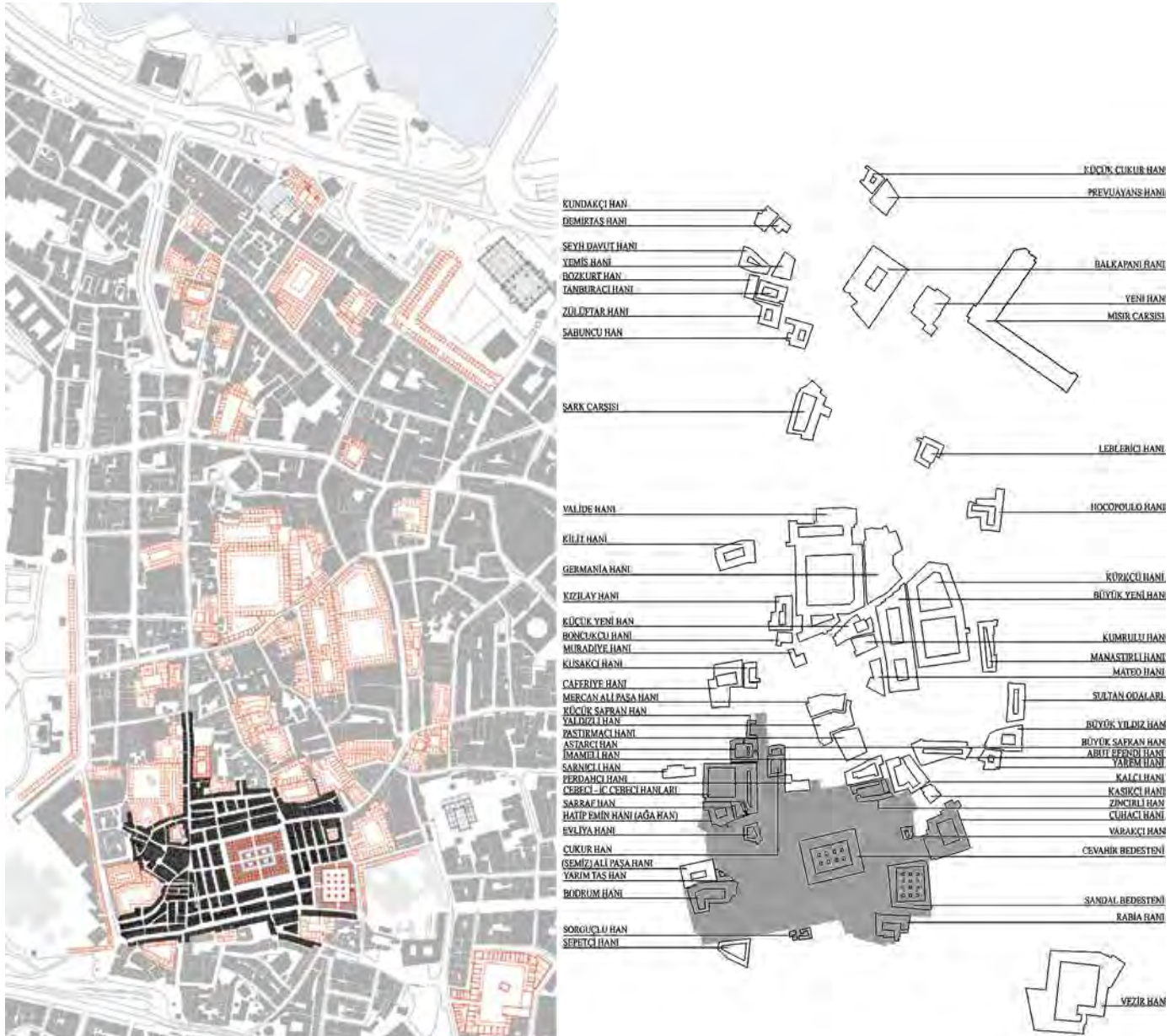
Çarşının güney yönündeki sınırını oluşturan Yeniçeriler Caddesi, kuzeyde Haliç, güneyde Marmara Denizi'ne inen dik yamaçları birleştiren çizgi üzerindedir. Topoğrafya kaynaklı bu çizgi aynı zamanda Bizans'ın *Mese*, Osmanlı'nın Divan Yolu olarak kullandığı şehrin önemli eksenlerin-

den biridir. Kapalıçarşı'nın bu eksenini aşarak devamlılık gösterememesi kuşkusuz sadece topoğrafyaya bağlı değildir. Marmara limanlarının Haliç limanlarından daha kısa süre varlık göstermesi, bu yönde ticaret bağlantısını zayıflatmıştır. Dolayısıyla çarşı bu yönde daha az varlık göstermiş, adeta kendini sınırlamıştır. Ancak ticaret hayatı, bu yönde devamlılık gösteren sokaklar ve hanlar nedeniyle varlığını korumuştur.

İstanbul Üniversitesi üst kotta yer alan büyük bahçesiyle, Beyazıt Camii ise anıtsal boyuttaki yapısıyla batı yönünde çarşısını sınırlar. Bu yönündeki dükkân dizilerinin oluşturduğu keskin ve net çizgi, diğer yönlerde göre daha belirgin bir sınır oluşturur. Ancak, ticaret hayatının devam ettiği sokaklar ile Kapalıçarşı'yı Beyazıt Meydanı'na bağlayan Sahaflar Çarşısı 1894 depremiyle dışarıda kalmasına karşın, yoğun yaya kullanımı nedeniyle adeta çarşıya hizmet eder.

Harita 3. Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi (Çeçener'in Hanlar Bölgesi haritası esas alınarak üretilmiştir, Çeçener, 2011).

Harita 3a. Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi lejantı.

Kapalıçarşı'nın doğu yönündeki sınırını Mahmutpaşa Mahallesi ve Nuruosmaniye Camii oluşturur. Adını Sadrazam Mahmut Paşa'dan alan mahalle, şehrin merkezine yakınlığı ve manzaraya hakimiyeti nedeniyle konut bölgesi olarak gelişmiştir. İleri gelenlerin yaşadığı ve İncalık'ın "ekâbir semtleri" olarak tanımladığı mahalle, konut yerleşimi olması nedeniyle Kapalıçarşı'yı işlevsel olarak sınırlamıştır (İncalık, 1996). Ancak yangınlar sonucu yok olan ahşap konutların yerini zamanla han vb. ticaret yapıları almış, aynı Hanlar Bölgesi gibi, topoğrafyanın zorlayıcı koşullarına karşın limanlar nedeniyle bölge, gelişen ticaret hayatının dışında kalamamıştır. Bugün Mısır Çarşısı ve Kapalıçarşı arasındaki güçlü yaya bağlantılarından biri olan Mahmutpaşa Yokuşu, şehrin ticari öneme sahip eksenlerden biri olarak halen varlığını sürdürmektedir.

Nuruosmaniye Camii ise anıtsal boyuttaki yapıyla sınır oluşturmaya karşın, Kapalıçarşı'yla kurduğu ilişki nedeniyle aralarında belirgin bir sınırın tanımlanması oldukça güçtür. Çünkü cami, yapısal olarak sınır oluştursa da içinden geçilerek Kapalıçarşı'ya ulaşma izin veren avlusunun kurduğu yaya bağlantısı ve bahçe terasının alt kotundaki dükkân dizilerinin sağladığı işlevsel süreklilik nedeniyle çarşıya hizmet eder (Kuban, 1996).

Kapalıçarşı, bugün sınırları içinde adeta küçük bir şehir gibidir. Bunun nedeni, büyük

ölçüde içinde bulunduğu şehrin sokak kurgusunun içeride aynen devam etmiş olmasıdır. Bir yandan içinde bulunduğu çevrenin fiziki koşullarıyla oluşturduğu bütün, diğer yandan işlevsel sürekliliğe olanak sağlayan yapısı nedeniyle çarşığı, sınırları içinde kapalı sokaklar bütünü olarak tanımlamak da yeterli değildir. Gerçekte çarşının bugünkü yapısının oluşmasında şehir dokusundaki yeri belirleyici olmuştur.

Şehir Dokusundaki Yeri

Bir bedesten yapısından, Kapalıçarşı'ya kadar gelişen süreçte, çarşının bugünkü boyutu ve sınırları önemli ölçüde Cevahir Bedesteni'nin şehir içindeki konumu ile ilişkilidir. Bu nedenle çarşının zaman içindeki gelişimi ve günümüze kadar varlığını güçlü bir şekilde korumuş olması, bedestenin yer seçiminin tesadüf olmadığını gösterir.

Konstantinopolis ve İstanbul'da şehrin kullanım biçimi çok değişmemiş, liman, ticaret ve yönetim merkezleri yerinde kalmış, Osmanlı Bizanslılar tarafından oluşturulmuş bu kurguyu ticari anlamda geliştirmiştir (Kuban, 1996; Doğutan, 1992). Şehrin kullanımındaki bu sürekliliğin ardında yatan gerçek, aynı zamanda şehrin kurgusunu da belirleyen topoğrafyadır.

Konstantinopolis'te topoğrafyanın oluşturduğu iki eksen dikkat çeker. Bu eksenlerden biri, doğu - batı yönünde Haliç'e paralel *Mese*, diğeri kuzey - güney yönünde, Haliç ve Marmara limanlarını bağlayan *Macros Embolos*'tur. Birbirine dik olarak kesişen bu eksenler, Bizans şehrindeki ticaret hayatının ipuçlarını da verir (Mango, 2016a). *Macros Embolos*, liman bağlantılarını kurarken, *Mese* ve devamındaki Ayasofya Meydanı, limanın beslediği çarşı olarak işlev görmüştür. Şehirde var olan çarşı kurgusu ile birlikte eksenlerin kesişme noktasında, her iki yönde denize dik inen yamaçları birleştiren düzlük, bedesten ve etrafında oluşması istenen çarşı oluşumuna olanak sağlamıştır. Kapalıçarşı'nın başlangıcını oluşturan bedestenin yer seçimi, kuşkusuz bu nedenle *Mese* ve *Macros Embolos* eksenleri ile ilişkilidir. Kapalıçarşı ve çevresinde oluşan ticaret hayatının, varlığını koruyarak günümüze ulaşmış olması ise bedestenin yer seçiminin doğruluğunu gösterir (Küçükerman ve Mortan, 2007; Kuban, 1998; Kösemen, 2005; Wiener-Müller, 2001; Mango, 2016a).

Mekânsal Kurgu

Kapalıçarşı'nın karakteristik mekânsal kurgusu fiziki olarak birbirine benzerliği oldukça şaşırtıcı

Harita 4. Cevahir Bedesteni'nin *Macros Embolos* - *Mese* eksenleri ile ilişkisi ve Kapalıçarşı'nın şehir dokusundaki yeri.

ve sürprizli olan, Özdeş'in "birbirinin aynı ve muntazam bir şekilde olsa idi herhalde bize bu kadar enteresan gelmezdi" dediği sokaklardan oluşmuştur (Özdeş, 1998:33). Bu sokak yapısı içinde dikkati çeken nokta birbirini dik olarak kesen iki eksen ve Cevahir Bedesteni'nin belirlediği sokak düzenidir.

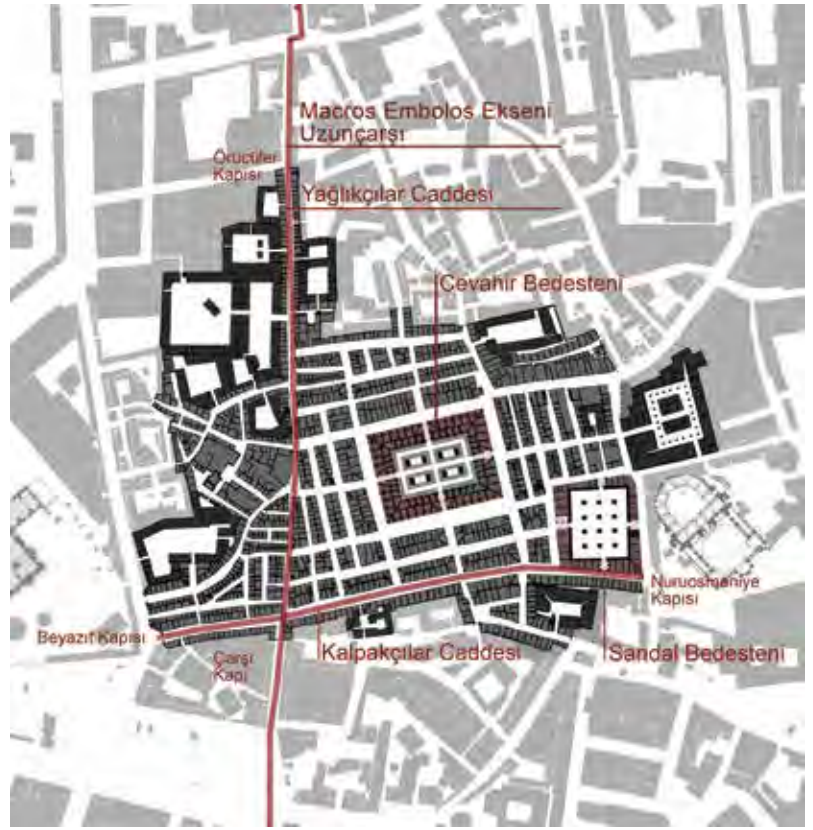
Düşeyde Yağlıkçılar Caddesi ve yatayda Kalpakçılar Caddesi'nden oluşan eksenler, doğrudan dışarıya açılan ve Kapalıçarşı'nın kesintisiz devam eden caddeleridir.

Yağlıkçılar Caddesi, Örtücüler ve Çarşıkapı kapılarını birbirine bağlayan kuzey - güney yönündeki eksendir. Gerçekten bu eksen Hanlar Bölgesi içinde Uzunçarşı adıyla bilinen ve Bizans'tan beri şehrin ticaret eksenini oluşturan *Macros Embolos*'un Kapalıçarşı içindeki devamıdır. Kuşkusuz bu nedenle Kapalıçarşı'nın bilinen en eski caddesidir ve yine bu nedenle dikkat çekici bir öneme sahiptir. Dua Meydanı ve itfaiye düzeni için de kullanılan Yağlıkçılar Caddesi, başlangıçta Haliç limanlarıyla, daha sonra Hanlar Bölgesiyle kurduğu bağlantı nedeniyle yoğun olarak kullanılan yaya ulaşımından biri olma özelliğini korumaktadır.⁴

Kalpakistan Caddesi ise anıtsal nitelikteki Beyazıt ve Nuruosmaniye kapılarını birbirine bağlayan doğu - batı yönündeki eksendir. Çarşı içindeki en geniş cadde olan bu eksen, her iki kapıyı kesintisiz bir biçimde bağladığı için yaya tarafından sadece bir geçiş yolu olarak da kullanılmıştır. Şehirle kurduğu bu güçlü yaya bağlantısı nedeniyle adeta şehre hizmet eden cadde, kuşkusuz bu nedenle sadece Kapalıçarşı'ya değil şehre de aittir. Sahip olduğu bu özelliğiyle çarşının, sokakların devamlılığına dayanan karakteristik yapısını güçlü biçimde yansıtan Kalpakçılar Caddesi halen en önemli yaya eksenlerinden biridir.

Kapalıçarşı içindeki diğer sokak ve caddelelerin boyut ve biçimlerini, çarşının merkezinde bulunan Cevahir Bedesteni'nin geometrisi ve dört yöne açılan kapıları belirlemiştir. Yatayda ve düşeyde paralel olarak biçimlenen, Cezar'ın ifadesiyle "kışla kadar muntazam" sokak kurgusu, sahip olduğu ızgara planıyla çarşının büyük bir bölümünü de kapsar (Cezar, 1985:156). Ancak batı yönünde, Yağlıkçılar Caddesi'nin sol tarafında, sokak kurgusu dikkati çekecek derecede biçimsel farklılık gösterir ve geometrik sokak düzeni, yerini organik sokak düzenine bırakır.

Genel kurgusu sokaklar üzerine kurulmuş olsa da Kapalıçarşı hanlar ve bedesten yapıların-

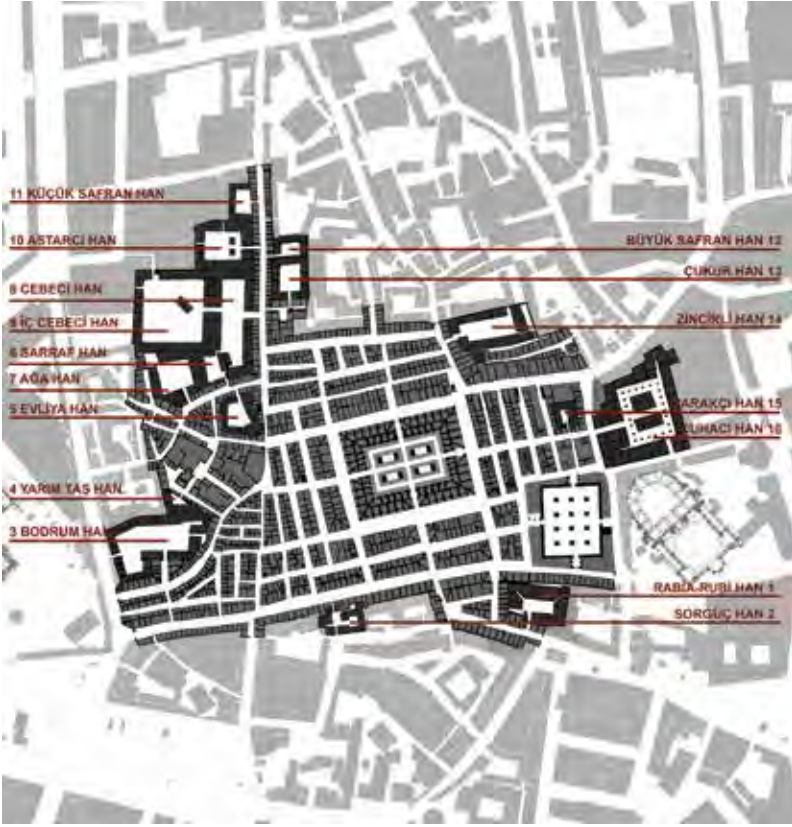
dan oluşan bir bütündür. Gerçekten bu yapıların çarşı içindeki varlıkları ilk başta algılanmaz. Kuşkusuz bunun nedeni, çarşının sokaklarıyla çevrelenmiş olmalarıyla beraber dükkân dizilerinden oluşan sokak düzenine izin vermeleridir. Bu nedenle hanların çarşı sokaklarıyla oluşturduğu mekânsal bütünlük dikkat çekicidir. Sokakların oluşmasında doğrudan belirleyici olmayan hanlar, üzerinde bulundukları sokağa bağlanma biçimiyle sokak karakterinin devam etmesine olanak sağlamıştır. Girişlerinde genellikle sokaklar gibi karşılıklı küçük dükkân dizileri bulunur. Dolayısıyla sokak karakteri kazanan girişleri nedeniyle han kapıları bağımsız olarak algılanmaz. Çarşının sokak düzenine izin veren bu yaklaşımla hanlar, Çarşının hiç bitmeyecekmiş gibi süreklilik gösteren sokak düzeni içinde adeta saklanırlar ve içlerine girilmediği sürece fark edilmezler.

Çarşı içinde bugün dışarıya kapalı ve dışarıya açık olmak üzere iki farklı yapıya sahip 16 han bulunmaktadır.

Dışarıya kapalı hanlar, sadece çarşının içinden ulaşılan iç han olarak da nitelendirilebilecek yapılardır. Bu özellikte Rabia-Rubi, Yarımtaş, Evliya, Ağa, Astarıcı, Sarraf, Büyük Safran, Küçük Safran, Çukur, Zincirli ve Varakçı olmak üzere 11 adet han bulunmaktadır.

Dışarıya açık hanlar, hem Kapalıçarşı içinden hem de dışarıdan ulaşılan, "yolgeçen hanı" olarak da tanımlanan hanlardır. Bu yapıdaki hanla-

Harita 5. Kapalıçarşı içindeki yatay (Kalpakçılar Caddesi) ve dikey (Yağlıkçılar Caddesi) eksenler ile Kapalıçarşı'nın sokak düzenini oluşturan Cevahir Bedesteni.

Harita 6. Kapalıçarşı'nın hanları.

rın dışarıya açılan kapıları aynı zamanda Kapalıçarşı'nın tanımlanmış numaralı kapılarını da oluşturur. Bu özellikte, Sorguçlu, Bodrum, Cebeci, İç Cebeci ve Çuhacı olmak üzere 5 adet han bulunmaktadır.

Hanlarla beraber çarşığı oluşturan diğer yapılar ise bedestenlerdir. Kapalıçarşı içinde bugün Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmış olan Cevahir ve Sandal olmak üzere iki bedesten yapısı bulunmaktadır (Mortan ve Küçükerman, 2011; Anonim, 1992).

Çarşı içindeki ilk bedesten yapısı olan Cevahir Bedesteni, 1456-57 yılları arasında yapılmıştır. Dört yöne açılan mimari yapısıyla merkezde kalarak çarşının, etrafında gelişmesini sağlamış, aynı zamanda çarşıyla her yönden eşit bağlantı kurmuştur. İşlevi gereği çarşının kasası gibi kullanılmış; esnafın, kıymetli malını ya da parasını emanet ettiği, bugünkü anlamıyla banka kasası görevini görmüştür. Bununla beraber saraya ait mücevher, altın, silah ve halı gibi çok kıymetli eşya burada saklanmış; bir anlamda sarayın da kasası olmuştur (Özdeş, 1998). Dikkati çeken nokta, Cevahir Bedesteni'nin çarşı içindeki üretim ve ticaret hiyerarşisini de belirlemiş olmasıdır. Bu nedenle fiziksel yapısıyla sokakları belirlemekle beraber işlevsel olarak da çarşının mekânsal hiyerarşisini oluşturmuştur. Üretilen ve satılan ürünün değerine bağlı oluşan bu hiyerarşik düzen, bedesten merkez olmak üzere çepçepere doğru dört halkadan oluşur. Birinci

halka bedestendir ve çok büyük maddi değere sahip maden, taş vb. maddeler burada daha çok koruma-saklama amaçlı tutulur. İkinci halka, bedesteni çevreleyen sokaklardır ve değerli maddelerden üretilmiş yine değerli ürünler bulunur. Çevre halka da denilen üçüncü halkada ise hassas sanayi ürünleri üretilir, saklanır veya sergilenir. Dördüncü halka, çarşı çeperinde kalan ticaret hanlarından oluşur. Buralarda merkeze göre daha az değerli ürünler bulunur ve satılır (Mortan ve Küçükerman, 2011).

Sandal Bedesteni ise 1472-78 yılları arasında yapılmıştır. Dört kapısından üçü ile çarşı içine, Sandal Bedesteni Kapısı adını alan 21 numaralı kapısı ile çarşı dışına açılır. 1914 yılında İstanbul Belediyesi tarafından mezar salonu yapılmış, 1983 yılına kadar bu işlevini sürdürmüş, Nisan 2015 tarihinde 20 yıllığına özel sektöre kiralanmıştır (Sakaoğlu, 1994; Mortan ve Küçükerman, 2011; Özdeş, 1998; Ceylan, 1989; URL1). Cevahir Bedesteni gibi Kapalıçarşı'nın oluşumunda belirleyici olmamış, ancak işlevi ile çarşının ticaret hayatı içinde yer almıştır.

Anıtsal nitelikteki yapılarıyla hanlardan farklılık göstermesine karşın bedestenler de aynı hanlar gibi, bulunduğu yerde dükkân dizileri arasında adeta gizlenmiştir. Bu dükkân dizileri bedestenlerin cepheleriyle birlikte çarşının sokaklarını da oluşturur. Bu nedenle bedesten yapıları da, aynı hanlar gibi, içine girilmeden fark edilmez. Dolayısıyla mimari yapısına bağlı olarak, hanlar avlusuyla, bedestenler ise kütlesi ve kubbelerden oluşan üst örtüsüyle ancak çatı düzleminde kendisini gösterir. Başka bir anlatımla, hanların da bedestenlerin de kendisini dışarıya yansıtan bir cephesi yoktur. Hatta içinde yer aldıkları Kapalıçarşı'nın da kendisine ait, bilinen anlamda bir cephesi yoktur.

Amicis'in de ifadesiyle, "Kapalıçarşı'nın dışarıya dikkat çekecek ve içerisini tahmin ettirebilecek bir hali yoktur" (Amicis, 1993:86). İçerideki mekânsal varlığına karşın dışarıya görünen yüzü sadece kapılarıdır. Onlar da sadece kapalı olduğu zaman görünür. Açık olduğu zaman ise sokakların ve ticaretin devamlılığı nedeniyle algılanmaz.

Kapalıçarşı bugün numaralandırılmış 21 adet kapı ile şehre bağlanmaktadır. Kapıların boyutunu ve biçimini hem içerideki hem de dışarıda bağlandığı sokaklar belirlemiştir. Bu nedenle bazıları çok küçük ve sıradan kapılardır. Beyazıt ve Nuruosmaniye kapıları ise anıtsal boyuttaki yapısıyla Kapalıçarşı'nın simgeleşmiş girişlerini oluşturur.

Sonuç

Bir bedesten yapısından başlayarak çevresini adeta ağ gibi saran sokaklardan oluşan Kapalıçarşı'nın varlığını şehrin ticaret hayatı belirlemiştir. Çünkü ticaret için kurulan ve ticaretle zenginleşen çarşı, şehrin ticaret hayatıyla birlikte kendi mekânsal varlığını da yaratmıştır. Günümüzde birlikte var olduğu yakın çevresiyle beraber İstanbul için önemli bir turizm merkezi olmanın ötesinde, sahip olduğu mekânsal yapı ve oluşturduğu kurumsal kimlikle, değeri tartışılmayacak bir kültür mirasıdır. Bugün adeta bulunduğu yerde hep varmış gibi duran, Amicis'in "ezeli ve ebedi panayırı" kuşkusuz bilinen en dikkat çekici çarşı yapılarından biridir ve kuşkusuz bu nedenle korunması koşulsuz bir zorunluluktur (Amicis, 1993:82).

F. Gülşen Gülmez, Doç. Dr., MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

* Bu makale, "Kapalıçarşı Gelenegi ve İstanbul Kapalıçarşısı'nın Mekânsal Analizi" başlıklı MSGSÜ, 2014-01 no.lu BAP'den üretilmiştir.

** Haritalar M. Haskol, D. H. Akkaya Usman, G. Okumuş Solmaz ve D. Akyürek tarafından üretilmiştir.

Notlar

1. Baş, 1474-1694 yılları arasında bakım ve onarım belgeleri üzerinden çarşıya zarar veren 14 yangından, Cezar ve İstanbul Ansiklopedisi ise bu yangınlardan bazılarıyla beraber, 1694-1954 yılları arasında altı yangından daha bahseder. Mortan ve Küçükerman ise, 1515-1954 yılları arasında 15 yangından bahseder. (Baş, 2008:230-255, Cezar, 1985:150, Gülersoy, 1994, Mortan ve Küçükerman, 2011:184).

2. Bu yöndeki Bodrum Han kapısı ise, deprem sonrası açılan kapılarla ortak yapısal özellik göstermez. Bu nedenle daha sonra açılmış olmalıdır.

3. Hanlar Bölgesinin ilk oluşum izleri ve limanla doğrudan bağlantılı olması nedeniyle bu yönde, Kapalıçarşı ve Haliç arasındaki alan haritaya konu edilmiştir.

4. Yağlıkçılar Caddesi üzerinde, Şark Kahvesi önünde bulunan ve çarşı içinde tek olan genişlik, diğer sokak birleşimlerinden farklı olarak beş sokağın birleşmesinden oluşmuştur. Bu genişlik, hem esnaf tarafından Dua Meydanı olarak kullanılmış, hem de itfaiye düzeni burada hazır bulunmuştur. Esnafın sabah işe başlamadan önce toplanıp dua ettiği diğer Dua Meydanı, Cevahir Bedesteni'nin 1 numaralı kapısı önündedir ve her iki Dua Meydanı Cevahir Bedesteni'nin de içinden geçen sokakla birbirine bağlanır (Özdeş,1998; Çeçener, 1985).

Kaynaklar

- Amicis, E. (1993) *İstanbul 1874*, Çev. Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Anonim (1992) "Büyük Çarşı", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, Cilt: 6, s.509-513.
- Sakaoğlu, N. (1994) "Bedesten Esnafı", *İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, Cilt: 2, s.118-120.
- Gülersoy, Ç. (1994) "Kapalıçarşı", *İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, Cilt: 4, s.422-430.
- Baş, Y. (2008) *İstanbul Kapalıçarşısı (XV-XVII yy.)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ, SBE, Erzurum.
- Börü, A., Evrenberk, R. (1956) "Yanan Kapalıçarşıda 6538 Sayılı Kanun Gereğince Kısım Kısım Yapılmakta Olan

- Tamir veya İhya İşleri", *Arkitekt*, Sayı: 1956-01 (238), s.23-29.
- Cerasi, M. M. (1999) "18. Yüzyıl Osmanlı Kenti", *Cogito*, Osmanlılar Özel Sayısı, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 19, s.201-215.
- Ceylan, O. (1989) *Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapılarının Oluşumu, Gelişimi ve Yakın Doğu Kültürleri ile Olan Etkileşimleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MSÜ, FBE.
- Cezar, M. (1985) *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğindeki Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, MSÜ Yayını, No. 9, İstanbul.
- Çeçener, H. B. (2011) *Eminönü Hanlar Bölgesi Anıtsal Eserler Kılavuzu*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, İstanbul.
- Doğutan, M. (1992) *Ticari Mekanların Oluşum Özelliklerinin Mekan Tasarımında Değerlendirilmesi ve Uzun Çarşı İçin Bir Öneri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSÜ, FBE.
- İnalçık, H. (1996) "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", *Dünya Kenti İstanbul*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.22-37.
- Kösemen, D. (2005) *İstanbul Ticaret Bölgesinin Oluşumunu Etkileyen Çevresel Faktörler ve Hanların Mimari Kurgusu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSÜ, FBE.
- Kuban, D. (1996) *İstanbul Bir Kent Tarihi, Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*, Çev. Zeynep Rona, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Kuban, D. (1998) *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, YEM Yayınları, İstanbul.
- Küçükerman, Ö., Mortan, K. (2007) *Kapalıçarşı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Mango, C. (2016b) "Konstantinopolis Zafer Yolu ve Haliç", *Dumbarton Oaks Seminerleri - Konstantinopolis: Şehrin Dokusu*, Çev. Hazal Yalın, Alfa Yayınları, Alfa Yayınları, s.36-68.
- Mango, M. M. (2016a) "Konstantinopolis'in Ticari Haritası", *Dumbarton Oaks Seminerleri - Konstantinopolis: Şehrin Dokusu*, Çev. Hazal Yalın, Alfa Yayınları, s.69-119.
- Mortan, K., Küçükerman, Ö. (2011) *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Müller-Wiener, W. (2001) *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası*, Çev. Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Özdeş, G. (1998) *Türk Çarşıları*, Tepe Yayınları, Ankara.
- URL: <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bosaltilan-sandal-bedestenin-yeni-sahibi-belli-oldu-1342201/>

The İstanbul Grand Bazaar and Its Spatial Structure

The history of the İstanbul Grand Bazaar begins with the history of İstanbul after the conquest. Fatih Sultan Mehmet took important steps to revive the conquered Byzantine city, to transform it into a Turkish one and to establish the capital of the empire. One of those steps was to construct the covered bazaar (bedesten) with the aim to make it a foundation of Hagia Sophia. This building, which is known as Cevahir Bedesten today and has the feature of being the central of the Grand Bazaar, has been the starting point of the bazaar and trade life of İstanbul which is still going on today. The İstanbul Grand Bazaar, which developed its actual size and shape over time, survived many fires and earthquakes, and after these disasters, its borders and architectural structure changed depending on the repairs. The aim of this paper is to analyze the spatial structure of the Bazaar by evaluating its historical background, spatial boundaries, relationship with the topography and its positioning in urban fabric through main roads, streets, axes, inns, bedestens and gates that all can be defined as its spatial components of its entire complex structure.

Doğal ve Kamusal Alanları Koruma Öncelikli Sürdürülebilirlik Çerçevesinde İstanbul'da Mekânsal Ayırışma: Kurbağalıdere Örneği

Aliye Ceren Onur

Hızlı ve plansız kentleşme, çevre kirliliği, doğal kaynakların tüketilmesi ve iklim değişikliği gibi sorunlarla karşı karşıya olan kentlerde sürdürülebilirliğin sağlanması ancak kentin ekonomik, sosyal ve çevresel özellikleriyle bir bütün olarak ele alınması ve bu çerçevede yaşanabilir çevrelerin oluşturulma gayreti ile mümkündür (Onur, 2019). Sürdürülebilirlik kavramının, bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiği ve kalkınmanın temel yapı taşlarından biri olduğu vurgusu, Stockholm Konferansı'nda (1972) belirtilmiştir. Konferansta, çevreyle sosyoekonomik kalkınma arasındaki ilişki tanımlanmaya çalışılarak, "sağlıklı bir çevrenin insan haklarının bir parçası" olduğu vurgulanmıştır. Bunu takiben çıkarılan *Brundtland Raporu* (1987) çevre, yoksulluk, nüfus artışı, dengesiz dağılım gibi konuları irdeleyerek "sürdürülebilir büyüme" yaklaşımının küresel anlamda uygulanması gerektiğini belirtmiştir (BM, 1987).

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Raporu'nda (2019) hızlı kentleşmenin geçekundu ve çöküntü bölgelerinin oluşmasına, altyapı ve hizmetlerinin yetersiz kalmasına, hava kirliliğine ve plansız kentsel büyümeye neden olduğu belirtilmektedir. Rapor, bu kentlerde kamusal alanların yetersiz olduğunu ve etkin tasarlanmadığında kentsel ayırışmaya neden olabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca açık kamusal alanların varlığının kentsel üretkenliği, yaşanabilir çevreyi, ekonomiyi ve kentsel hizmetleri iyileştirme gücünden de bahsetmektedir (UN, 2019).

Kamusal alan, tüm halkın erişebildiği ve kent içinde kamuoyu oluşturabilme imkânı verebilen yerler olarak tanımlanabilir (Habermas, 1994). Kamu yararına yönelik olarak şekillenen kentin, ne ölçüde kamu yararına hizmet ettiği ise görecelidir. Kamu yararı her ne kadar devletin yurttaşlarına, kendi bütünlüğüne ve çıkarlarına sağladığı yarar olarak tanımlansa da toplum yararının tanımı ile ilgili belirsizlikler bir takım çelişkiler yaratmaktadır (Zabcı, 2011). Bu çelişkilerden bazıları; devletin ideolojisi, küresel ekonomik politikalar ve çıkar gruplarının talepleri

doğrultusunda şekillenebilen kamu yararının, toplum için gerçekten yarar sağlayıp sağlamayacağıdır. Kamu yararını, "ortak olan ve eşitlik" gibi kavramlarla beraber düşünmek aslında kamusal yararın piyasa koşulları veya belirli bir grubun çıkarlarına göre şekillenmesini sınırlandırabilir (Zabcı, 2011). Her ortak kullanılabilen alanın kamusal olmayan özellikleri de olabileceği, ortak alanların kamusal alanlara dönüştürülmesi ve nasıl bir topluluğu tanımladığı konusu da tartışılan konular arasındadır (Tassin, 1992).

Günümüzde neoliberal politikalar kentleri küresel rekabetin içinde var olmaya zorlayarak hızlı bir dönüşüm içerisine girmelerine ve kentsel mekânı sermayenin taleplerine göre şekillenmeye zorlamaktadır. Sermayenin talepleri doğrultusunda yönetimler tarafından da desteklenen ekonomik faaliyetler, kentlerde mekânsal anlamda hızlı değişim ve dönüşümlere neden olmaktadır. Bu durum kenti, sosyal ve mekânsal ayırışma, doğal ve kamusal açık alanların azalması gibi durumlarla karşı karşıya bırakarak sürdürülebilirlik hedeflerinden gitgide uzaklaştırmaktadır (Brorström, 2015). Oysaki kentlerin sürdürülebilirliği kentsel morfoloji ve sosyoekonomik aktivitelerin mekâna olan etkileriyle ilişkilidir (Wu, 2008). Kentsel dönüşümün esas amacı, kentteki mekânsal dönüşümlerle sosyoekonomik seviyenin yükseltilmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik sürdürülebilir bütüncül yaklaşımların geliştirilmesi olarak özetlenebilir (Okumuş ve Eyüboğlu, 2015; Akkar, 2006). Ancak günümüzde bu yaklaşımın dışında yerel ve merkezi yönetimlerin de desteğiyle kamusalılığı göz ardı eden parçacıl kentsel dönüşümler gerçekleştirilmektedir. Katılımdan uzak bir yaklaşımla gerçekleştirilen kentsel dönüşüm, yalnızca toplumla yönetimler arasına mesafe koymakla kalmayıp aynı zamanda yönetimlerin kendi arasında da anlaşmazlıklar ve yönetim sorunları ortaya çıkarmaktadır. Genellikle kent içinde desantrilize edilmiş sanayi alanları, kentsel boş alanlar, hazine arazileri, çöküntü bölgeleri ve doğal alanlardan oluşan kamu arazileri kentsel dönüşüm projelerinin ilgi alanına girmektedir.

Kent içindeki doğal alanlar, ekosistemden elde edilen fayda, işlev, ürünler şeklinde tanımlanan kentsel ekosistem servisi olarak önemli görevlere sahiptir (Albayrak, 2012). Ancak kent içindeki ekosistem servislerinin, kentleşmeyle birlikte altyapı, yol gibi yapılaşmalardan dolayı bütünlüğünün bozulduğu, mekânsal olarak ayrıştığı ve erişilebilirliğinin engellendiği belirtilmektedir (Hermida vd., 2019; Andersson, 2006). Kentleşme ve kentsel yığılma sonucunda insan yaşamı için önemli servisler sunan doğal alanların, yapay veya yarı yapay alanlara dönüştüğü, bu dönüşümle beraber hava kirliliği, biyoçeşitliliğin yok olması, kentsel ısı adası ve iklim değişikliğinin, kentin sürdürülebilirliğini ve yaşam kalitesini olumsuz etkilediği görülmektedir (Gao vd., 2019).

Günümüzde iklim değişikliğine bağlı sıcaklık artışı, sel, kuraklık, deniz seviyesindeki yükselme, fırtına ve kasırgalar gibi olağanüstü hava olaylarının yarattığı ve yaratacağı olumsuz etkiler kentlerin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir (IPCC, 2007). İklim değişikliği senaryolarına göre gelecekte İstanbul için; sıcaklık artışı (2100 yılına kadar ortalama 3,5°C), kuraklık, sel ve taşkın gibi etkilere karşı sürdürülebilir çözümler üretilmesi gerekmektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2013; Onur, 2014; Onur ve Tezer, 2015). Bilindiği gibi kentleşme sonucunda açık yeşil alanların ve geçirgen yüzeylerin azalmasıyla ısı adası ve iklim değişikliği etkileri daha fazla hissedilmektedir (Onur, 2019; Ünal, 2018). Betonlaşma ve geçirimsiz yüzeylerin artışı sonucunda oluşan ısı adası etkisi kentsel alanlarda doğal alanlara göre daha yüksek sıcaklıkların ölçülmesine neden olmaktadır (EPA, 2013; Chen vd., 2005; Onur, 2014; Ezber vd., 2007). Ayrıca geçirimsiz yüzeylerin artmasıyla birlikte yağmur suyunun toprak tarafından emilmesi imkânsız hale gelmektedir. Bu durum iklim değişikliği sonucunda artan taşkın ve sel felaketlerinin kentsel alanlarda daha yıkıcı olmasına neden olmaktadır (Kadioğlu, 2018).

Buradan da anlaşılabileceği üzere sürdürülebilir bütüncül bir yaklaşımla kentin,

- doğal alanlarla ilişkili olarak bütüncül,
- koruma öncelikli ekonomik ve sosyal konularla entegre
- çok boyutlu ve çok disiplinli bir çerçevede,
- sürdürülebilir yaklaşımlarla,
- bu amaca uygun şekilde kent içindeki doğal alanların açık kamusal alanlarla beraber planlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Andersson, 2006; Haq, 2011; Wu, 2008).

Kent İçindeki Derelerin Sürdürülebilirlikteki Önemi

Kent içindeki dere, nehir ve yakın çevresi su kaynağı; rekreasyon alanı ve açık yeşil alanlar oluşturma potansiyeliyle kent kimliğinin önemli birer parçasıdır (Önen, 2007). Bu alanlar kentte farklı sosyoekonomik yapıdaki insanları bir araya getirebilen, doğrudan etkileşim halinde, kentleşmiş ve doğal alanlar arasında ilişki kurabilen ortak kamusal alanlar olarak tanımlanmaktadır (Hermida vd., 2019).

Kent içindeki dere ve akarsular kentsel nüfusun artması, plansız yapılaşma, sanayileşme ve çevre kirliliği sonucunda kirlenmekte, yakın çevresini, denizleri tehdit etmekte ve birer ekosistem servisi olarak işlevsiz kalmaktadır (Wu, 2008). Bu alanlar kentleşme ve kentsel dönüşüm sonucunda kent için birleştirici değil, ayrışma yaratan birer eşik haline gelmektedir. Kentleşme sonucunda oluşan mekânsal ayrışmaların önlenmesi ve yapılaşmış alanlar arasında sıkışan dere, nehir ve çevresinin iyileştirilmesi, korunması ve erişilebilirliğini artıracak şekilde planlanarak kentle ilişkisinin sağlanması kentin sürdürülebilirliği açısından önemlidir (Hermida vd., 2019). Bu ilişkiyi kurabilmek için kent içindeki doğal alanların rekreasyon ve spor alanları, yürüyüş, bisiklet yolları gibi kenti canlı tutacak kamusal niteliği olan çok fonksiyonlu alanlarla birlikte tasarlanması önerilmektedir. Dünyada kentsel ölçekte çeşitli rehabilitasyon ve yeniden canlandırma projeleri ile kentin bir parçası olarak bütüncül planlanmaya çalışılan uygulamalara Charles Nehri (Boston), Seine Nehri (Paris) ve Aare Nehri'de (Bern) rastlanmaktadır (Önen, 2007). Maalesef daha küçük ölçekte olan dereler ise çoğu kentte kanal haline getirilmiş, üzerleri kapatılarak yollarla veya yapılarla bölünmüş veya yapılaşmış alan içine sıkışmıştır (Lange vd., 2015). Dünyada dere ve çevrelerinin kamusal alan olarak bütüncül şekilde tasarlandığı uygulamalara Cheonggye Deresi (Seul), Amsterdam Kanalları, Porsuk Çayı (Eskişehir) örnek gösterilebilir (Önen, 2007).

Kent içindeki dere, akarsu ve havzalar, potansiyel kamusal açık ve yeşil alanlar olarak sera gazı emisyonlarını azaltma, hava kalitesini artırma, mikro klimayı dengeleme gibi işlevlere sahiptir. Bu alanların korunarak geliştirilmesi, iklim değişikliğinin ve ısı adası etkisinin neden olduğu olumsuzluklara karşı sürdürülebilir çözümlerdir (Onur, 2014). Dere çevresinin yeşil alanlarla ve geçirgen yüzeylerle yeşil koridorlar şeklinde planlanması iklim değişikliğinin

Şekil 1. Çalışmanın yöntemi.

etkilerinden biri olan aşırı miktardaki yağışların yol açtığı sel felaketlerinin önlenmesinde yerleşik alan ile dere ve nehir arasında tampon bölge oluşturması açısından önemlidir (Onur, 2019).

Sonuç olarak kentsel dönüşüm ve kentleşmenin baskısı altında kalan dere ve havzalarında doğal ve kamusal alanların korunması öncelikli sürdürülebilir bütüncül yaklaşım çerçevesinde dikkat edilmesi gereken konular şöyle özetlenebilir:

- Dere ve çevresinin birer kentsel ekosistem servisi olarak üstlendiği görevler düşünüldüğünde kentleşme ile bölünmeden bütüncül şekilde koruma öncelikli olarak ele alınması ve tasarlanması,
- Kentsel dönüşüm projelerinde dere ve çevresinin, kamusal niteliği korunarak kentte ayrıştırıcı değil, birleştirici mekânlar olarak kurgulanması,
- Bu mekânların yaya ve bisiklet yolları, park, rekreasyon ve spor alanları gibi fonksiyonlarla desteklenmesi,
- Çöküntü alanlarının yakınlarda olan alanların bütüncül şekilde rehabilite edilmesi, açık aktif yeşil kamusal alanlar oluşturularak kente dahil edilmesi,
- İklim değişikliğine bağlı aşırı yağışların yol açtığı taşkınların önlenmesinde kent içindeki dere ve havzalarında tampon bölgeler oluşturulması,
- İklim değişikliğine bağlı sıcak hava dalgaları ve kentleşmeye bağlı ısı adası etkisine karşı mikro klimayı düzenleyici etkisi olan açık ve yeşil alanların korunmasının bir araç olarak geliştirilmesi.

Bu çalışmada kavramsal olarak, kentleşme ve kentsel dönüşümün, önemli ekosistem servisleri olan kent içindeki dere ve çevresi gibi doğal alanlar üzerindeki olumsuz etkisi, yukarıda belirtilen koruma öncelikli bütüncül ve sürdürülebilir yaklaşım çerçevesinde tanımlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra bu yaklaşım çerçevesinde Kadıköy ve Ataşehir ilçelerinde özellikle son yıllarda hızla gerçekleştirilen Fikirtepe Yenileme Projesi, İstanbul Finans Merkezi gibi mega kentsel dönüşüm projelerinin kent için önemli bir ekosistem servisi ve kamusal alan yaratabilme potansiyeli olan Kurbağalıdere ile mekânsal ilişkileri, doğal ve kamusal alanların korunması

çerçevesinde tanımlanmaya ve tartışılmaya çalışılmıştır

Bu kapsamda, Kurbağalıdere Havzasının sınırları içerisindeki mevcut arazi kullanımı ve arazi örtüsü uydu görüntüleri kullanılarak ARC-GIS yardımıyla sınıflandırılmış, Kurbağalıdere ile ilgili üst ölçek ve yerel planlar değerlendirilmiştir. Daha sonra Kurbağalıdere ile kesişen ve belirgin şekilde mekânsal olarak farklılaşan alt bölgeler belirlenmiştir. Bu alt bölgeler, mekânsal farklılaşmaları ve ayrışmaları ifade eden gerçek görüntüler üzerinden oluşturulmuş kesitler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Tüm bu veriler bir araya getirilerek Kurbağalıdere ve çevresini de kapsayan alt bölgeler özelindeki kentleşme, kentsel dönüşüm ve mekânsal ayrışma; doğal ve kamusal alanların korunması çerçevesinden tartışılmıştır. Bu değerlendirmelerin kent için önemli ekosistem servisleri ve potansiyel kamusal alan olan dere ve çevresinin kamusal ve doğal alanların korunması öncelikli, kent ile entegre sürdürülebilir bütüncül yaklaşımların geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Çerçevesinde Kurbağalıdere

İstanbul'un 1950'lerde başlayan nüfus artışıyla beraber gecekondulaşma olgusunun da geliştiği 1980'lerde dünyada başlayan ve 2000'li yıllarda gitgide artan küreselleşme ve neoliberal politikalarla, kentlerin pazarlanmasının önemi ve bundan elde edilen rantın ekonomik büyümeye katkısının İstanbul'un kentsel dönüşümünde etkili olduğu görülmüştür. 1999 depremi sonrasında çıkarılan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile İstanbul'da kent içinde boşalan sanayi alanları, çöküntü alanları başta olmak üzere sermayenin rant elde edebileceği her türlü alan kentsel dönüşümün parçası haline gelmeye başlamıştır. Günümüzde İstanbul'da kentsel dönüşüm ve mega projeler adı altında gerçekleştirilen mekânsal değişim ve dönüşüm projelerinin genelde kıyı alanları, TEM-E5 otoyolları arasındaki bölgeler, sanayinin desantralizasyonu ile boşalan kent merkezi ve çöküntü alanlarında yer seçtiği görülmektedir (Kahraman, 2006). İstanbul'daki kentsel dönüşüm ve mega proje-

lere bakıldığında İstanbul'un mekânsal dağılımını etkileyecek düzeyde olduğu tartışılmaktadır. Bu projelerden İstanbul Finans Merkezi ve Fikirtepe Yenileme Projeleri aynı dere havzasını (Kurbağalıdere Havzası) paylaşmakla beraber, havza içinde önemli kentsel dönüşümleri de tetikleyerek yakın çevresinin arazi kullanımını ve morfolojisini değiştirmektedir. Kadıköy ve Kurbağalıdere için önemli bir diğer proje olan Kuşdili Çayırı (Eski Salıpazarı) Projesi, Kurbağalıdere'nin Marmara Denizi'ne yakın olan ve ıslahının yapılacağı, yakın çevresinde Fenerbahçe Stadyumu, sahil yolu, park gibi kamusal açık alanların bulunduğu prestijli alanda yer almaktadır. Bu projelerin ayrıntılı bilgileri Tablo 1'de detaylandırılmıştır.

Fikirtepe Yenileme ve İstanbul Finans Merkezi mega kentsel dönüşüm proje yatırımlarının yer seçimi kararlarında; E5 ve TEM otoyollarına yakın olması, Kadıköy'deki Haydarpaşa Liman Bölgesi dönüşüm projesi, metro, metrobüs gibi önemli toplu taşıma odaklarına erişilebilirlik, Ataşehir'in Kadıköy'e alternatif yeni yerleşim bölgesi olması etkili olmuştur. İstanbul Çevre Düzeni Planında (ÇDP) da Ataşehir-Kozyatağı bölgesinin finans merkezi olarak üst düzey hizmet odaklı bir merkez (MİA) şeklinde tanımlanması, Ataşehir yakınlarında bir finans merkezi proje alanının arayışını da desteklemiştir (Yalçın vd., 2014). Ancak, İstanbul Finans Merkezi'nin mevcut yer seçim kararının Ataşehir-Ümraniye arasındaki bölgede yer almasıyla beraber ÇDP'de önerilen hizmet odaklı MİA'nın kuzeye doğru kaydığı görülmektedir. ÇDP'de konut olarak tanımlanan bu bölgenin İstanbul Finans Merkezi ile beraber fonksiyon değişiminin, kentsel dönüşüm, yeni altyapı ve ulaşım yatırımlarını da çektiği söylenebilir. Dolayısıyla proje alanlarının yakın çevrelerinde rezidanslar, ticaret ve iş merkezleri içeren plazalar, AVM'ler, kentsel ölçekteki diğer fonksiyonlar ve ulaşım yatırımlarının yapımı hızlanmıştır. Bu durum, mega kentsel dönüşüm projelerinin yakınında yer alan çöküntü alanlarının kentten soyutlanarak hızla dönüşmesine, Kurbağalıdere ve çevresinin kamusalılığı barındırmayan, ayrıştırıcı bir eşik, tanımsız ve kimliksiz bir alana

dönüşmesine neden olmaktadır. Depremden etkilenme riskinin az olduğu belirtilen Kadıköy ve Ataşehir'deki kentsel dönüşümün 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun çerçevesinde gerçekleştirilmesi, yenileme ve dönüşüm projelerinin rant odaklı olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. Bahsi geçen mega kentsel dönüşüm projelerinin kamu yararını ve katılımı benimsemediği ve sadece sermayenin çıkarlarını gözettiği, bunu yaparken de kentsel mekânsal ve sosyal ayrışmayı artırdığı genel söylemler arasındadır (Özdemir ve Aydın, 2016).

Kurbağalıdere Havzası genelinde kentsel ölçekteki planlara bakıldığında İBB ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığına ait birçok nazım ve uygulama imar planının yapıldığı görülmektedir (Şekil 2). Bu planlar, kimi zaman birbirleriyle kesişen, kimi zaman da sınırları birbirine değen alanları kapsamaktadır. Ancak planların farklı zamanlarda, farklı kurumlar ve/veya birimlerce yapılmış olması, planlara referans verebilecek havza genelinde herhangi bir üst ölçek kararın olmaması planların havza bütününden kopuk ve parçacıl kararlar ürettiğini göstermektedir. Örneğin, 1/5000 ölçekli Kadıköy Koşuyolu Acıbadem Hasanpaşa Nazım İmar Planı, Kurbağalıdere Ana Kollarına Ait Dere Islahı Projesine Yönelik Plan Değişikliği'nde (İBB, 2015), Marmara Denizi'nden Fikirtepe Yenileme Proje alanına kadar yeşil açık kamusal alanlar tasarlanmış ancak Fikirtepe ve devamında yapılan diğer planlarda yeşil koridorun ve kamusal alanların sürekliliği yeterince dikkate alınmamıştır. Benzer şekilde İstanbul Finans Merkezi Nazım ve Uygulama İmar Planları (ÇŞB, 2012) her ne kadar Kurbağalıdere ile mekânsal olarak kesişse de herhangi bir plan kararı üretmemiş ve kuzeyinde yer alan 1/1000 ölçekli Ümraniye Çakmak İhlamurkuyu Y. Dudullu ve Y. Çamlıca Mah. Elmalı Havzası Dışında Kalan Kısıma Ait UİP, Kurbağalıdere Ana Kolu Dere Islah Projesine Yönelik Uygulama İmar Planı Değişikliği'nden (İBB, 2014) kopuk şekilde ele alınmıştır. Kurbağalıdere Havzası içinde Kurbağalıdere boyunca kesişen planların birbirleri ile

	Alan	Kullanım	İlgili Kurumlar
Kuşdili Çayırı	45.990 m ²	Ticaret-Rekreasyon	İBB
Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi	1.310.000 m ²	Rezidans	İBB Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
İstanbul Finans Merkezi	1.700.000 m ²	Ticaret-Rezidans	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İBB Ataşehir ve Ümraniye Belediyeleri

Tablo 1. Kurbağalıdere çevresinde gelişen önemli kentsel dönüşüm projeleri (URL-1).

ilişkisinin olmadığı, planlama alanı içindeki kararların sadece planlama alanı içindeki dinamiklerle geliştirildiği, doğal ve kamusal alanların bütüncül ve sürdürülebilir ilkelerle tasarlanmadığı söylenebilir (Şekil 2).

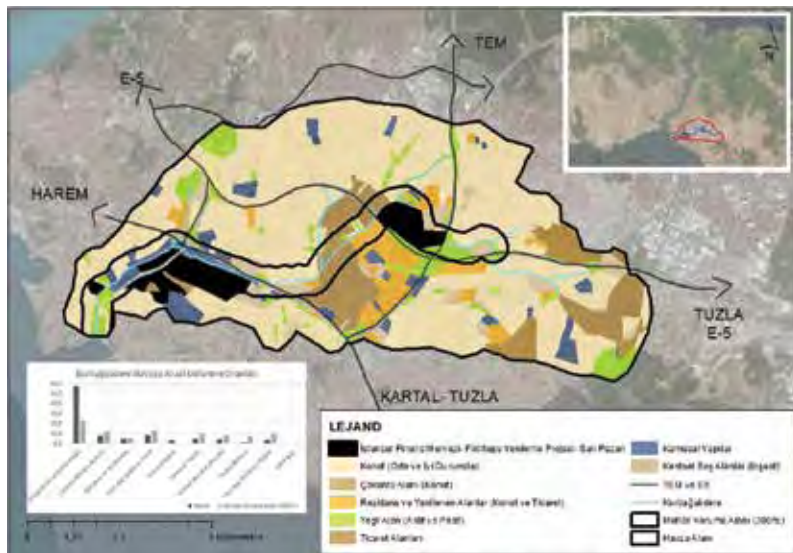
Kurbağalıdere'deki Arazi Kullanımının Mekânsal Ayırışmaya Yönelik Değerlendirilmesi

Mekânsal farklılaşmaların ve ayrışmaların önemli bir aktörü olan Kurbağalıdere, İstanbul'da Kadıköy, Ataşehir ilçelerinin yoğun yapılaşmış alanlarının içinden, Ümraniye İlçesinin ise sınırından geçen, yaklaşık 50 km uzunluğunda çoğunlukla üzeri açık bir dere olarak tariflenebilir (Önen, 2007). Derenin yapılaşmış alan içerisinden geçmesi sonucunda yoğun bir kirlilik söz konusudur.

İSKİ İçmesuyu Havzaları Yönetmeliği'ne (2011) göre mutlak koruma alanı olarak belirlenen su kaynağının ilk 300 metresi dikkate alınarak oluşturulan bölgeye bakıldığında, Tablo 1'de gösterilen Kurbağalıdere mutlak koruma alanının % 20'sini kentsel dönüşüm projelerinin kapladığı görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 2. Kurbağalıdere ile ilişkili üst ölçek, nazım imar ve uygulamalı imar planlarının durumu.

Şekil 3. Kurbağalıdere Havzası arazi kullanımı. (Uydu görüntüleri, URL-1, Bingöl, 2006'dan üretilmiştir.)

Kurbağalıdere Havzası'nın arazi kullanımı analiz edildiğinde konut (orta ve iyi durumda), çöküntü alanları, rezidans ve yenilenen alanlar (konut ve ticaret), yeşil alanlar (aktif ve pasif), ticaret alanları, kamusal alanlar, kentsel boş alanlar, büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri (İstanbul Finans Merkezi, Kuşdili Çayırı-Salıpazarı ve Fikirtepe Kentsel Yenileme Projesi), havza alanı, mutlak koruma alanı (300 m.), dere ve anayollar (E5 ve TEM) olarak sınıflandırılmıştır (Şekil 3).

Havza alanının arazi kullanımına bakıldığında büyük kısmının (% 58'inin) orta ve iyi durumdaki konut alanlarından oluştuğu görülmektedir. Mutlak koruma alanı olarak tanımlanan alt bölgede (dereden ilk 300 m.) ise orta ve iyi durumdaki konutlar, alanın % 24'ünü oluşturmaktadır. Çöküntü alanı olarak nitelendirilen plansız alanların derme çatma yapılarından oluştuğu gözlemlenmiştir. Bu alanlar havza genelinin % 8'ini, mutlak koruma alanının ise % 12'sini kaplamaktadır. Yeşil alanlar (aktif ve pasif) alanın % 8'ini, mutlak koruma alanının ise yaklaşık % 13'ünü kaplamaktadır. Aktif yeşil alanların genelde Kurbağalıdere'nin Marmara Denizi ile Kuşdili Çayırı arasında kalan bölgede yoğunlaştığı ve derenin ana kolunun doğusunda Ataşehir'e doğru kısmi ve parçacıl pasif yeşil alanlar (kentsel boş alanlar, refüjler, mezarlık gibi) olduğu görülmektedir. Kamusal alanlar ise genelde okul, üniversite, hastane, yönetim binaları gibi donatılardan oluşmaktadır. Sonuç olarak yeşil ve kamusal alanların havza genelinde parçacıl olarak dağıldığı, Kurbağalıdere boyunca yeterince kamusal ve doğal alanın olmadığı, bu eksikliği gidermeye yönelik gerek Fikirtepe Yenileme ve İstanbul Finans Merkezi projelerinde gerekse alanla ilgili nazım ve uygulama imar planlarında herhangi bir kaygının olmadığı görülmektedir (Şekil 4). Fikirtepe Yenileme Projesi ve çevresindeki çöküntü alanları neredeyse birbirleriyle iç içe ama bir o kadar da farklı morfolojik yapılar barındırmaktadır. Ataşehir'deki çöküntü alanları ise İstanbul Finans Merkezi ve Ataşehir'deki rezidans ve yenilenmiş alanlardan, Kurbağalıdere, otoyollar ve topoğrafik faktörlerle (eğim) mekânsal olarak keskin şekilde birbirlerinden ayrılmaktadır (Şekil 5 kesitler). Bu çerçevede havza içerisinde Kurbağalıdere ile ilişkili olarak belirlenen ve mekânsal ayrışmayı barındırdığı tespit edilen alt bölgeler; Kurbağalıdere-Kuşdili Çayırı (eski Salıpazarı) bölgesi, Fikirtepe Kentsel Yenileme bölgesi ve Ata-

dere'nin neredeyse tamamen göz ardı edildiği ve derenin otoyollarla beraber kentsel mekânı ayırıştıran eşiklerden biri olduğu *Şekil 5'teki 6., 7. ve 9. kesitlerde* görülmektedir.

Ataşehir rezidans ve yenilenmiş konut bölgesi: Ataşehir çöküntü alanı alt bölgesinde de anlatıldığı gibi Ataşehir'deki çöküntü alanı ile rezidans ve yenilenmiş konut bölgesi birbirinden yol ve Kurbağalıdere'nin oluşturduğu doğal eşikle ayrılmaktadır (*Şekil 5, kesit 8*). Bu alanda da kentle entegre herhangi bir doğal ve kamusal açık alana rastlanmamaktadır. Bu alt bölgede de Kurbağalıdere'nin kamusal alan olabilme potansiyeli tamamen göz ardı edilmiştir. Orta üst gelir grubunun ikamet ettiği bu alan, gene benzer sosyoekonomik yapıya yönelik İstanbul Finans Merkezi ile mekânsal olarak otoyolla tamamen birbirinden ayrılmaktadır. Bu durum, ayrışmanın aslında her zaman sosyoekonomik sebepli olmadığını da göstermektedir.

İstanbul Finans Merkezi: İstanbul Finans Merkezi Türkiye için önemli finansal kurumların bir araya getirildiği, bununla beraber ticaret ve hizmet fonksiyonları ile entegre hem kentsel hem de ülkesel ölçekte önemli bir merkez oluşturma gayretinin mekânsal yansıması olarak tarif edilebilir. TEM ile yakın ulaşım bağlantısı içinde olması, alanın havalimanları ile ilişkisini ve bölgesel ölçekte erişilebilirliğini artıran özellikleridir. Projenin yapımı birçok eleştiriye konu olmuştur. Ataşehir Belediyesi süreç içerisine katılmamış; proje, merkezi yönetim, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve çok ortaklı özel firmaların desteğiyle yapılmaya başlanmıştır. Alanın sınırından ise Kurbağalıdere geçmektedir. Eğitimle beraber dere, İstanbul Finans Merkezi'ni bir ada gibi çevresinden ayırıştıran, topoğrafik eşiklerden biridir. Bununla beraber *Şekil 5'teki 6., 7. ve 9. kesitlerde* görüldüğü gibi alanın kuzeybatısındaki çöküntü alanı ile güneyindeki rezidans ve yenilenmiş konut alanlarının birbirleriyle herhangi bir kamusal açık ve doğal alanı paylaşmadığı görülmektedir. Kurbağalıdere'nin kamusal alan potansiyelinin ve kent için öneminin bu alanda da tamamen göz ardı edildiği görülmektedir.

Sonuç

Kurbağalıdere ve çevresinde Kuşdili Çayırı (Salıpazarı), Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projeleri ve İstanbul Finans Merkezi Projeleri gibi mega-projeler alanı dönüştürmeye ve değiştirmeye başlamıştır.

Havza içinde gerçekleşen kentsel dönüşümün, kamusalı benimsenmeyen, parçalı şekilde gerçekleştiği ve önemli bir kentsel ekosistem servisi olan Kurbağalıdere'nin doğal yapısının korunması konusunun hem kentsel dönüşüm sürecinde hem de üst ölçek ve yerel planlarda yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Kent içinde kamusal değeri göz ardı edilen, kentleşmenin ve kentsel dönüşümün baskısından etkilenen derelerin, kentin sürdürülebilir ve yaşanabilir hedeflere ulaşması açısından önemli doğal alanlar olduğu düşünülmektedir.

İstanbul'da iklim değişikliğinin taşkın ve sel gibi etkilerine uyum sağlamak ve etkilerini azaltmak için kamusal ve doğal alanları koruyarak uygun mekânsal stratejiler geliştirilmesinin sürdürülebilirlik açısından önemli olduğu görülmektedir.

Kent içindeki nehir ve dere gibi önemli kentsel ekosistem servisleri olan doğal alanların, koruma öncelikli, kamusal alanlarla entegre yeşil koridorlarla desteklenerek, bütüncül yaklaşımlarla planlanması, kentlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. İstanbul'da gerçekleştirilen kentsel dönüşümün bu yaklaşımla ele alınması, gerek artan mekânsal ayrışmanın önlenmesinde, gerekse doğal alanların ve kamusal alanların kente sağlayabileceği faydanın artırılmasında yararlı olacaktır.

Aliye Ceren Onur, Yrd. Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık (İngilizce) Bölümü

Kaynakça

- Akkar, Z. M. (2006) "Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye", *Planlama*, Sayı: 2, s.29-38.
- Albayrak, İ. (2012) *Ekosistem Servislerine Dayalı Havza Yönetim Modelinin İstanbul-Ömerli Havzası Örneğinde Uygulanabilirliği*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Andersson, E. (2006) "Urban landscapes and sustainable cities", *Ecology and Society*, Sayı: 11(1), s.34
- Bingöl, Y. (2005) *İstanbul Derelerinin Mevcut Durumu ve Taşkın Debilerinin Hesabı Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- BM-Birleşmiş Milletler (1987), *Report of the World Commission on Environment and Development Our Common Future*, URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- Brörström, S. (2015) "Strategizing sustainability: The case of River City, Gothenburg", *Cities*, Sayı: 42, s.25-30.
- Chen, X., Zhao, H., Li, P. ve Yin, Z. (2005) "Remote sensing image-based analysis of the relationship between urban heat island and land use/cover changes", *Remote Sensing of Environment*, Sayı: 104, s.133-146.
- ÇŞB (2012) *1/5000 ve 1/1000 Ölçekli İstanbul Finans Merkezi Nazım ve Uygulama İmar Planı*.
- ÇŞB (2017) *1/1000 Ölçekli Kadıköy İlçesi Fikirtepe ve Çevresi Nazım ve Uygulama İmar Planı*.

- EPA (2013), *Our Built and Natural Environments: A Technical Review of the Interactions Between Land Use, Transportation, and Environmental Quality (2nd Edition)*, Office of Sustainable Communities Smart Growth Program, US: <http://www.epa.gov/dced/pdf/b-and-n/b-and-n-EPA-231K13001.pdf> (Erişim: 14.10.2013).
- Ezber, Y., Sen, O.L., Kindap, T., Karaca, M. (2007) Climatic Effects of Urbanization in İstanbul: A Statistical and Modeling Analysis, *International Journal of Climatology*, Sayı: 27, s.667-679.
- Gao, J., Yu, Z., Wang, L., Vejre, H. (2019) "Suitability of regional development based on ecosystem service benefits and losses: A case study of the Yangtze River Delta urban agglomeration, China", *Ecological Indicators*, Vol. 107.
- Haq, S. A. (2011) "Urban Green Spaces and an Integrative Approach to Sustainable Environment", *Journal of Environmental Protection*, Sayı: 2, s.601-608.
- Habermas, J. (1994) "Kamusal Alan", *Kamusal Alan*, Ed. M. Özbek, Hil Yayınları, İstanbul, s.95-102.
- Hermida, M. A., Cebrera-Jara, N., Osorio, P., Cabrera S. (2019) "Methodology for the assessment of connectivity and comfort of urban rivers", *Cities*, Vol. 95.
- IPCC (2007) *Fourth Assessment Report: Climate Change 2007*, http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg2/en/contents.html (Erişim Tarihi: 07.09.2013).
- İBB (2009) *1/100 000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı*.
- İBB (2014) *1/5000 Ölçekli Yenısahra Mah. ve Çevresi Nazım İmar Planı*.
- İBB (2014) *1/1000 Ölçekli Kurbağalıdere Ana Kolu Dere Islahı Projesi*.
- İBB (2014) *1/1000 Ölçekli Ümraniye Çakmak İhlamurkuyu Y. Dudullu ve Y. Çamlıca Mah. Elmalı Havzası Dışında Kalan Kısımına Ait UİP- Kurbağalıdere Ana Kolu Dere Islah Projesine Yönelik Uygulama İmar Planı Değişikliği*.
- İBB (2015) *1/5000 Ölçekli Kadıköy Koşuyolu Acıbadem Hasanpaşa Nazım İmar Planı- Kurbağalıdere Ana Kollarına Ait Dere Islahı Projesine Yönelik Plan Değişikliği*.
- İBB (2015) *1/5000 Ölçekli Kurbağalıdere Hasanpaşa 1. Derece Doğal Sit Alanına İlişkin Koruma Amaçlı İmar Planı*.
- İSKİ İçmesuyu Havzaları Yönetmeliği (2011), http://www.iski.gov.tr/web/assets/SayfalarDocs/Mevzuat%20ve%20Y%C3%B6netmelikler/ISKI_Icmesuyu_Havzaları_Yonetmeliği-02062016.pdf (Erişim: 11.09.2019)
- Kadıoğlu M. (2018) "Sellere Dirençli Kent Oluşturmanın Adımları", *Şehir ve Toplum*, Sayı: 10, s.77-89.
- Kahraman T. (2006) "İstanbul Kentinde Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Planlama Süreçleri", *Planlama*, Sayı: 2, s.93-101.
- Lange, C., Schneider, M., Mutz, M., Hausteine, M., Halle, M., Seidel, M., Sieker, H., Wolter, C., Hinkelmann, R. (2015) "Model-based design for restoration of a small urban river", *Journal of Hydro-environment Research*, 9(2), s.226-236.
- Okumuş, D. E., Eyüboğlu, E. E. (2015) "Kentsel Dönüşüm Öncesi Kentsel Yaşam Kalitesi Araştırmasına Yönelik Yöntem Önerisi ve Ataşehir Barbaros Mahallesi Örneği", *Planlama*, 25 (2), s.93-106.
- Onur, A. C. (2014) İstanbul'da Kentsel Dönüşümün İklim Değişikliğine Uyum Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Onur, A. C., Tezer, A. (2015) "Ecosystem services based spatial planning making for adaptation to climate changes", *Habitat International*, (47), s.267-278.
- Onur, A. C. (2019) "İstanbul'da Kentsel Dönüşümle Kaybolan Kentsel Yeşil Koridorlar: Haliç- D100-Zeytinburnu Sahil İşlevsiz Yeşil Koridoru Üzerine Bir Değerlendirme", *Planlama*, 29(2), s.79-89.
- Önen, M. (2007) *Kentsel Kıyı Mekanı Olarak Akarsuların Rekreatif Kullanım Potansiyelinin İrdelenmesi: Eskişehir Porsuk Çayı ve İstanbul Kurbağalıdere Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İTÜ.
- Özdemir, D. ve Aydın, D. (2016) "Fikirtepe'de 'Piyasanın Görünmez Eli'ne Kamu Sektörünün Görünür Müdahalesi", *Mimarlık*, Sayı: 389, s.53-58.
- Tassin, E. (1992) "Ortak Alan mı Kamusal Alan mı?: Topluluk ve Aleniyetin Karşıtlığı", *Kamusal Alan*, Ed. D. R. DAcheux Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.75-88.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2013) *Türkiye İklim Değişikliği 5.Bildirimi Raporu*, http://www.dsi.gov.tr/docs/iklim-degisikligi/iklim_degisikligi%4C%9Fi_5_ulusal_bidirim_tr.pdf?sfvrsn=2
- URL-1 <https://megaprojeleristanbul.com/> (Erişim Tarihi: 05.08.2019)
- UN (2019) *The Sustainable Development Goals Report*, United Nations, New York.
- Ünal, Y. S. (2018) "İklim Değişikliğine Dirençli Kentler", *Şehir ve Toplum*, Sayı: 10, s.31-45.
- Wu, J. (2008) "Making the Case for Landscape Ecology An Effective Approach to Urban Sustainability", *Landscape Journal*, 27 (1), s.41-50.
- Zabcı, F. Ç. (2011) "Kamu Yararı: Tartışmalı Bir Kavram", *Kamusal Alan*, Ed. M. Özbek, Hil Yayınları, İstanbul, s.95-102.
- "6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, Sayı: 28309, 31.05.2012.

Spatial Segregation in İstanbul within the Framework of Sustainability Prioritizing Natural and Public Spaces: The Case of Kurbağalıdere

Nowadays urban regeneration projects in İstanbul are far from the sustainability and publicness concepts. Under this perspective, the urban regeneration of Fikirtepe Urban Renewal, İstanbul Finance Center and Kuşdili Projects have been highly discussed. However, these urban regeneration projects spatially intersect with Kurbağalıdere stream, under the publicness perspective and there are no significant spatial relations. Public areas are accepted as important instruments for combatting with spatial segregation. The ongoing rehabilitation projects and plans along the Kurbağalıdere stream can be evaluated as un-holistic, lacking of natural and public areas and considering only the regeneration project's areas boundaries. These urban regeneration projects in relation with other urban regenerations in Ataşehir and Kadıköy along the Kurbağalıdere stream, do not consider the natural importance of the stream. However, while evaluating the potential public natural urban areas like Kurbağalıdere Watershed, a natural area conservation-based holistic approach seems to be highly important for the sustainability of the city. Under this perspective, the spatial relation between the urban regeneration projects including mega projects like Fikirtepe Urban Renewal Project and İstanbul Finance Center Projects that cause segregation in urban areas and natural areas which are very important for the sustainability of the city, should be addressed to draw attention to lack of publicness and natural areas in the city. In relation to Kurbağalıdere, the spatial evaluations are done using sections at the sub-regions which are determined considering existing large to local scale plans related with Kurbağalıdere and land use analyses maps to discuss the spatial segregation, publicness and importance of protecting natural areas in İstanbul.

Eğitimde Sosyal Sorumluluk: Sosyal Sorumluluk Penceresinden Bakmak mı, Kapısından Geçmek mi?

Aylin Ayna - İnci Olgun - A. Selami Çifter - Şenay Çabuk

Metinde, ilköğretimden üniversiteye, şirketlerden kurumlara pek çok farklı bağlamda karşılık bulan “sosyal sorumluluk” kavramı, üniversite eğitimi çerçevesinde, “Mesleki yaklaşımın gelişiminde ‘sosyal sorumluluk penceresi’nden bakmak yerine, ‘sosyal sorumluluk kapısı’ndan geçmek nasıl olur?” sorusunun cevabı aranmakta ve tartışılmaktadır. Bu bağlamda, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ortak seçmeli ders olan “Sosyal Sorumluluk Uygulamaları” dersi kurulumu, süreç ve deneyimleri tartışmanın zemini oluşturmaktadır.

Sosyal Sorumluluk Kavramı

“Sosyal sorumluluk” günümüzde çok tartışılan, ilköğretimden üniversite eğitime, ticari firmalardan kamusal organizasyonlara kadar pek çok farklı bağlamda ele alınan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. “Sorumluluk” kelime anlamı olarak “kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1994). “Sosyal sorumluluk” kavramı da kişinin, kurumların, şirketlerin toplumla ve toplumsal meselelerle ilgilenmesi ve çözümlere yönelik mesuliyet almaları olarak tanımlanabilir. Yakın tarihin önemli kavramlarından ve yine farklı disiplinlerin bir araya geldiği ortak tartışma zeminlerinden biri olan “sürdürülebilirlik” düşüncesi ile yakından ilişkilidir. Sürdürülebilir gelişme gerek kişisel gerekse toplumsal ölçekte “sorumluluk” bilincinden bağımsız düşünülemez.

Sürdürülebilir gelişmenin temel alındığı kurumsal, ticari faaliyetler, sosyal sorumluluk meselesi söz konusu olduğunda karşımıza “kurumsal sosyal sorumluluk” (*corporate social responsibility*) kavramı ile çıkmaktadır. Sosyal sorumluluk ve ticaret ilişkisinin, ticaretin tarihi kadar eski olduğu, kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı üzerine yapılmış çalışmalarda belirtilirken (Toker ve Tat, 2013), özellikle 1929 yılında dünya genelinde yaşanan ekonomik buhranın da söz konusu yaklaşımın gelişiminde büyük

öneme sahip olduğu farklı araştırmacılar tarafından aktarılan ortak ifadelerdendir (Toker ve Tat, 2013; Göztaş ve Baytekin, 2009; Saran vd., 2011). İşletmeler, kâr odaklı yaklaşımlarını terk ederek yerine sosyal bir varlık olarak içindeki insanlara, hizmet ettiği insanlara, birlikte yaşadığı topluma ve çevreye sorumlulukları olan, onların sorunlarına eğilen ve çözümler üreten bir yaklaşım tercih etmektedirler. Kişiler de işletmelerden, kurumlardan sosyal sorumluluklardan pay almasını, çözümler üretmesini beklemekte ve talep etmektedirler.

Eğitimde Sosyal Sorumluluk

Kişisel olarak, çocuklukta oluşmaya başlayan sorumluluk bilinci, toplum içerisinde gerek eğitim hayatında gerekse sosyal ilişkiler bağlamında gelişmeye devam etmektedir. Çocuklukta ailede başlayan bilinç, eğitim ve öğretim hayatı boyunca devam eder. Kişinin sorumluluk bilincinin gelişmesi öncelikle kişisel gelişimini sağlayacak, sonrasında da çevresine, mesleğine, diğer insanlara, canlılara ve yaşam ortamına karşı gereken sorumluluklarının farkında bir insan olarak çevresinin gelişimine katkıda bulunacaktır. Sosyal sorumluluk, bireyin tüm davranışlarının bütün toplumu etkileyebileceği esasına dayanır (Hotamışlı vd., 2010). Bu esasa, sosyal sorumluluk ve topluma hizmet, eğitim süreçlerinin içerisine dahil edilmiştir. Farkındalığın bilince yerleşimi ve nesiller arası gelişerek aktarımı, eğitim aracılığıyla mümkündür. Farklı öğretim düzeyleri için farklı içeriklerle karşılık bulan topluma hizmet dersleri ABD, Kanada gibi ülkelerdeki okullarda olduğu gibi (Yılmaz, 2011) ülkemizde de uygulanmaktadır. İlkokullarda 2005 yılında yayımlanan “İlköğretim ve Orta Öğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği” çerçevesinde gündeme giren sosyal sorumluluk kavramı (Saran vd., 2011), 2006 yılında YÖK tarafından öğretmen yetiştirme programlarına “topluma hizmet uygulamaları” adlı yeni bir dersin konulması kararı ile üniversite eğitimine dahil olmuştur (YÖK, 2007). “Öğrencilerin toplumun güncel sorunlarını belirleme ve çözüm üretmeye yönelik proje-

tebilme, gönüllü olarak projelerde yer alma konusundaki becerilerini geliştirmek ve toplumsal ihtiyaçlara yönelik duyarlılıklarını artırmak üzere kurgulanmıştır. “Engellilik ve erişilebilirlik, sosyal ve ekonomik eşitlik, cinsiyet eşitliği, çevresel sürdürülebilirlik, yaşa özel ihtiyaçlar, toplumsal huzur, afet çalışmaları” içeren ders üst başlıklarından “engellilik ve erişilebilirlik”, seçilen ilk ana tema olmuştur. Bu doğrultuda öğrencilere, sosyal sorumluluk, gönüllülük, engelli bireylere yaklaşım vb. konularda teorik bilgilendirmeler yapılmış; sonrasında da öğrenciler ile ortak çalışma yürütülen sivil toplum kuruluşları arasındaki etkileşimin ilk adımı olarak, derneklerin kendilerini, yürütmekte oldukları projeleri, genel anlamda ihtiyaç, beklenti ve talepleri aktardıkları sunumlar gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği (TOFD), Altı Nokta Körler Derneği ve Altı Nokta Körler Vakfı belirlenen tema çerçevesinde birlikte çalışılan kuruluşlar olmuş, ancak öğrencilerin birlikte çalışacakları kurum/kuruluş ve proje konusundaki karar kendilerine bırakılmış, farklı kurum/kuruluş ile birlikte çalışmayı tercih eden öğrenciler de olmuştur. Ders sürecinin başlangıç haftalarında, kuruluşlar tarafından konu tanıtıcı ve bilgilendirici sunumlar gerçekleştirilmiştir. Etkileşim sürecinin başladı-

ğı nokta olarak kurgulanan bu sunumların sonrasında öğrenciler, dernek/vakıf yetkililerinin ve uzmanlarının aktarmış oldukları bilgiler, deneyimler ve ihtiyaç/talep paylaşımları çerçevesinde çalışmak istedikleri konu, geliştirmek istedikleri fikir ve/veya projeyi belirlemişlerdir. Öğrenciler, seçmiş oldukları konu ve proje/fikir üzerine hem kuruluşlarla hem de dersin yürütücü öğretim elemanlarıyla birlikte çalışmışlardır. Dönem boyunca süren ve danışmanlık desteğiyle ilerleyen projelerin özellikle meslek alanıyla ilişkili bir konu bağlamında, dernek veya kuruluşun mevcut ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirmeleriyle gelişmesi, önemli görülen noktalardan olmuştur. Bir diğer önemli nokta ise, öğrencilerin dernek/vakıf yetkilileri ve üyeleri ile birlikte çalışıp fikir geliştirmelerine ek olarak farklı bölümlerde eğitim görmekte olan öğrencilerin kendi içlerinde de disiplinlerarası çalışma süreç ve biçimleri konusunda deneyim kazanmaları olmuş, öğrenciler bu doğrultuda yönlendirilmiş, karma çalışma grupları oluşturmaları teşvik edilmiştir. Böylece fikir geliştirme sürecinin ve ortaya konacak projelerin, disiplinlerarası farklılıkların getirdiği yaklaşım çeşitliliği ile zenginleştirilmesi hedeflenmiştir. Öğrencilerin, dönem boyunca yapmış oldukları çalışmaları, süreçteki deneyimlerini ve geliştirdikleri fikirleri sunumlar aracılığıyla dönem sonunda birbirle-

Tablo 1. 2018-2019 öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında ‘Sosyal Sorumluluk Uygulamaları’ dersi bünyesinde Mimarlık Bölümü öğrencileri tarafından çalışılmış konular ve projeler.

	Öğrencilerin Çalışmış Oldukları Proje Konuları	Süreçteki Çalışma Yöntemleri	Birlikte Çalıştıkları Kurum/ Kuruluş
2019 Bahar Yarıyılı	“buradaengellendim” projesi için ‘Beşiktaş-Çarşı’ Bölgesi Aplikasyon Arayüz Tasarımı ve Erişilebilirlik Verileri	Görüşmeler, yerinde tespit, araştırma, aplikasyon arayüz tasarımı, tespitlerin aplikasyon formatında düzenlenmesi	TOFD
	Körler İçin Deneyimsel İstiklal Caddesi Maketi/Poster	Görüşmeler, araştırma, yerinde tespit, çizimler, maket, poster	Altı Nokta Körler Vakfı
	Tüm Çocukların Birlikte Oynayabileceği Oyun Parkı	Görüşmeler, araştırma, tasarım geliştirme, poster	TOFD
	Marketlerde Erişilebilirlik Çalışması	Görüşmeler, araştırma, fikir/tasarım geliştirme, poster	TOFD
	Kabartma Kampüs Haritaları Projesine Destek	Görüşmeler, yerinde tespit, poster	Altı Nokta Körler Vakfı
2018 Güz Yarıyılı	Sokak Hayvanları İçin Barınak	Derneklerle görüşmeler, yerinde çalışmalar, model, çalışma maketi ve süreç defteri	Çeşitli Dernekler
	“buradaengellendim” Çalışmasına Destek	Görüşmeler, araştırma - belgeleme	TOFD
	Mimari Proje Atölyelerinde Erişilebilirlik Farkındalığı Çalışması	Anket çalışmaları, gözlem	Mimarlık Öğrencileri
	“erişebilirim.com” Çalışmasına Destek	Görüşmeler, araştırma - belgeleme	TOFD
	Erişilebilirlik Problemleri Üzerine Çalışma	Araştırma, tespit, poster	
	“erişebilirim.com” Çalışmasına Destek	Görüşmeler, araştırma - belgeleme	TOFD
	Lösemili Çocuklar İçin Mekânsal Düzenlemeler	Yetkililerle ve uzmanlarla görüşmeler, araştırma	LÖSEV
	Çocuklar - Gençler - Yaşlılar İçin Ortak Yaşam Ortamı	İlgili kurumlarla ve uzmanlarla görüşmeler, araştırmalar, süreç defterleri, fikir geliştirme	İlgili Kurumlar ve uzmanlar
	Ortopedik Engelli Çocukların da Kullanabileceği Lunapark Oyuncakları Tasarımı	Görüşmeler, TOFD yetkilileri eşliğinde çocuklar ve velileri ile görüşmeler, mevcut atölyelere katılım, fikir/tasarım geliştirme, poster, süreç dosyaları	TOFD
	Görme Engelli Bireyler İçin Erişilebilirlik Çalışması	Görüşmeler, yerinde tespit, fikir geliştirme	Altı Nokta Körler Derneği
	MSGSÜ Erişilebilirlik Haritası	Yerinde tespit, poster	
	“erişebilirim.com” Çalışmasına Destek	Görüşmeler, araştırma - belgeleme	TOFD

riyle paylaşımları da disiplinlerarası çalışmaya ek olarak birlikte öğrenme sürecini destekleyici parçalardan birisidir.

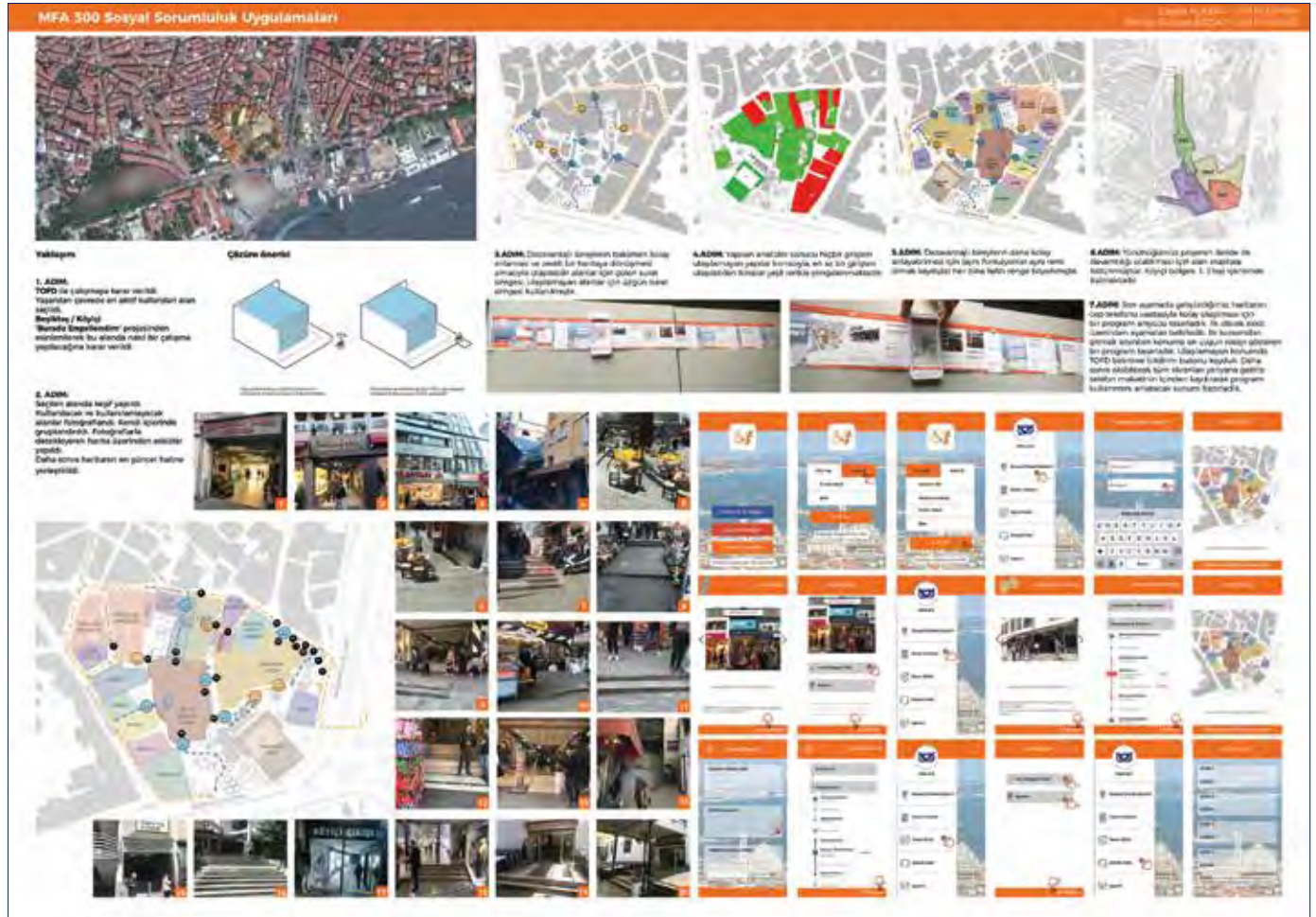
Dönem boyunca –kurum/kuruluş yetkilileri ve uzmanları, sivil toplum kuruluşu üyeleri/ katılımcıları ve dersin yürütücüsü olan öğretim elemanı/üyeleri tarafından gerçekleştirilen– danışmanlıklarla ilerleyen fikir geliştirme süreci, temelde bir sorunun ya da sorunsalın, ihtiyaç, beklenti ve talepler çerçevesinde şekillendirilerek nasıl bir fikre/projeye dönüştürüleceğini içermektedir. Öğrenciler belirledikleri sorun ya da mevcut gereksinimler doğrultusunda bir başlık belirlemiş, bu başlığa ilişkin, soruna veya ihtiyaca cevap verecek çözümü, kendi meslek alanları kapsamında, çalışma boyunca gerçekleşen iletişim-etkileşim süreci, araştırmalar ve arayışlarla geliştirmişlerdir. Aşağıda, ders kapsamında, 2018 güz ve 2019 bahar yarıyılarında, mimarlık bölümü öğrencileri tarafından çalışılmış konu başlıkları yer almaktadır; çalışmalarından bir kısmı görselleri ile birlikte ayrıca paylaşılmaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde, bazı öğrencilerin dernek/vakıf bünyesindeki mevcut projelerin bir parçası olmayı, bazı öğrencilerin ise ihtiyaçlar çerçevesinde bir proje ortaya koymayı tercih

ettikleri görülmektedir. Mimarlık alanı dahilinde “erişilebilirlik” teması altında toplanabilecek söz konusu projeler, mevcut projelere destek bağlamında erişilebilirlikle ilgili yaşanan problemlerin, aksaklıkların tespitine, erişilebilirlikle ilişkili teorik bilginin ve yasal düzenlemelerin ilgilenen herkes için erişilebilir hale getirilmesine veya (ortopedik ya da görme) engelli bireylerin erişimlerini, mekânsal deneyimlerini kolaylaştıracak düzenleme ve fikirlerin geliştirilmesine odaklanmaktadır.

Şekil 2’de görülmekte olan poster, Ceyda Alkara ve Berkay Rüzgar Bozacı tarafından ortopedik engelli bireylerin kent içindeki erişim konusunda, TOFD ile görüşmeler yaparak geliştirmiş oldukları dijital uygulama fikir projesine aittir. Söz konusu projede öğrenciler, Beşiktaş Çarşı bölgesinin bir kısmını örnek alan olarak belirlemiş, dernek ile yapmış oldukları görüşmelerden ve araştırmalardan edindikleri verileri, yerinde gözlem ve tespitlerle destekleyerek bir haritalandırma oluşturmuşlardır. Oluşturulan harita, engelli bireylerin sorunsuz bir biçimde erişim sağlayabilecekleri rotaların sunulmasını, aynı zamanda da engellendikleri noktada geri bildirim sağlayarak yetkili birimleri haberdar edebilmelerini sağlayacak bir düzene,

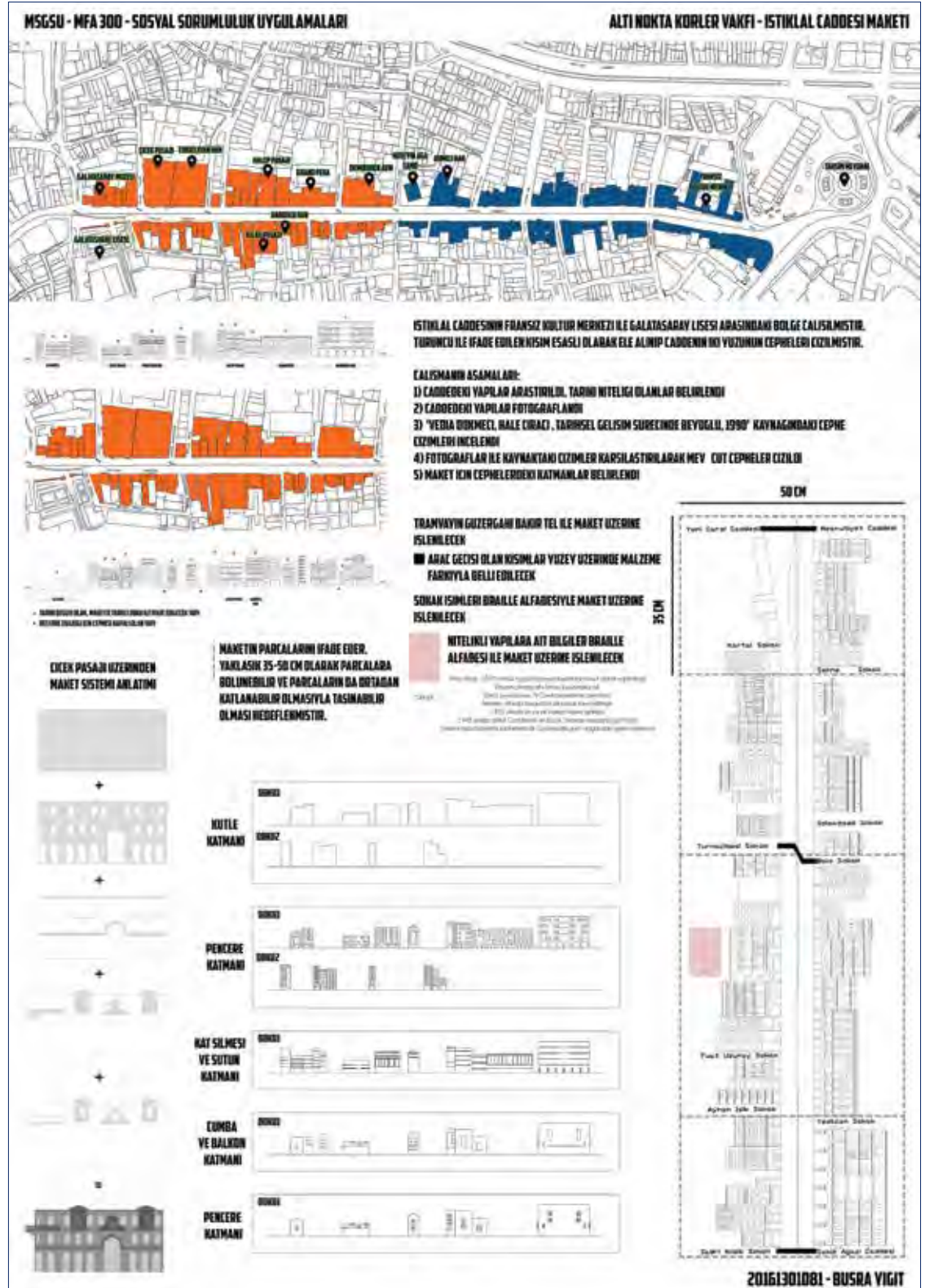
Şekil 2. 2019 bahar yarıyılında Sosyal Sorumluluk Uygulamaları dersi bünyesinde, Mimarlık Bölümü öğrencileri Ceyda Alkara ve Berkay Rüzgar Bozacı tarafından gerçekleştirilen proje çalışmasının posteridir.

bir mobil telefon/cihaz uygulaması tasarımı aracılığıyla getirilmiştir. Görselde, kurgulanan uygulamanın arayüz tasarımı, tespitlerle oluşturulmuş veri bütünüyle birlikte sunulmaktadır.

Şekil 3'te görülmekte olan çalışma, Büşra Yiğit tarafından, Altı Nokta Körler Vakfı ile gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında, görme engelli bireylerin mekânsal deneyim konusunda yaşamakta oldukları zorluklar, kent ve kentli için önem taşıyan mimarilerin farklı yöntemlerle

algılanabilir kılınması sorunsalı çerçevesinde geliştirilmiştir. Öğrenci, çalışmada İstiklal Caddesi'nin bir kısmını örnek alan olarak seçmiş, seçili alan için araştırmalar yapmış, kaynaklardan alandaki yapılara ilişkin belgelere ulaşmış, topladığı verileri Altı Nokta Körler Vakfı ile yapmış olduğu görüşmelerden edindiği bilgi, gözlem ve deneyimlerle birleştirerek, söz konusu alanın mimarisini dokunsal öğelerle temsil etmek üzere bu çalışmayı geliştirmiştir.

Şekil 3. 2019 bahar yarısında Sosyal Sorumluluk Uygulamaları dersi bünyesinde, Mimarlık Bölümü öğrencisi Büşra Yiğit tarafından gerçekleştirilen proje çalışmasının poster.

Ders kapsamında, öğrencilerin genel itibarıyla toplumsal duyarlılık ve farkındalık konusundaki gelişimleri gözlemlenebilmiştir. Sosyal sorumluluk temalı bir derse dahil olmak ve bu kapsamda üretimlerde bulunmak, yalnızca bu ders özelinde değil, başka üniversitelerde gerçekleşmiş bulunan topluma hizmet ve sosyal sorumluluk temalı dersler için de katılımcı öğrenciler ve öğretim üyeleri/elemanları tarafından çoğunlukla olumlu olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, Kocadere ve Seferoğlu (2013), farklı araştırmacılar tarafından farklı üniversitelerdeki öğretmen adaylarına yönelik “Topluma Hizmet Uygulamaları” derslerine ilişkin olarak yapılmış analiz çalışmalarını (Akkoçaoğlu, Albayrak ve Kaptan, 2010; Elma, Kesten, Kiroğlu, Uzun, Dicle ve Palavan, 2010; Sönmez, 2010; Dinçer, Ergün, Şen ve Çabuk, 2011; Gökçe, 2011; Saran, Coşkun, Zorel ve Aksoy, 2011; Yılmaz, 2011) inceleyerek “öğretmen adaylarının toplumsal sorumluluklara ilişkin duyarlılığının arttığı”, “öğrencilerin genel olarak olumlu tutum ve davranışlar geliştirdikleri” sonucunu aktarmaktadır.

“Sosyal Sorumluluk Uygulamaları” dersi kapsamında öğrencilerden gelen geri bildirimler, genel itibarıyla, ders süresince farkındalık düzeylerinin ve sosyal sorumluluk, gönüllülük, proje/fikir geliştirmek konularında bilgi seviyelerinin arttığı yönündedir. Buna karşılık dersin işleyiş sürecine ilişkin görüş ve öneriler de geri bildirimler arasında olmuştur. Yine Kocadere ve Seferoğlu’nun (2013) çalışmalarında incelemiş oldukları diğer süreçlere benzer biçimde, dersin uygulama sürecinde bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Öğrencilerin disiplinlerarası gruplar halinde çalışması, farklı ders programlarına ve yoğunluklara sahip öğrenciler için ortak zaman dilimi belirleyebilmek, birlikte gerekli görüşmeleri yapabilmek bakımından zorluklara sebep olmuştur; bu nedenle karma gruplar halinde başlayan çalışmalar ya sonrasında alt başlıklar halinde alt çalışma gruplarına ayrılmış ya da öğrenciler çalışmaları kendi belirledikleri başlıkla devam ettirmeyi tercih etmişlerdir. Söz konusu durum, aynı bölümden öğrencilerin birlikte çalıştığı gruplar için daha sorunsuz olmuştur. Tabii bu, öğrencilerin birbirlerini halihazırda tanıyor olmaları, arkadaşlık düzeyleri, ağırlıklı olarak ortak program yoğunluklarına sahip olmaları gibi etkenlerle doğrudan ilişkilidir. Sürece ilişkin deneyimlerden çıkartılabilecek bir diğer sonuç, öğrencilerin yoğun programları, tasarımıyla ilişkili disiplinlerin genelinde olduğu

gibi okul içi ve okul dışı çalışma yoğunlukları, öğrencilerin ilgili kurum veya kuruluşlarla görüşmeleri sürecinde zorluklara sebep olabilmektedir. Öte yandan, öğrencilerin çoğu, konuya ilgilerini canlı tutmuş, motivasyonlarını çalışmanın sonuna kadar istekle devam ettirebilmişlerdir. Meslek alanlarına ilişkin bir proje üzerine çalışmaları konusunda da öğrencilerin bir kısmı proje belirlemede sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir; özellikle şehir ve bölge planlama bölümü öğrencileri için meslek alanları ile ilişkili projeler, belirli temalar altında kalmalarını gerektirerek onları sınırlayabilmektedir.

Öğrencilerin kişisel yorumlarında ve ders sonu anketlerinde belirtmiş oldukları hususların tekil olarak ele alınıp genellenmesi elbette ki yanlış olacaktır. Kurgulanan derslerin, yürütülen çalışmaların öğrencilerin tasarımlarına ve projelerine, hatta sonrasında meslek hayatlarına ne derece etki ettiği ya da edeceği meselesi somut olarak netleştirilmesi güç bir meseledir. Duyarlılık gelişimi ve farkındalık sağlanması, sürece yaygın bir eylemdir ve süreçte pek çok etkenden söz etmek gerekir. Özellikle sosyal sorumluluk bilinci gibi derin bir mesele için yalnızca tek dönemlik bir ders yetmeyecektir. Öğrencilerden gelen bazı geri bildirimlerde de yer alan bu zamanın sınırlılığı unsuru, gerçekleştirilmiş farklı araştırmalarda katılımcı görüşleri ile bu bildirimleri destekler niteliklidir. Ergül ve Kurtulmuş (2014) araştırmalarında, öğrenci görüşlerinin “sosyal sorumluluk anlayışının geliştirilmesi adına ders dışında yapılabileceklerin, kurumsal olarak, eğitim fakültesinin toplumsal amaçlı projeler üretmek öğrencilere rehberlik yapması”, “öğretim elemanları olarak da projelerde alınacak aktif rollerle benzeri bir rehberlikte bulunmasının ve farklı etkinliklerle ilişkileri ve konuyu aktif tutmaları” yönünde olduğunu belirtmektedir.

Sonsöz Yerine:

Sosyal Sorumluluk Penceresinden Bakmak mı Kapısından Geçmek mi?

Özellikle tasarım alanındaki disiplinler için, sosyal sorumluluk ve topluma hizmet derslerinin, temaları arasında yer alan evrensel tasarım, erişilebilirlik, çevre etiği vb. başlıklarda halihazırda yer alan dersler ve ilişkili içeriklerden farklı olarak, bize, meslek alanımız çerçevesinde bakışlar ortaya koyan pencereler sunmanın ötesinde deneyime ve etkileşime kapılar açtıkları söylenebilir. Kişisel, toplumsal ve mesleki gelişimin kaçınılmaz parçaları olan sosyal sorumluluk,

topluma hizmet alanları için sunulan bu etkileşimli alan ve deneyim hem öğrenci hem de birlikte çalıştığı kişi ve kurumlar için birlikte ve karşılıklı öğrenme ve geliştirme sürecini oluşturan arayüzler halini almaktadır. Ders kapsamındaki bazı öğrenciler tarafından belirtildiği ve farklı araştırmacılar tarafından da değinildiği üzere, sadece bir dönemlik, özellikle de seçmeli ders gibi sınırlı sayıda öğrenciye erişebilen bir ders, erişilen öğrenci sayısı bakımından yetersiz kalmaktadır. Bu çerçevede, söz konusu yaklaşımın, eğitim geneline yaygınlaşan bir hal alarak, nasıl yapılabileceğine yönelik meslek alanı bilgilerinin ve sorumluluk alanının aktarıldığı *dersler*, etkileşim ve kesişim alanını artıracak yeni ve değişen arayüzler olarak çeşitli *etkinlikler* (atölye çalışmaları vb.) ve etkileşimli yaklaşımla beslenen kurumsal işbirliklerinin kurulduğu, uygulama alanıyla da iç içe olan, disiplinlerarası çalışmaya fırsat verecek *projeler ve uygulamalar* oluşturulmalı, çerçeve bu bağlamda geliştirilerek etkileşim alanları artırılmalıdır. Etkileşim alanlarının artırılması, öğrencinin olduğu kadar, öğretim üye ve elemanlarının da gelişimlerini sağlayacak, eğitim kurumunun, birlikte çalışılan kurum ve kuruluşların ortaklıkları ile kişisel olduğu kadar toplumsal bir gelişime de ortam sağlayacaktır.

Bu doğrultuda, makalede sürecine ve deneyimlerine yer verilen ders kapsamında da öğretim üyelerinin/elemanlarının konu çerçevesindeki bilgi ve deneyim birikimlerinin artırılması, öğrencilerin sadece yurtiçi değil, yurtdışı birikim ve deneyimlerden faydalanabilmesi ve gerek sürecin gerekse sonuçlarının paylaşılabılır, üretme dönüşebilir, bilgi üretme ve paylaşma süreçlerini destekler nitelikli yeni oluşumlar içerisinde

de değerlendirilmesi üzerinde çalışmalar devam etmektedir. **m**

Aylin Ayna, Dr. Arş. Gör., MSGSÜ Mimarlık Bölümü

İnci Olgun, Dr. Öğr. Gör., MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

A. Selami Çifter, Doç. Dr., MSGSÜ Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü

Şenay Çabuk, Doç. Dr., MSGSÜ İç Mimarlık Bölümü

Kaynakça

- Arkün Kocadere, S., Seferoğlu, S. (2013) "Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin İşleniş: Uygulama Örnekleri ve Sürece İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, II (34), s.75-89.
- Ergül, H., Kurtulmuş, M. (2014, Bahar) "Sosyal Sorumluluk Anlayışının Geliştirilmesinde Topluma Hizmet Uygulamaları Dersine İlişkin Öğretim Elemanlarının Görüşleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (49), s.221-232.
- Göztaş, A., Baytekin, E. (2009) "Sosyal Sorumluluk Kampanyaları ile Çocukların Bilinçlendirilmesi ve Eğitimi, Türkiye'den Bir Uygulama Örneği: Aygaz 'Dikkatli Çocuk' Kazalara Karşı Bilinçlendirme Kampanyası", *Journal of Yasar University*, 4 (13), s.1997-2015.
- Hotamışlı, M., Çağ, A., Menteşe, A., Yörük, E. (2010, Güz) "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bilinci: Afyon Kocatepe Üniversitesinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (34), s.280-299.
- Saran, M., Coşkun, G., İnal Zorel, F., Aksoy, Z. (2011) "Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk Bilincinin Geliştirilmesi: Ege Üniversitesi Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi Üzerine Bir Araştırma", *Journal of Yasar University*, 6 (22), s.3732-3747.
- TDK (1994) *Okul Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- Toker, H., Tat, M. (2013) "Sosyal Sorumluluk: Kamu ve Vakıf Üniversiteleri Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluğa İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Algılarının Ölçülmesi", *Selçuk İletişim*, 8 (1), s.34-56.
- Yılmaz, K. (2011) "Eğitim Fakültelerinin Sosyal Sorumluluğu ve Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi: Nitel Bir Araştırma", *Kuramsal Eğitimbilim*, 2 (4), s.86-108.
- YÖK (2007) TC Yüksek Öğretim Kurulu, "Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları", www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf (Erişim: Haziran 2019)

Social Responsibility in Education: To Look Through the Window or To Go Through the Door?

Social responsibility is one of the important notions in both real life and education. Awareness of social needs, sensitivity to social conditions and problems, and taking a role in solving problems about social welfare are important gains for self-improvement. In this context, courses relevant to social responsibility and public services in design education in different scales become crucial for both personal and professional improvements. In this paper, studies about such courses in different universities are reviewed, as well as the selected course named as "Social Responsibility Applications", which is open to students of the Faculty of Architecture of Mimar Sinan Fine Arts University, is shared with its aims, structure and outcomes. The process and gained experiences about the course provide us a holistic view to create more interactive, socially responsible intersections in design disciplines (with the scales of architectural, interior, product and urban design).

Haydarpaşa ve Adana Gar Binalarındaki Lahn Mermerleri*

M. Namık Yalçın - Angelika Wedel - Eberhard Schindler - Selman Er

Haydarpaşa Garı'nın giriş holüne deniz tarafından gelen bir yolcunun dikkatini, bu holü çevreleyen duvarların alt kısmındaki taş kaplamalar, belki de hiç çekmeyecektir. Kahverengimsi kırmızı renkleri ve düzensiz, biraz da ebruyu andıran desenleriyle kendine özgü bu taş levhalara biraz daha dikkatli bakan yolcu, bunların içinde kendisine yabancı gelmeyen bazı deniz canlılarının izlerini, örneğin midye ve şeytanminaresi benzeri canlıların kabuklarını ve bazı süngerimsi yapıları, kolaylıkla fark edecektir.

Bu taş levhalar Almanya'daki Ren Nehri'nin kollarından biri olan Lahn Nehri vadisi boyunca sıralanan bir dizi küçük taş ocağında işletilmiş olan ve döneminin taş ustaları ve heykeltıraşları tarafından Lahn mermeri (*Lahnmarmor*) olarak adlanan bir kayadan elde edilmiştir (*Resim 1*). Bu kayalar o yöredeki taş ocaklarında siyahtan alacalı ateş kırmızısına kadar değişen farklı renklere ve desenlere sahiptir (Becker ve Kirnbauer, 1998; Wedel ve Schindler, 2006; Hübscher ve Steindlberger, 2008) (*Resim 2*).

Bu küçük taş ocaklarından elde edilen mermerler Roma İmparatorluğu döneminden (Hegemann vd., 2008) 20. yüzyılın 70'li yıllarına kadar uzanan uzun bir dönem boyunca mimari- de iç mekân ve dış cephe kaplaması olarak çok rağbet görmüş ve yaygın olarak kullanılmıştır. Bazı Roma villalarının taban döşemeleri ile yaklaşık MS 800 yılına tarihlenen Lorsch Manastırı'ndaki bir cephe süsü Lahn mermerinin bugüne kadar saptanabilmiş olan en eski örnekleridir (Becker ve Kirnbauer, 1998). 19. yüzyılın ortalarında üretim teknolojisi ve nakliye konusunda sağlanan ilerlemeler, giderek artan talebin karşılanmasına imkân sağlamıştır. Böylece Lahn mermeri dünyadaki pek çok büyük ve prestijli yapıda kullanılmıştır. Lahn mermerinin kullanıldığı önemli yapılar arasında Hermitage Sarayı (Müze- si) (St. Petersburg, Rusya), Moskova metrosu ve Kremlin Sarayı (Rusya), Rotterdam Belediye Sarayı (Hollanda), Rio de Janeiro Tiyatrosu (Brezilya) ve Empire State Binası (New York, ABD) bulunmaktadır (Becker ve Kirnbauer,

1998). Lahn mermeri doğal olarak Almanya'daki birçok tarihi, dini ve resmi yapıda da gerek iç ve dış süslemelerde ve gerekse heykel yapımında kullanılmıştır. İlginçtir ki, Lahn mermerinin ülkemizde de Bağdat Demiryolunun önemli iki istasyon binasında (Haydarpaşa ve Adana) örnekleri bulunmaktadır.

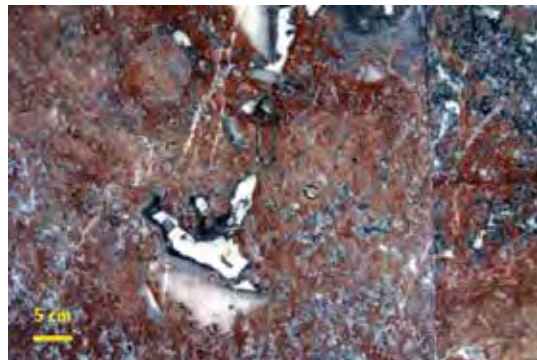
Bu makale, Lahn mermerinin bu istasyon binalarındaki kullanılışlarını tanıtmak üzere kaleme alınmıştır. Bu bağlamda özellikle Haydarpaşa gar binasında kullanılmış olan diğer iki yapı taşına da, hereke pudingi ve lefke taşı, değinilecektir. Bağdat Demiryolu ile bu hattın iki önemli istasyonu olan Haydarpaşa ve Adana gar binaları özet olarak ele alınacak, Lahn mermerinin jeolojik özelliklerinin açıklanmasının ardından da Haydarpaşa ve Adana gar binalarındaki örnekleri tanıtılacaktır.

Bağdat Demiryolu, Haydarpaşa ve Adana Gar Binaları

Bağdat Demiryolu başlangıcını simgeleyen Haydarpaşa gar binasından başlayarak, Bağdat'a

Resim 1. Lahn mermerinin bulunduğu Lahn Depresyonu. Mavi renkler Lahn mermerinin bulunduğu alanları, mor renkler resiflerin üzerinde geliştiği volkanik kayalar, kahverengi daireler yerleşmeleri göstermektedir. (Königshof vd., 1991 ile Becker ve Kirnbauer, 1998'den değiştirilerek)

Resim 2. Lahn mermerinin Unica taş ocağındaki (Villmar, Almanya) tipik renk, doku ve desenleri. Kırmızı renk o dönemdeki mercan resifinin geliştiği alandaki volkanik aktivitenin sonucudur. Taşın bünyesinde bir dizi resifal organizmanın (mercan, denizalesi, brakiyopod) fosilleşmiş kalıntıları bulunur.

kadar uzanan dünyanın en uzun demiryolu hatlarından biridir. Hattın daha sonra Basra'ya (İran Körfezi'ne) uzatıldığı, ardından da Hicaz Demiryoluna bağlandığı gözetildiğinde, dönemin koşulları için anlamı daha da önem kazanır. Başlangıç noktası Haydarpaşa olarak tanımlansa da, Bağdat Demiryolu girişiminin başlatıldığı 1903 yılında İstanbul'dan Konya'ya kadar uzanan bir demiryolu hattı bulunmaktaydı. Bu hattın İstanbul-İzmit arasındaki kesimi ise daha 1873 yılında faaliyete geçmişti (Fındıklıgil-Doğuoğlu, 2002; Yavuz, 2014). 1888 yılında Alman-Anadolu Demiryolu Şirketi (*Deutsch-Anatolische Eisenbahngesellschaft*) adını taşıyan ve Deutsche Bank yönetimindeki bir Alman Konsorsiyumu, Osmanlı İmparatorluğu ile bir imtiyaz anlaşması imzalayarak, Bağdat Demiryolunun öncüsü olacak Anadolu Demiryolu hattının inşasına başlamıştır (Özyüksel, 1988; 1999). İzmit'ten Ankara'ya, sonra da Eskişehir'den Konya'ya kadar uzanan iki hat etaplar halinde tamamlanarak sırasıyla 1892 ve 1896 yıllarında işletmeye alınmıştır (Pohl, 1999). İstanbul-Ankara-Konya hattındaki etapların Pohl (1999) tarafından verilen tamamlanma tarihleri şöyledir: Mevcut Haydarpaşa-İzmit hattının yenilenmesi (1888), İzmit-Arifiye (1890), Arifiye-Eskişehir (1892), Eskişehir-Ankara (1892), Eskişehir-Alayunt-Kütahya (1894), Alayunt-Afyon (1895), Afyon-Konya (1896). Böylelikle Anadolu demiryollarının hat uzunluğu toplamda 1024 km'ye ulaşmıştır.

İzleyen yıllarda, bir taraftan Sultan II. Abdülhamit'in Osmanlı İmparatorluğu'nun giderek artan siyasal ve ekonomik güçlüklerinin azaltılması amacıyla bir çıkış noktası olarak görmesi, diğer taraftan da Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in Almanya'nın ekonomik ve askeri alanlardaki etkilerinin Ortadoğu yönünde genişletilmesi politikasının sonucu olarak, Anadolu demiryolları hattının Bağdat'a, oradan da İran Körfezi kıyısındaki Basra'ya kadar uzatılması fikri yeniden gündeme geldi. Gerek diğer

Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın muhalefeti ve gerekse Anadolu Demiryolları Konsorsiyumu yöneticisi Deutsche Bank'ın yönetim kurulu sözcüsü ve en etkili üyesi Georg von Siemens'in projeye temkinli yaklaşması nedeniyle konu başlangıçta oldukça yavaş gelişti. Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in ikinci Ortadoğu ziyareti sırasında Sultan II. Abdülhamit'in imparatorun ilgisinin farkında olarak Bağdat hattının inşaa ve işletme imtiyazını bir Alman kuruluşuna vermeye hazır olduğunu belirtmesinin ardından süreç hızlandı (Pohl, 1999). Özellikle İmparator II. Wilhelm'in ısrarlı takibi ve inşaatın finansmanının Osmanlı İmparatorluğu tarafından garanti edilmesinin ardından 5 Mart 1903 tarihinde imtiyaz anlaşması imzalandı (Pohl, 1999, Fındıklıgil-Doğuoğlu, 2002; Yavuz, 2014).

Etaplar halinde planlanan inşaa çalışmalarına 1903 yılında Konya-Bulgurluk hattıyla başlandı. Düz ve kolay bir topoğrafyaya sahip bu etap kısa sürede tamamlandı ve Ekim 1904'de hizmete açıldı. 1904 yılında Bulgurlu'ya kadar ulaşan İstanbul-Bağdat Demiryolu hattındaki çalışmalara, finansmanda yaşanan sorunlar nedeniyle, uzun bir süre ara verilmiştir. 1908 yılında imzalanan yeni bir imtiyaz anlaşmasıyla hattın Bulgurlu'dan Tel-el Helif'e kadar olan 840 km'lik kesiminin inşaatına Holzmann firmasının genel müdürü Otto Riese'nin yönetiminde hattın farklı kesimlerinde aynı anda başlanmıştır (Pohl, 1999). Bunun nedeni, Toroslar ve Amanoslar'daki tünellerin arasındaki kesimlerde de inşaatın başlamasıdır. Daha sonraki etapların zor arazi koşulları ve özellikle Torosların geçilmesi aşamasındaki çok sayıda tünel ve viyadük inşaatının yarattığı teknik sorunlar nedeniyle, diğer etaplar ancak 1911-1918 yılları arasında tamamlanarak, hat Haziran 1918'de Nusaybin'e ulaşmıştır (Pohl, 1999; Fındıklıgil-Doğuoğlu, 2002).

1912 yılında Bağdat'ta ters yöne doğru başlayan çalışmalar sonucunda hat, özellikle yapı malzemelerinin temini ve nakli konusunda yaşanan sorunlar nedeniyle, sadece Samarra'ya kadar (119 km) inşa edilebilmiştir. İstanbul-Bağdat demiryolunda, önce I. Dünya Savaşı, sonrasında da o coğrafyada yeni devletlerin ortaya çıkması nedeniyle çok uzun bir dönem herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Eksik kalan 300 km'lik bölüm ancak 1940 yılında bitirilmiş ve İstanbul-Bağdat demiryolu hattı, başlangıcından 37 yıl sonra tamamlanmıştır. Bu hat daha sonra Basra'ya kadar uzatılmıştır. İstanbul-Bağdat hattının inşaatını çok büyük ölçüde

Resim 3. Haydarpaşa gar binası doğu cephesi. Philipp Holzmann inşaat konsorsiyumu tarafından 20. yüzyılın ilk yıllarında tipik bir Wilhelm dönemi yapısı olarak inşa edilmiştir.

üstlenen Alman Philipp Holzmann Yapı Grubu, hat üzerindeki pek çok ve özellikle büyük istasyon binalarının inşaatını da gerçekleştirmiştir. Bu istasyon binalarından Haydarpaşa ve Adana, izleyen bölümde kısaca ele alınacaktır.

Haydarpaşa Gar Binası

Anadolu'nun giriş kapısı veya Türkiye'nin batıya açılan penceresi olarak adlanan gar binasının inşaatına Mayıs 1906'da Philipp Holzmann Yapı Grubu tarafından başlanmış ve 1908-1909 yılında tamamlanmıştır (*Resim 3*). Mimarları Alman Otto Ritter ve Helmuth Cuno'dur. Eklektik bir mimari anlayışla inşa edilmiş yapıda neo-Rönesans ve barok öğeler kullanılmıştır (Koçer, 1995).

Bina, Kadıköy Koyu'nun sığ kesimlerinin doldurulmasıyla kazanılmış olan alanda çakılan ve boyları 20 metreyi aşan 1100 (bazı kaynaklara göre daha fazla) ahşap kazık üzerine inşa edilmiştir (Koçer, 1995; Pohl, 1999; Fındıklıgil-Doğuoğlu, 2002; Yavuz, 2014). Kazık ızgarası üzerine Hereke'den getirilerek yerleştirilen pembe renkli granitlerden bir temel oluşturulduğu belirtilmiş olsa da (Koçer, 1995; Fındıklıgil-Doğuoğlu, 2002; Yavuz, 2014), bu kayaların granit değil, hereke pudingleri olarak adlanan (Erguvanlı, 1949) konglomeralar (çakıl taşı) olduğu belirtilmelidir. Çünkü Hereke yöresinde herhangi bir granit oluşumu olmadığı gibi (Özmen, 2016), yapının güney-güneydoğu cephesinde bu konglomeraların hem işlenmiş blok, hem de kaplama taşı olarak kullanılmış olduğu görülmektedir (*Resim 4, 5*). Aynı taş, rıhtımın kenarında bulunan merdivenli yanaşma yerinde de kullanılmıştır (*Resim 6a*). Özellikle burada taşın pembe rengi belirgin olarak izlenmektedir (*Resim 6b*). Alışılmadık "puding" adı, bir konglomerayı oluşturan iyi yuvarlaklaştırılmış çakıllar ile bu çakılları tutturucu çimento arasında belirgin bir renk farkının bulunması ve bu tür taşların "pudding" olarak adlanan bir noel pastasına benzetilmesi nedeniyle "pudding stone" olarak tanımlanıyor olmasından (Neuendorf, vd., 2005) kaynaklanmaktadır. Yapıda kullanılmış olan bir diğer doğal taş lefke taşı olarak adlanan, zemin ve asma katlarda cephe kaplaması olarak kullanılmış olan yeşilimsi sarı renkli, karbonat çimentolu kumtaşlarıdır. Osmaneli (Bilecik) yöresinde tipik mostraları olan bu taş, adını Osmaneli'nin eski adı Lefke'den almıştır.

Haydarpaşa gar binası 1917'de bir sabotaj, 1979'da bir deniz tankeri patlaması, 2010'da

Resim 4. Temelde de kullanılmış olduğu saptanan hereke pudingi, yapının güneydoğusunda giriş kapısı kenarlarındaki sütun kaidelerinde kaplama taşı olarak da kullanılmıştır.

Resim 5. Gar binasının alt kesimlerinde hereke pudinglerinin hem kaplama taşı, hem de işlenmiş blok olarak kullanıldığı yerler de mevcuttur.

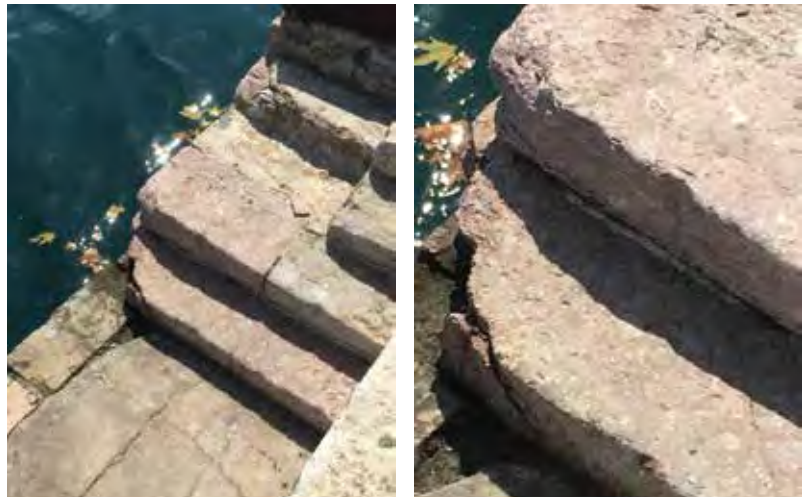
da çatı onarımı sırasında çıkan bir yangın sonucunda ciddi oranda zarar görmüş, yapılan onarımlarla bugünkü şeklini almıştır.

Adana Gar Binası

İstanbul-Bağdat demiryolu hattı Torosların geçilmesinden sonra Yenice'de, çok daha önce inşa edilmiş Mersin-Adana hattıyla birleşerek Adana'ya ulaşmış ve bahçe yönünde inşaatına devam edilmiştir. Bu kesimin inşaatının Nisan 1912'de tamamlandığı, gar binasının da Eylül 1912'de işletmeye alındığı gözetildiğinde, yeni Adana gar binası 1911-1912 yıllarında inşa edilmiş olmalıdır. Bu tarih Balamir'e (1998) dayanılarak Durukan-Kopuz (2016) tarafından da ifade edilmiştir. (*Resim 7*)

Yapının mimarı konusunda bugüne kadar bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kösebay Erkan ve Ahunbay (2008), Anadolu demiryolu hattında bulunan yapıların farklı işletmeciler tarafından

Resim 6. Rıhtımın doğu kenarındaki küçük yanaşma yerinde kullanılmış hereke pudinglerinde sözü edilen pembe renk çok belirgindir. Deniz seviyesinin hemen üzerindeki bloklar temele ait olmalıdır.

Resim 7. Adana gar binasının caddeye bakan cephesi, 2006.

Resim 8. Orta-Geç Devonyen döneminde (günümüzden yaklaşık 370-380 milyon yıl önce) Gondwana ve Laurussia kıtalarının yer küre üzerindeki konumları. Lahn mermerlerinin oluştuğu kesim sarı daireyle gösterilmiştir. Gri renkli kesimler o dönemdeki kara alanlarını, açık mavi olanlar sığ denizleri, koyu mavi olanlar ise derin denizleri göstermektedir. (Paleocoğrafya haritası Golonka and Gaweda, 2012 ile Feist vd., 2019'dan değiştirilerek alınmıştır.)

kan Kopuz, 2016). Ancak, yapıda hem Türk-İslam, hem de Avrupa mimarisinin unsurlarının bir arada kullanılmış oluşu nedeniyle, bunun I. Ulusal Mimarlık Dönemini temsil edemeyeceği de öne sürülmektedir (Yavuz, 2014).

Lahn Mermeri

Bir tür kireçtaşı olan bu taşın “mermer” olarak tanımlanması bilimsel olarak doğru olmasa da, parlatılabilen tüm kireçtaşlarının Romalılar döneminden beri “mermer” olarak adlanıyor oluşu gözetildiğinde, bu taş için, 20. yüzyıl başlarına kadar “Nassauer Marmor”, sonrasında da “Lahnmermer” adının kullanılıyor olması yadırganmamalıdır (Becker ve Kirnbauer, 1998; Wedel ve Schindler, 2006). Kayaya yakından bakıldığında taşın fosilli olduğu ve büyüklük, şekil, doku ve renk açısından çok farklı fosillerin bir arada bulunduğu çıplak gözle bile görülür. Söz konusu fosillerin arasında bir tür sünger olan “Stromatopor”lar, tek yaşayan ve koloni kuran mercanlar, denizlaleleri ve midyeye benzeyen ancak midyelerle ilişkisi olmayan çift kavkılı “Brakiyopod”lar (kol ayaklılar/dallı bacaklılar) bulunur. Bu fosil topluluğu ile kayanın diğer jeolojik özellikleri gözetildiğinde bu kireçtaşının jeoloji literatüründe “resifal kireçtaşı” olarak adlanan bir kaya olduğu anlaşılır. Günümüzde özellikle tropik sığ denizlerde karşımıza çıkan mercan resifleri, mercan kayaları Lahn mermerinin benzerleridir. Günümüzdeki mercan resifleri ile Lahn mermeri arasındaki fark, Lahn mermerinin yaklaşık 380 milyon yıl önce oluşmuş ve buna bağlı olarak da bünyesindeki organizmaların tür ve çeşitliliğinin günümüzdekilere göre farklı oluşudur. 380 milyon yıl öncesi, “Devonyen” olarak adlanan dönemin orta evresinin sonlarına ve geç evresinin başlangıcına karşılık gelir. Buradan yola çıkılarak günümüzden yaklaşık 380 milyon yıl öncesinde Lahn mermerlerinin bir tropik sığ denizdeki mercan resifleri olarak oluştukları anlaşılır. Yer kabuğunu oluşturan levhaların jeolojik zaman içinde hareket ederek, yer değiştirdikleri (kıtaların kayması, levha tektoniği) gözetilerek yapılan paleo-coğrafik rekonstrüksiyonlar, Lahn bölgesinin o dönemde güney yarımkürede geniş bir bölgeyi kaplayan Gondwana Kıtası ile kuzeyinde yaklaşık olarak ekvatoru ortalayan bir konumda uzanan Laurussia Kıtası arasında uzanan sığ denizde yer aldığını göstermektedir (Resim 8).

Bu da Lahn yöresinin o dönemde yaklaşık 15 derece güney enleminde yani, tropik sayıla-

bilecek bir bölgede bulunduğunu gösterir. Devoniyen dönemde böyle bir coğrafyada oluşan resifal kireçtaşları, günümüze kadar geçen sürede hem levha hareketleri nedeniyle coğrafi konumlarını değiştirmiş, hem de daha sonra çökelen birimlerin ve tektonizmanın etkisiyle önce derinlere gömülerek taşlaşma süreçlerini tamamlamış, sonrasında da yine tektonik hareketlerle yüzeye kadar yükselmiş, kısmen aşındırılmış ve günümüzdeki konumlarına ulaşmıştır. Bu jeolojik süreçler sonucunda kaya, farklı desen, renk, doku ve fosil içeriğine sahip günümüzdeki özelliklerini kazanmıştır.

Haydarpaşa ve Adana Gar Binalarında Lahn Mermeri

Haydarpaşa

İskele tarafından gelerek mermer basamakları çıkan ve büyük kemerli kapıların birinden binaya giren yolcu kendini büyük bir giriş holünde bulur. Bu holün duvarları ve ortalandaki taşıyıcı sütunların çevreleri, ilk başta çok da dikkat çekmeyen Lahn mermeri levhalarıyla kaplıdır (Resim 9a-b-c). Kahverengimsi kırmızı renkleri ve düzensiz, biraz da ebruyu andıran desenlerindeki ayrıntılar için bu taş levhalara yakından bakmak gerekmektedir.

Bir resif ortamında oluşmuş Lahn mermerlerinin bünyesinde, o ortamın canlıları fosilleşerek günümüze kadar ulaşmışlardır. Bu sayede paleontologlar ve jeologlar günümüzden milyonlarca yıl önce yaşamış bu canlıları inceleme, taksonomik açıdan değerlendirme, ortamın ekolojik özelliklerini saptama imkânına sahip olmaktadır. Aşağıda, bu organizmaların bazıları teknik ayrıntılara girilmeksizin, Haydarpaşa gar binasındaki örnekleri kullanılarak, tanıtılacaktır.

Denizlaleri (Crinoidler), Devoniyen dönemindeki çeşitlilik ve sayılarını koruyamamış olsalar da, günümüze kadar var olmayı başarmış organizma gruplarından biridir. Şekil 10 a'da tipik bir fosil örneği görülen denizlaleleri ince uzun bir sapın ucunda bulunan gövde ve beslenme kollarından oluşur. Laleye benzeyen bu kısım nedeniyle "denizlalesi" olarak adlanmıştır.

Fosil kayıtlarında daha çok sap kısmının parçalarına rastlanır. Haydarpaşa'daki Lahn mermeri levhalarında da sap kısmından parçalar çoğulmaktadır (Resim 10b).

Sayı ve çeşitliliği azalsa da Devoniyen döneminden günümüze kadar ulaşan bir diğer organizma grubu kol ayaklılar/dallı bacaklılardır (Brakiyopodlar). Çift kavkılı bu canlılar özellikle Devoniyen döneminde büyük bir çeşitliliğe sahip olduklarından o dönemin biyostratigrafisine önemli katkılarda bulunmuşlardır (Resim 11a). Lahn mermerleri içinde özellikle çift kavkılarının tipik kesiti sayesinde kolaylıkla ayırt edilirler (Resim 11b)

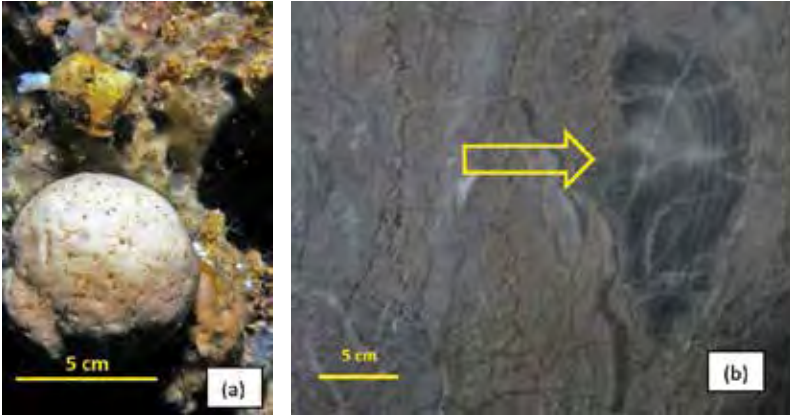

Resim 9. (a) Giriş holü, (b) Giriş holündeki bilet gişelerinin bulunduğu bölüm, (c) Giriş holündeki sütunların çevresindeki taş kaplamalar.

Resim 10. (a) Gilmore City (Iowa, ABD) Üst Devoniyen'den bir fosil denizlalesi örneği (Cactocrinus imperator, Senckenberg Doğa Tarihi Müzesi Koleksiyonu, Nr. SMF-XXIII-243). İnce uzun saplarının ucundaki gövde ve beslenme kolları görülmektedir. (b) Lahn mermeri levhasında denizlalelerinin sap kısmından parçalar, diğer fosil gruplarından türemiş malzeme içinde görülmektedir.

Resim 11. (a) Brakiyopod fosil örnekleri (ortada Orthida, kenarlarda Spiriferida). (b) Lahn mermeri levhasında çift kavkılarının kesitteki tipik izleri görülen Brakiyopodlar.

Resim 12. (a) Stromatoporoidlerin bir güncel örneği (*Astrosclera willeyana*). Fotoğraf, Mactan adasındaki (Filipinler) bir resif mağarasında, J. Reitner tarafından çekilmiştir. (b) Bu canlıların laminalı yapısının Lahn mermerinde net olarak görüldüğü kesiti.

Yerkürenin uzun tarihinin en ilginç canlılarından biri olan Stromatoporoidler (Stromatoporoidea) karbonatlı bir iskelet üzerinde çok ince seviyeler (laminalar) halinde birikerek büyüyen bir yapı sunarlar (Resim 12a-b). Kökenleri tartışmalı olsa da günümüz süngerlerine yakın bir gruba temsil ettikleri düşünülmektedir. Özellikle Devoniyen dönemindeki resiflerde çok yaygın olarak bulunurlar.

Günümüzde de dünya denizlerinde çok zengin bir biyoçeşitlilik barındıran resiflerin en önemli yapı taşlarını oluşturan mercanlar, Devoniyen döneminde de benzer bir rol üstlenmişlerdir. Devoniyen resiflerinde hem tek yaşayan mercanlar (Rugosa), hem de koloni yapanlar (Tabulata) çok çeşitli formlarıyla temsil edilmişlerdir. Lahn mermerlerinde de çeşitli mercanlara rastlanmaktadır (Resim 13a-b-c).

Adana

Lahn mermeri Adana gar binasında daha sınırlı olarak kullanılmıştır. Peronlara geçişte Haydarpaşa'da olduğu gibi duvar kaplaması olarak kullanılmış levhalar çok da özenli olmayan bir şekilde yerleştirilmiştir (Resim 14). Levha sayısı kısıtlı olmasına rağmen çeşitli fosiller ve bu bağlamda bir büyük fosil Stromatoporoid tanınabilmektedir (Resim 15). Kaplama olarak kullanılmış levhalardan bazıları Lahn mermeri olmayıp bir konglomera (çakıltaşı)'dır. Çok farklı kayalardan türemiş (polijenik) bu çakıltaşındaki çakıllar çok iyi yuvarlaklaştırılmıştır. Farklı

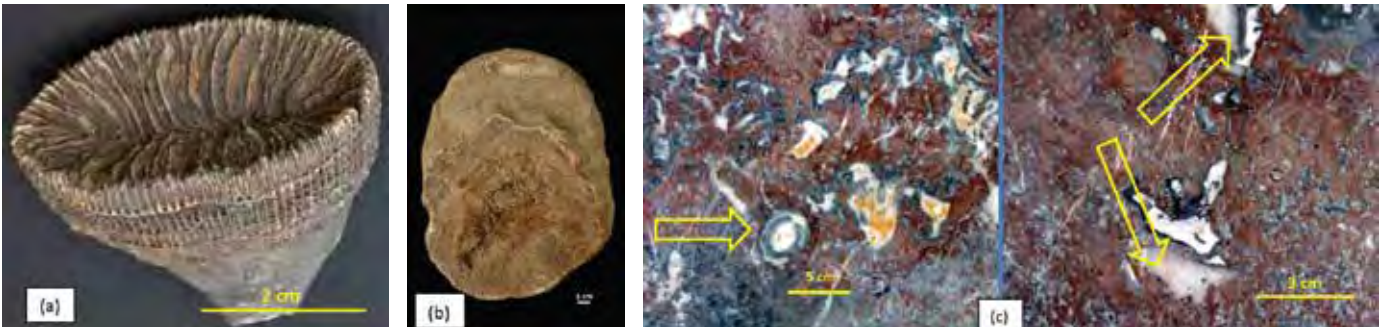
boyutlardaki çakılların bir arada bulunması boyanmanın iyi olmadığını göstermektedir. Bu özellikleriyle levhalar Haydarpaşa gar binasının temelinde ve binanın alt kesimlerinde kaplama taşı olarak kullanılmış olan ve yukarıda tanımlanan hereke pudinglerine çok benzemektedir (Resim 16). Adana yöresinde bu özelliklere sahip bir kaya oluşumu bulunmadığından (Yalçın ve Görür, 1984), bu levhaların da Lahn mermerleriyle birlikte İstanbul'dan getirilerek bu binada kullanıldığı söylenebilir.

Genel Değerlendirme

İstanbul-Bağdat Demiryolu hattının başlangıç noktası olan Haydarpaşa gar binasının iç mekânlarında o dönemin gözde süsleme taşlarından biri olan Lahn mermerinin duvar kaplaması olarak kullanılması, bu yapıya ne kadar önem verildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Bu mermerler büyük bir olasılıkla Almanya'dan Türkiye'ye levhalar halinde nakledilmiş, son parlatma ve uygulama sırasındaki diğer işlemler ise İstanbul'da yapılmış olmalıdır. 1908 yılında tamamlanan Haydarpaşa gar binasında temin edilmiş tüm levhaların kullanılmadığı, artan az sayıdaki levhanın, daha sonra yapımı 1912'de tamamlanan Adana gar binasında değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

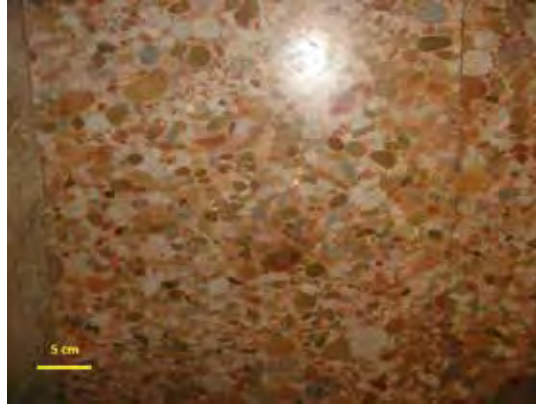
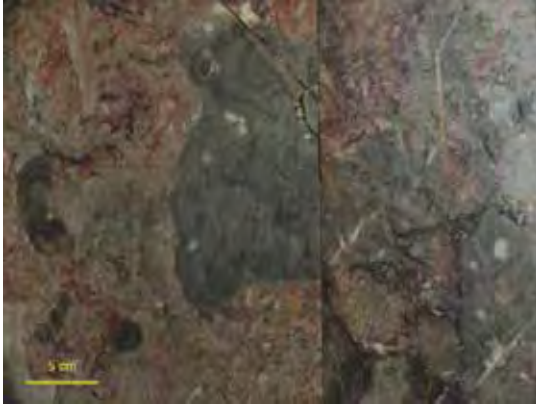
Adana gar binasında Lahn mermerlerinin yanı sıra parlatılmış az sayıda hereke pudingi levhasının da kullanılmış oluşu, Haydarpaşa'da da kullanılmış olan bu taşın arta kalanların da Adana'ya gönderildiğine işaret etmektedir. Haydarpaşa gar binasının temeli için ahşap kazıklar üzerine yerleştirilen taş blokların, daha önceki yayınlarda belirtildiği gibi granit olmadığı, bu amaçla hereke pudingi bloklarının kullanıldığı belirlenmiştir. Aynı taşın elde edilmiş levhalardan, yapının alt kesimlerinde kaplama taşı olarak da yararlanılmıştır.

Devoniyen döneminde yaklaşık 380 milyon yıl önce bir resif ortamında oluşmuş olan Lahn mermeri bünyesinde o dönemin resif yapıcı organizmaları fosilleşerek günümüze kadar ulaş-

Resim 14. Adana gar binasında Lahn mermerlerinin duvar kaplaması olarak kullanıldığı kesimlerden iki örnek. Uygulamanın Haydarpaşa'daki kadar özenli olmadığı dikkat çekmektedir. Lahn mermerinin yanı sıra az sayıda da olsa hereke pudinginin de kullanıldığı görülmektedir (sarı oklarla işaretli levhalar).

Resim 15. Adana gar binası Lahn mermerleri içindeki büyük bir Stromatoporoid.

Resim 16. Adana gar binasında Lahn mermerleriyle birlikte kaplama olarak kullanılmış konglomera (çakıltı) levhaları. Bu konglomera renk ve dokusal özellikleriyle Haydarpaşa'da kullanılmış olan hereke pudingleriyle büyük bir benzerlik sunmaktadır.

mişlardır. Haydarpaşa ve Adana gar binalarında kullanılmış olan Lahn mermeri levhalarında bu organizmaların çok güzel örneklerini görmek mümkündür. Bu önemli yapı taşının doğadaki bulunuşu, Lahn bölgesinde 1996 yılında oluşturulmuş bir jeositle koruma altına alınmıştır (Resim 17). Bu jeosit, giderek kaybedilen jeolojik mirasımızın (Yalçın, 2017) nasıl korunabileceğine güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Bu yapılarda o dönemin gözde süsleme taşlarından olan Lahn mermerinin kullanıldığına gösterilmesiyle, Türkiye mimarlık tarihinin bu iki önemli yapısının tarihçesine küçük de olsa bir katkıda bulunulduğu düşünülmektedir. Bu kültür mirasımızın özenle korunması ve bu bağlamda kamuoyunun da bilgilendirilmesi için açıklayıcı birer bilgi levhasının bu yapılara yerleştirilmesinde yarar bulunmaktadır.

* Bu makalenin bir benzeri Almanya'daki bir dergide Almanca olarak yayımlanmak üzere hazırlanmaktadır.

M. Namık Yalçın, Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

Angelika Wedel, Dr., Jeolog

Eberhard Schindler, Dr., Jeolog, Senckenberg Araştırma Enstitüsü ve Doğa Tarihi Müzesi

Selman Er, Dr., Jeoloji Yüksek Mühendisi

Teşekkür

Bu makalenin hazırlanması aşamasındaki destekleri için Prof. Dr. Atike Nazık (Çukurova Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü) ile Doç. Dr. Zeynep Eres'e

(İTÜ Mimarlık Fakültesi) teşekkürü borç biliriz. Güncel Stromatoporoid fotoğrafının yayın izni için Prof. Dr. Joachim Reitner'e (Göttingen Üniversitesi) ve bazı fosillerin fotoğraflarını çeken Michael Ricker'e (Senckenberg Araştırma Enstitüsü ve Doğa Tarihi Müzesi, Frankfurt) teşekkürümüzü sunarız.

Kaynaklar

- Akpolat, M.S. (2004) "Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığından Bir Kesit: Adana-Mersin Demiryolu İstasyon Binaları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, s.77-93.
- Becker, A., Kirnbauer, T. (1998) Zur Gewinnung und Verwendung des Lahnmarmors. *Jahrbücher des Nassauischen Vereins für Naturkunde*, Sb. 1, s.237-244.
- Durukan Kopuz, A. (1999) *Cumhuriyet Döneminde Mimarlık Akımları ve Adana'ya Yansımaları*, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Şekil 17. Lahn mermerinin doğal bulunuşunun koruma altına alındığı jeosit. Bu jeosit Unica mermer ocağında (Villmar, Almanya) 1996 yılında oluşturulmuştur.

- Durukan Kopuz, A. (2016) "Adana'da Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'ne Ait Bir Yapı Örneği; Adana Tren Garı", *Tasarım+Kuram*, Sayı: 22, s.21-33.
- Erguvanlı, K. (1949) Hereke Pudıngleriyle Gebze Taşlarının İnşaat Bakımından Etüdü ve Civarlarının Jeolojisi. İstanbul Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Feist, M., Nazik, A., Schindler, E., Wehrmann, A., Yalçın, M.N. (2019) "Distribution and palaeoecology of charophyte floras in Devonian coastal environments of the Central Taurides (Turkey)", *Paleobiodiversity and Palaeoenvironment*, Sayı: 99, s.353-366. (URL: <https://doi.org/10.1007/s12549-018-0355-y>)
- Fındıklıgil-Doğuoğlu, M. M. (2002) *19. Yüzyıl İstanbul'unda Alman Mimari Etkisi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, s.299.
- Golonka, J., Gaweda, A. (2012) "Plate tectonic evolution of the southern margin of Laurussia in the Palaeozoic", *Tectonics-Recent Advances*, Sayı: 10, s.261-282.
- Heggemann, H., Schraft, A. & Weinberger, H. (2008) *Geotope in Hessen – Hessisches Landesamt für Umwelt und Geologie [heute: Hessisches Landesamt für Naturschutz, Umwelt und Geologie]: Infoblätter*.
- Hübscher, S., Steindlberger, E. (2008) *Natursteinkataster Lahnmarmor*, Institut für Steinkonservierung (IFS), Bericht Nr. 33, s.99.
- Koçer, Ş. (1995) *Haydarpaşa-Gebze Demiryolu Hattında 19. Yüzyılda Yapılmış Demiryolu İstasyon Binaları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Königshof, P., Gewehr, B., Kornder, L., Wehrmann, A., Braun, R., Zankl, H. (1991) Stromatoporen-Morphotypen aus einem zentralen Riffbereich (Mitteldevon) in der südwestlichen Lahnmulde. *Geologica et Paleontologica*, Sayı: 25, s.19-35.
- Kösebay Erkan, Y., Ahunbay, Z. (2008) Anadolu Demiryolu Mirası ve Korunması, *İTÜ dergisi/a*, Cilt:7, Sayı: 2, s.14-25.
- Neuendorf, K.E.K., Mehl, Jr. J.P., Jackson, J.A. (2005) *Glossary of Geology*. Springer-Verlag, New York.
- Özmen, I. E. (2016) *Kocaeli Yarımadasında Kutluca Kireçtaşı ve hereke pudıngi Olanaklarının Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özyüksel, M. (1988) *Osmanlı-Alman ilişkilerinin gelişim sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul.
- Özyüksel, M. (1999) "Anadolu ve Bağdat Demiryolları", *Osmanlı*, Sayı: 3, s.663-677.
- Pohl, M. (1999) *Von Stambul nach Bağdad. Die Geschichte einer berühmten Eisenbahn*, Piper Verlag, München.
- Şenyigit, Ö., Erten, E. (2011) "Adana-Mersin Demiryolu hattı Üzerindeki İstasyon Binalarının Tarihi ve Mimari Analizi", *Çukurova Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, Adana.
- Wedel, A., Schindler, E. (2006) "Konzert" mit fossilen Lebenswelten - der Lahnmarmor im Kurhaus von Wiesbaden. *Jb. Nass. Ver. Naturde.* 127, s.11-21.
- Yalçın, M.N. (2017) "İstanbul'un Kaybolan Değerlerine Farklı Bir Örnek: Jeolojik Miras", *Mimar.ist*, Sayı: 58, s.18-22.
- Yalçın, M.N., and Görür, N. (1984) "Sedimentological Evolution of the Adana Basin", *Proceedings International Symposium on the Geology of the Taurus Belt*, Ed.: O. Tekeli, M.C. Göncüoğlu, s.165-172.
- Yavuz, M. (2014) *Bahnhofsbau der Anatolischen Bahnen und der Bagdadbahn*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- <http://paleo.cortland.edu/tutorial/Brachiopods/brach-morph.htm> (Erişim tarihi: 09.09.2019)
- <https://tsjok45.wordpress.com/2012/11/12/woordenlijst-paleontologie/> (Erişim tarihi: 16.01.2020)

Lahn Marbles in Haydarpaşa (İstanbul) and Adana Railway Stations

During the period from the Roman Empire to the 1970s, the natural stone, which was named as Lahn Marble, has been extensively used in representative buildings throughout the world and also in the interior spaces of Haydarpaşa (İstanbul) and Adana stations. In this article, it is aimed to introduce the applications of Lahn Marble in these two stations of Baghdad railway line, which was built by a German consortium. History of Baghdad railway line and Haydarpaşa and Adana station buildings are also briefly outlined. In addition, the geological properties of this natural stone are discussed and these properties are introduced on the examples of Lahn Marble in Haydarpaşa and Adana stations. Two other natural stones, hereke pudding stones and lefke stone, used in these buildings are also briefly addressed. It is certain that the usage of Lahn Marbles in these two important buildings will positively contribute to the importance of these buildings in terms of our architectural and cultural heritage. In order to spread cultural heritage awareness, it is recommended to place a small explanatory plate on these sides in Haydarpaşa and Adana stations.

Küresel Yaşlanma ve Kentleşme Bağlamında Yaşlı Dostu Kentler Programı ve Uygulama Örnekleri

Sedef Nur Cankurt Semiz

Yaşlanma Olgusunun Ele Alınışı

Yaşlanma her canlının karşı karşıya kaldığı, geriye çevrilmesi mümkün olmayan, bireylerin biyolojik ve fizyolojik durumları üzerinde etkili, toplumsal olarak sosyolojik ve ekonomik değişimleri içinde barındıran bir süreçtir. Yaşlılık döneminde hastalıkların daha sık görülmeye başlaması bireylerin bedensel ve ruhsal iyi olma hallerini etkilemekte, emeklilik dönemiyle beraber gelir seviyesinde azalma, sosyal hayattan ve üretkenlikten uzak kalma ise yaşlıların toplumsal yaşamdaki rolünü değiştirmektedir. Bu sebeple, yaşlılık ve yaşlanma olgusu birçok farklı disiplinin çalışma alanında yer almakta olup literatürde geniş kapsamlı olarak tartışılmaktadır.

Yaşlanma kavramının standart bir tanımı bulunmamakla birlikte 'yaşamın son bulmasıyla sonuçlanacak biçimde canlılık etkinliklerinin azalması' olarak tarif edilmektedir (Kalinkara, 2011). Yaşlılığı temel alan çalışmalarda yaşlılığın tanımı ve sınıflandırılması daha çok kronolojik olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, Dünya Sağlık Örgütü çalışmalarında yaşlılık dönemini 65 yaş ve üzeri olarak kabul ederken; Birleşmiş Milletler 60 yaş ve üzerini yaşlılık dönemi olarak tanımlamaktadır. Öte yandan, yaşlılık kavramının yalnızca kronolojik olarak değil, fizyolojik, psikolojik (zihinsel) ve sosyal yaşlanma süreçlerini de içeren bir olgu olarak ele alınması gereklidir (Zastrow, 2014).

Kronolojik yaşlanma, doğumla birlikte başlayan ve yaşı ilerlemesiyle geçen yaşamsal süreci ifade etmektedir. Kronolojik yaşlanmayla beraber ortaya çıkan sorunların başında bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik olarak daha sık rahatsızlanmaları bulunmaktadır. Bununla beraber, geleneksel olarak bilgi ve deneyimin temel kaynağı olarak görülen yaşlı bireyler, günümüzde teknolojinin gelişmesi ve bilgi aktarımının kolaylaşması nedeniyle genç bireylere ihtiyaç duyan bir pozisyona gerilemişlerdir. Bu duruma emeklilik döneminde çalışma hayatından ve üretkenlikten uzaklaşma gibi faktörler de eklendiğinde yaşlı bireylerin toplumda statü kaybına uğradığı görülmektedir.

Fizyolojik yaşlanmayla, bireylerin anatomisinde ve fizyolojisinde değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde, kas-iskelet sisteminin yıpranmasına bağlı olarak hareket kabiliyetinde azalmalar olmakta ve yaşlıların gündelik aktivitelerini yerine getirmeleri zorlaşmaktadır. İleri düzeyde fizyolojik yaşlanmada bireyler, yaşamını sürekli olarak birinin desteği ve bakımı ile sürdürmek zorunda kalabilir. Bu süreçte, yaşlının sağlık ve bakım hizmetlerine kolaylıkla erişebilir olması önem kazanmaktadır.

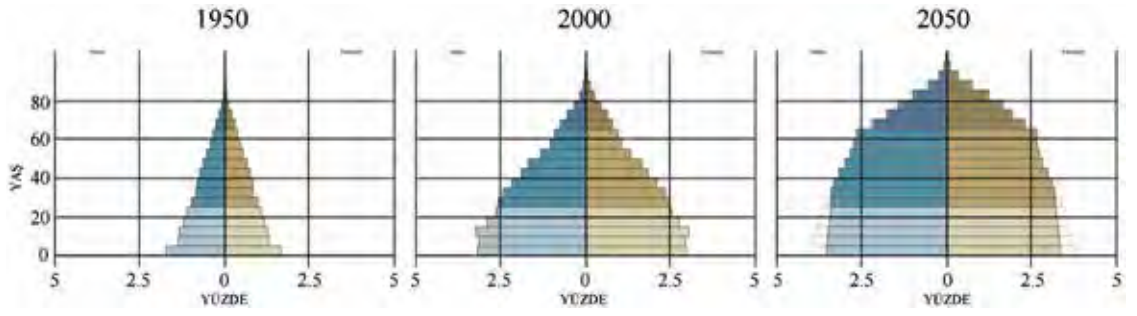
Psikolojik yaşlanma, bireyin zihinsel yetenek ve işlevlerindeki azalmayla birlikte, davranışsal uyum yeteneğinde ortaya çıkan değişimleri ifade etmektedir. Yaşlanma sürecinde sevilen bir yakının kaybı, yaşamın sonlanacağına yönelik endişe, işlevsel yetersizlik, kronik-fiziksel hastalıklar, günlük yaşam aktivitelerinde başkalarına bağımlılığın artması, ekonomik yetersizlik gibi problemler ve kurum bakımına duyulan ihtiyaç, depresyon olasılığını artırmakta ve psikolojik yaşlanmayı hızlandırmaktadır.

Sosyal yaşlanma, topluluğun yaşlılığa bakışı, yaşlı bireyin kayıplarla başa çıkması, emeklilik döneminde sosyoekonomik statünün değişimi bağlamında değerlendirilmektedir. Alışlagelmiş toplumsal statünün giderek kaybolması ile birlikte, yaşlılar kızgınlık, sinirlilik ve geçimsiz olma gibi farklı davranışsal tepkiler verebilir. Yaşlılıkta ortaya çıkan fiziksel güçsüzlüğün yanı sıra, yaşanan bu psikolojik faktörler nedeniyle insanlar, sosyal ortamlara katılmakta zorluk çekmektedirler. Bu dönemde, yaşlıların yeni ilişki ağlarına katılmalarının desteklenmesi ve sosyal işlevsizliğin önüne geçilmesi için çeşitli hizmetlere ihtiyaç duyulmaktadır (Yıldırım ve Şahin, 2015).

Küresel Yaşlanma ve Kentleşme Olgusu

Birleşmiş Milletler tarafından yapılan araştırmalar dünya nüfusunun hızla yaşlanmakta olduğuna dikkat çekmektedir. Doğum oranlarının azalması ve yaşam süresinin uzamasıyla birlikte, her yıl 58 milyona yakın kişi Birleşmiş Milletlerin 'yaşlı' yaş kriteri olan 60 yaşına girmektedir. Birleşmiş Milletlerin raporuna göre, 1950 yılında 60 yaş ve

Resim 1. Global nüfusun yaş dağılımları 1950-2050 (UN, 2019a).

üzeri kişi sayısı 205 milyon iken, bu sayı 2000 yılında 600 milyona yaklaşmıştır. Bu nüfusun 2050 yılı itibari ile 2 milyar kişiye ulaşacağı öngörülmektedir (UNFPA, 2012). Öte yandan, İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde dünyadaki ortalama yaşam süresi 46 yıl iken, günümüzde ortalama yaşam süresi 67 yıl olarak hesaplanmaktadır. 2050 yılı itibariyle ise bu sürenin 75 yıla çıkacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda, nüfus piramidindeki yaş dağılımları ileri yaş grubu lehine artış göstermektedir. Bu durum küresel yaşlanma olgusu olarak ele alınmaktadır (Resim 1).

Küresel yaşlanma olgusunun yanı sıra, yapılan araştırmalar neticesinde, dünya genelinde kentleşme oranının da önemli bir şekilde arttığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim 2018 yılı itibariyle dünya nüfusunun % 55'inin kentlerde ikamet ettiği ifade edilmekte olup 2050 yılı itibariyle bu oranın % 68'lere çıkacağı öngörülmektedir. Diğer taraftan, nüfusu 10 milyondan fazla olan mega kentlerin sayısı 2018 yılında 33 iken, 2030 yılı itibariyle bu sayının 43 olacağı ve global nüfusun % 9'unun bu kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Bununla beraber kentli nüfustaki artışın, özellikle gelişmekte olan bölgelerde yoğunlaşması ve nüfusu 5 milyondan daha az olan orta ölçekli kentlerde, önümüzdeki birkaç on yıl içerisinde oldukça önemli bir olgu olarak karşımıza çıkması beklenmektedir. Bu bağlamda araştırmalara göre 2030 yılı itibariyle, her 5 kişiden 3'ünün kentlerde yaşayacağı düşünülmekte; gelişmekte olan bölgelerde yaşayan kent sakinlerinin, gelişmiş bölgeler-

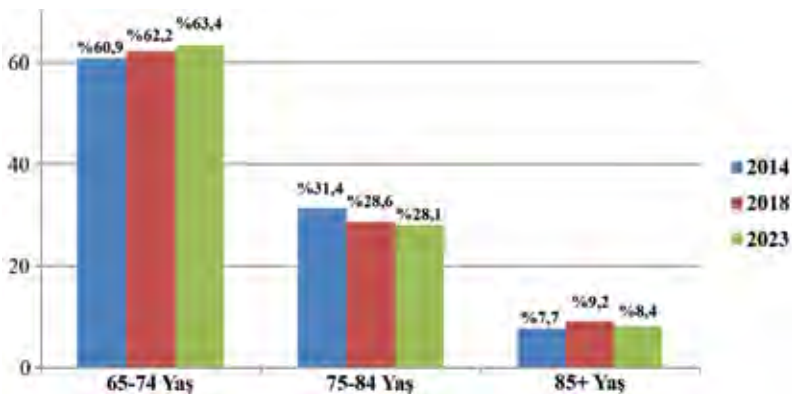
de yaşayanlara oranla yaklaşık 4 kat fazla olması öngörülmektedir (UN, 2019b).

Ülkemiz açısından da yaşlanma olgusu değerlendirildiğinde, benzer süreçlerden geçildiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında ülke nüfusu 13,6 milyon olarak kaydedilmiştir. Bu dönemde doğurganlık hızının 6 olduğu tespit edilmiştir. Uygulanan pronatalist politikalar doğrultusunda, ülke nüfusu 1960 yılında 27,7 milyona yükselmiştir. 1965 yılından itibaren ise uygulanan antinatalist politikalar, kırdan kente göçün artması, anne ve çocuk sağlığındaki iyileşmeler, eğitim seviyesinin artması, kadının çalışma hayatında yer almasıyla birlikte, 1980'li yıllarda doğurganlık hızı 2,16'ya gerilemiştir (Koç vd., 2010). 1940'lı yıllarda erkekler ortalama 30 yıl, kadınlar ortalama 33 yıl yaşarken, günümüzde bu süre erkekler için 71, kadınlar için 76 yıla çıkmıştır. Yapılan araştırmalara göre, 2023 yılı itibariyle ortalama yaşam süresinin erkeklerde 75,8 yıla, kadınlarda ise 80,2 yıla yükselmesi beklenmektedir. Bu durum, ülkemiz nüfusunun ilerleyen dönemde de yaşlanmaya devam edeceği anlamına gelmektedir. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumunun 2018 yılında yayımladığı İstatistiklerle Yaşlılar raporuna göre, ülkemizde 2018 yılı itibariyle 7 milyonu aşkın 65 yaş ve üzeri birey yaşamakta olup yaşlı nüfusu 2014-2018 yılları arasında % 16 artış göstermiştir. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2014 yılında % 8 iken, 2018 yılında % 8,8'e yükselmiştir. 2023 yılı itibariyle Türkiye'nin yaşlı nüfus oranının % 10,2'ye yükseleceği tahmin edilmektedir (Resim 2).

Ülkemizde yaşlı nüfusun artmasıyla beraber, kentli nüfus içindeki yaşlı birey sayısı da artış göstermektedir. 2008 yılında il ve ilçe merkezlerinde yaşayan yaşlı nüfusun toplum nüfus içindeki oranı % 5,7 iken, bu oran 2018 yılı itibariyle % 8,2'ye yükselmiştir (Resim 3).

Bu dünyamızın küresel yaşlanma olgusuyla karşı karşıya olduğu, global nüfusun çoğunlukla kentlerde yaşadığı/yaşayacağı ve kentli nüfus artışının özellikle gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşeceği görülmektedir. Bu durumda, kentli

Resim 2. Ülkemizde yaş grubuna göre yaşlı nüfus oranı. (TÜİK'in İstatistiklerle Yaşlılar 2018 raporu verilerine dayanılarak hazırlanmıştır.)

nüfusun önemli bir bileşeni olan yaşlı bireylerin kentsel çevreye ilişkin problemlerine kayıtsız kalmanın imkânsız olduğu söylenebilir. Gelişmekte olan bölgeler içinde bulunan ülkemizde de yaşlı nüfusun kentlerde daha iyi şartlarda yaşaması için bir eylem planı içinde bulunulmasının önemi anlaşılmaktadır.

Yaşlı Dostu Kentler Programı

Küresel yaşlanma ve kentleşme olgusu birlikte değerlendirildiğinde, dünya nüfusunun önemli bir bileşeni olan yaşlı bireylerin, kentlerde daha iyi şartlarda yaşamalarını sağlamak amacıyla başta Birleşmiş Milletler olmak üzere birçok kuruluş hareketine geçmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından ilki 1982 yılında Viyana’da, ikincisi 2002 yılında Madrid’de olmak üzere Dünya Yaşlanma Toplantıları düzenlenmiştir. Bu toplantılarda yaşlı nüfusa yönelik konut, gelir, kuşaklararası dayanışma, sosyal ilişkiler, toplumsal katılım, yaşlı güvenliği ve yaşlı bakımı gibi konularda gerekli altyapının sağlanması, mevcut sistemlerin iyileştirilmesi ve uluslararası ortak çalışmaların yapılması konularında önemli kararlar alınmıştır (UN, 1982 ve UN, 2002). Bu bağlamda, birçok ülkede yaşlılara yönelik bir örgütlenme biçimi geliştirilmeye başlanmış ve “yaşlı dostu kentler” kavramı önem kazanmıştır. “Yaşlı Dostu Kentler Programı”, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2006 yılında kabul edilen bir program olup toplumlar da aktif ve sağlıklı yaşlanmayı amaçlayan uluslararası bir çaba olarak görülmektedir (WHO, 2007).

“Yaşlı dostu kent”, yaşlıların, rahat bir biçimde, toplumu oluşturan diğer kesimlerle uyumlu bir yaşam sürebilecekleri ortam ve imkânların sunulduğu, temiz, güvenli, yaşanabilir ve sürdürülebilir kentsel çevreleri ifade etmektedir. Yaşlı dostu kent, bu özellikleriyle yalnızca yaşlı bireyler için değil, aynı zamanda başta çocuklar, engelliler ve toplumun dezavantajlı kesimlerini de içeren tüm kentliler için düzenlemelerin yapıldığı ve tedbirlerin alındığı bir yaşam çevresi olarak görülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü’nün *Global Age-Friendly Cities: A Guide* (Küresel Yaşlı Dostu Kentler: Bir Rehber) rehberine göre, kentsel araştırma alanları ve düzenlemeler sekiz farklı başlık altında toplanmıştır (WHO, 2007).

Dış Mekânlar ve Binalar: Kamuya açık alanlar, yeşil alanlar, kaldırımlar, yaya geçişleri, taşıt yolları ve yaya yolları kesişimleri, bisiklet yolları, dış mekânlardaki güvenlik, yeterli sokak aydınlatmaları, umumi tuvaletlerin temizliği ve kolay erişile-

İL VE İLÇE MERKEZLERİ			
YIL	TOPLAM NÜFUS	65+ YAŞLI NÜFUSU	YÜZDE
2008	53 611 723	3 069 849	5,7
2009	54 807 219	3 203 699	5,8
2010	56 222 356	3 388 747	6
2011	57 385 706	3 524 932	6,1
2012	58 448 431	3 674 522	6,3
2013	70 034 413	4 995 366	7,1
2014	71 286 182	5 260 152	7,4
2015	72 523 134	5 547 516	7,6
2016	73 671 748	5 709 507	7,7
2017	74 761 132	5 946 641	8
2018	75 666 497	6 181 458	8,2

bilir olması gibi konular üzerine yapılacak olan iyileştirmeler bu başlık altında incelenmektedir.

Ulaşım: Bu başlık içerisinde, toplu taşıma araçlarının güvenilir ve ergonomik olması, ücretlerinin uygun olması, engelli bireyler için özel ulaşım şekillerinin oluşturulması, durakların erişilebilir konumda bulunması, ulaşım taşıtlarının saatleri hakkında yeterli bilginin verilmesi, trafik işaretlerinin kolayca anlaşılabilir olması, gönüllü ulaştırma hizmetlerinin geliştirilmesi gibi konular işlenmektedir.

Konut: Güvenilir alanlarda yeterli konut stokunun bulunması, evde bakım hizmetlerinin yeterli ve ödenebilir olması, konutların sağlam inşa edilmesi, iç mekânların hareket kısıtlayıcı olmaması gibi konular bu başlık altında ele alınmaktadır.

Sosyal Katılım: Yaşlıların bir araya gelebileceği sosyal aktivitelerin düzenlenmesi ve katılımın teşvik edilmesi, yaşlı insanlar başta olmak üzere toplumun her kesimine uygun rekreasyon merkezlerinin oluşturulması, aktivitelerin çeşitlendirilmesi, okullar, kütüphaneler, toplum merkezleri gibi yerel mahallerde yaşlıların bir araya getirilmesinin sağlanması, sosyal izolasyon tehdidi altında olan yaşlılar için tutarlı ve düzenli bir sosyal yardım imkânının oluşturulması gibi düzenlemeler bu başlık dahilinde incelenmektedir.

Toplumsal Yaşama Dahil Olma ve Toplumun Yaşlıya Saygısı: Kamu kuruluşları gönüllü kuruluşlar ve ticari kuruluşların yaşlı insanlara hizmet götürebilmek adına düzenli çalışmalarda bulunmalarının gerekliliği, hizmet personellerinin nazik, saygılı ve yardımsever olması, yaşlılar hakkındaki olumsuz basmakalıp düşüncelerin medya yoluyla olumlu bir tavra dönüştürülmesi, toplumsal aktivitelere yaşlı bireylerin aileleriyle olan katılımlarının desteklenmesi, hali vakti yerinde olmayan yaşlı insanların hizmetlere kolayca erişebilir olması gibi düzenlemeler bu başlık altında yer almaktadır.

Resim 3. Yerleşim yerine göre yaşlı nüfus ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı (TÜİK, 2018).

Vatandaşlık Görevini Yerine Getirme ve İşgücüne Katılım: Yaşlı işgücünün niteliklerinin desteklenerek teşvik edilmesi, emeklilik sonrası eğitim programlarının uygulanması, yaşlıların başkalarının yardımı olmadan yapabilecekleri işlerin desteklenmesi, işe alımlarda yaşa yönelik ayrımın ortadan kaldırılması, yaşlıların görev alabilecekleri esnek iş tanımlarının yapılması konusundaki iyileştirmeler bu başlık altında incelenmektedir.

Bilgi Edinme ve İletişim: Tüm yaştaki toplum üyelerine ulaşan temel ve etkili bir iletişim sisteminin kurulması, yaşlı insanların ilgisini çekebilecek düzenli bilgiler ve yayınların sunulması, sosyal izolasyon riski içinde olan yaşlılar için güvenilir bireyler tarafından güvenilir bilgi akışının sağlanması ve görüntülü medyada yer alan yazılar da dahil olmak üzere tüm basılı bilgilerin yaşlıların okuyabileceği büyüklükte olması gibi konular bu başlığın çalışma alanına girmektedir.

Toplum Desteği ve Sağlık Hizmetleri: Yaşlılara yönelik sağlık hizmetlerinin yeterli ve kolay erişilebilir olması, evde bakım hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi, sağlık ve sosyal hizmetler hakkında güvenilir bilginin sağlanması, tüm yaş gruplarından gönüllü hizmetlerin teşvik edilmesi ve yaşlı insanları dikkate alarak hazırlanan toplumsal acil durum planlamalarının gerçekleştirilmesi gibi konular bu başlık altında irdelenmektedir (WHO, 2007).

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2010 yılında dünyadaki şehirleri, toplulukları ve kuruluşları bir araya getiren, küresel nüfusun yaşlanması ve hızlı kentleşmeye bir çözüm olarak “Yaşlı Dostu Kentler ve Topluluklar Ağı” kurulmuştur. Bu ağın temel misyonu yaşlıların kentsel ve toplumsal yaşama tam katılımını teşvik etmek, sağlıklı ve aktif yaşlanmayı destekleyen yerel düzeyde eylem planlarını harekete geçirmek olarak belirlenmiştir. Günümüzde “Yaşlı Dostu Kentler Ağı”na dünya genelinde 240 milyonu aşkın insanı kapsayan 41 ülkeden 1000 şehir ve

topluluk kayıtlıdır. Bu ağa üye olan topluluklar, kentlerin yaşlanan nüfuslarının ihtiyaçlarını dinleme, yaşlı dostu olgusunu değerlendirme, yaşlı insanlarla fiziksel ve sosyal ortamlar yaratma konusunda yaşlılar ve farklı sektörlerle işbirliğinde bulunma gibi çalışmalar yapmaktadırlar (WHO Global Network, t.y.).

Yaşlı Dostu Kentler: Dünyadan Uygulama Örnekleri Ottawa, Kanada

2011 yılında Dünya Sağlık Örgütü’nün Yaşlı Dostu Kentler Ağına üye olan kentte 2015-2018 yılları arasında gerçekleştirilen “yaşlı yetişkin planı” çerçevesinde, belirtilen sekiz başlık altında çeşitli iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, öncelikle kentteki kamusal tesisler erişilebilirlik açısından değerlendirilmiştir. Yürümeye engel teşkil eden kaldırımlar düzenlenmiş, dinlenme amaçlı banklar ve yaşlılara özel park etme yerleri tahsis edilmiştir. Bununla beraber, kavşak geçişleri ve trafik lambalarının sürelerinde düzenlemelere gidilmiş, toplu taşıma durakları erişilebilir kılınmış ve ilave trafik işaretleri. Düşük gelirli yaşlı bireylerin konut sorununa çözüm bulabilmek amacıyla, uygun fiyatlı kiralık konutların sayısı artırılmış ve pansiyonlar oluşturulmuştur. Konuta yönelik çözümlerin sürdürülebilir olması için yerel tasarım planlarına yaşa uygun konutların inşasının teşvik edilmesi ilkesi konulmuştur. Plan dahilinde sağlık taramaları ve farklı hastalıklara özel sağlık desteklerinde bulunulmuş, ayrıca sosyal katılımı artırmak amacıyla gençler ile yaşlıların bir araya getirildiği teknoloji eğitimleri düzenlenmiştir (City of Ottawa, t.y.) (*Resim 4*)

Tüm bunlara ek olarak, yerel yönetimlerce kontrol edilen “Yaşlı Yetişkin Planı” sayesinde yerel sakinlerden oluşan gruplar bir araya gelecek, yaşlılara yönelik kurumsal programları, hizmetleri ve altyapıları sürekli katılım yöntemi ile istişare etmektedir. Bu program, hem yaşlı bireyleri, görüşlerini paylaşmaya davet ederek ortak kaygıları tespit etmekte hem de hesap verebilir, şeffaf bir mekanizma olarak çalışan bir iletişim platformu görevi yapmaktadır (WHO Age Friendly Practices: Ottawa, t.y.)

Manchester, Birleşik Krallık

Manchester’da kentin yaşlı sakinlerinin yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik planlama politikaları 2003 yılında *Valuing Older People* [Yaşlılara Değer Verme] programı altında başlamıştır. 2010 yılında ise Manchester, Dünya Sağlık Örgütü Yaşlı Dostu Kentler ve Topluluklar Ağına katılarak, programın adını *Age-Friendly*

Resim 4. Yaşlılar için teknoloji eğitimi (URL 1)

Manchester [Yaşlı Dostu Manchester] olarak değiştirmiştir. 2010-2020 yıllarını kapsayan, on yıllık bir iyileştirme stratejisi olarak planlanan bu program, 2017 yılında *Manchester: A Great Place to Grow Older (2017-2021)* [Manchester: Yaşlanmak İçin Harika Bir Yer] programı kapsamında yenilenmiştir. Yenilenen stratejik planda, yaşlı dostu mahalleler oluşturmak, yaşlı dostu servisler geliştirmek ve yaş eşitliğini teşvik etmek üzere üç temel amaç belirlenmiştir (*Resim 5*). Bu bağlamda Manchester'da son yıllarda erişilebilirlik, konut ihtiyacı, sağlık taramaları ve sosyal katılımı da içeren birçok girişim hayata geçirilmiştir (Manchester City Council, t.y.).

Bu girişimlerden biri olan “Yaşlı Dostu Kültür Programı” kapsamında, yaşlı bireylerin sanat ve kültüre erişimini artırma amacıyla kent genelinde müzeler, orkestralar, tiyatrolar gibi organizasyonlarla işbirliğinde bulunulmuştur. Bu bağlamda, kent genelinde 150’den fazla yaşlı gönüllü, yaşlıları için sanatsal ve kültürel etkinlikleri yönetmektedir. Diğer taraftan, yaşlı sakinlerin, ilgili programların düzenlenmesinde danışman olarak bulunabildiği ve katılım gösterebildiği “Yaşlılar Kurulu” oluşturulmuştur. Bu kurul sayesinde, 2015 yılında, kentin yaşlı dostu olması için nelere ihtiyaç duyduğunu ortaya koyan *Manchester Yaşlılar Şartı* geliştirilmiştir.

Yaşlı dostu mahalleleri destekleme kapsamında, yaşlıların dışarı çıktıklarında oturma birimlerine ne denli ihtiyaç duydukları konusunda farkındalık geliştirmek amacıyla *Take a Seat* [Bir Sandalye Çek] kampanyası düzenlenmiştir. Bu kampanyaya destek veren birçok mekân sayesinde yaşlıların dinlenebilecekleri ve hoş vakit geçirebilecekleri oturma alanları sağlanmıştır. Diğer taraftan, yaşlıların sosyal izolasyona maruz kalmasının önüne geçebilmek için, kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olan North City Nomads tarafından yüzlerce yaşlıyı kapsayan günlük geziler düzenlenmiştir. Son olarak, 2017 yılında *Greater Manchester Aging Hub* [Greater Manchester Yaşlanma Merkezi] adı altında, Manchester’ı da kapsayan bölgesel bir iyileştirme programı başlatılmıştır. Bu bölgesel platform sayesinde, ekonomi ve iş konularını da içeren, sağlıklı yaşlanma, planlama, ulaşım, konut ihtiyacı, teknoloji ve öğrenme gibi temalara sahip başlıklar tartışılmaktadır (WHO Age Friendly Practices: Manchester, t.y.).

Portland, Amerika Birleşik Devletleri

Portland kenti, 2006 yılında Portland State Üniversitesi Yaşlanma Enstitüsü aracılığıyla Dünya

Sağlık Örgütü’nün başlattığı “Yaşlı Dostu Kentler Programı”nın Amerika’daki ilk temsilcisi olmuştur. Program kapsamında, kentin yaşlı dostu olma derecesi, yaşlılar, bakım görevlileri, kamu, iş ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların temsilcileri ile yapılan odak grup çalışmaları ile değerlendirilmiştir. 2010 yılında Portland, Yaşlı Dostu Kentler ve Topluluklar Ağına katılmıştır. 2013 yılında ise Portland’ı da içeren Multnomah County bu ağa kabul edilmiştir.

Portland’ın 20 yıllık kentsel gelişim stratejilerini barındıran Portland Planı’nda *Place for All Generations* [Tüm Nesiller İçin Bir Yer] başlığı altında kentin yaşlı dostu olmasını sağlama amacıyla geniş çaplı eylem planları tartışılmıştır. 2012 yılında Kent Konseyi tarafından “Yaşlı Dostu Portland Eylem Planı” kabul edilmiş olup, birçok girişimin bu doğrultuda yönlendirilmesi sağlanmıştır. 2018 yılında yürürlüğe giren 2035 Portland Planı’nda da kentsel form, tasarım ve gelişim, konut ve ulaşım gibi konular ile yaşlı dostu eylem planlarının hayata geçirilmesi için bölüm ayrılmıştır (Portland & Multnomah County, t.y.).

Portland’da yaşlı dostu kent olma amacıyla yürütülen girişimlerin öncelikleri üç farklı alanda yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki, kentin fiziki çevresinin iyileştirilmesini amaçlayan ve konut, ulaşım ve tasarıma odaklanan politikaları oluşturmaktır. İkincisi, yaşlı bireylere yönelik iş imkânlarının artırılmasını kapsayan ekonomik çevrenin iyileştirilmesini, üçüncüsü de her yaştan ve yetenekten kentlinin bir araya gelebildiği bir komite aracılığı ile Portland’ın yaşlı dostu iyileştirme stratejilerinin ortak bir payda ile şekillendirilmesini içermektedir.

Bu girişimler kapsamında, erişilebilirlik bağlamında, kamu binaları ve yaya yolları iyileştirilmiştir (*Resim 6*). Yaşlılara istihdam sağlamak amacıyla, *The Age Smart Employer* [Yaşlı Dostu İşveren]

Resim 5. Yaşlı Dostu Mahalleler Atölye Çalışması (URL 2)

ve *Age-Friendly Business* [Yaşlı Dostu İşletme] Ödülleri düzenlenmiş ve böylece işverenlerce yaş ayrımcılığının önüne geçilmesi ve yaşlılara yönelik hizmetlerin iyileştirilmesinin sağlanması amaçlanmıştır. Ek olarak, nesiller arası dayanışmayı destekleyen, toplantılar ve fiziksel aktiviteleri de içeren etkinlikler ile özellikli projeler geliştirilerek, lisans öğrencilerinin de yaşlı dostu programlara katkıda bulunması sağlanmıştır (WHO Age Friendly Practices: Portland, t.y.).

Sonuç Yerine: Ülkemiz için Çıkarımlar ve Geleceğe Yönelik Öneriler

Ülkemizde, Dünya Sağlık Örgütü Yaşlı Dostu Kentler ve Topluluklar Ağına, 2014 yılında Antalya'ya bağlı Muratpaşa Belediyesi, 2016 yılında Kadıköy Belediyesi, 2018 yılında Mersin ve son olarak 2019 yılında Beşiktaş Belediyesi katılmaya hak kazanmıştır. Muratpaşa Belediyesinin geliştirdiği planlamada öncelikli olarak yaşlı evleri kurulmuştur. 60 yaş üstü vatandaşların faydalanabildiği bu sosyal rehabilitasyon merkezlerinde farklı konular ile ilgili etkinlikler düzenlenmektedir. Bunun yanı sıra belediye tarafından yaşlılara yönelik bakım merkezleri ve rekreasyon alanları oluşturulmaya başlanmıştır (WHO Global Network: Muratpasa Municipality, t.y.). Mersin Belediyesince ise yaşlıların erişilebilirlik problemlerine çözüm olarak kaldırımların düzenlenmesi, ulaşım olanaklarının artırılması ve sağlık alanında yaşlı bakımevlerinin hayata geçirilmesi söz konusudur (WHO Global Network: Mersin, t.y.). Kadıköy Belediyesi tarafından ülkemizde bir ilk olarak Alzheimer hastalarına yönelik sosyal bir merkez oluşturulmuştur (Resim 7). Bu merkezde hastaların ve hasta yakınlarının güvenli bir şekilde sosyalleşmesi çeşitli programlar aracılığıyla desteklenmektedir (WHO Global Network: Kadıköy Municipality, t.y.). Son olarak Beşiktaş Belediyesince yaşlılık politikalarının daha nitelikli ve sürdürülebilir bir noktaya taşınması amacıyla çalışmalar yapılacağı bildirilmiştir (Beşiktaş Belediyesi, t.y.). Yaşlı Dostu Kentler ve Topluluklar Ağına üye olmayan farklı yerel yönetimlerce de yaşlı bakımevlerinin kurulduğu, sosyal merkezler aracılığıyla eğitimlerin ve aktivitelerin yürütüldüğü bilinmektedir. Ancak, bu eylem planlarının sürdürülebilir ve etkin olarak işleyebilmesi için bazı tedbirlerin alınması gereklidir.

Ülkemizde yaşlı dostu kentlerin oluşturulması için yerel yönetimlere ve kamusal mekanizmalara önemli görevler düşmektedir. Öncelikli olarak, kentsel gelişim planları oluşturulurken yaşlı dostu kentsel çevrelerin yaratılması amaçlanmalı, yerel yönetimlerce bu konunun takibi yapılmalıdır. Kamuya açık alanların, binaların, parkların, kaldırım ve yaya yollarının erişilebilirlik açısından yeniden düzenlenmesi önemli bir konu olarak görülmelidir. Yaşlı dostu ulaşım şekillerinin oluşturulması, dinlenme alanlarının yaratılması ve gönüllü ulaştırma hizmetlerinin sunulması öncelikli konular arasında yer almaktadır. Yerel yönetimlerce sağlanacak evde bakım, yaşlı bakımevleri ve uygun fiyatlı konut tahsis konuları yaşlı bireylerin sağlıklı bir şekilde hayatlarına devam etmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Bir diğer önemli konu ise, sosyal katılımı destekleyici programların yerel yönetimler tarafından sürdürülebilir şekilde planlanması gerekliliğidir. Yerel yönetimlerin içerisinde yaşlı meclislerinin kurulması hem sosyal katılımı artıracak, hem de bireylerin istek ve ihtiyaçlarının dolaysız olarak yöneticilere ulaştırılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda, topluma hizmet etmekle sorumlu kamu kurumlarının, gönüllü kuruluşların, özel sektör temsilcilerinin ve toplumu oluşturan bireylerin farkındalığının artırılması ve yaşlı dostu çevreler oluşturmak amacıyla işbirliğinde bulunması yadsınmaz bir önem taşımaktadır.

Ülkemizde yaşlı dostu kentlerin oluşturulması için yerel yönetimlere ve kamusal mekanizmalara önemli görevler düşmektedir. Öncelikli olarak, kentsel gelişim planları oluşturulurken yaşlı dostu kentsel çevrelerin yaratılması amaçlanmalı, yerel yönetimlerce bu konunun takibi yapılmalıdır. Kamuya açık alanların, binaların, parkların, kaldırım ve yaya yollarının erişilebilirlik açısından yeniden düzenlenmesi önemli bir konu olarak görülmelidir. Yaşlı dostu ulaşım şekillerinin oluşturulması, dinlenme alanlarının yaratılması ve gönüllü ulaştırma hizmetlerinin sunulması öncelikli konular arasında yer almaktadır. Yerel yönetimlerce sağlanacak evde bakım, yaşlı bakımevleri ve uygun fiyatlı konut tahsis konuları yaşlı bireylerin sağlıklı bir şekilde hayatlarına devam etmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Bir diğer önemli konu ise, sosyal katılımı destekleyici programların yerel yönetimler tarafından sürdürülebilir şekilde planlanması gerekliliğidir. Yerel yönetimlerin içerisinde yaşlı meclislerinin kurulması hem sosyal katılımı artıracak, hem de bireylerin istek ve ihtiyaçlarının dolaysız olarak yöneticilere ulaştırılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda, topluma hizmet etmekle sorumlu kamu kurumlarının, gönüllü kuruluşların, özel sektör temsilcilerinin ve toplumu oluşturan bireylerin farkındalığının artırılması ve yaşlı dostu çevreler oluşturmak amacıyla işbirliğinde bulunması yadsınmaz bir önem taşımaktadır.

Sedef Nur Cankurt Semiz, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimari Tasarım Doktora Programı Öğrencisi (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahsen Özsoy)

Resim 6. Portland'da yaşlı dostu ulaşım uygulaması (URL 3).

Resim 7. Kadıköy Sosyal Yaşam Evinde müzik eğitimi (URL 4).

Kaynaklar

- Beşiktaş Belediyesi (t.y.) Beşiktaş Belediyesi resmi web sitesi: Yaşlı Dostu Beşiktaş!, URL: <http://www.besiktas.bel.tr/Sayfa/26316/yasli-dostu-kent-besiktas> (Alındığı tarih: 16.12.2019).
- City of Ottawa (t.y.) City of Ottawa resmi web sitesi, Older Adult Plan, URL: <https://ottawa.ca/en/older-adult-plan> (Alındığı tarih: 16.12.2019).
- Kalinkara, V. (2011) *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- Koç, İ., Eryurt, M.A., Adalı T., Seçkiner P. (2010) *Türkiye'nin demografik dönüşümü: Doğurganlık, aile planlaması, anne-çocuk sağlığı ve beş yaş altı ölümlerdeki değişimler: 1968-2008*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.
- Manchester City Council (t.y.) Manchester City Council resmi web sitesi, Our Age-Friendly Work, URL: https://www.manchester.gov.uk/info/200091/older_people/7116/our_age-friendly_work/3 (Alındığı tarih: 16.12.2019).
- Portland & Multnomah County (t.y.) Age-Friendly Portland & Multnomah County resmi web sitesi, URL: <http://agefriendlyportland.org/our-work/action-plan> (Alındığı tarih: 16.12.2019).
- TÜİK (2018) İstatistiklerle Yaşlılar / *Elderly Statistics 2018*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, URL: https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/yayinGoruntuleme.zul?yayin_no=474 (Alındığı tarih: 12.12.2019).
- UN (1982) United Nations, Report of The World Assembly On Aging (26 July-6 August 1982, Vienna), New York, URL: <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/Resources/VIPEE-English.pdf> (Alındığı tarih: 05.12.2019).
- UN (2002) United Nations, Political Declaration and Madrid International Plan of Action On Aging Report, New York, URL: <http://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf> (Alındığı tarih: 05.12.2019).
- UN (2019a) World Population Prospects 2019: Data Booklet, Department of Economic and Social Affairs Population Division, United Nations, New York, URL1: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_DataBooklet.pdf, URL2: <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Pyramid/900> (Alındığı tarih: 05.12.2019).
- UN (2019b) World Urbanization Prospects 2018 Highlights, Department of Economic and Social Affairs Population Division, United Nations, New York, URL: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Highlights.pdf> (Alındığı tarih: 05.12.2019).
- UNFPA (2012) Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge, United Nations Population Fund, New York and Help Age International, London, URL: <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Ageing%20report.pdf> (Alındığı tarih: 16.12.2019).
- WHO (2007) *Global Age-Friendly Cities: A Guide*, WHO Press, Switzerland, URL: http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf (Alındığı tarih: 16.12.2019).
- WHO Age Friendly Practices: Manchester (t.y.) WHO Age Friendly Practices Case Studies Resmi Web Sitesi, URL: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/resources/age-friendly-case-studies/city-of-manchester> (Alındığı tarih: 16.12.2019).
- WHO Age Friendly Practices: Ottawa (t.y.) WHO Age Friendly Practices Case Studies resmi web sitesi, URL: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/resources/age-friendly-case-studies/ottawa>, (Alındığı tarih: 16.12.2019).
- WHO Age Friendly Practices: Portland (t.y.) WHO Age Friendly Practices Case Studies resmi web sitesi, URL: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/resources/age-friendly-case-studies/portland> (Alındığı tarih: 16.12.2019).
- WHO Global Network (t.y.) WHO Global Network resmi web sitesi, About the Global Network for Age-friendly Cities and Communities, URL: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/who-network> (Alındığı tarih: 16.12.2019).
- WHO Global Network: Kadıköy Municipality (t.y.) WHO Global Network resmi web sitesi, Kadıköy Municipality, URL: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/afp/kadikoy-municipality-social-center> (Alındığı Tarih: 16.12.2019).
- WHO Global Network: Mersin (t.y.) WHO Global Network resmi web sitesi, Mersin, URL: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/network/mersin> (Alındığı Tarih: 16.12.2019).
- WHO Global Network: Muratpasa Municipality (t.y.) WHO Global Network resmi web sitesi, Muratpasa Municipality, URL: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/network/muratpasa> (Alındığı tarih: 16.12.2019).
- Yıldırım, Ş.; Şahin, F. (2015) *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet, Modern Hayat ve Yaşlılık*, Ed. H. Ceylan, Nobel Yayınevi, Ankara, s.55-95.
- Zastrow, C. (2014) *Sosyal Hizmet Giriş*, Nika Yayınevi, Ankara.
- URL 1: <https://www.hrreporter.com/focus-areas/culture-and-engagement/ottawa-based-volunteer-program-pairs-tech-workers-with-seniors/283576> (Erişim tarihi: 16.12.2019).
- URL 2: <https://www.publicengagement.ac.uk/do-engagement/inspire-me/case-studies/researching-age-friendly-neighbourhoods> (Erişim tarihi: 16.12.2019).
- URL 3: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/resources/age-friendly-case-studies/portland> (Erişim tarihi: 16.12.2019).
- URL 4: <http://alz.org.tr/ritm-terapidavul-cemberi-kadikoy-belediyesi-alzheimer-merkezi-ve-sosyal-yasam-evi> (Erişim tarihi: 16.12.2019).

Age Friendly Cities Program and Implemented Cases in the Context of Global Aging and Urbanization

The researches underline that the majority of the world's population will live in the cities in the next few decades and that some measures should be taken urgently in order to ensure that elderly individuals as an important part of the population are not isolated from community life. When the global aging and urbanization phenomenon is evaluated together, many organizations, especially the United Nations, have taken action in order to ensure that elderly individuals live in better conditions in the cities. In this context, organizational forms for the elderly have started to be developed in many countries and the concept of 'Age Friendly Cities' has gained importance. 'Age Friendly Cities Program' that is adopted by World Health Organization in 2006 is seen as an international effort aimed at active and healthy aging in societies. Age Friendly City refers to clean, safe, livable and sustainable urban environments where the elderly can comfortably live a harmonious life with the other segments of the society. The study aims at examining the urban improvement areas presented within the framework of the Age Friendly Cities Program and transferring them to the reader. Urban studies, which exemplify the successful implementation of this program in cities in the USA, Canada and the United Kingdom, are also included in the research. Finally, future recommendations are presented for Turkey in line with the developments in the world.

%500 Esneme Özelliğine Sahip
İthal EPDM Membran

Novaproof FA

Lusso

NET
%40
İNDİRİM
+
KDV
BİZDEN

Kusursuz Mutfağın Tanımı **Vanucci**

vanucci
MUTFAK & BANYO

www.vanucci.com [f VanucciTurkiye](https://www.facebook.com/VanucciTurkiye) [i Vanucci_Turkiye](https://www.instagram.com/Vanucci_Turkiye)

ANKARA Beyaz Tasarım 0312 287 11 87 • **ANTALYA** Opal Yapı Merkez 0242 311 08 00 | Opal Yapı Alanya 0242 311 08 00 • **BURSA** Serra Yapı 0224 999 40 66
DENİZLİ Çine Mimarlık 0258 377 72 62 • **ELAZIĞ** Elmina Mobilya 0424 248 01 00 • **ERZİNCAN** Cng Tasarım 0446 223 69 20-21 • **İSKENDERUN** Saçlı Yapı 0326 618 20 70
İSTANBUL SistemART Nispetiye 0 212 324 80 80 | SistemART Modoko 0216 420 77 77 | Form Yapı Tasarım 0212 347 57 54-55 | Deka Mimarlık 0212 572 00 51
Nur Yapı 0216 463 13 84-85-86 | Vanucci Bostancı 0216 577 74 45 | Otağ Tedarik Merkezi 0212 675 24 84 | Karar Yapı Florya 0212 601 16 02 • **KAHRAMANMARAŞ**
M'art Yapı Dekorasyon 0344 215 79 00 • **KAYSERİ** Savran İnşaat 0352 503 04 07 • **KONYA** Eda Yaman Mimarlık 0332 320 35 72 • **MERSİN** Nacar Granit 0324 341 25 46
MUĞLA Dekora Yapı Dekorasyon 0252 319 11 75 | Özyapı Antik 0252 712 98 38 • **ORDU** Altaş 0452 888 08 27 • **SAMSUN** Simpa Yapı 0362 447 33 33
ŞANLIURFA Sunay Dayanıklı Tüketim Malları 0414 312 21 51